

FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY KARLOVY
V PRAZE

Ústav českých dějin

Mgr. Zuzana Černá

**Československo-italské vztahy od pochodu na Řím
do locarnské konference**

Rigorózní práce

Konzultant rigorózní práce: Prof. PhDr. Robert Kvaček, CSc.

Praha 2007

Čestně prohlašuji, že jsem rigorózní práci zpracovala samostatně a na základě pramenů a literatury, které jsou uvedeny v závěrečném seznamu.

V Praze dne 17. srpna 2007

Luciana Činčel

Touto cestou bych ráda poděkovala konzultantovi mé rigorózní práce Prof. PhDr. Robertu Kvačkovi, CSc. za laskavou spolupráci, Davidovi za pomoc s digitální úpravou obrazové přílohy a Filozofické fakultě za umožnění studijního pobytu Sokrates-Erasmus v italské Pise, bez něhož by má rigorózní práce nemohla vzniknout v nynější podobě.

Obsah

I.	ÚVOD	6
II.	ROZBOR PRAMENŮ A LITERATURY	11
III.	PRVNÍ SVĚTOVÁ VÁLKA A JEJÍ DĚDICTVÍ	16
1.	Italská intervence a její dopad na poválečnou zahraniční politiku Itálie	16
2.	Zahraněpolitická orientace nového československého státu	25
3.	Italská pomoc Československu na sklonku války a po vyhlášení samostatnosti	27
4.	Přehled vývoje československo-italských vztahů od odchodu italské vojenské mise k odchodu na Řím (červen 1919 - říjen 1922)	33
5.	Pochod na Řím - vrchol společenské krize a její odraz v zahraničních vztazích	39
6.	Československá diplomacie a Itálie	49
IV.	MUSSOLINIHO PRVNÍ KROKY NA MEZINÁRODNÍ SCÉNĚ	65
1.	Reakce na nástup fašismu v Československu a dalších evropských státech	65
2.	První fáze boje o Rakousko	69
3.	Německé reparace a obsazení Porúří v politice Československa a Itálie	77
4.	Návštěva Beneše v Římě v srpnu 1923	83
5.	Korfský incident a jeho odezvy v Československu	90
6.	Maďarský revisionismus a sanace Maďarska z hlediska československo-italských vztahů	95
7.	Reakce Itálie na Masarykovu cestu na Západ a československo-francouzskou smlouvu	106
V.	LÉTA 1924 - 1925	113
1.	Malá dohoda v Mussoliniho zahraniční politice a italsko-jugoslávská smlouva přátelství a srdečné spolupráci	113
2.	Československo-italská smlouva o srdečné spolupráci	119
3.	Ohlas vraždy Giacoma Matteottiho v Československu	128
4.	Snahy o mírové záruky pro Evropu a rozdílný postoj Československa a Itálie k ženevskému protokolu	132
5.	Druhá fáze boje o Rakousko	140

6. Idea Locarna v československé a italské zahraniční politice.....	150
VI. ZÁVĚR.....	167
VII. PRAMENY A LITERATURA.....	171
VIII. ABSTRACT.....	176

IX. PŘÍLOHY

Příloha 1...Mapa Itálie na konci první světové války
(www.intercam.it/tomo/storia/1861.htm)

Příloha 2...Telegram zasláný Mussolinim Benešovi z 4. listopadu 1922
(Archiv ÚTGM, Edvard Beneš I., karton 160, inv.č. 788)

Příloha 3...Zpráva italského vyslanectví v Praze o Mussoliniho postoji k hospodářské rekonstrukci Rakouska z 22.1.1923
(Archiv ÚTGM, Edvard Beneš I., karton 215, inv.č. 936)

Příloha 4...Prohlášení Anglie, Francie, Itálie, Rumunska, SHS a ČSR při příležitosti přístupu k pomocné akci ve prospěch Maďarska z konference v Sinaji 1923 (28.-30. července 1923)
(Archiv ÚTGM, Edvard Beneš I., karton 137, inv.č. 609)

Příloha 5...Koncept Benešova dopisu zasláného generálnímu sekretáři Contarinimu z /23/. dubna 1924
(Archiv ÚTGM, Edvard Beneš I., karton 160, inv.č. 790)

Příloha 6... Dohoda o srdečné spolupráci mezi Republikou československou a Královstvím italským z 5. července 1924
(Venkov, 9.7.1924, s.1)

X. OBRAZOVÁ PŘÍLOHA

Seznam fotografií:

1) První světová válka

Mussolini jako účastník demonstrace propagující vstup Itálie do války, Milano 1915
(www.cronologia.it)

Sidney Sonnino, italský ministr zahraničí 1914-1919
(www.wikipedia.org)

Klíčové zasedání italské poslanecké sněmovny 20. května 1915. Poslanci odhlasovali postoupení mimořádných pravomocí vládě pro případ vstupu Itálie války. Sálem zní výkřiky Viva la guerra! Viva l'Italia!
(www.cronologia.it)

Antonio Salandra, italský předseda vlády 1914-1916
(www.firstworldwar.com)

2) Válečné dědictví

Carlo Schanzer, italský ministr zahraničí 1922
(Světobzor XXII, 1921-1922, s.326)

Rijeka, cíl D'Annunziova tažení v září 1919, přední objekt fašistické propagandy, jablko sváru mezi Itálií a Jugoslávií až do roku 1924
(Světobzor XXII, 1921-1922, s.326)

Gabrielle D'Annunzio, nacionalistický básník a dobrodruh
(Světobzor XX, 1919 - 1920)

Vittorio Emanuele Orlando, italský předseda vlády 1917-1919
(www.woodrowwilsonhouse.org)

Salvatore Contarini, generální sekretář na italském ministerstvu zahraničí 1920-1926
(<http://notes9.senato.it/W3/senatoriditalia.NSF/fsc.html>)

Generál Luigi Piccione, šéf italské vojenské mise v ČSR 1918-1919
(Světobzor XXIV, 1923-1924, s.87)

Benito Mussolini v roce 1922
(Světobzor XXIII, 1922-1923, s.111)

Carlo Sforza, italský ministr zahraničí 1920-1921
(www.camera.it)

3) Československá a italská vyslanecká mise

Vlastimil Kybal, československý vyslanec v Itálii 1920-1925
(Hrdlička, J.: Vlastimil Kybal - doma a v exilu, Peruc: Obecní úřad ; Louny: Knihovna třetího tisíciletí: Městská knihovna 2001)

Budova československého vyslanectví v Římě na Quirinalu
(Světobzor XXIV, 1923-1924, s.100)

Vojtěch Mastný, československý vyslanec v Itálii 1925-1932
(Mastný, V.: Vzpomínky diplomata, Praha: Karolinum 1997, s./2/)

Přijímací salón čsl. vyslanectví v Římě
(Světobzor XXIV, 1923-1924, s.100)

Antonio Chiaramonte Bordonaro, italský vyslanec v Československu 1920-1925

(Světobzor XXI, 1920-1921, č.3)

Nástupní audience nového italského vyslance hraběte Pignatti-Morano di Custozza (28. března 1924)

(Světobzor XXIV, 1923-1924, s.422)

Vlastimil Kybal s prezidentem T. G. Masarykem

(NA, Kybalova pozůstalost, karton 50, sign. 294)

Ana Saenz-Kybalová, manželka vyslance

(http://pamatky.slany.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=110&Itemid=66)

Portrét Vlastimila Kybala od Any Saenz-Kybalové

(NA, Kybalova pozůstalost, karton 50, sign. 294)

Rodina vyslance Kybala na pláži, Itálie /1920/

(NA, Kybalova pozůstalost, karton 50, sign. 294)

4) Ve víru politiky

Mussolini s italským králem Vittorioem Emanuele III. po pochodu na Řím, 30. října 1922

(Amendola, E.P.: La nascita del fascismo 1919-1925, Roma: Editori Riuniti 1998, s.171)

Mussolini na koni - oficiální fotografie předsedy vlády, únor 1923

(Amendola, E.P.: La nascita del fascismo 1919-1925, Roma: Editori Riuniti 1998, s.173)

Mussolini s anglickým králem Jiřím V. v Římě, květen 1923

(Světobzor XXIV, 1923-1924, s.454)

Ministři zahraničí Beneš, Duca a Ninčič na konferenci Malé dohody v Praze, červenec 1924

(Světobzor XXIV, 1923-1924, s.589)

Edvard Beneš v roce 1925

(Dr. Edvard Beneš ve fotografii, Praha: Orbis a Čin 1938)

První setkání Beneše s Mussolinim v Římě v srpnu 1923

(Dr. Edvard Beneš ve fotografii, Praha: Orbis a Čin 1938)

Podpis italsko-jugoslávské smlouvy v Římě, 27. ledna 1924

(Světobzor XXIV, 1923-1924, s.302)

Mussolini kráčí do volební místnosti, 6. dubna 1924

(Amendola, E.P.: La nascita del fascismo 1919-1925, Roma: Editori Riuniti 1998, s.174)

Tělo Giacoma Matteottiho nalezeno, 16. srpna 1924

(Amendola, E.P.: La nascita del fascismo 1919-1925, Roma: Editori Riuniti 1998, s.176)

Závěrečné zasedání delegátů na konferenci v Locarnu r. 1925. Italská delegace v čele s Mussolinim sedí u rohu stolu v levé části fotografie, Beneš a další českoslovenští delegáti jsou usazeni diagonálně naproti nim.
(Dr. Edvard Beneš ve fotografii, Praha: Orbis a Čin 1938)

Všechny fotografie byly digitálně upraveny.

I. Úvod

Zahraniční politika fašistické Itálie patří k oblíbeným tématům historiků italského fašismu. Mussoliniho zahraniční politika poutá pozornost pro svůj expanzivní rozměr, středem zájmu jsou hlavně vztahy související s Mussoliniho mocenskými ambicemi. Tuto podobu italská zahraniční politika ale plně získala až v druhé polovině dvacátých let a v letech třicátých. Oproti tomu zahraniční vztahy Itálie v Mussoliniho „učebním období“, jak bývají také někdy označovány první tři léta Mussoliniho vlády, zůstávají prozatím mimo hlavní proud zájmu, obzvláště pokud se týká vztahů se státy pro Itálii menšího významu. Moje rigorózní práce má proto přispět k poznání zahraniční politiky Itálie ve zmiňovaném období. Mým cílem bylo prozkoumat vazby, které poutaly Itálii a Československou republiku v prvních třech letech od nástupu Mussoliniho k moci, tj. od října 1922 do října 1925.

Zvolila jsem si časové mezníky pochod na Řím a konferenci v Locarnu. Pochod na Řím je důležitým předělem v historii moderní Itálie, který otevřel zcela novou etapu italských dějin, období vlády fašismu. Nástup fašismu však nelze vnímat toliko jako vnitropolitický zlom, ale jako faktor, který se projevil i na rovině tehdejších mezinárodních vztahů. Locarno naopak symbolizuje počátek nového poválečného evropského řádu, politické zrovnoprávnění Německa, konec rozdělování států na vítěze a poražené.

Pozornost jsem věnovala především vztahům politickým, a to takovým, které se týkají souběžných zájmů Československa a Itálie především ve střední Evropě. Moje rigorózní práce tedy nepopisuje čistě bilaterální styky. Poměr Československa a Itálie nelze pojímat izolovaně, je nutné na něj nahlížet v rámci širších souvislostí evropského vývoje ve dvacátých letech. Československo-italské vztahy je pak nutné studovat zejména pod úhlem aktivní politiky obou zemí ve středoevropském prostoru.

Nezabývala jsem se otázkami, které do vztahu ČSR a Itálie takto nezasahovaly, např. bojem Itálie o pozice ve Středomoří a Africe, nebo se jej týkaly okrajově, jako je např. otázka sovětského Ruska a jeho uznání. Nechala

jsem stranou hospodářské a obchodní styky, stejně tak jsem se ve své rigorózní práci nezabývala styky kulturními, dopravními, konzulárními či jinými.

Kapitoly jsou rozděleny podle jednotlivých událostí či tématických okruhů a víceméně na sebe chronologicky navazují. Zachycovala jsem události tak, jak po sobě následovaly od doby starší k době novější. První část se zabývá československo-italskými vztahy v letech 1918-1922. Druhá část pojímá časové období od října 1922 do konce roku 1923, tedy od pochodu na Řím do sjednání československo-francouzské smlouvy. Třetí část zahrnuje léta 1924-1925. Na některých místech ale výklad z tohoto přesného časového vymezení vybočuje. Dala jsem zde přednost celistvosti výkladu vážícímu se k určitému tématu nad chronologickou posloupností.

První část mé rigorózní práce tvoří úvod k problematice československo-italských vztahů v letech 1922 - 1925. Pojednává o první světové válce jako o činiteli, který v rozhodující míře ovlivnil poválečný vývoj obou zemí. První dvě kapitoly se zabývají dopadem světové války na podobu zahraniční politiky Itálie a Československa a na její cíle. V první kapitole je přiblížen fenomén „zmrzačeného vítězství“ Itálie a její poválečné deprese. Druhá kapitola představuje Československo jako nový stát téměř bez jakékoli diplomatické tradice a nastiňuje jeho hledání existenčních jistot v rámci nové mezinárodní konstelace. Třetí kapitola se věnuje úzké spolupráci a přátelským vztahům Italů a „Čechoslováků“ na sklonku války a po vyhlášení samostatnosti. Kapitola následující stručně popisuje vývoj československo-italských vztahů od jejich ochlazení po odchodu italské vojenské mise v červnu 1919 až k Mussoliniho nástupu k moci v říjnu 1922. Pátá kapitola pojednává o poválečné společenské krizi Itálie a jejím vyústění v nástup fašismu. Současně tato kapitola přibližuje různé přístupy italských historiků k hodnocení role Mussoliniho při utváření zahraniční politiky v prvních letech po pochodu na Řím. První část mé rigorózní práce pak uzavírá kapitola *Československá diplomacie a Itálie*, ve které je pozornost věnována především osobnosti Vlastimila Kybala, který zastával úřad československého vyslance v Římě po většinu sledovaného období.

Další část rigorózní práce nesoucí název *Mussoliniho první kroky na mezinárodní scéně* plynule navazuje na část předchozí. Její první kapitola popisuje reakce, které Mussoliniho pochod na Řím vyvolal v Evropě. Zaměřila jsem se přitom na odezvy, které nástup fašismu přivodil v Československu, obzvláště v tisku. Druhá kapitola se věnuje otázce Rakouska. Tato země je představena jako jedna z dlouhotrvajících příčin problematického poměru Československa a Itálie. Na pozadí rakouské sanace jsou nastíněny snahy Čechů a Italů posílit svůj vliv v tomto středoevropském státu. Třetí kapitola pojednává o nejzávažnějším evropském problému roku 1923, o německé reparační krizi. Jednalo se o spor, který nezasáhl osudově ani jednu ze sledovaných zemí, oba státy se staly pouze vedlejšími aktéry. I tak zde ale vystoupily na povrch jevy, které vypověděly mnoho o vzájemných československo-italských vztazích. Čtvrtá kapitola představuje důležitý mezník v československo-italských vztazích. Je zde popisována Benešova návštěva Říma, kdy poprvé došlo k osobnímu setkání dvou hlavních tvůrců zahraniční politiky obou zemí. Pátá kapitola se zabývá událostí, která bezprostředně následovala po události popsané v kapitole předchozí, tj. okupací ostrova Korfu. Nerozebírá však událost jako takovou, má za cíl seznámit blíže s reakcemi, které korfský incident vyvolal v Československu. Následuje kapitola, jejíž předmětem je maďarský revisionismus a hospodářská obnova této země. Představuje Maďarsko jako stát, který tvořil trvalý zdroj napětí mezi Československem a Itálií. Na pozadí maďarské otázky je nastíněn problém další, československé válečné dluhy vůči Itálii, které představovaly další sporný bod ve vztazích obou zemí. Poslední kapitola druhé části se věnuje italskému vnímání Československa a jeho zahraniční politiky pod úhlem cesty prezidenta Masaryka na Západ a československo-francouzské smlouvy.

Třetí část mé práce zahrnuje období let 1924 - 1925. Její první kapitola popisuje Mussoliniho vztah k Malé dohodě a zahrnuje stěžejní událost italské zahraniční politiky v lednu 1924, podpis italsko-jugoslávské smlouvy o přátelství a srdečné spolupráci. Tato kapitola se zabývá i dopadem smlouvy na poměr Československa k Itálii. Následuje kapitola věnující se procesu

československo-italského sblížení, které vyústilo v květnovou návštěvu Beneše v Římě a sjednání smlouvy o srdečné spolupráci. Předmětem kapitoly třetí je italská vnitropolitická událost, která přerostla v mezinárodní skandál a načas ohrozila Mussoliniho pozici v zemi, vražda socialistického poslance Matteottiho. Reakce na tento zločin u československé veřejnosti i u vysokých politických kruhů jsou vlastním tématem této kapitoly. Kapitola čtvrtá se zabývá odlišným poměrem Československa a Itálie ke snahám o trvalý mír v Evropě, které na podzim 1924 vyústily v dokument širokého významu známý jako ženevský protokol. Následující pátá kapitola volně navazuje na kapitolu o Rakousku obsaženou v první části práce. Rakouské hospodářské problémy přetrvávaly, nicméně evropské poměry se změnily. Československo a Itálie vstoupily v obavě před silicím velkoněmeckým hnutím do nové fáze bojů o Rakousko, jejichž předmětem byly i tentokrát pozice v této ekonomicky slabé zemi. Závěrečná kapitola této části, a tím i poslední kapitola mého rigorózní práce, se věnuje konferenci v Locarnu. Představuje odlišné přístupy Československa a Itálie jak k samotné účasti na konferenci, tak k ideji, „duchu Locarna“, kterým bylo toto setkání evropských státníků nesen.

Československo-italské politické vztahy jsem zkoumala z několika úhlů. V závislosti na tom se měnila také metoda mé práce. Komparativní metodou jsem postupovala v případě evropských událostí, ať už vzájemný poměr obou zemí ovlivnily ve větší či menší míře. Porovnáváním postojů Československa a Itálie vůči těmto dějům jsem hledala podobnosti a odlišnosti těchto zemí, resp. potencionální styčné body jejich přátelského poměru či naopak chladných vztahů. Tak tomu bylo například v kapitolách pojednávajících o okupaci Porúří, o bojích o Rakousko, o ženevském protokolu či o konferenci v Locarnu. Vedle toho jsem se věnovala důležitým událostem, které bezprostředně zasáhly Itálii nebo Československo, a sledovala jsem jejich odezvy u veřejného mínění druhého státu. Jednalo se především o korfský incident, Matteottiho vraždu, uzavření československo-francouzské smlouvy či podpis italsko-jugoslávských dohod v lednu 1924. Tento přístup mi podhalil vzájemné vnímání obou národů ve studované době, důvody k sympatiím či nevraživosti. Spojnicí výkladu a de facto i průnikem

zahraničních politik obou zemí pak byl přímý kontakt ministrů zahraničních věcí, tedy Benešovy dvě cesty do Říma a jeho rozhovory s Mussolinim.

Československo-italské vztahy ve dvacátých letech patří k méně studovaným tématům meziválečné historie ČSR. Itálie nebyla nejbližším politickým spojencem Československa, ani obě země k sobě nepoutaly společné zájmy. Tím méně lze hovořit o příbuznosti politických názorů na rozhodující problémy nového poválečného řádu Evropy. Naprostá odlišnost vnitropolitických režimů to jen potvrzuje. Toto jsou obecně známé teze, které jsou pravděpodobně příčinou toho, proč československo-italské meziválečné styky zůstávají stále na okraji zájmu historiků. Ve své rigorózní práci jsem chtěla přezkoumat opodstatněnost těchto názorů a na pozadí evropských událostí let 1922 - 1925 blíže poznat faktory, které obě země poutaly či naopak vzdalovaly.

II. Rozbor pramenů a literatury

Hlavním pramenem pro zpracování mého tématu byly *Politické zprávy Řím* z let 1922-1925 z Archivu ministerstva zahraničních věcí. Vyslanec Vlastimil Kybal věnoval ve svých řádných i mimořádných zprávách z římské ambasády velkou pozornost rozboru italské zahraniční politiky. Součástí Politických zpráv jsou zároveň i telegramy, které byly odeslány z československé ambasády v Římě, nebo které sem došly z pražského ministerstva zahraničí. Tyto informace jsem doplňovala z dalších fondů na ministerstvu, především z *Kabinetu ministra* (1919-1939), které pro mě byly zdrojem nových poznatků především co se týče oficiálních cest Edvarda Beneše do Itálie v srpnu 1923 a květnu 1924. Další pramenný zdroj pro mne představoval Archiv Ústavu T. G. Masaryka ve správě Masarykova ústavu AV ČR, resp. *fond Edvard Beneše I.* v něm uložený. Ten obsahuje některé Benešovy dokumenty osobní povahy vážící se k zahraniční politice, vesměs jsou zde však jen kopie vyslaneckých zpráv a depeší z AMZV. Proto jsem tento archiv využívala jen okrajově. Materiály politické povahy jsem doplňovala z Archivu Parlamentu České Republiky, kde jsem využila v první řadě stenoprotokoly ze schůzí zahraničního výboru poslanecké sněmovny. Zdrojem informací ze schůzí zahraničního výboru senátu, na nichž se stenoprotokoly nepořizovaly, se mi staly zápisy obsahující stručný výtah projevů jednotlivých řečníků. V Národním archivu je pak uložen další důležitý pramen pro studium politiky obecně, nejen vůči Itálii, tj. fond *Předsednictvo ministerské rady*, obsahující protokoly ze schůzí tohoto kolektivního orgánu. Cenný zdroj pro studium života a názorů vyslance Kybala představovala jeho pozůstalost uložená rovněž v Národním archivu.

Kromě archivních pramenů jsem pracovala s celou řadou pramenů publikovaných. Ty se dají rozdělit na dokumenty české a italské. Těmi českými byly především 2 sbírky projevů Edvarda Beneše o zahraniční politice. První výbor s názvem *Problémy nové Evropy a zahraniční politika Československa* zahrnuje projevy z let 1919-1924 a druhý, jež nese název *Boj o mír a bezpečnost státu* navazuje rokem 1924 a končí r.1933. Benešovy

projevy jsou ale často tendenční, zahlazují problematické momenty a představují politickou situaci příznivější, než ve skutečnosti byla. Nejcennějším zdrojem pro studium italské zahraniční politiky pro mne byly italské diplomatické dokumenty (*I documenti diplomatici italiani*). Tato velkolepá série čítající desítky svazků zahrnuje dokumenty zahraniční politiky od vzniku italského království a končí rokem 1948. Pro mne byla relevantní především sedmá série vymežující časové rozmezí let 1922-1935. Doplňkově jsem pak použila i pátou (léta 1914 - 1918) a šestou sérii (1918 - 1922).

Paměti přímých účastníků představují cenný pramen každé historické události. Jsou oblíbeným pramenem historika, jelikož obsahují jedinečné osobní postřehy a subjektivní hodnocení. To v sobě však zároveň skrývá nebezpečí ryze jednostranného pohledu a navíc možnost faktických chyb, a proto jejich obsah musí být konfrontován s prameny jinými. Z pamětí jsem měla k dispozici často citovanou knihu Raffaele Guarigli, čelního pracovníka na ministerstvu zahraničí a později samotného šéfa diplomacie, která se váže k desetiletí 1922-1932. Další ministr zahraničí, který sepsal paměti nejen o svém působení ve státních službách, ale i o období, kdy odešel z veřejného života, byl v Čechách známější Carlo Sforza, píšící z pozice Mussoliniho politického odpůrce. Pro období předcházející příchodu fašistů k moci jsou pro vykreslení poválečné deprese zajímavé paměti Antonia Salandry, předsedy vlády, který rozhodl o vstupu Itálie do války a projevy V. E. Orlando přednášené především jako obhajoba činnosti italské delegace na pařížské mírové konferenci. Na československé straně své osobní postřehy z působení v diplomatických službách zaznamenal ve stati *Czechoslovakia and Italy: My negotiations with Mussolini 1922-1924* československý vyslanec v Římě Vlastimil Kybal, oponent Benešovy nedůvěřivé a odtažitě politiky vůči fašistické Itálii.

Posledním typem použitých pramenů byl československý tisk. Z denního tisku jsem čerpala především nálady a postoje určitých kruhů k událostem odehrávajícím se v Itálii, časopis *Zahraniční politika* jsem využívala hlavně pro faktické informace.

Literatura vážící se k zahraniční politice fašistické Itálie je dosti obsáhlá. Období italského fašismu vůbec se těší velkému zájmu italských, ale i zahraničních badatelů. Zkoumání zahraniční politiky zaujímá jedno z předních míst. První studií, která se tématu věnovala, byla práce antifašisty Gaetana Salveminiho s názvem *Mussolini diplomatico*, která vyšla v Římě bezprostředně po válce roku 1945. Salvemini ji psal ve francouzském exilu a vycházel z dostupného tisku, práce tedy postrádá širší pramennou základnu. Tato kniha je nicméně zajímavým svědectvím o kritickém postoji opozičního antifašistického proudu vůči Mussoliniho diplomatickým schopnostem, kdy Duce je pojímán jako neschopný diplomat, pouhý žurnalista a génius propagandy.

Velký rozmach badatelské práce spojené s tématem fašistické zahraniční politiky nastal s vydáváním edice již zmiňovaných italských diplomatických dokumentů (*I Documenti Diplomatici Italiani*) v roce 1952. Tento počín umožnil rozvoj systematického výzkumu sledovaného období v širším rámci. Ve stejném roce, kdy vyšel první díl sedmé série, jež tématicky začíná nástupem Mussoliniho k moci a končí dubnem 1935, se objevila první studie věnující se počátečním rokům fašistické zahraniční politiky a Mussoliniho diplomatickým začátkům, jež vzešla z pera hlavního editora této série, Ruggero Moscatiho. Jedná se o článek *La politica estera del fascismo. L'esordio del primo ministero Mussolini*.

Postupně s vydáváním dalších dílů série diplomatických dokumentů se množily i knihy s touto tematikou. Druhou vlnu těchto studií spustil florentský historik Ennio Di Nolfo, který se v současnosti zabývá především moderními světovými dějinami. Jeho kniha z roku 1960 nese název *Mussolini e la politica estera italiana (1919 – 1933)*. Dokumentace, kterou Di Nolfo v té době disponoval, se však zastavila již u května 1925, tj. u třetího dílu z celkem 15-ti dílné sedmé série diplomatických dokumentů. Období do května 1925 je proto zpracováno kritičtěji než období následující, ve kterém se Di Nolfo přidržoval především pamětí a Salveminiho interpretací. V roce 1963 vyšla pod vedením Augusta Torreho kniha kolektivu autorů o italské zahraniční politice od první světové války až k pádu Mussoliniho - *La politica estera italiana dal 1914 al*

1943, která je souborem kratších statí od autorů jako je již zmiňovaný Ruggero Moscati či Rodolfo Mosca, další z řady editorů italských diplomatických dokumentů. Další studií z 60.let je pak Carocciho kniha o období 1925-1928 - *La politica estera dell'Italia fascista (1925-1928)*, která se mého tématu týká jen částečně. Nicméně je zajímavé sledovat ideu knihy, která spočívá v tom, že imperialismus byl zahraniční politice fašistické Itálie vlastní již od prvních let po příchodu fašistů k moci. Ke kořenům fašistické zahraniční politiky se vrátil roku 1968 Giorgio Rumi, který se v knize *Alle origini della politica estera fascista (1918-1923)* zaměřil na vyličení poválečné italské deprese.

V roce 1990 vyšel poslední díl 7.série italských diplomatických dokumentů. Ani v 90.letech zájem o téma neupadá, naopak. V roce 1997 vychází kniha Pietra Pastorelliho *Dalla prima alla seconda guerra mondiale. Momenti e problemi della politica estera italiana 1914-1943*, která si vybírá klíčové okamžiky a otázky zahraniční politiky Itálie v období od počátku první světové války až k pádu Mussoliniho. V roce 2000 pak vyšla poslední práce věnující se fašistické zahraniční politice, tj. *Fascismo e politica di potenza: politica estera 1922-1939* od známého historika italského i německého fašismu, Enzo Collottiho. Ta je vedená myšlenkou, že Mussolini se od počátků své vlády snažil uplatňovat jednotný směr zahraniční politiky spočívající na základní linii síly a moci, pomocí které chtěl z Itálie udělat evropskou mocnost.

Také československá zahraniční politika v meziválečném období je středem zájmu velkého množství historiků. Za nejcennější pro moji práci považuji knihu Aleny Gajanové z roku 1967 *ČSR a střeoevropská politika velmocí 1918-1938* zabývající se v chronologickém sledu nejdůležitějšími aspekty mezinárodní politiky ve střeoevropském prostoru. Kromě toho je třeba zmínit knihu Radko Břacha *Československo a Evropa v polovině dvacátých let*, zabývající se otázkou evropské bezpečnosti, jež vyústila roku 1925 v locarnskou konferenci.

Československo-italským vztahům ve sledovaných letech 1922-1925 se prozatím ve větší míře nikdo nezabýval. Z pera tehdejšího vyslance v Itálii a profesora historie na Karlově univerzitě Vlastimila Kybala vzešel již roku

1924 krátký článek s názvem *La Cecoslovacchia e l'Italia*, který je přínosný především pro kompletní chronologický přehled mezistátních smluv uzavřených mezi Československem a Itálií v letech 1918-1924. Teprve koncem 70.let napsal Francesco Leoncini, italský historik zabývající se moderními dějinami střední a východní Evropy, článek mapující vztahy mezi těmito dvěma zeměmi ve dvacetiletí 1919-1939, *Italia e Ceco-Slovachia 1919-1939*. Tento článek, jak sám autor poznamenal, má být spíše „nahlédnutím“ do tematiky. Navíc se zde autor převážně věnuje vztahu Čechů a Slováků očima italských pozorovatelů a slovenskému autonomnímu hnutí. V roce 1997 vznikla diplomová práce Františka Diviše s názvem *Československo a Itálie v letech 1922 - 1929*, která se však politickými vztahy dvou zemí věnuje jen okrajově. Autor nepoužíval italsky psané prameny a literaturu a politické vztahy pojímal je jen jako úvod k obchodním a dopravním stykům, které jsou těžištěm diplomové práce. Další studií věnující se vztahům Československa a Itálie v meziválečném období je dvoudílný článek Francesco Caccama *Československo v italské zahraniční politice dvacátých let*, který je stručným výřezem z autorovy diplomové práce věnující se vztahům mezi těmito státy mezi dvěma světovými válkami. Nejnovějším příspěvkem k problematice československo-italských vztahů ve zkoumaném období je článek Ondřeje Housky *Československo, Itálie a projekty k upevnění nezávislosti Rakouska v roce 1925* publikovaný v roce 2006 v druhém čísle ČČH.

III. První světová válka a její dědictví

1. *Italská intervence a její dopad na poválečnou zahraniční politiku Itálie*

Zahraniční politika Mussoliniho fašistické Itálie je fenomén, který v historii italského fašismu hraje zvlášť významnou roli. Zahraniční politika státu bývá odrazem jeho zeměpisné polohy, národnostního složení, vnitřního uspořádání, jednoty, síly, kolektivní mentality, ideového zaměření či historických souvislostí a dědictví minulosti. Proto i v případě fašistické Itálie je pro porozumění její zahraniční politiky potřeba jít zpět až ke kořenům fašistického hnutí, pochopit roli postavy „duceho“, vystihnout ovzduší poválečné doby, napětí, které v Itálii panovalo.

Zahraniční politika Itálie v prvních poválečných letech se odvíjela od výsledků světové války a mírového uspořádání narýsovaného velmocemi na pařížské konferenci. Itálie se světového konfliktu účastnila na straně Dohody po boku Velké Británie, Francie a Ruska. Její vstup do války však provázely napjaté okamžiky.

Italské království si totiž na přelomu 19. a 20. století, v období, kdy se evropské mocnosti seskupovaly do dvou nepřátelských táborů, zvolilo za své spojence tábor opačný, tedy Rakousko a Německo. S těmito státy uzavřelo roku 1882 vojenskou obrannou alianci, takzvaný Trojspolek. Vzájemná pomoc byla toliko podmíněna vnějším napadením spojence. Vypuknutí první světové války však tomuto případu neodpovídalo, a Itálie tudíž nebyla povinna intervenovat.

Zbývající strany Trojspolku - Německo a Rakousko-Uhersko - s Itálií zkraje války ještě jednaly a snažily se ji přesvědčit, aby setrvala v neutralitě. Rakousko-Uhersko bylo však ochotné poskytnout Itálii na oplátku jen oblast Trentina, ale tuto nabídku označil předseda vlády Salandra za vágní a nedostatečnou.¹ Itálie proto učinila protinávrh, který však nenašel u druhé

¹ Salandra, A.: *L'intervento*. 1915. Ricordi e pensieri, Milano: Mondadori, 1930, s. 117

strany pochopení.² Itálie navíc žádala úpravu východních hranic ve svůj prospěch - autonomii Terstu, Korčulské souostroví -, přičemž tato území měla být bezprostředně vyklizena a předána italské správě. Rakousko-Uhersko se dále mělo vzdát svých nároků na Albánii a osvobodit politické a vojenské vězně, kteří by pocházeli z postoupeného území. V Albánii měla Itálie získat plnou suverenitu v oblasti města Vlorë (italsky Valona) v Otrantském zálivu, tedy v místě, kde dělí Itálii nejmenší vzdálenost od Balkánu. V těchto územních požadavcích chyběla Istrie(!), hranice měla sahat pouze k Monfalcone, tedy k místu, kde přibližně leží hranice dnes.³

Již na podzim 1914, po pádu německého vojenského plánu, navázali Antonio Salandra spolu s ministrem zahraničí Sidneyem Sonninem tajné kontakty s Dohodou.⁴ Její sliby, pomocí nichž se snažila nalákat Itálii k válečné spolupráci, se zdály být mnohem atraktivnější, a tak nakonec vyšla Itálie vstříc dohodovým státům. Třetího května 1915 vypověděla Itálie oficiálně smlouvu o Trojspolku.

Italská vojenská intervence se váže k londýnské smlouvě z dubna 1915, uzavřené s Británií, Francií a Ruskem.⁵ Ta Itálii zavazovala, že do jednoho měsíce vstoupí do války po boku dohodových států.

Smlouva měla tři části. První tvořilo memorandum předložené italskou stranou a přijaté ostatními třemi státy.⁶ Druhá část obsahovala deklaraci, ve které se čtyři mocnosti zavazovaly, že neuzavřou separátní mír a ani nebudou překládat mírové návrhy protistraně bez předchozí dohody s ostatními. Konečně třetí část obsahovala závazek, že předchozí deklarace zůstane v tajnosti a bude nahrazena jinou, jež bude podepsána po vstupu do války.⁷

V případě vítězství měla Itálie obdržet Trentino, dále Jižní Tyroly obývané z větší části obyvatelstvem německé národnosti (Alto Adige,

² Území žádané Itálii na Rakousku výměnou za její neutralitu viz Příloha 1.

³ Salandra, A.: *L'intervento...*, s. 119

⁴ Gardina, A. – Sabbatucci, G. – Vidotto, V.: *Manuale di storia 3. L'Età Contemporanea*, Roma-Bari: Laterza & Figli 1991, s. 450

⁵ Smlouva byla podepsána za britskou stranu ministrem zahraničí Greyem, a dále vyslanci: Italem Imperialim, za Francii Cambonem a Benckendorffem za Rusko v Londýně 26. dubna 1915 v 15 h.

⁶ Srov. původní znění memoranda z 4. března 1915 viz Salandra, A.: *L'intervento...*, s. 155nn. a konečná verze viz *Documenti diplomatici italiani* (dále jen DDI), s. V, vol. III, n. 470, *Accordo di Londra*

⁷ Úplné znění londýnské smlouvy viz DDI, s. V, vol. III, n. 470, *Accordo di Londra*

Tridentsko), města Gorici a Terst, západní Istrii, kde žila drtivá většina Slovanů (kromě Rijeky), stejně tak jako Slovanů obývanou velkou část Dalmácie a jaderských ostrovů (Cres, Lošinj...), dále měla získat volnou ruku v Albánii, udržet si Dodekanéské ostrovy a měla mít podíl na případných ziscích Británie a Francie na Středním Východě a v Africe.⁸

Londýnská smlouva měla tedy Italům zajistit splnění jejich velkého snu. Vybojováním zbylých území obývaných Itálií, jež zůstávala pod cizí nadvládou, by se tak dovršilo dlouholeté sjednocování Itálie, takzvané Risorgimento, které má kořeny v polovině 19. století. Zároveň měla Itálie takto možnost porazit svého tradičního nepřítele - Rakousko-Uhersko.

Dokonce tehdejší předseda vlády Antonio Salandra ve svých pamětech přiznává, že spolu s ministrem zahraničí Sidneyem Sonninem byli během vyjednávání podmínek intervence ovládnuti myšlenkou završit dílo Risorgimenta: „*Měli jsme za to, vytušili jsme, že se vyskytla možná poslední příležitost dokončit dílo Risorgimenta, to jest dosažení přírodních hranic a získání převahy v našich mořích.*“⁹ Anglická nabídka se zdála být velmi velkorysá, neboť v této chvíli měla italská pomoc klíčový význam. Nelze ale s jistotou říci, zda Angličané v té době uvažovali realisticky a jednali upřímně, zda jejich plánem bylo opravdu všechna zmíněná území pro Itálii vymoci, nebo zda šlo pouze o taktický tah, jak zvětšit početní sílu dohodového vojska.

Vítězství ve válce však nemělo Itálii přinést jen vytoužená území, jako Tridentsko, Terst či Istrii. Zároveň měla Itálie získat odpovídající postavení mezi velmocemi, to znamená účastnit se v patřičné míře na distribuci surovin, organizaci poměrů na Balkáně, ve Středomoří, v Africe - zkrátka na úpravě světových poměrů. Tato nabytá prestiž měla představovat hlubší význam války. Vždyť od vyhlášení italského království uplynulo už čtyřiapadesát let, během nichž si Itálie budovala postupně pověst státu, který je nutno mít na zřeteli. Byla například členem Trojspolku nebo se účastnila boje o kolonie. Výsledky války však nijak nenasvědčovaly, že by se prestiž Itálie jakkoli zvedla, naopak - její hlas na konferenci měl malý význam. Vittorio Scialoja,

⁸ Území slíbená londýnskou smlouvou jsou zobrazena v Příloze 1.

⁹ Salandra, A.: L'intervento..., s. 17

ministr zahraničí v roce 1919, o Itálii prohlásil, že je „nejmenší z velkých mocností“.¹⁰

K londýnské smlouvě se pak přidaly ještě dohody z 18.-22. srpna 1917, jejichž předmětem byla turecká Smyrna (Izmir) a italské zájmy v Malé Asii. Jelikož však tyto dohody nebyly schváleny ruskou vládou, britská a francouzská vláda na ně pohlížely, jako kdyby nikdy nebyly podepsány, a odmítaly jakoukoli snahu ze strany Italů znovu otevřít tuto otázku.¹¹

Tyto smlouvy spolu se smlouvou londýnskou reprezentovaly nacionalistický směr italské politiky, který měl za cíl získat pro Itálii převahu v Jaderském a Středozemním moři. Kromě nacionalismu ale ještě existoval proud, jehož přívrženci byli nazýváni mazzinisté.¹² Šlo o politiky, kteří ve jménu práva národů na sebeurčení hlásali za svůj cíl osvobození všech v Rakousku-Uhersku utlačovaných národů, kam se řadil částečně i národ italský. Nejvyšším projevem jejich činnosti pak byl kongres utlačovaných národů konaný v Římě v dubnu 1918, kam se dostavili zástupci národů žijících v rámci Rakouska-Uherska. Závěry kongresu byly shrnuty v dohodě, která jednomyslně vytyčovala za společný cíl rozbití této mnohonárodnostní říše. Každému ze zúčastněných národů plynulo právo na ustavení vlastního státu. Mezi zástupci Italů a Jihoslovanů pak bylo obzvláště dohodnuto, že zájmy a samostatnost, popřípadě dokončení sjednocení jednoho státu jsou současně životními zájmy státu druhého.¹³

Mazzinisté tedy viděli budoucnost Itálie značně rozdílně než nacionalisté. Římská smlouva se zásadně odlišovala od smlouvy londýnské a v mnohém ji popírala. V první řadě londýnská smlouva do budoucna počítala se zachováním Rakouska-Uherska, zatímco římská smlouva stanovila zásady pro společný boj za jeho rozbití. Větší rozpor však působila myšlenka, že jednota a nezávislost státu Jihoslovanů je v životním zájmu Itálie. Nakonec v případě

¹⁰ Donosti(Lucioli), M.: Mussolini e L'Europa. La politica estera fascista, Roma: Leonardo, 1945, s. 4

¹¹ Smyrna po válce připadla Řecku.

¹² Kybal, V.: La Cecoslovacchia e l'Italia, in: La Cecoslovacchia. Organizzazione politica, economica, culturale, Roma: Anonima Romana 1925, s. 129

¹³ Text dohody viz Salvemini, G.: Opere III. Dalla guerra mondiale alla dittatura (1916-1925), Milano: Feltrinelli 1964, s. 246-247

teritoriálních střetů se tyto dva státy zavázaly řešit je přátelskou cestou na základě práva národu na sebeurčení.

Vzhledem k tomu, že tato římská smlouva nebyla projednávána ani přijata oficiální italskou reprezentací, pro Itálii z ní neplynuly žádné závazky. Mást ale může skutečnost, že Itálie byla hostitelskou zemí, a navíc že kongres svoji autoritou zaštitil premiér Orlando. Jeho předsednictví mohlo vyvolat dojem, že se on i celá vláda ztotožňují s idejemi, na kterých byl sjezd postaven. Dále Orlando svůj souhlas s konáním sjezdu stvrdil slovy: *„Dějiny Itálie, které se dovršily, nejsou než vašimi dějinami, které se brzy dovrší; tak jako Polsko, Itálie byla rozdělena (...) mezi cizince; tak, jak bojují dnes Češi, (...) tak i naši otcové osnovali pikle a bouřili se, dokud nedosáhli jednoty státu; mučedníci našeho Risorgimenta se bratři s hrdiny a mučeníky vyšlými z dnes již silného národního uvědomění Jihoslovanů a transylvánských Rumunů.“*¹⁴ Orlando se dokonce distancoval od londýnské smlouvy. Privil, že situace se od okamžiku jejího uzavření změnila, stejně tak jako záměry Itálie, neboť smlouva byla sjednána proti nepřátelskému Rakousku-Uhersku, a nikoli vůči přátelskému státu Jihoslovanů.¹⁵ Salvemini Orlandův oportunistus lapidárně vyjádřil heslem: *„Spojme se v boji proti společnému nepříteli, pak se uvidí.“*¹⁶

Mezinárodní situace na sklonku války vyvolávala pochybnosti o proveditelnosti londýnské smlouvy. S postupem času bylo stále více zřejmé, že ve své původní podobě je neaplikovatelná. Smlouva počítala s rozložením sil v Evropě jako na začátku války. Mapa Evropy se ale po válce radikálně změnila. Rozpadlo se Rakousko-Uhersko, jehož zánik nikdo nepředpokládal ještě v zimě 1918.¹⁷ Po staletí byla totiž habsburská říše pilířem evropské rovnováhy. Posléze zmizela z mapy i obrovská Osmanská říše. Německo bylo sraženo na kolena a muselo přijmout tíživé mírové podmínky. Také na straně Dohody došlo k velkým změnám. Rusko bylo paralyzováno revolucemi a samo se tak vyloučilo z rozhodování o míru. Starý evropský mezinárodní systém, stejně tak jako vnitřní život vítězné koalice byly převráceny na ruby.

¹⁴ Tamtéž, s. 248

¹⁵ Tamtéž

¹⁶ Tamtéž

¹⁷ To dokládá desátý bod prezidenta Wilsona.

Pro Itálii to znamenalo, že válka skoncovala s jejím tradičním nepřítelem. Zmizela mocnost, která Itálii ohrožovala na severní a východní hranici a konkurovala jí v Jaderském moři. Zároveň ale vyvstal rival nový, totiž Království Srbů, Chorvatů a Slovinců, s nímž nyní Itálie musela svádět boj o přislíbená území.

Americký prezident T. W. Wilson se ve svých čtrnácti bodech, jež představovaly program poválečného uspořádání světa, v devátém bodě zmiňoval i o Itálii. Omezil se však jen na všeobecné konstatování možnosti drobných úprav hranic, ztotožnění etnické a státní hranice, připojení Jižního Tyrolska a Istriie. Na mírové konferenci pak Wilson, ačkoli neměl vůči Itálii žádné závazky jako ostatní spojenci, kteří podepsali londýnskou smlouvu, nabízel Itálii Trentino, Jižní Tyrolsko, Gorizii, Terst a západní Istrii. Odmítal však italské nároky vůči Dalmácii, Rijece, východní Istrii a zázemí Terstu a Gorizie.¹⁸ Tato úprava byla ale ve skutečnosti pro Itálii nedostatečná.

Příběh italské delegace na mírové konferenci je dobře známý.¹⁹ Ačkoli bylo jasné, že nový evropský řád bude vystaven na zcela jiných principech než řád předválečný, italská delegace zde soustředila veškeré své úsilí k tomu, aby závazky z londýnské smlouvy dohodové státy dodržely. Italští delegáti - premiér Vittorio Emanuele Orlando spolu s ministrem zahraničí Sonninem - argumentovali strategickými, historickými a politickými zájmy.²⁰ Přičlenění Dalmácie zdůvodňovali historicky a strategicky, právo na Rijeku na základě práva národů na sebeurčení, obsazení Jižního Tyrolska pak důvody strategickými. Aspirace v Albánii a na Dodekanéských ostrovech postavili na strategických zájmech a historických důvodech. Vedle toho apelovali na diplomaty s ohledem na vnitropolitickou situaci v Itálii, zmítané sociálním hnutím, které by v případě neúspěchu konference vedlo k národní pohromě. Za stávající situace už ale nebylo možné Itálii vyhovět, a tudíž Itálie vyšla z konference značně nespokojena. Orlando spolu se Sonninem dokonce

¹⁸ Salvemini, G.: *Mussolini diplomatico*, Roma: De Luigi 1945, s. 23

¹⁹ Detailně se jím zabývá např. R. Mosca ve stati *Dopoguerra e sistemazione europa. La conferenza della pace. La questione adriatica* in: Torre, A. a kol.: *La politica estera italiana dal 1914 al 1943*, Torino: ERI 1963, s. 29-76

²⁰ Tkadlečková, H.: *Zahraniční politika a diplomacie fašistického Talianska počas rúrskej krízy*, ZbFFIKom Historica 24-25, 1973-74, s. 100

v dubnu 1919 demonstrativně opustili pařížská mírová jednání, čímž však ničeho nedosáhli. Itálie podle mírových smluv obdržela minimální zisky a jen zlomek ze slíbeného.

Vyvstává otázka, zda tento tvrdošijný postoj jejích zástupců Itálii spíš nepřítížil. Nelze vyloučit, že pokud by Itálie ze svých požadavků slevila a zapojila se do vyjednávání, mohla nakonec vyjít z konference s lepším výsledkem. Na druhé straně však lze těžko odhadnout, jak by reagoval italský národ na fakt, že jeho zástupci ve Versailles neusilují o dosažení maximálních teritoriálních zisků, které byly spojenci Itálii přislíbeny jako odměna za její intervenci.

Hlava delegace Vittorio E. Orlando a její ostatní účastníci museli mnohokrát na půdě parlamentu či při jiných veřejných projevech čelit kladení viny za výsledné podmínky míru pro Itálii. Při svých veřejných vystoupeních se Orlando snažil její činnost obhajovat a dokázat, že viníkem není on ani žádný další její účastník, že mírové podmínky ho zasáhly stejně tak jako celý národ. Hloubku italské křivdy dokonce srovnával s příznivým výsledkem mírových jednání pro Československo, které ovládlo asi 30 procent obyvatel jiné než československé národnosti. Oproti tomu Itálie by po splnění všech svých požadavků ovládala pouze 800 tisíc obyvatel jiného etnika ku 40 miliónům Italů.²¹ „*Itálie byla jedinou zemí, jejíž mír musel čelit hrůzné odysee nesnázi a utrpení. Jedinou zemí, jež nemohla získat mír k ohlášenému účelu, komplikující a přitěžující soužení hrozivé poválečné doby uvnitř státu trvalou úzkostí války, ukončené ani ne před rokem.*“²²

Toto věčné hořekování nad vlastním osudem tak historika a politika Gaetana Salveminiho inspirovalo k příměru z Moliérový hry: „*Itálie/ byla jako zdravý nemocný; byla nešťastná kvůli nemoci, kterou neměla, potřebovala se pouze zotavit. (...) Avšak místo toho, aby si odpočinula, na scénu vstoupil Mussolini.*“²³

²¹ Projev přednesený v poslanecké sněmovně 28. září 1919, in: Orlando, V.E.: *Discorsi per la guerra e per la pace*, Foligno: F. Campitelli, 1923, s. 385

²² Projev přednesený v Palermu během volebního boje 12. května 1921, in: Orlando, V.E.: *Discorsi ...* s. 429-430

²³ Salvemini, G.: *Mussolini...*, s. 35

Vina za „diplomatický neúspěch“ padala zákonitě na politiky, kteří stáli u moci v letech 1918-1919, ačkoli bylo zřejmé, že na konferenci nejednali jinak, než že interpretovali národní vůli. V těchto dramatických momentech zkrátka Italové měřili velikost svého vítězství nebo prohry právě podle délky a kilometrů přiřknutého jaderského pobřeží.

Proto důsledky míru zasáhly veřejné mínění italské společnosti na slabém místě. Italský básník a známý nacionalista Gabrielle D'Annunzio nazval výsledek války pro Itálii „zmrzačeným vítězstvím“ (italsky vittoria mutilata) a toto označení přesně vystihovalo rozčarování a zklamání italské veřejnosti. Heslo se stalo mýtem, který se šířil po celé Itálii a sužoval mysl nespokojených Italů. Sám Mussolini ho ve svých ostrých článcích publikovaných v *Popolo d'Italia* používal. Italští nacionalisté v čele s již zmiňovaným D'Annunziem byli první, kteří se domáhali plného respektu londýnské smlouvy, především připojení Dalmácie, navíc dokonce žádali i Rijeku (italsky Fiume), ve které asi polovinu obyvatelstva tvořili Italové, avšak která mezi případné zisky dle dohody nepatřila.

Nacionalisté rozvířili ostrou kampaň proti dohodovým spojencům i samotné vládě. Hlásali, že Italové bojovali pro nic a zbytečně, že oběti na životech, které dosáhly půl milionu, stejně tak počet zraněných, který se pohyboval okolo půl druhého milionu, z čehož zůstalo asi 200 tisíc obyvatel trvale invalidních, byly naprosto marné.²⁴ Kdyby Itálie setrvala v neutralitě, mohla si ušetřit zmiňované ztráty, navíc minimální území, které jí připadlo oproti rakouským nabídkám z počátku roku 1915, se nemohlo vyrovnat válečným obětím. Nacionalistická propaganda pak vyústila 12. září 1919 v samotné obsazení Rijeky. D'Annunzio se stal pánem města a vyhlásil jeho připojení k Itálii. Tím dali nacionalisté najevo, že jsou připraveni vést politiku i z pozice síly.

Spor Itálie a Království Srbů, Chorvatů a Slovinců o Rijeku byl pak vyřešen až o rok později, v listopadu roku 1920 rapallskou smlouvou, podle níž byla Rijeka prohlášena svobodným přístavem.²⁵ V Rijece se D'Annunzio

²⁴ Tamtéž, s. 20

²⁵ Definitivní řešení statutu Rijeky přinesla až jugoslávsko-italská smlouva z ledna 1924, podle které Rijeka připadla Itálii. Viz kapitola první v části *Léta 1924 - 1925*.

nechal slyšet, že se tomu bude bránit do posledního dechu.²⁶ Avšak v den, kdy italská armáda zaútočila na město ze souše i z moře, musel chtít nechtě kapitulovat a se svými legionáři město v prosinci 1920 opustil.

Rapallská smlouva, kterou uzavřel italský ministr zahraničí hrabě Carlo Sforza s premiérem Království SHS Vesničem, byla založena na vzájemném kompromisu. Na jedné straně delimitovala italskou východní hranici tím, že Itálie získala celou Istrii až po svobodnou Rijeku, na druhé straně se Itálie vzdávala nároků na celou Dalmácii, kromě města Zadaru (italsky Zara), kde žila italská většina. Ministr Sforza tuto smlouvu považoval za první zahraniční úspěch Itálie od konce 1. světové války, také z toho důvodu, že smlouva vytvořila příznivé prostředí pro eventuální smlouvy s Československem a Rumunskem.²⁷ Také veřejné mínění bylo dohodě s Jugoslávií²⁸ vesměs příznivě nakloněno. Vittorio Orlando se k ní vyjádřil také spíše pozitivně. „*I když zůstává rapallská smlouva v mnohých bodech slabší, než jsme mohli oprávněně požadovat, stále je nesrovnatelně lepším výsledkem než ta ničemnost a nepřípustný diktát vůle, který nám byl sdělen 23. dubna 1919.*“²⁹ /Tedy mírové podmínky pro Itálii, po jejichž sdělení italská delegace opustila Paříž - Z.Č./ Na druhé straně je ale nutné připomenout, že právě Sforzova ústupnost v jaderské otázce vyvolala opozici nacionalistů proti zahraniční politice Giolittiho vlády, která v létě 1921 musela ustoupit vládě nové.

Poválečná zahraniční politika Itálie byla tedy jasně determinována versailleským mírovým systémem. Jak činnost italské delegace na mírové konferenci, tak rijecké dobrodružství jasně ukazovaly, že Itálie je odhodlaná k boji o revizi mírových smluv, a zároveň tím byl naznačen směr, kterým se italská expanze bude v následujících letech orientovat.

²⁶ Gardina, A. – Sabbatucci, G. – Vidotto, V.: *Manuale di storia...*, s. 530

²⁷ Sforza, Carlo: *L'Italia dal 1914 al 1944. Quale io la vidi*, Milano: Mondadori, 1945, s. 112

²⁸ Termínu Jugoslávie, popř. jugoslávský používám pro státní formaci, která do roku 1929 nesla název Království Srbů, Chorvatů a Slovinců.

²⁹ Projev přednesený v Palermu během volebního boje 12. května 1921, in: Orlando, V.E.: *Discorsi ...*, s. 431

2. Zahraničněpolitická orientace nového československého státu

Vznik československého státu znamená nejen vyvrcholení úsilí o národní emancipaci, ale má i symbolický význam v rovině mezinárodní. Rok 1918 ohlašuje nástup nového, demokratičtějšího řádu Evropy. Dochází k výrazným posunům ve vnímání státní suverenity a významu mezinárodního práva, jehož dokladem je vznik Společnosti národů. Na tom, jak se nový stát na mezinárodním poli uvede, závisí ve velké míře jeho budoucnost a blahobyt.

Československo jakožto nový stát střední Evropy neměl téměř žádnou diplomatickou tradici ani zkušenosti se zahraniční politikou. Nová republika navazovala v zahraničních vztazích na odbojovou aktivitu T. G. Masaryka a jeho druhů z doby světové války. Největším úspěchem zahraničního odboje pak bylo diplomatické uznání československého státu Francií, Británií a Itálií ještě před samotným uzavřením příměří s Rakouskem-Uherskem.

Československo se tak vzhledem k okolnostem svého vzniku bezvýhradně orientovalo na dohodové státy. Nejbližším zahraničněpolitickým spojencem mladé republiky se pak měla stát Francie, která se již za války velkou měrou zasloužila o úspěch československé akce. Stala se centrem zahraničního odboje, podpořila vznik legií a jako první uznala právo Čechoslováků na samostatný stát. Navíc díky svému ostrému protiněmeckému postoji dávala naději, že se nového státu zastane proti případným nárokům jeho sousedů. Úzký přátelský svazek s Francií byl navíc stvrzen příchodem francouzské vojenské mise v únoru 1919.

Současně s Francií se Československo snažilo udržovat co nejsrdečnější vztahy s Velkou Británií jakožto druhým potenciálním garantem pokojného stavu ve střední Evropě.

Československo si tedy za své spojence zvolilo státy geograficky poměrně vzdálené, což mohlo být strategicky značně nevýhodné. V dané situaci ale nová republika neměla příliš na výběr. Velkou částí svých hranic Československo sousedilo s poraženým Německem, Rakouskem a Maďarskem, na severu hraničilo s Polskem, na východě pak s Rumunskem. Je

zajímavé, že zatímco s německými sousedy zahraniční vztahy i přes válečné reminiscence a problematiku německé minority nevykazovaly žádné větší problémy, mezi horthyovským Maďarskem a Pilsudského Polskem na jedné straně a Československem na straně druhé panovalo velké napětí. Stran Polska byl příčinou nevyřešený hraniční spor o Těšínsko, v případě Maďarska pak neochota uznat ztrátu Slovenska a problematická delimitace slovensko-maďarské hranice.

Bezprostředně po válce se pro novou republiku stala nejdůležitější zahraničněpolitickou otázkou účast na pařížské mírové konferenci. Za úspěch československé diplomacie lze považovat fakt, že z nových států se účastnit jednání mohlo jen Československo. Požadavkem koridoru mezi naším a jihoslovanským státem, stejně tak jako nárokem na lužická území, se konference odmítla zabývat, nicméně i tak odjížděla československá delegace spokojena. Beneš dokázal prosadit, že území nového československého státu vycházelo z historických hranic zemí Koruny české a navíc bylo rozšířeno o oblasti přičleněné podle práva národů na sebeurčení.

Rozpad obrovské rakousko-uherské říše a vznik malých nástupnických států znamenal pro tyto mladé státy nutnost hledat mezinárodní zajištění nového stavu. Souhlas s jejich vznikem sice potvrdila mírová konference, spoléhat se však bezvýhradně na pomoc západních demokracií by se ale nemuselo jevit jako dostatečné. Výsledek války totiž vyvolal nespokojenost mnohých států, jež byly součástí bloku poražených centrálních mocností. Navíc z východu se šířilo revoluční bolševické hnutí, které hrozilo nejenže rozbitím čerstvě narýsovaného mírového systému, ale i zrušením kapitalistické hospodářské soustavy. Beneš si jasně uvědomoval, že prosperita Československa závisí na udržení stabilní a pokojné Evropy. Totiž v případě, že by válkou poražené státy měly možnost podmínky míru upravit, terčem jejich útoku by se bezpochyby stalo také Československo. Proto se Benešova zahraniční politika v prvním pětiletí po mírové konferenci orientovala především na hledání existenčních jistot a bezpečnostních záruk proti potenciálním revizionistům a agresorům.

3. Italská pomoc Československu na sklonku války a po vyhlášení samostatnosti

K navázání diplomatických styků mezi Itálií a „Čechoslováky“ došlo ještě před samotným vznikem Československa. S Itálií československý odboj zákonitě spojovala válka, válka vedená proti společnému nepříteli - Rakousku-Uhersku. Pro Čechy tento boj značil touhu po dosažení samostatného státu; Italové, kteří již samostatný stát měli, vedli boj za dovršení Risorgimenta, a zároveň tím chtěli uštvrdit ránu svému tradičnímu rivalovi.

Do italského zajetí se z rakousko-uherského vojska dostalo velké množství „československých“ vojáků. Jejich potenciálu začala italská armáda využívat po drtivé porážce u Caporetta na podzim 1917, kdy několik set tisíc italských vojáků dezertovalo, nebo se dostalo do rakouského zajetí. Za této situace Itálie potřebovala posily, a tak dovolila vznik průzkumných československých rot, které dodávaly cenné informace o pozicích a síle rakouských jednotek.³⁰

Od výzvědných oddílů byl už jen krůček k ustavení pravidelných vojenských jednotek. Hlavní zásluhu na jejich výstavbě měl Milan Rastislav Štefánik, který v Itálii za války opakovaně pobýval jako francouzský emisar a který vznik československých legií vyjednal u římské vlády. Jednadvacátého dubna 1918 podepsal jako zástupce Československé národní rady spolu s předsedou italské vlády V. Orlandem smlouvu o formování československých legií v Itálii.³¹

Italská vláda v ní uznala existenci jednotného československého vojska a jeho podřízenost Československé národní radě v Paříži. Legie měly operovat samostatně, byly však podřízeny italským vojenským štábům na jednotlivých frontách. Náklady na jejich provoz měla nést národní rada, zároveň se však Itálie zavázala poskytnout potřebné finanční zálohy, aby závazek československého vojska mohl být splněn. Vittorio Orlando označil konvenci

³⁰ K historii československých legionářů v Itálii více viz např. kniha R.Giovanelliho a G.Bongiorno *Tascy Dov'e la patria mia? La causa cecoslovacca e L'Italia*, Ravenna: Ravennate E Mutilaci 1928

³¹ DDI, s. V, vol. X, n. 581, též Archiv Ministerstva zahraničních věcí (dále jen AMZV), Smlouvy, L 266

za první uznání Československé národní rady jako faktické vlády.³² Třicátého června 1918 pak byla smlouva doplněna o ustanovení týkající se účinnosti právních aktů ČsNR a personální kompetence vojenských soudů.³³

Na italské frontě bojovalo proti Rakousku-Uhersku kolem dvaceti tisíc československých legionářů. Celkový počet příslušníků československého vojska v létě 1918 činil na ruské, italské a francouzské frontě asi sto tisíc mužů.³⁴ Postavení československého vojska bylo tedy v té době opravdu výjimečné. Šlo o vojsko státu, který ještě neexistoval. Uznání tohoto útvaru a jeho vojenské akce pak urychlily proces vedoucí k diplomatickému uznání samotného československého státu.

V předchozí kapitole pojednávající o zahraničněpolitických počátcích nového státu jsem přiblížila mezinárodní situaci, ve které se Československo nacházelo bezprostředně po svém vzniku. Nezmínila jsem se zde záměrně o Itálii. Poměr k Itálii po vyhlášení samostatnosti se totiž ukázal být ožehavým tématem, ačkoli vztahy, které se na sklonku války vytvořily mezi československou a italskou politickou reprezentací, se zdály být velice vřelé. Zasluky na tom měl především Milan Rastislav Štefánik, který měl k Itálii velmi blízký vztah vzhledem ke kariéře, jíž v Itálii jakožto zmocněnec ČsNR dosáhl, a snad také proto, že jeho poslední snoubenkou byla italská markýza Giuliana Benzoni. Nakonec je třeba zmínit i fakt, že sympatie k Itálii ho přivedly k přesvědčení, že nejlepší formou budoucího československého státu by bylo království v čele s princem ze savojského rodu.

Itálie však podle hlavního tvůrce zahraničněpolitické linie nového státu - Edvarda Beneše - nepředstavovala spojence číslo jedna. Tím byla dozajista Francie. Vzhledem k tehdejším mezinárodním okolnostem ale nebylo možné, aby si nový stát zachoval nejsrdečnější vztahy k oběma státům současně. Mezi Benešem a Štefánikem tak vyrostl spor, z nějž vzešel vítězně ministr zahraničí.

Rozeprě mezi Benešem a Štefánikem se tedy v prvé řadě týkala otázky, kdo se stane nejbližším spojencem Československa, s čímž souvisel spor o to,

³² Leoncini, F.: Italia e Ceco-Slovachia 1919-1939, in: Rivista di Studi Politici internazionali 3/1978. s. 359

³³ AMZV, Smlouvy, L 270, též VI. sekce (právní), karton 228

³⁴ Klípa, B.: Italská vojenská mise v Československu, in: Historie a vojenství, č.3 (1995), s. 27

kdo bude řídit československou vojenskou misi - zda Itálie, či Francie.³⁵ Obě vojenské mise, jak italská, tak francouzská, se totiž měly stát klíčem k proniknutí těchto spojeneckých států do střední Evropy.

Nový stát tehdy neměl dosud vlastní vojsko - vyjma legionářů, kteří však byli roztroušeni v různých částech světa. Jedinou organizovanou ozbrojenou jednotkou, jíž stát disponoval, bylo vojsko složené ze Sokolů, příslušníků dělnických tělovýchovných jednot, studentů a dobrovolníků. Potřeba vojenského vedení se zdála být zcela zřejmá. To se projevilo již 29. října 1918, kdy němečtí poslanci ze severních Čech ustavili autonomii provincie „Deutschböhmen“ a vyhlásili její připojení k Rakousku. Tento příklad pak následovaly další tři kraje s výraznou německou menšinou. Potíže začalo působit i Polsko, jehož armáda obsadila na přelomu října a listopadu Těšínsko. V neposlední řadě zde bylo Slovensko, jehož se Maďarsko nechtělo vzdát.

Československo bylo tedy ve velké míře odkázáno na dohodovou vojenskou pomoc a rychlý návrat československých jednotek, jež bojovaly v dohodových armádách. Zatímco jednání s Francií o transportu československých vojáků zaostávala, neboť se jim nedostávalo výzbroje ani výstroje, vojenské vedení Itálie se v této otázce ukázalo být připravenější než Francie. Navíc zde byly i důvody dopravní. Československo mělo k dispozici dopravní spojení jen přes Itálii. Prvního prosince 1918 byla uzavřena v Padově smlouva vztahující se k italské vojenské pomoci Československu. Podle ní bylo dáno k dispozici československé vládě určité množství italských důstojníků za účelem služby československé armádě.³⁶

Dále bylo rozhodnuto, že z existujících regimentů legionářů, jakož i tisíců válečných zajatců „československé národnosti“ soustředěných v táboře Legnaro u Padovy, se vytvoří vojsko, které bude posláno zpět do vlasti, aby dohlíželo na pořádek na Slovensku. Transport byl zahájen 14. prosince 1918. Celkem bylo z Itálie vypraveno 104 vlaků, přičemž bylo transportováno 24 370 vojáků, 1012 důstojníků a 4020 čtyřnožců. Současně využívali Padovu

³⁵ O vývoji vztahů Beneše a Štefánika více viz článek Antonína Klimka *Beneš a Štefánik*, in: Sborník k dějinám 19. a 20. století, 12, Praha: HÚ ČSAV 1991, s. 35-66

³⁶ AMZV, Smlouvy, L 152

jako přestupní stanici i legionáři z Francie, k jejichž přesunu do vlasti neměla francouzská vláda prostředky. Z Itálie jich bylo vypraveno 7422 včetně 263 důstojníků.³⁷

S Masarykem vracejícím se do vlasti dorazil v prosinci 1918 jako součást jeho oficiálního doprovodu i italský generál Luigi Piccione, který se postavil do čela vojenské mise na Slovensku. Generál Piccione trval na tom, že nebude podléhat žádnému veliteli jiné cizí armády nebo některému z generálů československých, kteří byli součástí rakousko-uherské armády. Takže byl nakonec podřízený jen ministru národní obrany, jímž byl tehdy Václav Klobučník.

Na Slovensku drželi veškerou správu v rukou Maďaři. Proto zde byla vojenská síla, která by zajistila pořádek a dohlížela nad postupným předáváním moci do rukou nového státu, nejpotřebnější. Navíc v minulosti Slovensko netvořilo v rámci Uher žádnou správní jednotku, tudíž zde nemohla vzniknout ani žádná hranice mezi novými státy. Počet vojáků, kteří byli k dispozici, byl pro obsazení Slovenska nedostatečný. Velení zde proto stálo před nelehkým úkolem.

I přes nemalé potíže byl počáteční úkol splněn a Slovensko bylo vojensky obsazeno přibližně do 20. ledna 1919. Všude však mise narážela na naprostý nedostatek kvalifikovaných slovenských úředníků, kterým by mohla být předána do rukou správa odebraná Maďarům.

K tomu přistoupil další, ještě větší problém - postupující rozvrat mise a slábnoucí důvěra v její loajalitu. Italové totiž navazovali kontakty s vysoce postavenými Maďary a spoustu času trávili v jejich společnosti. Italským důstojníkům, zvyklým na určitý společenský standard, byla totiž dozajista bližší společnost maďarské aristokracie než prostý slovenský venkov. Navíc maďarské nepřátelské vnímání postupu nového státu vůči této menšině mohl vyvolat u Italů pochopení. Vždyť i oni citlivě nesli přítomnost italských menšin v jiných státech a světová válka měla přispět k jejich osvobození. Na veřejnost prosakovaly zvěsti o paktování Italů s Maďary.

³⁷ Giovanelli, R.- Bongiorno Tasca, G.: *Dov' e la patria mia? La causa cecoslovacca e L'Italia*, Ravenna: Ravennate E Mutilaci 1928, s. 109. K jednotlivým oddílům a sekcím vojska, trase transportu, stejně tak jako k vyzbrojení, ošacení a proviantu vojáků tamtéž s. 105nn.

Přes všechna opatření generála Piccioneho, který vyřešil nejkřiklavější případy odvoláním zkompromitovaných důstojníků, se však už nepodařilo plně obnovit důvěru v italskou misi.

Situaci autoritativně vyřešil Edvard Beneš, který měl jasno v tom, že budoucí zahraniční politika Československa se bude odehrávat ve shodě se zájmy francouzskými. Užší spolupráce s Itálií riskovala Benešovy spojenecké záměry vzhledem k tomu, že Francie považovala Itálii za potencionálního rivala ve střední Evropě. Navíc se předpokládalo, že Francie bude mít na konferenci klíčové postavení, že na její pozici bude dozajista ve velké míře záviset budoucí uspořádání Evropy. Odevzdání vojenského velení v Československu mohlo díky tomu výrazně prospět Československu na mezinárodní úrovni.

Proto ve Francii začal Beneš sám jednat s francouzskými vojenskými představiteli o ustavení vojenské mise a francouzské podobě naší armády. Smlouva s Francií byla podepsána 14. února 1919. Maršál Foch se stal nejvyšším velitelem československých vojsk jak na území československého státu, tak mimo něj. Smlouvu předložil Beneš ministru národní obrany Klofáčovi jako hotovou věc.³⁸ Šéf francouzské vojenské mise generál Maurice Pellé se stal náčelníkem generálního štábu.

Mezi oběma misemi, francouzskou a italskou, nastal boj o to, kdo bude mít větší vliv v československém vojsku. Už na počátku března 1919 se Beneš v Paříži setkal s tamějším italským vyslancem Boninem Longarem, aby přispěl k uklidnění situace. Vyslanci potvrdil vzájemnou nezávislost obou misí a dále sdělil, že odmítl jmenování Pellého generalissimem, aby zabránil podřízení italských orgánů francouzskému velení.³⁹

Krizi v československo-italských vztazích pak přinesl rozkaz ministerstva obrany z 20. března 1919, podle něž se mělo Slovensko správně rozdělit na dvě části. Na západě by stále velel generál Piccione, východ by pak nově připadl Francouzi Hennocqevi. To byla pro Piccioneho poslední kapka. Tento rozkaz odmítl splnit. Vzniklá krize se pak řešila až na Hradě, kde se

³⁸ Klípa, B.: Italská vojenská mise..., s. 53

³⁹ DDI, s. VI, vol. II, n. 620, L'ambasciatore a Parigi, Bonin Longare, al ministro degli esteri, Sonnino, 3.3.1919

díky zákroku prezidenta Masaryka situace zklidnila a provedení sporného rozkazu se odložilo.⁴⁰ I když se rozkaz prozatím nerealizoval, bylo jasné, která z misí získala v Československu převahu.

Beneš spoléhal na to, že roztržku pomůže překlenout M. R. Štefánik po návratu ze Sibiře, kam byl vyslán za účelem organizování československých legií. Štefánik přijel do Paříže v druhé polovině března 1919. Podle B. Klípy je nejvýš pravděpodobné, že se Štefánik o vojenských dohodách s Itálií a Francií dozvěděl až tehdy.⁴¹ Štefánik však neměl pro Benešovy kroky vůbec pochopení, rozhořčilo jej, jak autoritativně si ministr zahraničí počíná ve sféře, která jen málo patří do kompetence jeho resortu.

Krise vojenských misí již tehdy přerostla na mezinárodní pole, o jejich sporech se mluvilo i na mírové konferenci v Paříži. Beneš jednal o této záležitosti s francouzskými politiky a znovu i s vyslancem Bonin Longarem.

K rozuzlení napomohly zahraniční události. Vlivem revolučních změn v Maďarsku a vzniku republiky rad se zvýšil tlak na italskou misi. Sporný rozkaz o vojenském rozdělení Slovenska byl obnoven a vstoupil v platnost 8. dubna.⁴²

Vzhledem k tomu, že stávající demarkační linie přetínala mnohé silniční a železniční dopravní spoje, bylo nutné zajistit její posunutí dále do maďarského vnitrozemí. Na některých místech však československé vojsko překročilo dohodnuté hranice, což dalo vzniknout zámince k vojenskému útoku maďarské armády na Slovensko. Ofenzíva odstartovala 20. května 1919 a v polovině června okupovaly maďarské oddíly značnou část slovenského území.

V Paříži mezitím Štefánik jednal s maršálem Fochem a náčelníkem italského generálního štábu Diazem o přesném vymezení pravomocí obou misí. Z jednání vzešla dohoda, v níž se stanovilo, že italská vláda v brzké době odvolá svoji misi. Generál Piccione se vzdal své funkce 31. května 1919, tedy v okamžiku, kdy vrcholila válka na Slovensku. Dne 4. června jmenoval

⁴⁰ Klípa, B.: Italská vojenská mise..., s. 61

⁴¹ Tamtéž, s. 64

⁴² Břachová, V.: Francouzská vojenská mise v Československu, in: Historie a vojenství, č.6 (1967), s. 901

Masaryk Pellého nejvyšším velitelem československé armády. O ústupu Maďarů však spíše než francouzská mise rozhodla Dohoda, která zaslala z Paříže maďarské vládě ultimátum, aby zastavila svůj útok a stáhla své jednotky ze Slovenska.

Itálie tedy ve sporu s Francií o vojenskou misi v Československu neobstála. Nelze ale říci, že to bylo proto, že se ta francouzská osvědčila lépe. Italská vojenská mise nebyla vytlačena Francií, ale tím, kdo ji pozval - Československem. Českoslovenští představitelé si do budoucna zvolili spojence, o němž se domnívali, že bude silnější a jeho slovo bude více znamenat na mezinárodní úrovni. Italské ochoty využili v okamžiku, kdy byla pomoc nejpotřebnější. Po zklidnění situace už na její podporu odkázáni nebyli, a tak se dali pod ochranu jiného, mocnějšího státu. Tato volba odpovídala postavení Francie při utváření nové Evropy a zároveň blízkosti názorů Československa a Francie na rozhodující dobové problémy. Postup Československa, který pochopitelně nemohl být italskou stranou oceněn, tak načas zakalil přátelství obou států.

4. Přehled vývoje československo-italských vztahů od odchodu italské vojenské mise k pochodu na Řím (červen 1919 – říjen 1922)

Široká vojenská spolupráce, která byla zahájena mezi Čechoslováky a Italy na konci války a která pokračovala po vzniku Československa s italskou vojenskou pomocí, ustala po odchodu italské mise v červnu 1919. Ačkoli byl její odchod vyjednáán diplomatickou cestou, znamenal první vážnou trhlinu v přátelském vztahu obou států.

Mezitím se ve vzdálené Francii, která byla hostitelkou mírové konference, začal rýsovat další potenciální konfliktní bod československo-italských vztahů. Ten se týkal nového jihoslovanského státu, neboť jeho hranice musely být teprve delimitovány. Snahy Itálie obsadit co největší část slovanských oblastí jsem popsala v první kapitole. ČSR, která byla ve sporu

Království SHS a Itálie zpočátku neutrální, se přiklonila na stranu Jihoslovanů a navrhovala přičlenění Istrie, Terstu a Gorizie ke Království SHS.⁴³

V neposlední řadě utrpělo československo-italské přátelství tragickou smrtí Milana Rastislava Štefánika, v jehož osobě měly dobré vztahy k Itálii velkou oporu.

Všechny tyto události způsobily větší rezervovanost Itálie vůči svému dřívějšímu blízkému spojenci. Na mírové konferenci se Itálie postavila do opačného tábora a snažila se mařit územní aspirace Československa.⁴⁴ Zaujala negativní postoj k plánovanému československo-jugoslávskému koridoru, stejně jako k československému návrhu na zmezinárodnění železnice Bratislava-Terst.

Československo tak ztratilo svého italského spojence a navíc roku 1920 došlo i k ochlazení vztahů s Francií vzhledem k jejímu spřátelení s Maďarskem. To se totiž nabídlo k vojenské pomoci Polsku ve válce proti bolševickému Rusku. Za jeho ochotou ale stála naděje, že za pomoci Francie by mohlo dosáhnout revize trianonské smlouvy. Československo proto hledalo spojence nové. Ačkoli se ve finále maďarská pomoc nerealizovala, společný postup Československa, Jugoslávie a Rumunska při přípravě trianonské smlouvy a reakce na maďarské sblížení s Francií vytvořily příznivé prostředí pro podpis spojeneckých dohod mezi těmito třemi státy. Čtrnáctého srpna 1920 uzavřel Beneš v Bělehradě spojeneckou smlouvu mezi Československem a Královstvím SHS a o pár dní později, 17. srpna, byl v hlavním městě Rumunska podepsán protokol zavazující obě strany k vzájemné pomoci. Tyto smlouvy se tak staly základem Malé dohody. Kruh kolem Maďarska se pak uzavřel sjednáním smlouvy mezi Královstvím SHS a Rumunskem v červnu 1921, která rovněž zavazovala oba státy ke společnému diplomatickému a vojenskému postupu v případě napadení ze strany Maďarska, a byla navíc rozšířena o garance vůči Bulharsku.

⁴³ např. viz DDI, s. VI, vol. II, n. 469, L'incaricato d'affari a Praga, Lago, a Sonnino, únor 1919

⁴⁴ Caccamo, F.: Československo v italské zahraniční politice dvacátých let, in: Střední Evropa 82 (1998), s. 111

Vznik Malé dohody vyvolal v Evropě rozruch a zalarmoval načas především Francii, která v ní spatřovala protimadžarské, ale mylně i protifrancouzské zaměření. Oproti tomu Velká Británie její vznik uvítala, neboť blok si dával za cíl hájit dodržování stavu vyplývajícího z mírových smluv. Itálie zpozorněla především kvůli Jugoslávii, s níž doposud neměla vyřešeny hraniční spory. Pro italský tisk znamenalo jakékoliv posílení jihoslovanského státu oslabení a ohrožení Itálie jako mocnosti, a tudíž potenciální nebezpečí.⁴⁵ Na druhé straně vznik Malé dohody představoval pro italské nacionalisty i kladnou stránku. Zdejší tisk totiž opakoval, že popud k vytvoření Malé dohody vzešel z odporu proti nátlaku, kdy Francie naléhala na bývalé státy Rakouska-Uherska, aby pomohly Polsku proti Rusku. A zároveň ve vzniku Malé dohody viděl pád francouzského plánu podunajské federace. To tedy představovalo dvojí prohru francouzské diplomacie, což mohlo Italy potěšit.⁴⁶ I přes to v Itálii převažovaly odezvy negativní a její poměr k Československu se radikálně změnil.

Zlepšení československo-italských vztahů bylo podmíněno změnou postoje Itálie k Jugoslávii, kterou dosud považovala za hlavního zahraničního rivala. V Itálii k tomu nastal příznivý moment v okamžiku nástupu nového ministra zahraničních věcí Carla Sforzy v červnu 1920. Sforza se ujal ministerstva s tím, že je potřeba ustoupit od dosavadní nekonstruktivní zahraniční politiky vůči Jugoslávii a hledat styčné body vzájemného vztahu. Tím bylo dozajista nebezpečí habsburské restaurace.⁴⁷ Současně s podpisem výše zmiňované rapalské smlouvy, která odstranila hlavní zdroj italské nespokojenosti stran poválečné delimitace italsko-jugoslávských hranic, byla mezi Itálií a Královstvím SHS uzavřena takzvaná protihabsburská konvence. V ní se smluvní strany zavázaly dodržovat závazky plynoucí ze saint-germainské a trianonské smlouvy a postavit se společně proti případným pokusům znovu nastolit habsburskou dynastii.

Italsko-jugoslávské sblížení mělo pozitivní dopad i na vztah Československa a Itálie. Počátkem února 1921 si ministři zahraničí Beneš a

⁴⁵ AMZV, Politické zprávy (dále jen PZ) Řím 1920, č.dok. 94, Politická zpráva č. 12

⁴⁶ Tamtéž

⁴⁷ Sforza, C.:L'Italia..., s. 106

Sforza vyměnili nóty, ve kterých deklarovali úplnou shodu vzájemných pohledů a směrnic ve sféře zahraniční politiky obou států. Základem zahraniční politiky pak bylo respektování mírových smluv a shodná politika vůči nástupnickým státům habsburské monarchie. Vzájemná spolupráce byla navíc posílena prohlášením protihabsburské konvence za závaznou pro obě strany.⁴⁸

Tato přátelská gesta ministrů zahraničí otevřela prostor pro spolupráci států také v oblasti hospodářské a finanční. Již na konci března byla podepsána obchodní a navigační smlouva, která byla následována řadou dalších obchodních a finančních dohod a konvencí.⁴⁹

Nový kurs přátelské spolupráce byl stvrzen společným postupem Itálie a Malé dohody na jaře 1921 proti akci excísaře Karla, která měla za cíl znovu nastolit monarchii v Uhrách. Sforza pak 4. dubna před senátem prohlásil, že Itálie nikdy restauraci Karla nepřipustí.⁵⁰

Sforzova zahraniční politika, především ústupnost v jaderské otázce, rozhořčila nacionalistickou opozici. Ta ministrovi vyčítala hlavně údajné přepuštění přístavu Baroš Jugoslávii bez vědomí parlamentu a veřejnosti.⁵¹ Odpor nabral takovou sílu, že Giolittiho vláda podala demisi.

Po pádu Giolittiho vlády v červenci 1921 a odchodu Sforzy vztahy mezi oběma státy opět ochladly. S příchodem markýze della Torretta na post ministra zahraničí se projevíly hranice československo-italské spolupráce. Již v září 1920 protislovansky zaměřený della Torretta prohlásil, že není italským zájmem podporovat Československo a Jugoslávii, vzhledem k tomu, že dělají politiku panslavistickou.⁵² Malá dohoda pro něj byla nepřijatelným útvarem, protože posilovala Jugoslávii a zároveň vyvolávala nebezpečí pro Itálii, že ovládne Rakousko i Maďarsko, které měly být „*vasalskými státy Itálie proti*

⁴⁸ Texty nót in: Československá zahraniční politika a vznik Malé dohody 1920-1921. Sv. 1, Praha: ÚMV, Karolinum a HÚ AV ČR 2004, č.dok. 292 a 293

⁴⁹ Chronologický přehled všech mezistátních smluv uzavřených mezi Československem a Itálií ve zmiňovaném období je uveden v již výše citované Kybalově stati *La Cecoslovacchia e l'Italia*.

⁵⁰ AMZV, PZ Řím 1921, č.dok. 69, Telegram z Říma, 4.4.1921

⁵¹ AMZV, PZ Řím 1921, č.dok. 151, VII. řádná politická zpráva

⁵² Lindeck Pozza, I.: I rapporti austro-italiani dal Trattato di St. Germain all'avvento al potere del fascismo, in: Storia e Politica, XII (1974) 1-2, s. 3, cit. dle Leoncini, F.: Italia..., s. 360

Jugoslávii".⁵³ Bylo jasné, že nová vláda dalšímu prohlubování přátelství s Československem a Jugoslávií nakloněna nebude. Na podzim 1921 se Itálie v obavě z posílení pozice Malé dohody ve střední Evropě postavila proti její myšlence spojené vojenské intervence do Maďarska a jeho odzbrojení. Ministr della Torretta se nechal slyšet, že mobilizace byla ukvapenou „*action belliqueuse*“, jež nebyla odůvodněna ani věcně, ani formálně, a nepřipustil, že by po zajištění Karla existoval „*casus belli*“.⁵⁴ Současně aby zabránila utvoření československo-jugoslávského koridoru, dala Itálie přednost dohodě Rakouska a Maďarska v otázce hraničního Burgenlandu.

Právě při sporu o Burgenland mohl Beneš posílit pozice Československa ve střední Evropě, neboť Maďarsko mu dalo najevo zájem o jeho zprostředkování.⁵⁵ Na to ale nelibě zareagovala Itálie, která se považovala za oprávněnou rozhodovat výrazně o středoevropské politice a sama nabídla své zprostředkovatelské služby. Maďarsko využilo nabídky italské a Benešovi bylo doporučeno, aby se stáhl. Italskou mediací sledoval della Torretta cíl sblížit Rakousko a Maďarsko, pomocí nichž by Itálie mohla realizovat své středoevropské záměry a držet na uzdě Malou dohodu.

Posledním italským ministrem zahraničí předfašistické éry byl Carlo Schanzer ve vládě Luigiho Facty. Členem vlády byl ale jmenován až v době, kdy se vnitropolitická situace Itálie natolik zhoršila, že již nebylo možné vést pevnou zahraniční politiku.⁵⁶ Navíc Schanzer nebyl rozeným diplomatem a měl spíše určité ideje než přesný program.⁵⁷ Během jeho působení na ministerstvu byla do severoitalského Janova svolána mezinárodní konference týkající se hospodářských otázek poválečné Evropy. Československá politika se zde ukázala být v mnohém odlišná, než kam směřovaly zájmy Itálie. Zatímco Československo se spolu s malodohodovými spojenci a Francií opíralo o solidaritu mezi původními dohodovými státy, Itálie podporována

⁵³ AMZV, PZ Řím 1921, č.dok. 175, 23.mimořádná politická zpráva, Nový kurs italské politiky ve střední Evropě

⁵⁴ AMZV, PZ Řím 1921, č.dok. 206, Kybal z Říma, 27.10.1921

⁵⁵ Gajanová, A.: ČSR a středoevropská politika velmocí 1918-1938, Praha: Academia 1967, s. 92-98

⁵⁶ Hughes, H. S. : The early diplomacy of italian fascism: 1922-1932, in: Craig, A.G.-Gilbert, F.: The diplomats 1919-1939, Princeton, New Jersey, Princeton University Press 1953, s. 213

⁵⁷ Srov. AMZV, PZ Řím 1922, č.dok. 68, Schanzerova politika

Anglií navrhovala hospodářskou rekonstrukci Evropy na základě dělení na státy vítězné a poražené, mezi které zahrnovala i Rusko. Vedle toho se Itálie netvářila nijak přátelsky na společný postup Malé dohody.⁵⁸ V neposlední řadě se zde vynořila otázka hospodářské obnovy Rakouska, která evropské fórum trápila již několik let a vůči které ČSR a Itálie dosud nenašly společnou řeč.⁵⁹

Rakousko bylo už pro svoji polohu předurčeno k tomu, aby o vliv na něj zápasily jeho severní a jižní soused - Československo a Itálie. Po rozpadu monarchie se z Rakouska stala republika, která vzhledem k dřívější provázanosti hospodářství na ostatní země císařství trpěla permanentními hospodářskými problémy. Panovaly obavy, zda vůbec tento mladý stát je životaschopný. Jistým východiskem bylo připojení k Německu, které mělo mnoho příznivců ve všenněmecké straně, avšak toto řešení nebylo pro sílu Západu a slabost Německa realizovatelné. Další alternativu představovaly sanační plány. S těmi ale pro změnu nesouhlasila Itálie, která si nepřála, aby Rakousko bylo závislé také na jiných státech než na ní, především pak na Francii a Československu. Proto Itálie nevítila ani lánskou smlouvu, která chtěla učinit vztahy Rakouska a Československa přátelskými.⁶⁰

Ještě před fašistickým pučem došlo k opětovnému československo-italskému sblížení na základě schůzky ministrů zahraničí obou zemí v Benátkách 9. října 1922. Schůzka se týkala především Rakouska a společné politiky obou států ve střední Evropě a navazovala na ženevská jednání Společnosti národů v září.⁶¹ Oba ministři se shodli na liniích společné zahraniční politiky, která spočívala v respektu mírových smluv a ochraně před jejich porušováním stran Maďarska, nepřípustnosti připojení Rakouska k Německu a hospodářské rekonstrukci Rakouska na podkladě ženevských úmluv.⁶²

⁵⁸ Kybal, V.: *La Cecoslovacchia...*, s. 125

⁵⁹ Gajanová, A.: *ČSR...*, s. 112-124

⁶⁰ Tamtéž, s. 98-102

⁶¹ V Ženevě se italská delegace snažila získat prominentní postavení v jednání o rakouské otázce, což se jí ale nepodařilo. Následkem toho se nacionalisté vzepjali proti Schanzerově politice a volali ho k osobní odpovědnosti zato, že Itálie nedosáhla zvláštní kontroly nad Rakouskem. Viz AMZV, PZ Řím 1922, č.dok. 85a a 93a, Telegramy z Říma z 29.9. a 4.10.1922

⁶² AMZV, PZ Řím 1922, č.dok. 98, Zápis o schůzce ministrů sen. Schanzer a dra. Beneše konané v Benátkách dne 9.října 1922

Dá se tedy říci, že ač prošel poměr Československa a Itálie od odchodu vojenské mise v červnu 1919 různými peripetemi a byl poznamenán vlnami sympatií či naopak soupeřením o vliv ve střední Evropě, v předvečer fašistického převzetí moci došlo díky schůzce Beneš-Schanzer k vyjasnění a bylo nakročeno k nové etapě přátelských vztahů obou zemí. Na scénu však vstoupil Mussolini.

5. Pochod na Řím – vrchol společenské krize a její odraz v zahraničních vztazích

Období od ukončení válečného konfliktu až po Mussoliniho převzetí moci se vyznačuje krizí společenské a politické struktury italského království. Jak bylo popsáno výše, mírové podmínky silně otráslly italskou společností. Snad v žádném státě se první světová válka neodrazila v mentalitě obyvatelstva tak jako v Itálii. Podle slov antifašisty Salveminiho fašisté využili versailleské diplomatické prohry a fašistické hnutí se stalo revoltou proti politikům staré školy, kteří „*vyhráli válku, avšak prohráli mír*“.⁶³

Válečné otřesy se projeví na skladbě společnosti vybudované v druhé polovině 19. století v souvislosti se sjednocováním Itálie. Evropu tehdy ovládalo silné národní hnutí. Stát, lid a národ tvořily nerozlučnou jednotu a byly reprezentovány tradičními liberálně parlamentními institucemi - ústavou, vládou, parlamentem. Vzhledem k první světové válce a jejím důsledkům pro Itálii se však tato jednotu, stejně tak jako důvěra v ústavní orgány, vytrácí. Neúspěch na mírové konferenci vedl k pádu Orlandovy vlády v červnu 1919.

Příčinou rozmachu fašismu však nebyly pouze politické důsledky světové války, ale také problémy vznikající v hospodářském životě Itálie. Přejít k mírové ekonomice vzhledem k předválečné nižší míře industrializace znamenal pro Itálii větší ránu než pro jiné státy. Zastavená zbrojní nadprodukce prudce zvýšila nezaměstnanost. Z válečných front se vraceli demobilizovaní vojáci, pro něž rovněž nebyla práce. Vedle dělníků se

⁶³ Salvemini, G.: Mussolini..., s. 48

navíc začali bouřit i rolníci. Chudý jihoitalský venkov se potýkal se zaostalým zemědělstvím a nevyřešenou agrární reformou. Itálii zachvátilo sociální hnutí. Masově vzrostla členská základna socialistických stran, množily se odbory, spolky a další dělnické či rolnické organizace. Dělníci, ovlivněni ruským revolučním hnutím, nejenže požadovali zlepšení ekonomických podmínek, ale také po vzoru Sovětského Ruska ovládli továrny a ustavovali dělnické rady. Na jihu naopak povstali rolníci a parcelovali velkostatkářskou půdu. Oslabený státní aparát se nezmohl na účinný zásah. Předseda vlády Giovanni Giolitti zvolil vyčkávací taktiku a zůstal nečinný, dokud jej zneprátené strany nepřijaly za prostředníka. Strany dospěly k dohodě, dělníci opustili závody, zemědělci zase dosáhli zvýšení mezd a zlepšení pracovních vztahů. Sociální revoluce byla prozatím zažehnána.

Neschopností čelit aktuálním společenským problémům dávaly vlády jasně najevo slabost. To mělo za následek jejich časté střídání. Ztracená důvěra v klasické instituce připravila prostor k totalitárnímu experimentování. Komunistické hnutí přivlečené z Ruska, stejně tak jako národní fašismus získávaly stále více příznivců. Z jejich vzájemného střetu vzešel vítězně právě fašismus, což ovlivnilo osud Itálie na další dvě desetiletí. Solidaritu ke klasickému liberálnímu státu, ústavnosti a národu tak vystřídala solidarita s novým režimem, oddanost vůdci a poslušnost fašistické straně.

Fašistický převrat byl přijat veřejností s pocitem úlevy. Zároveň byla do nového režimu vkládána naděje, „*že energii Mussoliniově, od níž skoro všechna veřejnost očekává téměř zázraky, podaří se zjednatí nápravu nesnesitelného a nemožného stavu dosavadního*“.⁶⁴

Fašistická strana se ještě před osudovým pochodem na Řím v koncepci své zahraniční politiky opírala o body těsně spjaté s poválečným uspořádáním. Manifest Fasci di combattimento, takzvaný program ze San Sepolcra⁶⁵, z jara

⁶⁴ AMZV, PZ Řím 1922, č.dok. 111, XIII. mimořádná zpráva politická

⁶⁵ Tzv. sansepolcristé své jméno odvozovali od náměstí Božího hrobu v Miláně, kde se 23. března 1919 ustavilo tzv. Fasci di combattimento, a kde byl vydán první program fašistického hnutí.

1919 předně požadoval posílení role Itálie na mezinárodní úrovni odpovídající pozici vítězného státu.⁶⁶

Mussoliniho politickou tribunou se staly noviny *Popolo d'Italia*.⁶⁷ Dokázal zde využít duševního rozpoložení Italů po skončení války a neuspokojivých mírových podmínkách a zaútočil na jejich slabou stránku. Pevným bodem jeho programu pak byla zášť vůči bývalým dohodovým spojencům. Ve svých člancích ostře napadal především Angličany, které obviňoval ze zrady, z toho, že sabotovali válečné oběti Italů. Současně hlásal svoji nedůvěru ve Společnost národů, averzi k rudým internacionálám, skepsi k možnosti dosáhnout všeobecného odzbrojení, nutnost politiky usmíření mezi velmocemi, revisionismus, požadavek hospodářské anexe Rijeky, navázání styků s východní a jihovýchodní Evropou, koloniální požadavky...⁶⁸

Jako další společný znak tohoto programu se dá dále vysledovat odmítání pacifismu jako nejvyššího principu národní politiky. Stálou veličinou fašistické zahraniční politiky bylo výslovné odepření k převzetí závazku nikdy se neuchýlit k použití síly.⁶⁹

Jmenování Benita Mussoliniho předsedou vlády v říjnu 1922 je klíčovým datem ve vnitřní politice Itálie. Mussolini se stal nejmocnějším mužem v zemi a jeho muži obsadili klíčové posty ve správě.⁷⁰ Stejně tak jako na politiku vnitřní musíme i na zahraniční vztahy Itálie od zmiňovaného zlomu pohlížet jako na výsledek Mussoliniho vůle. Nejen proto, že Mussolini jako hlava vlády utvářel základní linii zahraničněpolitické orientace, ale především proto, že se bezprostředně po převratu ujal i úřadu ministra zahraničních věcí.⁷¹

⁶⁶ Collotti, E.: *Fascismo e politica di potenza: politica estera 1922-1939*, Firenze: La Nuova Italia, 2000, s. 7

⁶⁷ Tyto noviny založil Mussolini v polovině listopadu 1914, poté co se odtrhl od socialistické strany vzhledem k opačnému názoru na intervenci do války. Socialistou ale nadále zůstal, i *Popolo d'Italia* se původně nazýval socialistickým deníkem.

⁶⁸ Mussolini, B.: *Opera Omnia*, vol. XVI, s. 68-69, 153-154, 292, 301, cit. dle Di Nolfo, E.: *Mussolini e la politica estera italiana*, s. 29

⁶⁹ Collotti, E.: *Fascismo...*, s. 10

⁷⁰ Mussolini se stal současně i ministrem vnitra.

⁷¹ Benito Mussolini zastával post předsedy vlády a ministra zahraničí po většinu své vlády současně. Nejprve nepřetržitě od roku 1922 až do roku 1929, kdy předal úřad ministra zahraničí Dino Grandimu. Po tříleté přestávce se stal pánem v Palazzo Chigi opět a vládl zde do roku 1936, kdy v souvislosti s etiopskou krizí přenechal tento resort svému zeti G. Cianovi. Poté se stal ministrem zahraničí nakrátko až v únoru 1943.

Změny v zahraničních vztazích se však neprojevíly okamžitě. Od zmíněného předělu se zahraniční politika státu měnila postupně v závislosti na zkušenostech a rostoucím sebevědomí Duceho. Nový režim se musel nejprve usadit a zaujmout pevné postavení ve státních strukturách, teprve poté se mohl pustit do odvážnějších akcí. Podle československého vyslance v Římě Vlastimila Kybala bylo jasné, že „*břímě, které na se vzala nová vláda, je tak ohromné, že radikální změna situace jest vyloučena a že se ani vláda fascistická nepustí do zahraničních dobrodružství, jež by jí ostatně podrazily nohy dříve, než se upevní uvnitř země*“.⁷²

Na roli Duceho při utváření zahraniční politiky v prvních letech po nástupu k moci existuje více pohledů. Někteří historikové, kteří zdůrazňují roli diplomacie, zastávají názor, že vzhledem k tomu, že Mussolini byl na evropské poměry nezkušeným diplomatem, v počátcích dával větší prostor odborníkům na ministerstvu zahraničí. Mezi nimi se nejspíš nejvíce o vytváření zahraniční politiky zasloužil generální sekretář Salvatore Contarini, neobyčejně schopný diplomat, který setrval po Mussoliniho boku až do dubna 1926.

Contarini pocházel ze staré sicilské rodiny. Narodil se v Palermu roku 1867. Po absolvování práv na univerzitě v Palermu byl ve čtyřiaadvaceti letech přijat do administrativního odboru na ministerstvo zahraničních věcí. O dvacet let později byl jmenován zplnomocněným zástupcem ministra, v roce 1914 byl pověřen řízením hlavních záležitostí ministerstva. Vrchol jeho kariéry nastal po válce, když se stal roku 1920 generálním sekretářem v Palazzo della Consulta, tedy na ministerstvu zahraničí.⁷³ Současně byl jmenován senátorem a čestným vyslancem.

S osobou Contarinio je spojen mýtus o jeho působení na Mussoliniho, respektive jeho ovládnutí, kdy generální sekretář svého chovance vodí za ruku, zadržuje jej ve vyšlapané stezce tradice, zabraňuje náhlým vybočením a opravuje případné vykolejení vyvolané mladickou prudkostí fašisty.⁷⁴ Mnozí autoři tvrdí, že Contarinimu v této snaze Mussoliniho řídit pomáhala na

⁷² AMZV, PZ Řím 1922, č.dok. 105, XI. mimořádná zpráva politická, Politika nové vlády italské

⁷³ Enciclopedia italiana di scienze, lettere ed arti 1938-1948, Appendice II, A-H, Roma: Istituto di enciclopedia italiana 1948, s. 679

⁷⁴ Rumi, G.: *Alle origini della politica estera fascista (1918-1923)*, Bari: Laterza 1968, s. 225

ministerstvu síť odborníků, kteří měli Duceho upozorňovat na možné neblahé následky jeho ukvapené politiky a zmírňovat jeho předvídatelnou vznětlivost.

Baron Raffaele Guariglia, jeden z čelních pracovníků na ministerstvu zahraničí a po Mussoliniho zatčení v červenci 1943 šéf diplomacie v první vládě P. Badoglia, hovořil o štěstí pro Itálii i Mussoliniho samotného, že v okamžiku nástupu fašismu byl generálním sekretářem v Palazzo della Consulta právě Contarini. Neboť ten místo toho, aby se přidal k opozici či bezpáteřně sloužil novému režimu, své úsilí věnoval tomu, aby do rámce mezinárodního soužití, co možná s nejmenšími otřesy pro Itálii či naopak výhodami, vložil prvek nový, totiž italský fašistický režim a osobu Mussoliniho. Tento těžký úkol Contarini díky svému politickému umění úspěšně zvládl a v okamžiku, kdy byl nucen odstoupit ze svého úřadu, mohl si být jist, že Mussolini si z jeho diplomatických lekcí odnesl mnoho cenného.⁷⁵ Tento názor spolu s Guarigliou zastával také další pracovník na ministerstvu zahraničí, Mario Lucioli, jenž napsal pod pseudonymem Mario Donosti knihu *Mussolini e l'Europa. La politica estera fascista*.⁷⁶ Kromě něj je stejného názoru také Ennio Di Nolfo.⁷⁷ Velkým obdivovatelem Contariniho je i Pietro Quaroni. Podle něj během dlouhého období, kdy měl Contarini vliv na zahraniční politiku, pochází vše dobré, co bylo uděláno, od Contariniho. A vše méně dobré nevycházelo z jeho vůle, nebo Contarini neměl možnost tomu zabránit.⁷⁸

Této početné skupině historiků a pamětníků oponují Gaetano Salvemini, Ruggero Moscati či Giampiero Carocci, kteří naopak tezí o klíčové roli diplomacie v Mussoliniho počátcích vlády odmítají.⁷⁹ Zdůrazňují propojenost zájmů fašismu a odborníků na ministerstvu. Jak pro fašisty, tak pro nefašisty totiž stála v popředí obrana národních zájmů. Podle Moscatiho je příliš pohodlné dělit společnou odpovědnost na dvě samostatné a mluvit o zahraniční

⁷⁵ Guariglia, R.: Ricordi. 1922-1946, Napoli: Edizioni Scientifiche, 1950, s. 12-13

⁷⁶ Donosti(Lucioli), M.: Mussolini..., s. 12nn.

⁷⁷ Di Nolfo, E.: Mussolini e la politica estera italiana (1919-1933), Padova: Cedam 1960, s. 46nn.

⁷⁸ Quaroni, P.: Valigia diplomatica, Milano: Garzanti 1956, s. 21, cit. dle Collotti, E.: Fascismo..., s. 28

⁷⁹ Rumi, G.: Alle origini..., s. 226, Carocci, G.: La politica estera dell'Italia fascista (1925-1928), Bari: Laterza 1969, s. 18

politice „dobré contariniovské“ a „špatné mussoliniovské“. Zahraniční politika v prvních letech - ač byla výsledkem kompromisu mezi tradicí a novými fašistickými tendencemi - totiž navenek působila jako jednotný celek.⁸⁰ Navíc je důležitý i fakt, že Contarini mohl vykonávat svou politiku jen v mezích, které Mussolini připustil.⁸¹

Enzo Collotti vyznává obdobný názor. Činí tak vzhledem k faktu, že po nástupu Mussoliniho do čela ministerstva zahraničí, které tehdy sídlilo ještě pár měsíců v Palazzo della Consulta na Quirinalu, zde ve své funkci setrvala drtivá většina jeho pracovníků. Mohlo to být z „*pouhé věrnosti a úřední kontinuity*“ na jedné straně, nebo to mohlo být „*výsledkem vědomé politické vůle*“ či „*výrazem souhlasu s novým politickým programem*“ na straně druhé.⁸² Ať už to bylo z důvodu jakéhokoliv, čísla hovoří ve prospěch tohoto názoru. V okamžiku nástupu Mussoliniho totiž dle Collottiho složili svůj úřad pouze dva vysocí diplomaté. A právě tyto ojedinělé případy jsou slovy Collottiho „*výjimkou potvrzující pravidlo,*“ tedy že italští diplomaté se vesměs ideově ztotožňovali s fašistickou vládou.⁸³

Nicméně výjimky stojí rozhodně za zmínku. Prvním diplomatem, který veřejně vystoupil proti novému režimu, byl pařížský vyslanec Carlo Sforza, bývalý ministr zahraničních věcí ve vládě G. Giolittiho v letech 1920-1921. Sforza je spojen především s politikou sblížování s Jugoslávií. Byl duchovním otcem kompromisní a fašisty nenáviděné rapalské smlouvy a angažoval se při zmírňování otřesů vyvolaných pochodem na Ronchi⁸⁴ a okupací Rijeky.

Sforzovu demisi provázela obrovský zájem stran tisku a veřejnosti. Stalo se tak vzhledem k nedopatření, při němž se o jeho rozhodnutí dozvěděl dříve francouzský tisk než italská vláda. Podle Vlastimila Kybala, který odkazuje na francouzské noviny *Le Monde*, to bylo proto, že Sforza odeslal svoji demisi nešifrovaným // telegramem.⁸⁵ Tak se o tom dozvěděly patřičné kruhy.

⁸⁰ Moscati, R.: Gli esordi della politica estera fascista. Il periodo Contarini. Corfu, in: Torre, A. a kol.: La politica estera italiana dal 1914 al 1943, Torino: ERI 1963, s. 81

⁸¹ Carocci, G.: La politica estera..., s. 18

⁸² Collotti, E.: Fascismo..., s. 12

⁸³ Tamtéž, s. 13

⁸⁴ Ronchi je městečko u Terstu, kde se shromáždili italští legionáři, a odkud se 12. září 1919 vydali obsadit Rijeku.

⁸⁵ AMZV, PZ Řím 1922, č.dok. 107, XII. mimořádná zpráva politická, Případ Sforzův

Následně se Sforza odebral za znepokojeným ministerským předsedou Poincarém, kterému potvrdil, že vzájemný poměr Itálie a Francie tímto aktem zůstává nedotčen. Poté dal Poincaré text Sforzova telegramu k dispozici tiskovým agenturám.

Vlnu znepokojení vyvolal Sforza proto, že svoji demisi nabídl bezprostředně poté, co se dozvěděl, kdo má být jeho novým šéfem. Nečekal, až Mussolini jakožto nový ministr zahraničních věcí vydá programové prohlášení, jednal toliko na základě svého odhadu a domněnek. V telegramu odeslaném Mussolinimu sděloval, že jediným motivem pro jeho demisi byla snaha předejít nesnázím a usnadnit činnost nové vlády.⁸⁶ Sforza by nemohl být podřízeným ministra, jehož politika je souhrnem sympatií a antipatií.⁸⁷ V jiném telegramu zasláném pro změnu Contarinimu se svěřoval, že nemůže vykonávat funkci vyslance, pokud se neztotožňuje každou částí své mysli s novou politikou, a dále že bude pro Mussoliniho lepší, když odstoupí okamžitě, tedy dříve, než by mezi nimi vznikla nějaká názorová neshoda.⁸⁸

Ve Sforzově případě se tedy jevila naprosto zřejmá neslučitelnost jeho politického postoje a Mussoliniho režimu. Těžko si lze představit, že by liberál Sforza, zastánce jadranského usmíření a respektu mírových smluv, dokázal reprezentovat v zahraničí fašistický režim a poslouchat svého nového nadřízeného. Na druhé straně si musel být vědom, jaký poplach vyvolá svým krokem především ve Francii a Jugoslávii. Vztahy s těmito státy byly přece jen stále choulostivé. Jeho náhlá demise zákonitě musela vyvolat dojem, že Mussoliniho vláda hodlá přikročit k protichůdné zahraniční politice, než jakou vedla Itálie doposud. Svým jednáním tak zajisté poškodil jméno nové vlády ještě před jejím samotným uvedením na mezinárodní scénu. Mussolini si toho byl vědom, a tak se snažil Sforzu přimět k tomu, aby na svém místě setrval, avšak marně.⁸⁹

⁸⁶ DDI, s. VII, vol. I, n. 17, L'ambasciatore a Parigi, Sforza, a Mussolini, 1.11.1922

⁸⁷ DDI, s. VII, vol. I, n. 2, Il segretario generale degli esteri, Contarini, a Sforza, 31.10.1922

⁸⁸ DDI, s. VII, vol. I, n. 15, L'ambasciatore a Parigi, Sforza, a Contarini, 1.11.1922

⁸⁹ DDI, s. VII, vol. I, n. 10, Mussolini all'ambasciatore a Parigi, Sforza, 31.10.1922

Ve druhém případě vyjádřil svůj negativní postoj k nové vládě berlínský vyslanec Alfredo Frassati.⁹⁰ Vlastimil Kybal hovoří ještě o třetím případě, vyslanci ve Washingtonu Vittoriovi Rolandim Riccim.⁹¹ Tyto případy odporu ale takový rozruch nevyvolaly vzhledem k tomu, že byly zveřejněny nejprve prostřednictvím Palazzo della Consulta, a ne dříve tiskem, jak tomu bylo u demise Sforzy.

Z československého tisku se dovídáme ještě o dalších diplomatech, kteří s nástupem nové vlády odešli do výslužby. Šlo o madridského vyslance Fasciottiho, tokijského vyslance Aliottiho a legačního radu velvyslanectví v Helsingdorsu Marchettiho Feranteho.⁹²

Ve prospěch Collottiho teorie o ztotožňování staré diplomacie s fašismem svědčí i fakt, že kromě Sforzy všichni pováleční ministři zahraničí zůstali ve službách nového režimu. Martini della Torretta jako vyslanec v Londýně, Vittorio Scialoja jako delegát Itálie u Společnosti národů, Tommaso Tittoni byl dlouholetým předsedou senátu a napsal propagační knihu o fašistické zahraniční politice *Questioni del Giorno*. Nakonec poslední ministr Carlo Schanzer zastupoval roku 1924 Itálii u Společnosti národů a byl členem Consiglio di Stato, nejvyššího ústavního orgánu moci výkonné.⁹³

Collotti na druhé straně neopomíná vyzdvihnout klíčovou roli Salvatora Contariniho, kterou sehrál při zmírňování dopadů Mussoliniho neuvážených prvních kroků na mezinárodní úrovni. Tak tomu bylo například při korfském incidentu v létě 1923.

Období mezi lety 1922 a 1925 je důležité pro další postup zahraniční politiky fašistické Itálie. Jde o přelomové období, kdy se fašismus postupně oprošťoval od zahraniční politiky svých předchůdců, ministrů Schanzera či Sforzy. Pro ně byla příznačná akceptace mírových smluv a umírněný nacionalismus. Rok 1925 – odchod Contariniho – bývá pak historiky shodně nazírán jako zlomový okamžik v koncepci fašistické zahraniční politiky.

⁹⁰ Demise A. Frassatiho viz DDI, s. VII, vol. I, n. 14, L'ambasciatore a Berlino, Frassati, a Mussolini, 1.11.1922

⁹¹ AMZV, PZ Řím 1922, č.dok. 107, XII. mimořádná zpráva politická, Příklad Sforzův a č.dok. 110, XII. mimořádná zpráva politická, Přehled situace a program vlády

⁹² Venkov, 10.11.1922, s. 3

⁹³ Enciclopedia italiana, vol. XI, s. 197

Giampiero Carocci vidí podstatu rozdílu mezi fašistickou zahraniční politikou předcházející a následující roku 1925 v tom, že do roku 1925, a obzvláště v průběhu roku 1924, byl původcem diplomatických linií paláce Chigi především Mussolini.⁹⁴ V pozdějším období pak zahraniční politiku ovlivňovali i Grandi, Starace či Ciano. Rok 1925 také přináší novou vlnu sebevědomí do zahraničněpolitických vztahů Itálie, což se nejlépe projevuje ve vztahu Itálie vůči Jugoslávii a Albánii.

Zastávím se ale ještě u let 1922-1925, které jsou ve středu mého zájmu. Vystává otázka, zda Mussolini přišel s nějakou svojí zahraničně politickou strategií.

Na koncepci Mussoliniho zahraniční politiky obecně, tedy nejen pro zmiňované období, existuje známý názor antifašisty Salveminiho, podle něhož byl Mussolini pouze géniem propagandy a chyběla mu jakákoli strategie. Podle tohoto Mussoliniho politického odpůrce jednal Duce bez jakéhokoli určitého plánu a činil různé pokusy, vždy podle momentální nálady.⁹⁵ Nikdy se v zahraniční politice nestal opravdovým státníkem, vždy zůstal pouhým „žurnalistou a improvizátorem“.⁹⁶ Je jasné, že Salveminiho hledisko je zásadně ovlivněno jeho protivládním postojem, pro který musel v roce 1925 odejít do exilu.

Mussolini představil svůj program zahraniční politiky při své premiéře před poslaneckou sněmovnou dne 16. listopadu 1922.⁹⁷ Zahraniční politika měla být od tohoto okamžiku čistě účelová, vedena pod heslem „*nic za nic*“, to znamená, že Itálie se měla chovat přátelsky jen k takovému státu, který se bude chovat přátelsky k ní. Itálie měla zkrátka sledovat politiku „*národní důstojnosti a užitečnosti*“.

S očekáváním byl vyslechnut vládní program vzhledem k postoji k mírovým smlouvám. Mussolini sdělil, že smlouvy jednou přijaté a ratifikované budou prováděny. Avšak zároveň jemně naznačil možnost jejich revize s poukazem na to, že smlouvy nejsou věčné ani nenapravitelné, že jsou jen

⁹⁴ Carocci, G.: La politica estera..., s. 19

⁹⁵ Salvemini, G.: Mussolini..., s. 80

⁹⁶ Tamtéž, s. 57

⁹⁷ Text vládního prohlášení v původním znění viz AMZV, PZ Řím 1922, č.dok. 111a

kapitolou historie. V případě, že by vyšla najevo jejich nesmyslnost, mohla by se znovu otevřít jejich otázka.

Důležitým bodem programu pak byla pozice Itálie v rámci Dohody. Itálie nezamýšlela své válečné spojence opustit, spojenci však měli zpytovat svědomí, jak se vůči Itálii zachovali po válce – vyloučili ji z rozdělování kolonií, distribuce surovin, připravili o silné postavení v Jaderském a Středozezemním moři. Dohoda se měla buď stát homogenním blokem států rovnocenného postavení, nebo „*odzvonila její poslední hodina*“.

Aby zmátl pesimisty, kteří považovali nástup fašismu za národní katastrofu, prohlásil, jaké má fašismus vztahy vůči jednotlivým státům: korektní s Jugoslávií a Řeckem, dobré s Československem, Polskem, Rumunskem, výtečné se Spojenými státy, naprosto přátelské se Švýcarskem. Co se týče Rakouska, Itálie uznávala své závazky, v případě bolševického Ruska byla Itálie připravená navázat s ním kontakty.

Vlastimil Kybal, nemaje důvěru v nového předsedu, zastával názor, že tuto část prohlášení týkající se zahraniční politiky nutno brát s rezervou. Neboť Mussolini navyklý užívat demagogických prostředků, byl nucen i nadále používat gesta, které sám v přátelských kruzích nazývá „blufy“. Za takový bluf považoval Kybal i to, co přednesl o zahraniční politice 16. listopadu před sněmovnou.⁹⁸

V těchto počátečních letech vlády směřovalo Mussoliniho úsilí v zahraniční politice především k tomu, aby pozvedl mezinárodní prestiž Itálie a zbavil ji pozice okrajové velmoci. Pozornost se snažil připoutat jak na evropských konferencích, tak méně tradiční formou, například při korfském dobrodružství.

První kroky Mussoliniho coby nového šéfa diplomacie připomíná Raffaele Guariglia ve svých pamětech: „*V den, kdy Mussolini přijel do paláce Consulta ujmout se ministerstva zahraničních věcí, byl jsem mezi osobami, které ho vítaly. (...) Tento muž s vyvalenýma očima a se svým charakteristickým způsobem jednání a mluvení mi byl od prvního pohledu nesympatický. Avšak poté, kdy po dlouhém rozhovoru beze svědků nám*

⁹⁸ AMZV, PZ Řím 1922, č.dok. 113, IV. mimořádná zpráva politická, Situace kabinetu

*Salvatore Contarini přinesl první telegram podepsaný Mussolinim (...), musel jsem konstatovat, že nový ministr, jen pár minut poté, co do něj byla vložena vládní odpovědnost, se dokázal vzdát nálepky demagoga a udělovat poměrně rozumné instrukce...*⁹⁹ Jeho první telegram se týkal Rijeky a obsahoval výstrahu zdejšími fašistům, aby svým chováním nezhoršili už tak choulostivé vztahy s Jugoslávií.

Jmenování Mussoliniho předsedou vlády otvíralo novou etapu italské historie. Italský národ dal důvěru muži, který si liboval v teatrálních gestech, a straně, jejíž praktiky nerespektovaly základní principy demokratické politické soutěže. To bylo obecně známo. Touha po změně však byla silnější.

6. Československá diplomacie a Itálie

Zahraniční politika meziválečného Československa je nerozlučně spjata se dvěma jmény: Edvardem Benešem a T. G. Masarykem. Ministr zahraničí Beneš a prezident Masaryk byli hlavními ideovými tvůrci a propagátory zahraničně-politické orientace nového státu. Oni stáli v pozadí nejdůležitějších zahraničně politických rozhodnutí - určovali, kdo bude spojencem Československa, jaký postoj stát zaujme vůči dobovým evropským problémům a s kým nová republika naváže diplomatické styky.¹⁰⁰

Zatímco Masaryk byl v době vzniku Československa mužem dobře známým a zkušeným jak z politického ringu, tak i z půdy akademické, Edvard Beneš se v politice pohyboval teprve krátce. Před válkou jej česká veřejnost v podstatě neznala, Beneš působil jako profesor na pražské obchodní akademii, později přednášel též na české univerzitě a české technice. Do širšího povědomí vstoupil snad jen v odborných sociologických kruzích díky svým studiím publikovaných ve vědeckých časopisech. První světová válka však

⁹⁹ Guariglia, R.: Ricordi..., s. 12

¹⁰⁰ Benešovy a Masarykovy koncepce zahraniční politiky byly vesměs totožné, vycházely ze stejných ideových základů. Ze zahraniční politiky si tito státníci vybudovali svoji vlastní doménu. Prezident byl Benešovým rádcem a učitelem a neváhal se zastat svého ministra doma ani v cizině. Srov. Klimek, A.: *Boj o Hrad /1./*. Hrad a Pětka /1918-1926/, Praha: Panevropa 1996, s.163 n.

přinesla zlom. Na jejím počátku Beneš odešel do exilu, kde se vedle Masaryka stal duší zahraničního odboje. Čtyři roky v emigraci a zastupování Československa na mírové konferenci jej vyšvihly do vrcholové politiky, kde setrval prakticky až do své smrti.

Téměř po celé meziválečné období stál Beneš v čele ministerstva zahraničí. Do jeho pracovní agendy patřilo mimo jiné i řízení zastupitelských úřadů v zahraničí obsazených československými diplomaty. V tomto ohledu se však ministr z počátku potýkal s nelehkou situací, nový stát čelil markantnímu nedostatku kvalifikovaných pracovníků.¹⁰¹ Ve vysoké diplomacii za Rakouska-Uherska byli Češi spíše výjimečným jevem. Několik jich bylo v konzulární službě, vyslancem však nebyl žádný. Diplomaty se tedy takřka přes noc stali účastníci domácího i zahraničního odboje, jednak politici, jednak ti, jejichž předválečná profese s politikou souvisela jen nepřímo, odborníci z řad zemské byrokracie, zástupci vlivných hospodářských uskupení či vysokoškolští profesori.

Při obsazování diplomatických postů nového československého státu bylo klíčové vzdělání. Vedle něj bylo přirozeně přihlíženo k osobním schopnostem, jazykovým znalostem a samozřejmě také k věrnosti nové republice a ideálům demokracie, na nichž byla postavena. S loajalitou diplomatů vůči Hradu se počítalo jako se samozřejmostí. Někteří diplomaté obdrželi nabídku od ministerstva zahraničí a jiných domácích orgánů, jiní své služby nabídli sami. Vedle vzdělání a zkušeností dopomáhaly potencionálním zájemcům o vyslanecké posty v neposlední řadě také kontakty.

Jedno z prominentních vyslaneckých postů se nacházelo v Římě. Řím byl nejenže hlavním měště Itálie, ale také sídlem italského krále a hlavy katolické církve. Itálie patřila mezi spojence z první světové války, která ve velké míře pomohla úspěchu československé osvobozovací akce. Srdečné vztahy s Itálií však citelně ochladly po odchodu italské vojenské mise. Itálie měla na jedné straně s Československem mnoho společného, například odpor

¹⁰¹ Srov. např. Dejmek, J. - Kolář, F.: Počátky československé diplomacie, in: Titíž (editoři): Československo na pařížské mírové konferenci 1918-1920. Sv. 1. (listopad 1918-červen 1919), Praha: Ústav mezinárodních vztahů - Karolinum - Historický ústav Akademie věd ČR 2001, s.17-34

k Habsburkům a obavy z obnovení monarchie, na druhé straně se zde již záhy po vzniku republiky začaly rýsovat možné rozbroje především v oblasti středoevropské politiky.

Italské království bylo vedle Francie a Velké Británie jednou z prvních zemí, s kterou Československo navázalo diplomatické styky. Stalo se tak ještě před samotným vznikem republiky dne 24. října 1918. Prvním československým zástupcem v Římě se stal „maffián“ a člen státoprávní demokracie dr. Lev Borský ve funkci chargé d'affaires ad interim.¹⁰² Borský byl tedy pověřen, aby zastupoval u italského krále ČSR na dočasnou dobu před příchodem řádného vyslance.¹⁰³

Pro post italského vyslance byl vybrán profesor historie na Univerzitě Karlově Vlastimil Kybal.¹⁰⁴ Kybal se narodil 30. května 1880 v Černochově, malé vesničce poblíž Peruce v lounském okrese. Pocházel z chudých poměrů, jeho rodiče vlastnili hospodářství, na kterém vázly dluhy. Vlastimil se narodil

¹⁰² Chargé d'affaires ad interim (a.i.) je diplomatický pracovník pověřený dočasným vedením zastupitelského úřadu po dobu nepřítomnosti mimořádného a zplnomocněného velvyslance, který stojí nebo má stát v jeho čele. V případě dlouhodobého vyslání "chargé d'affaires ad interim" může signalizovat i zájem na dočasnosti takového řešení. Viz. <http://www.mzv.cz/wwwo/mzv/default.asp?id=45842&ido=9101&idj=1&amb=1>

¹⁰³ Lev Borský, před válkou vůdčí osobnost českých státoprávních pokrokářů, se po svém krátkém působení v diplomatických službách v Itálii do aktivní politiky již nevrátil. Stal se předním novinářem protihradního bloku, v letech 1921-39 byl redaktorem Národní politiky. Kromě toho v letech 1927-35 přednášel na Svobodné škole politických nauk.

¹⁰⁴ Osobnost Vlastimila Kybala byla po dlouhou dobu historiky opomíjena. Vlastimil Kybal jakožto persona non grata, která po únoru 1948 setrvala v exilu ve Spojených státech amerických, měl být vymazán z československé paměti. Badatelé se tedy začali na Kybala rozpomínat až po změně poměrů počátkem devadesátých let minulého století. Tehdy současně vystoupilo několik historiků se studii o jeho životě a kariéře historika a diplomata. V roce 1993 uveřejnil Jindřich Dejmek v Mezinárodní politice krátkou stať s názvem *Vyslanec Československa v románském a iberio-americkém světě. (Na okraj dějin čs. zahraniční politiky.)* Následujícího roku byla na Ostravské Univerzitě obhájena diplomová práce Miloše Šlapala *Vlastimil Kybal - historik a diplomat*. Druhá polovina devadesátých let pak byla na práce o Kybalovi velice plodná. Z pera Ivo Bartečka a Miloše Šlapala vyšel článek nesoucí název *Mezi historií a diplomacií. Portrét Vlastimila Kybala* uveřejněný roku 1995 v *Dějninách a současnost*. Takřka identický text, tentokrát pod názvem *Vlastimil Kybal - od historických studií k dílu diplomatickému* znovu vydal samotný Barteček ve sborníku uspořádaném na počest Josefa Polišenského o rok později. Ten samý historik publikoval dále *Diplomatický cestopis Vlastimila Kybala. (Mexiko 1935/36)* v *AUPO Historica* a ve stejném roce *Vlastimil Kybal a Španělsko* ve sborníku *České země a Španělsko*. V neposlední řadě je nutné zmínit ThDr. Jaroslava Hrdličku, který se již delší dobu věnuje Kybalovým pracím o náboženských reformátorech a který vydal dvě samostatné monografie věnované Kybalovi. Nejprve se jedná o knihu s názvem *Vlastimil Kybal a Univerzita Karlova* z roku 1997 a dále pak o práci *Vlastimil Kybal doma a v exilu* z roku 2001. K oživení památky Kybala jakožto významné osobnosti české historie a diplomacie slouží dále reprinty jeho historických a politických spisů (*Po československých stopách v Latinské Americe, Svatý František z Assisi, M. Matěj z Janova : jeho život, spisy a učení*) a založení Společnosti Vlastimila Kybala.

jako páté dítě z celkem devíti potomků Václava a Antonie Kybalových.¹⁰⁵ Vzhledem k tomu, že se již od dětství jevil velice nadaným žákem, rodiče jej poslali studovat na gymnázium do Slaného. Zde si oblíbil společenské vědy, a proto se rozhodl pokračovat ve svém vzdělání na Filozofické fakultě v Praze. Pod vedením Jaroslava Golla se zaměřil na české středověké dějiny, resp. na myšlenkové proudy české náboženské reformace. Roku 1903 dokončil studia, obhájil zdařilou práci O učení Mistra Matěje z Janova o církvi a dosáhl titulu PhDr.¹⁰⁶ Stal se asistentem historického semináře. Při následném studijním pobytu v Paříži a Bonnu jej však upoutaly politické dějiny novověku natolik, že se rozhodl habilitovat právě v tomto oboru. V neodeslaném dopise svému příteli F. Kalousovi se vyznal ze zaujetí novověkem a ze svého odporu ke středověku.¹⁰⁷

Příklon k novověku vedl roku 1907 k roztržce mezi ním a jeho učitelem Gollem. Univerzitní komise odmítla přijmout jeho habilitační práci na téma Jindřich IV. a Rudolf II.¹⁰⁸ Docenturu tedy získal až o 4 roky později, když napsal novou práci z dějin evropské diplomacie v předvečer třicetileté války, Jindřich IV. a Evropa v letech 1609 a 1610.

Kybal v rámci svých studijních cest zavítal do mnoha zemí a navštívil přední evropské archivy. Přicestoval též do Říma, kde se seznámil s nadanou mexickou malířkou Anou Saenz y Aguillar, která zde studovala dějiny umění. Po šestileté známosti uzavřeli sňatek a narodili se jim dva synové, Milíč a Dalimil.

¹⁰⁵ Tři z Kybalových sourozenců zemřeli jako novorozeňata. Národní archiv (dále jen NA), Kybalova pozůstalost, karton 1, sign. 3, Zprávy z matrik narozených, oddaných a zemřelých o rodině Kybala Václava z 16. ledna 1902

¹⁰⁶ NA, Kybalova pozůstalost, karton 1, složka 6, Oznámení o promoci PhDr. konané dne 28. října 1903

¹⁰⁷ „...někteří dobráci...soudili..., že můj duševní vývoj, moje životní práce... jsou dány Janovem /tj. disertační prací o M. Matěji z Janova - pozn. Z. Č./, že já nedovedu než dělat tlusté a učené knihy o české theologii středověké. Já však řekl již před rokem: Začneme jinou notu! ... Docela vědomě a se vši energií...studuji tu novověk, 17., 18. a 19. st. Středověk nenávidím! »Náboženská« perioda mého života je zcela potlačena periodou »politickou«.“ NA, Kybalova pozůstalost, karton 20, sign. 23/10, Dopis Františku Kalousovi ze dne 2. dubna 1906

¹⁰⁸ Vlastimil Kybal nesoucí hořce tento svůj první neúspěch to přičítal buď strachu z konkurence nebo „uraženému citlivůstkářství“ profesorského sboru. NA, Kybalova pozůstalost, karton 20, sign. 23/11, Dopis rodičům z 19. června 1906

Léta po získání soukromé docentury byla pro Kybala velmi obtížná. Přednášel na Univerzitě Karlově i Českém vysokém učení technickém, avšak bezplatně. Na Filozofické fakultě plné Gollových žáků pro něj nebylo místo.¹⁰⁹ S vypuknutím války se materiální situace Kybala a jeho rodiny ještě zhoršila. V nejhorším je však podpořili rodiče a jiní příbuzní žijící na venkově, kteří pravidelně posílali do Prahy základní, avšak tehdy nedostupné potraviny.¹¹⁰ V předvečer vyhlášení samostatného československého státu v říjnu 1918 byl Kybal jmenován mimořádným profesorem všeobecných dějin středověku a novověku, 30. prosince 1919 mu prezident Masaryk udělil titul řádného profesora. Na Nový rok 1920 vstoupil Kybal do diplomatických služeb Československé republiky.

K diplomatické dráze dopomohly Kybalovi kontakty. Na to, kdo zaujme lukrativní místo československého vyslance v zahraničí, měli rozhodující vliv Masaryk s Benešem. Kybal sice Masaryka znal, toliko však ze studentských let jakožto oblíbeného profesora na filozofické fakultě, u něž absolvoval Dějiny filozofie či Filozofii náboženství.¹¹¹ Na scénu tak vstoupil Kybalův dlouholetý přítel Jindřich Vančura, překladatel děl francouzského historika E. Denise, který byl blízký i prezidentu Osvoboditeli. Vančura se zasloužil o Kybalovo jmenování přímluvným dopisem: „*Snad můj list p/anu/ Kancléři, v němž zvláště důrazně poukázal jsem na Vaše vědomosti jazykové (ba i Vaší pí choť uvedl jsem na důkaz Vaší praktické znalosti španělštiny a italštiny) uvedl našeho prezidenta na myšlenku nabídnouti Vám vyslanectví naší republiky v Římě nebo v Madridě.*“¹¹²

Prvního ledna rok 1920 byl Kybal jmenován mimořádným a zplnomocněným vyslancem ČSR u italského krále. Ani ne o týden později Vittorio Emanuele III. dal agrément ke Kybalovu jmenování.¹¹³ Krátce nato, dne 16. ledna, dorazil vyslanec s celou svojí rodinou do italského hlavního

¹⁰⁹ Srov. více viz. Hrdlička, J.: Vlastimil Kybal a Univerzita Karlova, Brno: 3K 1997, s. 53 n.

¹¹⁰ Srov. NA, Kybalova pozůstalost, karton 20, sign. 23/20, např. Dopis rodičům z 2. února 1916, Týmž z 13. října 1916, Týmž z 6. února 1918, Týmž z 17. dubna 1918

¹¹¹ NA, Kybalova pozůstalost, karton 1, sign. 6, Kybalův vysokoškolský index

¹¹² NA, Kybalova pozůstalost, karton 17, sign. 885, Dopis od Jindřicha Vančury z 31. srpna 1919

¹¹³ Hrdlička, J.: Vlastimil Kybal a Univerzita Karlova, Brno: 3K 1997, s. 63

města.¹¹⁴ V Římě byl již mnohokrát, tuto italskou metropoli znal velice dobře a pojily jej k ní krásné vzpomínky. Coby historik studoval ve zdejších archivech dějiny novověké diplomacie, poznal zde ženu svého života a získal řadu kontaktů. Příjezd na počátku roku 1920 byl však zcela jiný než všechny předcházející. Do Říma již nepřijížděl historik shánějící levné podnájmy, ale čerstvě jmenovaný diplomat s pověřovacími listinami pro krále, které jej činily nejvyšším zástupcem nové Československé republiky v Itálii. Tento příjezd představoval zlom v jeho dosavadním životě. Opouštěl kariéru historika a svoji milovanou profesi a vstupoval do služeb státu. Tehdy ale ještě Kybal netušil, že tímto uzavřel jednu svoji životní etapu a že se jeho diplomatická kariéra nestane jen dočasnou výpomocí státu, jak původně zamýšlel.¹¹⁵

Přirozeně byl velice hrdý na to, čeho docílil. Takto svou první audienci u italského krále Kybal popsal v dopise rodičům: „*V neděli, 25. t.m. /tj. ledna - Z.Č./ o 11. hod/ině/ dopol/ední/ přijel pro mne dvorní kočár řízený dvěma kočími (tři červení lokajové stáli vzadu a s nimi obřadník královský a vévoda Fragnito /?/ v plné uniformě). Ten mě pak odvezl do Kvirinálu (za námi jel náš automobil, v němž seděl sekretář a vojenský attaché) - v ulicích mnoho zvědavců a někteří z nich nám smekali. V zástupu stráž vzdala čest u brány, u schodiště, po němž mě vévoda vedl do velkého sálu, kde mi vzdala čest čestná setnina. Pak jsem byl uveden od jiného vévody (veleobřadníka) do menšího sálu, kde mi bylo představeno v řadě asi tucet hrabat, vévodů, generálů, kteří vesměs tvoří královský dvůr. Potom jsem šel do malého sálu, kde mne očekával italský král. Jakmile mne uviděl, šel mi hned vstříc (- mně, synovi českého sedláka!) a (...) hovořil se mnou asi 20 minut o Čechách, Itálii a historii, jejíž je výborným znalcem. Nakonec jsem mu představil ony dva pány z legace, načež týmž způsobem jsme se vrátili domů.*“¹¹⁶

I přes vědomí nesmírné odpovědnosti a náročnosti vyslanecké práce z Kybala vyzařovalo velké zapálení pro ni a neskonalá energie. Jeho pozitivní

¹¹⁴ NA, Kybalova pozůstalost, karton 20, sign. 23/24, Dopis rodičům z 27. ledna 1920

¹¹⁵ „... dovolí-li naše (nejisté ovšem) poměry veřejné, chci zůstat při diplomatické kariéře několik let, a teprve až postavím zahraniční službu našeho státu na nohy spolu s ostatními kolegy, vrátil bych se domů ke své univerzitní stoličce.“ NA, Kybalova pozůstalost, karton 20, sign. 23/24, Dopis rodičům z 21. listopadu 1920

¹¹⁶ Tamtéž, Dopis rodičům z 27. ledna 1920

dojem z nového prostředí podtrhával i úřednický aparát, který na něj zapůsobil velmi dobře, zejména si nemohl vynachválit sekretáře Papírníka, který se stal jeho pravou rukou na vyslanectví. Ne příliš příznivou odezvu mohl vyvolat snad jen nižší služební personál. „... máme tu pomocníka, sluhu pro kanceláře a chauffera. Byli to posud vojáci, zvyklí na dost lenošivý život, nyní je demobilizujeme a zavádíme do práce a pořádku.“¹¹⁷ Následující měsíce však ukázaly, že stát v čele ambasády bude mít i své stinné stránky a spory s personálem na vyslanectví se stanou konstantou, která bude provázet celé období jeho římského úřadování.

Zatímco pár měsíců po svém příjezdu, v květnu 1920, zastával Kybal ten názor, že na vyslanectví zavedl pořádek a s neposlušnými bývalými vojáky se vypořádal, na podzim přišla velká rána.¹¹⁸ Lidové noviny, Večerní České Slovo a jiné listy přinesly dne 17. září 1920 krátkou zprávu o tom, že Kybal odstupuje z úřadu československého vyslance v Itálii.¹¹⁹ Důvodem mělo být údajně to, že se v novém povolání nedokázal uplatnit.

Kybal byl přirozeně touto zprávou nepříjemně zaskočen. Jednalo se o nepravdivou informaci, která měla za cíl italského vyslance poškodit a podle názoru Kybala docílit jeho odchodu z římské ambasády. Jeho mise v okamžiku uveřejnění této dezinformace trvala asi 8 měsíců, během které učinil mnoho práce pro řádné fungování ambasády. Po svém nástupu přistoupil k reorganizaci úřadu¹²⁰, došlo k rozpuštění vojenské mise a přestěhování do vlastní budovy na Via Savoia na východním nábřeží Tibery.¹²¹ Pracoval podle svého nejlepšího svědomí od časného rána do pozdních večerních hodin, a právě proto ho zpráva o jeho údajné neschopnosti zasáhla na citlivém místě.

¹¹⁷ Tamtéž, Dopis rodičům z 27. ledna 1920

¹¹⁸ Tamtéž, Dopis rodičům z 1. května 1920

¹¹⁹ Večerní České Slovo, 17.9.1920, s. 2

¹²⁰ Více k počáteční organizaci vyslanectví, agendě, působnosti a personálnímu stavu viz článek V. Kybala *Přehled organizace a činnosti zastupitelského úřadu československé republiky v Itálii* in: *Drobné spisy historické a politické*, Praha: Prometheus 1930, s. 317-329

¹²¹ Ke koupě vlastní budovy vyslanectví a potížím, který obchod provázely viz. Jaroš, J.: *Budovy zastupitelských úřadů ČSR v meziválečném období : strategie jejich výběru a získávání. Rigorózní práce*, Praha: FF UK, Ústav českých dějin 2006, s. 164-166. Ještě po letech, kdy již funkci italského vyslance nezastával, musel Kybal čelit narážkám na to, že koupě této vily československou pokladnu neúměrně zatížila. Srov. článek „Jak jsme viděli Vatikán“ in: *Právo lidu*, 12.7.1925, NA, Kybalova pozůstalost, karton 21, sign. 23/29, Koncept dopisu redakci *Práva lidu* z 5.8.1925

„Já sám na vzdání úřadu ani ve snu nepomyslí, nýbrž plním jej vážně a opravdově, jako vše, co dělám (...) utíkat zbaběle Kybal z boje nebude. Také dovedu nejen pracovat, nýbrž i bojovat, a tak klidně spěte - vyslancem syna posud máte“, uklidňoval v dopise Kybal své rodiče.¹²²

Kybal nicméně nepochyboval o tom, z jakého zdroje pramenila tato zákeřnost. Okamžitě si uvědomil, že původce této zprávy nutno hledat mezi svými podřízenými na ambasádě. Vyslanci bylo totiž dobře známo, že je na svém pracovišti značně neoblíbený. Na vyslanectví zavedl přísný režim, který vyžadoval od každého pracovníka maximální kázeň, píli a odpovědnost. Kybal odmítal trpět nedbalou prací a vyhýbání se povinností, což je přirozené. Na druhé straně však z Kybalových dopisů na pražské ústředí vysvítá, že mu nevadily jen ojedinělé případy neukázněných pracovníků, ale přál si celkově pozvednout úroveň úřednického aparátu, s kterou nebyl spokojen. *„Pro budoucnost bylo by záhodno, jak se mi zdá, oživit staré prostředí (...) přílivem mladších sil vědecky a úřednicky zdatných, a tak postavit naše zastupitelské úřady na vyšší světové niveau po stránce intelektuální i kulturní. (...) problém je v tom, aby zahraniční úřednictvo, speciálně jako vrstva konceptní, bylo úřednicky vyškolené, ale zároveň politicky myslivé a uplatnění v cizině schopné. Posud máme zpravidla buď pilné úředníky, ale politicky nemyslicí a společensky naprosto neschopné, anebo parádní figury ruky slabé a hlavy prázdné.“*¹²³

Za viníka pomstychtivé kampaně, která měla docílit jeho odstranění z vyslaneckého postu, považoval Kybal v první řadě šoféra Františka Beneše, který se tradičně protivil jeho příkazům, a kterého považoval za *„individuum mentality bolševické“*, jež *„svým vzpurným a popouzejícím chováním kazí ostatní služební personál“*.¹²⁴ Již následujícího dne se ale doslechl z jiného zdroje o dalším možném viníkovi. Tentokrát se jednalo o člena tiskové kanceláře Jaroslava Havrdu a stejně jako u prvního obviněného požadoval i

¹²² NA, Kybalova pozůstalost, karton 20, sign. 23/24, Dopis rodičům z 22. září 1920

¹²³ Tamtéž, Koncept dopisu s oslovením „Pane ministře“ z 23. září 1920

¹²⁴ Tamtéž, Koncept dopisu adresovaný Osobnímu oddělení Ministerstva zahraničních věcí z 12. října 1920

jeho okamžité odvolání z Říma.¹²⁵ Jmenovaný Havrda pak byl skutečně potrestán a přeložen do Milána, neboť ze soukromého rozhovoru s vyslancem vysvitlo, že Havrda informaci o jeho odvolání vysoudil z jakéhosi útržku rozhovoru ředitele personálního oddělení Ministerstva, který zaslechl v Praze. Zároveň však popíral, že by se o tom jakkoli šířil na ambasádě nebo dokonce informoval noviny.¹²⁶ Jak je však vidno, Kybal si byl vědom toho, že mezi podřízenými by se našlo více osob, které by potěšilo jeho odvolání. Vysvětloval si to ale tím, že žije mnoho závistivých a pomstychtivých lidí, kteří „jenom hoří, aby vládnoucího Čecha strhli dolů a sami se vyšplhali nahoru“ a že to zkrátka patří k tehdejší době.¹²⁷

Už proto jej však zajisté zamrzelo, že se na jeho obranu nepostavil ministr zahraničí či jiná význačná osobnost požívající všeobecné autority, která by se jej zastala a ocenila jeho dosavadní práci pro stát. „Zpráva o mé demisi byla mnou v novinách vyvrácena a zapadla úplně do vody. Ministr se jí ani asi nevšiml, neboť jak víte, jest sám ještě hůře a ničemněji napadán než vyslanci“, posteskl si Kybal v dopise rodičům.¹²⁸

Problémy, které Kybal pocítoval s personálem vyslanectví, se však výše zmiňovaným zákrokem nevyřešily. Podle všeho lze usuzovat, že na římské ambasádě panovalo nevlídné pracovní prostředí a že byl tamější šéf mezi personálem poměrně nepopulární. Kybal si i nadále v úředních dopisech adresovaných pražskému ústředí, ale i v listech soukromých, neustále stěžoval na nekázeň, nízké mravy a rozkladné demoralizační tendence určitých jedinců, stejně tak jako na neschopnost tamějšího úřednického aparátu.¹²⁹ Nabízí se

¹²⁵ Tamtéž, Koncept dopisu adresovaný Zpravodajskému oddělení Ministerstva zahraničních věcí z 13. října 1920

¹²⁶ Tamtéž, Koncept dopisu s oslovením „Pane profesore“ z 14. listopadu 1920

¹²⁷ Tamtéž, Dopis rodičům z 21. listopadu 1920

¹²⁸ Tamtéž

¹²⁹ Srov. NA, Kybalova pozůstalost, karton 20, sign. 23/24, Koncept dopisu odborovému radovi /osobního oddělení Ministerstva zahraničí/ ze 7. října 1921, Témuž z 26. prosince 1921, sign. 23/26, Témuž z 4. února 1922, Dopis rodičům z 6. března 1922, karton 21, sign. 23/28, Plnomocnému ministru Girsovi z 20. dubna 1924. Z pozdějších dopisů rodině či na pražské ústředí vysvítá, že zcela spokojený nebyl Kybal ani s personálem či služebnictvem na svých dalších působištích. Například v dopise své matce z 31. března 1928, který je datován již do Kybalovy vyslanecké mise v Madridě, si nařikal na zdejší personál v tom smyslu, že Španělé jsou pomalí a nedají se nijak přimět k rychlejší práci. Viz. NA, Kybalova pozůstalost, karton 21, sign. 23/32. V jiném dopise rodičům z Rio de Janeiro si pro změnu stěžoval, že

tedy otázka, zda za viníka špatných osobních vztahů na vyslanectví lze označovat skutečně pouze vyslancovi podřízené.¹³⁰

Kybal byl do Říma povolán pro Čechy v nepříznivou dobu. Poměr Itálie a Československa byl tehdy problematický, ačkoli oficiální diplomatická mluva obou států nic takového nepřipouštěla a naopak neustále vyzdvihávala přátelství a společné zájmy. Nicméně vzhledem k tomu, že v politické rovině ve skutečnosti oba státy jen těžko hledaly společnou řeč, soustředil se Kybal na prohlubování vzájemných obchodních a kulturních styků. Po stránce vědecké a kulturní je důležitý Kybalův přínos pro vznik Československého ústavu historického a archeologického v Římě, nástupce obdobné rakousko-uherské instituce, která napomáhala badatelské práci českých historiků v Itálii. Vedle toho Kybal podpořil zřízení Československé akademie v Římě jakožto centra české vědy, umění a kulturní propagandy v Itálii. V neposlední řadě je nutné připomenout Kybalovy zásluhy na vybudování uměleckého pavilonu v Benátkách, vytvoření pomníku československých legií a pamětní desky Marie Riegrové rozené Palacké.¹³¹

Neméně důležitá byla i obchodní spolupráce obou států. Kybal si uvědomoval, že dobré vztahy mezi státy nejsou důsledkem toliko vzájemného politického dorozumění, ale i rozvinutých obchodních styků. Československo vyváželo do Itálie například dříví, sklo, cukr, stroje, Itálie dodávala do ČSR především víno, fosfáty, mramor, bavlnu. „*A jen tak se dělá zahraniční politika, že se podporuje vývoz a dovoz výrobků z jedné země do druhé a že se naše země stále doporučuje pozornosti a důvěře cizích zemí,*“ vysvětloval Kybal v dopise rodičům.¹³² Během Kybalova působení v Římě byla uzavřena řada smluv upravující vzájemnou výměnu zboží, celní režim, či dopravní otázky. Z nich jmenuji alespoň československo-italskou obchodní a navigační

místní domorodé služebnictvo je velice plaché a uteče, jakmile se na ně zakřičí. Viz. sign. 23/31, Dopis z 24. května 1925.

¹³⁰ V souvislosti s charakterovými vlastnostmi vyslance, resp. schopnostmi pracovat v kolektivu, poukazují na Hrdličkovu práci Vlastimil Kybal a Univerzita Karlova, která zde cituje Gollův dopis Z. Nejedlému, ze kterého vysvítá Kybalova problematická konfliktní povaha při jeho práci v historickém semináři. Viz. s. 45

¹³¹ Kybal, V.: Přehled styků československo-italských v pětiletí 1920 - 1925, in: Kybal, V.: Drobné spisy historické a politické, Praha: Prometheus 1930, s. 368-388

¹³² NA, Kybalova pozůstalost, karton 20, sign. 23/24, Dopis rodičům z 21. listopadu 1920

smlouvu z března 1921¹³³, doplňkovou úmluvu k této smlouvě z března 1924¹³⁴, dohody z konference nástupnických států v Portorose z listopadu 1921, či smlouvy upravující tarifní a dopravní směrnice pro československý provoz přes terstský přístav z prosince 1922.¹³⁵

V souvislosti s Kybalovým vyslaneckým působením v Římě nelze opomenout jeho vztah k fašistickému režimu. Kybal se stal vyslancem v rozbouřené poválečné době, kdy Itálií zmítaly zápasy nedemokratických hnutí, jimž slabé liberální vlády nebyly sto čelit. Toto násilné zápolení extrémní pravice a levice o moc nakonec skončilo vítězství fašistického proudu po pochodu na Řím v říjnu 1922. Kybal ihned získal dojem, že vláda fašismu není jen přechodného charakteru a že Mussolini je vůdce, který si dokáže moc v rukou udržet. Osobně se s ním do té doby sice nesešel, znal však dobře jeho ohnivé projevy v parlamentě, které slýchal z galerie pro diplomaty.¹³⁶

K prvnímu setkání diplomata a nového předsedy vlády došlo 10. listopadu 1922, tedy necelé dva týdny po fašistickém převratu. Mussolini si byl vědom toho, že má před sebou zástupce státu, jehož politikové a veřejnost přijali nástup fašismu se značným neklidem, a snažil se vyvolat dojem racionálního a neagresivního politika. Zdůraznil společné styčné body zahraniční politiky a s ohledem na svůj diktátorský způsob vedení fašistické strany poukázal na to, že vést stranu a národ jsou dvě různé věci.¹³⁷ Nehodlal zkrátka ještě prohlubovat obavy, které už tak svým nástupem vyvolal. Pravděpodobně přesně to si Kybal přál slyšet, a tak mohl vyslanec s uspokojením informovat Prahu o pozitivním dojmu z první audience u nového předsedy vlády.¹³⁸ „*Při této první schůzce Mussolini působil prostším a lidštějším dojmem nežli ve svých teatrálních pózách a výstupech, či ve společnosti,*“ vzpomínal Kybal po letech na své setkání se státníkem.¹³⁹

¹³³ č. 4/1922 Sb. z. a n.

¹³⁴ č. 245/1924 Sb. z a n.

¹³⁵ č. 14/1924 Sb. z a n.

¹³⁶ Kybal, V.: Czechoslovakia and Italy: My negotiations with Mussolini. Part I: 1922-1923, in: Journal of Central European Affairs, 1953, č.4, s.352

¹³⁷ Kybal, V.: Czechoslovakia ..., s. 353

¹³⁸ AMZV, PZ Řím 1922, č.dok. 108, Kybal z Říma, 10.11.1922

¹³⁹ Kybal, V.: Czechoslovakia ..., s. 353

Kybal příchod fašismu nevítal. Rozhodně se o Kybalovi nedá říci, že by k fašismu či Mussolinimu vzhlížel s obdivem. Nicméně vzal změnu režimu v Itálii na vědomí jako faktor, s kterým je nutno počítat do budoucnosti, a z něhož je nutno vyvodit důsledky v podobě úpravy československo-italských vztahů. Stál tak zásadně proti politice svého šéfa Edvarda Beneše, jež se navázání kontaktů s fašistickou Itálií dlouho bránil.

Beneš byl velkým zastáncem demokracie. Věřil, že s demokratickým řádem je spojeno zachování míru a stability v Evropě, tedy i bezpečnost nové československé republiky. Proto mu byl kontakt s fašismem proti mysli. Nicméně také tajně doufal, že projevy falešných sympatií vůči novému italskému řádu ani nebudou třeba, neboť se fašismus na Apeninském poloostrově dlouho neudrží. V tomto názoru ministra zahraničí každopádně utvrzovali příslušníci italské opozice.¹⁴⁰ Kybalovy motivy spolupráce byly vzdálené Benešovu přesvědčení.

Kybal tak sám podnikal kroky, které měly utvrzovat loajální přátelství obou států. Protestoval proti vyostřeným novinovým článkům, publikovaných v nacionalistickém tisku, které poškozovaly Československo či Malou dohodu v očích italské veřejnosti nejrůznějšími nepravdivými informacemi, společnými čaji a recepce oživoval česko - italské přátelství z válečných dob, několikrát se osobně setkal s Mussolinim, žádal pro něj udělení československého státního vyznamenání. Kybalovy snahy, z nichž mnoho jich bylo nad rámec jeho vyslaneckých povinností, však nenacházely v Praze odezvu, jeho četné apely na nezbytnost oficiální návštěvy z Československa nebo jiného projevu přízně narážely na netečnost ministra a jeho okolí.

Změna v politice ústředí přišla až na sklonku léta 1923, kdy došlo k vytoužené návštěvě ministra Beneše v Římě. Tato návštěva však nebyla motivována tím, že by se Benešův názor na fašismus změnil, ale byla vedena pragmatickým úmyslem. Itálie byla zemí, s kterou bylo lépe zachovávat přátelské styky vzhledem k malodohodovým zájmům ve střední Evropě a na Balkáně. Kromě toho nechtěl být Beneš pravděpodobně tím posledním evropským státníkem, který Mussolinimu stiskne ruku. Je totiž pravda, že

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 352

ostatní demokratičtí politikové tehdejší Evropy se styku s Mussolinim příliš nebránili a akceptovali jej jako partnera v mezinárodní politice. A tak se Beneš stal jen dalším z řady demokratů, jež odložili stranou své morální zásady, zavřeli oči nad způsobem, jakým se fašismus dostal v Itálii k moci, a začali bez ostychu jednat s mužem, jenž měl ruce potřísněné krví. Beneš se mohl zajisté ospravedlňovat tím, že on nebyl tím prvním, jenž prolomil pomyslnou hráz fašistické izolace, nebo tím, že státníci na nejvyšší úrovni, kteří se Mussoliniho stranili a odmítli mu podat ruku, jako byl například Belgičan Vandervelde, byli jen ojedinělým jevem. Je však jisté, že tato politika se ministru zahraničí přičila, a kdyby nebyla návštěva Mussoliniho společenskou nutností a záhodným politickým tahem, rozhodně by ji nepodnikl. Beneš se tak alespoň snažil zachovat si tvář tím, že při návštěvě Říma zachovával odstup, odmítl Mussoliniho dekorovat Československým válečným křížem a setkal se s představitelem protifašistické opozice Giovannim Amendolou.¹⁴¹

Také po další návštěvě italské metropole o 8 měsíců později u příležitosti sjednání československo-italské smlouvy o přátelství si Beneš odmítal připustit, že by se fašismus dokázal ve stávající podobě udržet. Opět zde hovořil s vůdci liberální opozice o vnitropolitické situaci a šancích fašistického režimu. Z Říma si přivezl dojmy, které důvěrně sdělil na zasedání vlády: „...*postavení /Mussoliniho/ vlády se od srpna 1923 ještě zhoršilo lepší organizací opozice. V důsledku toho bude nutno, aby vláda pracovala k postupnému návratu do normálních konstitučních poměrů*“.¹⁴²

Kybal pokládal Benešův ideologicky předpojatý a nepřátelský postoj vůči fašismu za politickou chybu a neměl pochopení ani pro jeho snahy o kolektivní bezpečnost Evropy. „*Dr. Beneš pochybil, když nevyužil své návštěvy v Římě k tomu, aby navázal bližší styky s Itálií, považující Ženevu za důležitější než Řím. Dnes si každý uvědomuje, že účast Československa na aktivitách Společnosti národů nepřispěla absolutně ničím k budoucí bezpečnosti československého národa,*“ uvažoval po letech Kybal.¹⁴³

¹⁴¹ Tamtéž, s. 363

¹⁴² NA, Předsednictvo ministerské rady (dále jen PMR), karton 4059, 103. schůze dne 5.6.1924, Referát ministra věcí zahraničních o zahraniční situaci

¹⁴³ Kybal, V.: *Czechoslovakia ...*, s. 364

Další názorové rozpory mezi Kybalem a Benešem pak přinesla neuskutečněná návštěva prezidenta Masaryka v Římě. S oficiální návštěvou československého prezidenta v Itálii se počítalo roku 1924 u příležitosti stvrzení československo-italského přátelství srdečnou smlouvou. Prezidentova cesta však byla stále odkládána a ve výsledku byla myšlenka oficiálního setkání Mussoliniho a Viktoria Emanuela III. s Masarykem na italské půdě opuštěna. Kybal toto rozhodnutí pokládal Kybal za „*přímý výsledek Benešovy moralistické politiky, která tenkrát a v následné době dala vzniknout mezinárodní situaci škodící nejlepším zájmům Československé republiky*“.¹⁴⁴ Kybal si zkrátka přál, aby Beneš i prezident odložili stranou své ideologické zábrany a morálku a podnikali kroky vedoucí ke spřátelení s novým italským režimem. S odstupem času zde totiž spatřoval možnou cestu k zabránění německé expanze. „*Mnichov byl pouhým epigrafem tragédie dvou zemí, které se spolu v největší míře zasadily za zničení habsburské monarchie. Spojily se ve válce, ale nebyly schopny se spojit účinně v míru a Německo je zahubilo obě, jednu jako nepřítel a druhou jako spojence.*“¹⁴⁵ Otázkou ovšem je, zda by politika československo-italského přátelství tak, jak si ji představoval Kybal, byla v delším horizontu udržitelná.

Kybalova vyslanecká mise v Římě trvala 5 let. Ke změně jeho působitě došlo v rámci velkých personálních přesunů na zastupitelských úřadech.¹⁴⁶ Jeho novým působitěm se stalo Rio de Janeiro, když se stal vyslancem pro Brazílii a Argentinu. Jižní Amerika však Kybalovi k srdci příliš nepřirostla a toužil se vrátit do Evropy.¹⁴⁷ Nemohl se zde tolik uplatnit, tyto státy spojovaly s ČSR jen obchodní styky, cítil se zde na okraji světového dění. Již roku 1927 byl přeřazen do Španělska, které bylo v rukou diktátora Prima de Rivery. Také ve Španělsku se Kybal aktivně zapojoval do politiky a radil československé vládě, jak k zemi zmítané politickou krizí přistupovat, čímž samozřejmě opět

¹⁴⁴ Tamtéž, s.365

¹⁴⁵ Kybal, V.: Czechoslovakia and Italy: My negotiations with Mussolini. Part II: 1923-1924, in: Journal of Central European Affairs, 1954, č.1, s.76

¹⁴⁶ Srov. NA, Kybalova pozůstalost, karton 21, sign. 23/27, Koncept dopisu Dr. Václavu Girsovi na Ministerstvo zahraničí z 10. června 1924

¹⁴⁷ NA, Kybalova pozůstalost, karton 21, sign. 23/29, Koncept dopisu příteli Rudolfu Urbánkovi z 24. srpna 1925, sign. 23/31, Dopis matce z 4. prosince 1926, Týž z 13. března 1927

přesahoval meze toho, co se od něj jakožto od diplomata žádalo. Když byl na podzim roku 1933 z Madridu odvolán, nesl to velmi těžce.¹⁴⁸ Po krátkém intermezzu na Univerzitě Karlově se na podzim 1935 vrátil do diplomatických služeb, když se stal vyslancem v Mexiku. V roce 1939, když bylo vyslanectví předáno německé moci, odešel do exilu do Spojených států amerických, kde v dalších letech přednášel na univerzitách. Do Československa se po válce již nevrátil, zemřel ve Washingtonu roku 1958.

Kybalovým nástupcem v Římě se stal Vojtěch Mastný, jeden z nejschopnějších diplomatů první republiky. Mastný byl absolventem pražské právnické fakulty, léta pracoval ve službách českého zemského výboru v Praze, po vzniku republiky přednášel mezinárodní právo na Univerzitě Karlově a vedl kurzy pro přípravu nových československých diplomatů. Roku 1920 přijal lukrativní místo československého ambasadora v Londýně, vedle toho byl od roku 1924 jakožto odborník na mezinárodní právo členem kodifikační komise u Společnosti národů v Ženevě. Jednalo se tedy o velmi vzdělaného člověka, který měl již pětileté zkušenosti v diplomacii, navíc byl loajální vůči Hradu.

Italské vyslanectví převzal Mastný 1. června 1925.¹⁴⁹ Již za dva dny nato došlo k jeho audienci u Mussoliniho. „Přijal mě s velkou roztomilostí“, zpravoval vyslanec Prahu.¹⁵⁰ Toto první setkání však bylo jen povšechného rázu, jehož účelem bylo seznámení a navození přátelské atmosféry pro vzájemnou spolupráci. K debatě o konkrétních zahraničně politických otázkách nedošlo. Dne 5. června 1925 odevzdal Mastný italskému králi při předepsané ceremonii své pověřovací listiny.

Vojtěch Mastný setrval v čele římského vyslanectví až do roku 1932, působil zde tedy 7 let. Konference v Locarnu, která je hraničním bodem mé rigorózní práce, však proběhla 4 měsíce po jeho příjezdu. Skutečnost, že se v prvních měsících s novým prostředím teprve seznamoval, dokládá i to, že se pod pravidelnými politickými zprávami o zahraniční politice až do října podepisoval chargé d'affaires Papírník. Těžiště diplomatické práce Mastného

¹⁴⁸ Srov. Hrdlička, J.: Vlastimil Kybal a Univerzita Karlova, Brno: 3K 1997, s. 66

¹⁴⁹ AMZV, PZ Řím 1925, č.dok. 66, Mimořádná politická zpráva z 16. června 1925

¹⁵⁰ Tamtéž

v Itálii spočívalo až v druhé polovině dvacátých let. Jeho vztah k fašismu a pojetí italské vyslanecké mise je tedy nutno studovat až v rámci jeho pozdějšího římského pobytu.

V období od nástupu fašismu k moci až do locarnské konference byl dominantní postavou zahraniční politiky ve vztahu k Itálii ministr zahraničí Beneš. On byl tím aktivnějším článkem z dvojice, jež držela v rukou zahraničně politickou linii. Postava prezidenta samotného do popředí výrazně nevystupovala. Nicméně nesmíme podceňovat fakt, že italští představitelé v čele s králem velmi citlivě nesli, že prezident, ačkoli do Itálie jezdil soukromě a inkognito na zotavenou, nevykonal po změně režimu slibovanou oficiální návštěvu Říma. Vlastimil Kybal pak svoji vyslaneckou misi pojímal po svém. Nesmířil se s rolí diplomata jako pouhého nástroje, který je využíván vysílajícím státem k plnění zadaných úkolů už proto, že s politikou svého šéfa vůči Itálii nesouhlasil. Podnikal kroky, kterými se snažil jeho politiku změnit a kterými tak rámec svého poslání překračoval. To přirozeně k jeho oblíbenosti v Praze nepřispívalo.

IV. Mussoliniho první kroky na mezinárodní scéně

1. Reakce na nástup fašismu v Československu a dalších evropských státech

V okamžiku nástupu Mussoliniho vlády nebyl její předseda na politické scéně žádným nováčkem a italské fašistické hnutí bylo před pochodem na Řím vcelku známé i za hranicemi. O to více je zajímavé sledovat reakce, které Mussoliniho cesta k moci vyvolala v zahraničí.

První dojmy ciziny na říjnové události se dají vcelku snadno zmapovat vzhledem k telegramu, kterým Mussolini ukládal italským legacím v cizině, aby mu sdělily, jakou odezvu vyvolala změna vlády v politických a finančních kruzích a v tisku.¹⁵¹

Obecně se dá říci, že říjnový sled událostí vyvolal v cizině značné překvapení. Zda šlo o překvapení příjemné, či nikoliv, záviselo na zahraniční politice daného státu, politickém postoji jednotlivých kruhů, hospodářských zájmech státu, a především na tom, co státy od nové vlády očekávaly. Jednotlivé vlády vesměs zvolily vyčkávací taktiku a rozhodly se setrvat s oficiálními prohlášeními do představení italského vládního programu.

S jásotem vítala změnu vlády maďarská veřejnost. Ta viděla v nové vládě vládu silnou, která bude dávat „*zdravé příkazy*“, které se budou shodovat se zájmy maďarskými.¹⁵² Maďarský nacionální tisk s nadějí hleděl do budoucnosti, kdy za spolupráce Maďarska s Itálií nastane „*konečný rozklad Velké dohody*“ a „*otevřený konflikt mezi Itálií a Jugoslávií bude téměř nevyhnutelný*“.¹⁵³ Postaví-li se Itálie po boku Maďarska, „*zardousí Malou dohodu*“.¹⁵⁴ Belgie se zas upřímně radovala z vítězství fašismu proto, že prý

¹⁵¹ DDI, s. VII, vol. I, n. 19, Mussolini ai rappresentanti diplomatici all'estero, 1.11.1922

¹⁵² DDI, s. VII, vol. I, n. 41, L'incaricato d'affari a Budapest, Vinci Gigliucci a Mussolini, 2.11.1922

¹⁵³ Lidové noviny, 1.11.1922, s. 4

¹⁵⁴ Tamtéž

úspěšně zasáhl proti bolševismu.¹⁵⁵ Portugalsko reagovalo pozitivně dokonce do té míry, že za italským vyslancem přišli přední politici diskutovat možnost založení vlastní fašistické strany.¹⁵⁶

V Dánsku pro změnu vládní kruhy byly nakloněny „zdravé reakci“, která skoncovala s všeobecnou malátností, avšak panovaly obavy ohledně budoucí zahraniční politiky Itálie.¹⁵⁷ Také v Německu panovaly smíšené pocity. Nacionalisté obzvláště v Bavorsku chtěli Itálii následovat a podle italského vyslance v Berlíně Frassatiho možnost státního převratu v jisté chvíli vypadala celkem pravděpodobně. Vláda složená ze socialistů, katolíků a demokratů pro změnu vystupovala proti fašistickému hnutí otevřeně nepřátelsky.¹⁵⁸ V Rumunsku se s výjimkou socialistického tisku vesměs objevovaly pozitivní ohlasy velebící fašismus a jeho dílo. Psalo se o „triumfu národní ideje proti dílu rozkládajícího se bolševismu“ či o „triumfu pořádku, civilizace a kultury“. Zpočátku však také panovaly obavy ohledně komplikací s Jugoslávií a případné občanské války v Itálii.¹⁵⁹

Situace v Anglii a Francii byla poměrně klidná, neboť předsedy vlád těchto zemí Mussolini neopomenul ihned po svém nástupu telegramem přátelsky pozdravit s tím, že doufá ve spojeneckou solidaritu.¹⁶⁰ Francouzští konzervatisté byli událostmi nadšeni, demokraté zaujali rezervovaný postoj.¹⁶¹ Francouzský vyslanec v Římě Barrére se otevřeně vyjadřoval pro nový režim a Kybalovi se svěřil, že „pokud by Mussoliniho vláda přísně dodržovala zákony a zůstala silná, znamenalo by to obrovskou výhru pro Itálii jak doma, tak v zahraničí“.¹⁶²

Vídeň se obávala možnosti italsko-jugoslávského konfliktu, který by Rakousku přinesl značné hospodářské a finanční potíže.¹⁶³ V Řecku panoval strach z toho, že vláda bude silná a že bude mít expanzionistické tendence,

¹⁵⁵ DDI, s. VII, vol. I, n. 25, L'incaricato d'affari a Bruxelles, Daneo, a Mussolini, 2.11.1922

¹⁵⁶ DDI, s. VII, vol. I, n. 31, Il ministro a Lisboa, Serra, a Mussolini, 2.11.1922

¹⁵⁷ DDI, s. VII, vol. I, n. 27, Il ministro a Copenhagen, Aloisi, a Mussolini, 2.11.1922

¹⁵⁸ DDI, s. VII, vol. I, n. 24, L'ambasciatore a Berlino, Frassati, a Mussolini, 2.11.1922

¹⁵⁹ DDI, s. VII, vol. I, n. 60, L'ambasciatore a Bucarest, Franklin, a Mussolini, 3.11.1922

¹⁶⁰ DDI, s. VII, vol. I, n. 7, Mussolini agli ambasciatori a Parigi, Sforza, e a Londra, De Martino, 31.10.1922

¹⁶¹ DDI, s. VII, vol. I, n. 39, L'ambasciatore a Parigi, Sforza, a Mussolini, 2.11.1922

¹⁶² Kybal, V.: Czechoslovakia and Italy. My negotiations with Mussolini. Part I: 1922-1923, in: Journal of Central European Affairs, 1953, č.4, s. 354

¹⁶³ DDI, s. VII, vol. I, n. 47, Il ministro a Vienna, Orsini Baroni, a Mussolini, 3.11.1922

přičemž nadějně vyhlídky na částečné nebo úplné postoupení Dodekanéských ostrovů Řecku se tímto vytrácely.¹⁶⁴

Přirozeně velký rozruch a nervozitu vzbudily italské události v Praze a v Bělehradě. Jugoslávie měla důvody k úzkosti vzhledem k předchozím fašistickým projevům nejopodstatněnější. Obávala se, že fašistický program se stane oficiálním programem zahraniční politiky Itálie. Zejména měla strach z toho, že vláda pošle fašisty do Dalmácie a do Rijeky a že bude podporovat protisrbské hnutí v sousedních státech - Albánii, Černé Hoře a Maďarsku.¹⁶⁵

V Československu se mluvilo především o nebezpečí hrozícího konfliktu Itálie s Jugoslávií, do nějž by ČSR byla také zatažena, a současně o rakouské otázce a možnosti revize mírových smluv. Vzhledem k silícímu nacionálnímu hnutí v Německu se zde též předvíдалa možnost italsko-německé spolupráce namířené proti územnímu statu quo.¹⁶⁶

Změna režimu v Itálii se stala předmětem debaty v zahraničním výboru poslanecké sněmovny dne 3. listopadu. Členové výboru od ministra zahraničí požadovali, aby zaujal určité stanovisko k nejnovějším italským událostem. Beneš se však přímo vyjádřit odmítl s ohledem na to, že je nutné vyčkat oficiálního programového prohlášení vlády. „*Co se týče všeobecné politiky, musíme vyčkati nejbližších dnů a slyšeti projevy vlády a podle toho budeme moci také rozhodně říci, zda-li věc půjde umírněně, rozumným způsobem, a nebo jestli snad je nebezpečí konfliktu. My si přirozeně přejeme stejně jako Jihoslovansko, aby konfliktu nebylo a v tom smyslu se pracuje.*“¹⁶⁷

Vyslanec Bordonaro proto kvůli v Praze panující nervozitě Mussolinimu navrhol, aby vůči Československu učinil prohlášení ve smyslu telegramu zasláném do Anglie a Francie.¹⁶⁸ Mussolini tak učinil a

¹⁶⁴ DDI, s. VII, vol. I, n. 42, Il ministro ad Atene, Montagna, a Mussolini, 2.11.1922

¹⁶⁵ DDI, s. VII, vol. I, n. 36, L'incaricato d'affari a Belgrado, Summonte, a Mussolini, 2.11.1922

¹⁶⁶ DDI, s. VII, vol. I, n. 30, Il ministro a Praga, Bordonaro, a Mussolini, 2.11.1922

¹⁶⁷ Archiv Parlamentu ČR (dále jen APČR), Zahraniční výbor Poslanecké sněmovny 1922-1925 (dále jen ZV PS 1922-1925), 40. schůze, 3.11.1922, srov. zpráva o Benešově prohlášení in: DDI, s. VII, vol. I, n. 66, Il ministro a Praga, Bordonaro, a Mussolini, 4.11.1922

¹⁶⁸ DDI, s. VII, vol. I, n. 30, Il ministro a Praga, Bordonaro, a Mussolini, 2.11.1922

prostřednictvím Bordonara poslal Benešovi upřímné pozdravy a vyjádřil přání, aby vztahy mezi oběma zeměmi byly nadále hluboké a srdečné.¹⁶⁹

Dalšího uklidnění se československá strana dočkala od Vlastimila Kybala, který se 10. listopadu 1922 poprvé osobně setkal s Mussolinim. Konverzace se nesla v přátelském duchu, Mussolini zmínil svoji válečnou podporu československých legií a svůj obdiv k Janu Husovi, o němž dříve napsal knížku.¹⁷⁰ V telegramu zasláném do Prahy vyjádřil vyslanec svůj dojem, že „*Itálie/ zaujme vůči Československu politiku pevnou, otevřenou a loyální pozitivně i negativně.*“¹⁷¹ Zvláště potěšující pak bylo, že Mussolini odmítl maďarský iredentismus a kopírování fašismu v Bavorsku a Maďarsku a že Itálie nezměnila názor ani co se týče případného dalšího pokusu o restauraci v Uhrách.¹⁷²

Také československý tisk věnoval debatám o nové fašistické vládě značný prostor. Pravicový tisk komentoval dění v Itálii se smíšenými pocity. Vítal sice, že fašismus v Itálii zvítězil nad bolševismem, avšak neskrytě projevoval obavy ze srážky Itálie s Jugoslávií. Národní listy otiskovaly články, kde byly líčeny i pozitivní stránky Mussoliniho či fašistického směru,¹⁷³ ale jednoznačně pozitivně se v jeho prospěch nevyjadřovaly. To nečinila ani konzervativní Národní politika, která ve fašismu spatřovala přirozenou reakci na celoevropský výkyv doleva a „*opotřebování se socialismem*“.¹⁷⁴ Agrární Venkov se zase na základě prvních skutků Mussoliniho coby předsedy vlády domníval, že se rázem zbavil své černé košile a fašistické mentality a přeměnil se v demokratického státníka.¹⁷⁵ Lidové noviny zůstaly neutrální a publikovaly především agenturní zprávy nebo zprávy přejaté ze zahraničního tisku. Sociálně demokratické Právo lidu zaujímalo vůči italským událostem ostrý postoj vzhledem k tomu, že fašismus vyrostl z odporu proti socialismu a byl živěn bohatými průmyslníky. Pro italský proletariát pak podle zmiňovaných

¹⁶⁹ Archiv Ústavu T.G.Masaryka ve správě Masarykova ústavu AV ČR (dále jen Archiv ÚTGM), Edvard Beneš I., karton 160, inv.č. 788. Viz Příloha 2.

¹⁷⁰ Kybal, V.: *Czechoslovakia and Italy...*, s. 353

¹⁷¹ AMZV, PZ Řím 1922, č.dok. 108, Kybal z Říma, 10.11.1922

¹⁷² Tamtéž

¹⁷³ např. článek *Mussolini a naše revoluční hnutí za hranicemi*, Národní listy z 5.11., s. 1

¹⁷⁴ Národní politika, 31.10.1922, s. 1

¹⁷⁵ Venkov. 2.11.1922, s. 2

novin převrat znamenal „obrovský krok zpět, nové masakry a mrhání socialistické energie“.¹⁷⁶ Nejradikálnější bylo přirozeně Rudé právo, které psalo o fašismu jako o „vývěsním štítu mezinárodního bílého teroru“¹⁷⁷, o fašistické hrůzovládě, která „svým řáděním připomíná nejtemnější středověk“¹⁷⁸ a v nastolení fašismu vidělo důsledek spolupráce sociální demokracie s bílým terorem a „kerenštiny italských reformistických socialistů“.¹⁷⁹

Československý tisk a vládní kruhy braly nástup fašismu jako událost, kterou je nutno mít na zřeteli, přičemž jejich pozornost poutala především budoucí zahraniční politika Itálie, zejména italsko-jugoslávský poměr. Převažovaly spíš odezvy negativní, které vedle předpokládané budoucí protislovanské politiky Itálie měly kořeny také ve fašistickém boji proti socialismu, „v jehož idejích zakrývala /československá/ demokratická republika svůj rozhodně buržoazní charakter“.¹⁸⁰

O pár měsíců později se ale ukázalo, že Mussoliniho zahraniční politika je konzervativnější než se předpokládalo. Nový ministr zahraničí ji totiž nepostavil na radikálním fašistickém programu, a počáteční obavy se proto nepotvrdily.

2. První fáze boje o Rakousko

Vztah Itálie a Československa ve dvacátých letech byl ovlivňován mnoha vnitřními i vnějšími faktory. Za vnitřního činitele můžeme především považovat rozdílný charakter režimů obou států - fašismus kontra demokracie. Z vnějšího úhlu pohledu pak působily nejrůznější mezinárodně-politické souvislosti. Mezi nimi od počátků vysvítala na povrch jako jedna z nejdůležitějších otázka Rakouska.

¹⁷⁶ Právo lidu, 1.11.1922, s. 3

¹⁷⁷ Rudé právo, 2.11.1922, s. 4

¹⁷⁸ Tamtéž, 28.10.1922, s. 4

¹⁷⁹ Tamtéž, 31.10.1922, s. 1

¹⁸⁰ DDÍ, s. VII, vol. I, n. 30, Il ministro a Praga, Bordonaro, a Mussolini, 2.11.1922

Podstatu rakouského problému jsem již zmiňovala výše. Připomenu, že válkou zdrčené Rakousko nemohlo najít cestu ven z bludiště hospodářských problémů. Zvyšoval se státní deficit, rostla nezaměstnanost, stoupala inflace, ve větších městech se množily demonstrace proti drahotě. Mussolini proto spatřoval ve svém oslabeném severním sousedovi vhodný objekt k uplatňování svých mocenských plánů. Cílem jeho expanzivní politiky totiž neměla být pouze Jugoslávie a Středozemní moře, ale Itálie v Duceho plánech měla mocensky zakotvit také ve střední Evropě. Rakousko chtěl Mussolini k sobě pevně připoutat a co nejvíce jej izolovat od vlivu jiných států, potažmo Společnosti národů. Slovy vyslance Kybala – Itálie si přála vytvořit z Rakouska svoji Albánii.¹⁸¹

Mussoliniho záměr se však křížil se zájmy Československa, které mělo s Rakouskem vlastní hospodářské a politické plány.¹⁸² S Československem tak probuzená Itálie sváděla boj o mocenské pozice v ekonomicky slabé zemi, která hledala existenční smysl a jistoty.

V neposlední řadě existoval ještě další důvod, proč Rakousko k sobě připoutat. U Italů vznikaly obavy ze spojení Československa s Jugoslávií přes Rakousko. Od pařížské konference, kde italská delegace zarputile bojovala proti realizaci československo-jugoslávského koridoru, neuplynula věru dlouhá doba. Ve střední Evropě by se tak spojily státy, které by měly jen málo důvodů zachovávat vůči Itálii politiku přátelství a loajality.

Rakousko, jak již bylo výše řečeno, trpělo od konce války permanentními hospodářskými problémy. Cesta rakouského kancléře Ignáce Seipela do Prahy, Verony a Berlína v létě 1922 měla sondovat ochotu evropských států pomoci hroučící se rakouské ekonomice a nalézt vhodné řešení k její záchraně. V Praze Seipel před Benešem nadhodil otázku vstupu Rakouska do Malé dohody.¹⁸³ Beneš v tu chvíli zpozorněl, neboť takový politicko-hospodářský blok by nesl až přílišný nádech starých časů, což on odmítal. Beneš Seipelovi v Praze vyjádřil svoji podporu, avšak zároveň mu

¹⁸¹ AMZV, PZ Řím 1923, č.dok. 10, I. řádná politická zpráva

¹⁸² K vývoji československo-rakouských vztahů 1922-1925 viz Dejmek, J.: Politické vztahy mezi Československem a Rakouskem po smlouvě lánské (1922-1925), in: Moderní dějiny. Sborník k dějinám 19. a 20. století 1., 1993, s. 121-165

¹⁸³ Gajanová, A.: ČSR..., s. 117

sdělil, že jediná schůdná cesta je podle něj docílit vzájemné dohody o pomoci Rakousku na neutrální půdě, tedy ve Společnosti národů.¹⁸⁴ Kancléře ujistil, že československá delegace udělá v Ženevě maximum, aby Společnost národů dospěla ke konkrétnímu řešení.

Sanační plány na podporu rakouského hospodářství se dostaly na pořad jednání Společnosti národů na podzim roku 1922. Beneš svého slibu Seipelovi dostal, jako zástupce Československa byl přibrán do Rady SN, aby se účastnil všech jednání o rakouské otázce. Výsledkem byly takzvané ženevské protokoly, jež se staly základem pro ozdravění rakouské ekonomiky. První protokol garantoval politickou nezávislost Rakouska, jeho územní integritu a suverenitu. Druhý se týkal ekonomických a finančních podmínek přislíbené půjčky. Konečně třetí protokol zavazoval Rakousko k vydání několika legislativních aktů, které měly usnadnit sanaci.¹⁸⁵ Rakousku měla být poskytnuta mezinárodní půjčka, přičemž signatářské státy - Británie, Francie, Československo a Itálie - se zavázaly převzít za ni záruku. Současně tyto státy daly vzniknout kontrolní komisi, které předsedala Itálie a která měla dohlížet na provádění sanačního plánu.

Československo mělo na přijetí protokolů obrovský zájem a Beneš sehrál rozhodující roli při jejich přijetí. „*Politickým významem bezesporu řadí se tyto protokoly k nejdůležitějším aktům poslední doby,*“ zdůraznil před poslaneckou sněmovnou v říjnu Beneš.¹⁸⁶ „*Politická otázka ta znamená, jak zajistit politickou existenci, samostatnost, integritu a suverenitu hospodářskou, politickou i finanční Rakouské republiky.*“¹⁸⁷ Mezinárodní půjčkou měly být v Rakousku alespoň načas utišeny hlasy volající pro spojení s jeho německým sousedem a nabídnuta alternativa v podobě orientace na severního a jižního souseda Rakouska (Francie ustoupila do pozadí).

Jednání o ženevských protokolech provázela kampaň, která měla rozeštvat státy Malé dohody a Itálii. Zdůrazňovala se rivalita těchto států při řešení rakouské otázky a v zájmech o podobu střední Evropy. Psalo se o

¹⁸⁴ O Benešově setkání se Seipelem v Praze viz Beneš, E.: *Problémy nové Evropy a zahraniční politika Československa. Projevy a úvahy z let 1919-1924*, Praha: Melantrich 1924, s. 206

¹⁸⁵ *Texty protokolů viz Zahraniční politika 1922*, s. 1525-1531

¹⁸⁶ Beneš, E.: *Problémy...*, s. 207

¹⁸⁷ *Tamtéž*

vytvoření celní unie a nových politických dohodách mezi Rakouskem a Itálií.¹⁸⁸

Paradoxně mohl vypadat fakt, že rovněž Itálie, která měla sama hospodářské potíže a která nebyla schopna platit své zahraniční dluhy, se rozhodla také na sanaci Rakouska participovat. Jak jsem již ale uvedla, Itálie měla v plánu zaujmout pozice ve střední Evropě, a to ještě před příchodem Mussoliniho, a tudíž její nepřítomnost by jí mohla v jejích budoucích záměrech značně uškodit.

Francie, Československo a Anglie svému garančnímu slibu dostály vydáním příslušných zákonů už v prosinci 1922 a byly připraveny převzít i italský garanční podíl. Itálie totiž stále otálela a nevědělo se, zda nový režim nebude mít vliv na italskou dosavadní politiku vůči Rakousku. Nejspíš zde svoji roli sehrála Mussoliniho nedůvěra ve Společnost národů.¹⁸⁹ Mussolini sice již 5. listopadu po vídeňském vyslanci Orsinim Baronim rakouské vládě vzkázal, že nový italský režim „*chce nejen respektovati nezávislost, integritu a svrchovanost Rakouska (...), /ale/ že je /i/ hotov přispěti Rakousku účinnou pomocí, aby vybědlo z nynějších nesnází,*“¹⁹⁰ a slib dostát závazků vůči Rakousku potvrdil i při svém prvním projevu o zahraniční politice před sněmovnou 16. listopadu. Itálie však na garanci přistoupila až 7. ledna 1923, a nikoli prostřednictvím zákona jako státy ostatní, pouze cestou královského dekretu.

S obnovou rakouské ekonomiky vedle mezinárodní půjčky souvisel i rozvoj obchodních styků Rakouska s okolními státy. Rakouskému obchodu bylo totiž ve velké míře bráněno vysokými cly, které zavedly sousední státy a které narušily hospodářskou výměnu ve středoevropském prostoru, jež fungovala za Rakouska-Uherska. „*Je paradoxní (...), že moci, které se na jedné straně snaží pomoci Rakousku při uspořádání jeho finančních poměrů, na druhé straně uzamykají dveře nepostradatelné směně zboží,*“ prohlásil

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 208

¹⁸⁹ V telegramu zaslaném z Vídně italský vyslanec Orsini Baroni již počátkem prosince apeloval na Mussoliho, aby s vyřízením této záležitosti zbytečně nemeškal. Argumentoval tím, že pokud Itálie bude poslední, bude to vypadat, že je jen ve vleku mocností. DDI, s. VII, vol. I, n. 207, Il ministro a Vienna, Orsini Baroni, a Mussolini, 6.12.1923

¹⁹⁰ Cituje Dejmek, J.: Politické..., s. 138

v jednom interview Richard Schüller, sekční šéf na rakouském ministerstvu zahraničí odpovědný za zahraniční politiku v hospodářské oblasti.¹⁹¹

Itálie rozhodně odmítla rakouskou iniciativu vést obchodně-politická jednání mezi nástupnickými státy pod ochranou Společnosti národů, s níž rakouská vláda předstoupila o Vánocích 1922.¹⁹² V tom byla ostatně Itálie zajedno s Československem, jež dávalo přednost úpravě obchodních styků s okolními státy formou bilaterálních smluv. Mussolini chtěl Společnost národů z řešení rakouské otázky zcela vyloučit a řešit ji pouze ve čtyřech mezi Itálií, Československem, Jugoslávií a Rakouskem.¹⁹³ Československo a Itálie se přitom vzájemně ujistovaly, že nepodniknou žádný krok ve věci obnovy Rakouska bez předchozí vzájemné konzultace a že se vynasnaží nejprve dohodnout se mezi sebou.¹⁹⁴

Itálie zahájila s Rakouskem počátkem roku 1923 obchodní jednání v Římě. Ještě před odjezdem rakouské delegace bylo sjednáno, že do Říma odjede i Richard Schüller. Šlo o jednoho z nejdůležitějších národohospodářů rakouské republiky, který se podílel téměř na všech hospodářských a obchodně-politických rozhodnutích v Rakousku v meziválečném období.¹⁹⁵ Italové jej v Římě odrazovali od rakouského úmyslu uzavřít obchodní smlouvu v rámci SN a přesvědčili ho, aby Rakousko dalo nejprve šanci uzavření smlouvy ve čtyřech: mezi Rakouskem, Itálií, ČSR a Jugoslávií. Tento nápad, který se zrodil v jejich hlavě, byl ale odsouzen k zániku už kvůli opravdovým záměrům, které měla Itálie s Rakouskem. Itálie nejspíš chtěla na římské schůzce pouze Rakousko odvrátit od spolupráce se Společností národů a přeměrovat je ke kooperaci mezi nástupnickými státy Rakouska-Uherska, kam by se mohla zařadit i Itálie.

¹⁹¹ Neue Freie Presse, 6.1.1923, cit.dle Weissensteiner, F.: Sektionchef Dr.Richard Schüller und die Wirtschaftspolitik der Ersten Österreichischen Republik, in: Österreich in Geschichte und Literatur, Jg.24 (1980), s. 227

¹⁹² AMZV, PZ Vídeň 1923, č.dok. 11, I.řádná politická zpráva, též DDI, s. VII, vol. I, n. 306, Il ministro a Vienna, Orsini Baroni, a Mussolini, 6.1.1923

¹⁹³ AMZV, PZ Řím 1923, č.dok. 8, Kybalův telegram z 23.1.1923

¹⁹⁴ Archiv ÚTGM, Edvard Beneš I., karton 215, inv.č. 936 c, Aide memoire italského vyslanectví v Praze z 22.1.1923, viz Příloha 3., srov. DDI, s. VII, vol. I, n. 390, Il ministro a Praga, Chiaramonte Bordonaro, a Mussolini, 22.1.1923

¹⁹⁵ Jeho osobě a významu pro hospodářství Rakouska se podrobně věnuje Fridrich Weissensteiner v již citovaném článku *Sektionchef Dr.Richard Schüller und die Wirtschaftspolitik der Ersten Österreichischen Republik*

Kromě úkolu vyjednávat o obchodní smlouvě měla Schüllerova cesta i skryté poslání, které mělo být uchováno v tajnosti. Veřejnost měla být informována pouze o prvním Schüllerově úkolu týkajícím se sjednávání obchodní smlouvy.¹⁹⁶ To ale byla pravda jenom částečně. Navíc měl Schüller ještě před schůzkou Rady SN v Paříži sondovat terén pro jednání o celních úlevách mezi Itálií a Rakouskem na bázi článku 222 saint-germainské smlouvy, který se týkal jen Československa a Maďarska. Na základě tohoto článku mohlo Československo, Maďarsko a Rakousko mezi sebou vytvořit zvláštní zvýhodněný celní režim ve prospěch určitých přírodních produktů nebo výrobků pocházejících z těchto zemí nebo do nich dovážených.¹⁹⁷ Rakousko a Itálie tak chtěly zjistit vzájemné postoje k zavedení těchto celních výhod bez participace kohokoli jiného, ať už Československa nebo Společnosti národů, zkrátka „*předejít nevyhnutelné nabídce ze strany Beneše zahájit jednání na bázi článku 222 a následnému přizvání Itálie*“.¹⁹⁸ Vzhledem k tomu, že se dalo očekávat, že se Československo dovtípí pravého účelu Schüllerovy cesty, rozhodly se Rakousko a Itálie postupovat vůči němu s otevřeností v naději, že naleznou odpovídající důvěru.¹⁹⁹

Československý vyslanec v Rakousku Kamil Krofta k Schüllerovi přílišnou důvěru neměl a domníval se, že Schüller, který „*se neostýchá někdy kouti pikle s Italy proti nám*“, i během své lednové cesty do Říma podnikal něco utajeného.²⁰⁰ Krofta se se svými obavami netajil ani před rakouským ministrem zahraničí Grünbergrem, který za ním Schüllera poslal, aby se objasnila situace. Při jejich schůzce 24. února 1923 Schüller Kroftovi opravdu otevřeně sdělil, že mu Italové nabízeli celní a dopravní úlevy, které by Rakousko dosáhlo od Československa podle čl. 222 saint-germainské smlouvy.²⁰¹ Zároveň představil svůj záměr zahrnout do tohoto celního společenství i Jugoslávii.

¹⁹⁶ DDI, s. VII, vol. I, n. 318, Il ministro a Vienna, Orsini Baroni, a Mussolini, 9.1.1923

¹⁹⁷ Saint-germainská smlouva je publikována pod č. 507/1921 Sb.z. a n.

¹⁹⁸ DDI, s. VII, vol. I, n. 318, Il ministro a Vienna, Orsini Baroni, a Mussolini, 9.1.1923

¹⁹⁹ Tamtéž

²⁰⁰ AMZV, PZ Vídeň 1923, č.dok. 11, I. řádná politická zpráva

²⁰¹ AMZV, PZ Vídeň 1923, č.dok. 19, VI. mimořádná politická zpráva z 26.2.1923

Na schůzce Rady SN v Paříži pak Italové vystupovali se zvláštním celním režimem ve styku mezi Rakouskem, Itálií a Jugoslávií jako s návrhem Schüllerovým, což rakouský národohospodář rozhodně odmítal. Tvrdil, že byl pouze původcem návrhu technického provedení, tedy obecného snížení celních sazeb.²⁰²

Rakousko-italské plány na celní unii nástupnických států však daleko nedospěly. Ke snížení celních tarifů mezi Itálií a Rakouskem na určitá zboží došlo jen na základě italsko-rakouské obchodní smlouvy. Idea celní unie se znovu vynořila o dva roky později, kdy již měla mnohem více protiněmeckou funkci.

Cesta kancléře Seipela do Říma koncem března 1923 měla podpořit jednání o obchodní smlouvě a potvrdit italské sliby o poskytnutí půjčky Rakousku. Italové ji odmítali přikládat jakýkoli politický význam a Contarini se malodohodovým zástupcům vyslovil v tom smyslu, že Itálii byla spíše vnucena, že ministerstvo zahraničí nejevilo o Seipelovu návštěvu zájem. Když však tento profesor teologie projevil zájem navštívit současně i papeže, nemohlo mu být bráněno.²⁰³ Také italský tisk neučinil ze Seipelova příjezdu zprávu dne, choval se víceméně zdrženlivě a až na drobné výjimky nevyužíval Seipelovy návštěvy k propagandě namířené proti Malé dohodě.²⁰⁴

Uzavření obchodní smlouvy sice Seipel příliš neurychlil, smlouva byla dojednána až o měsíc později, koncem dubna, zato však dostal ujištění, že Itálie je odhodlána nadále podporovat rakouskou sanaci a podílet se na další, dlouhodobé půjčce, o které se mělo jednat brzy v sídle Společnosti národů. To bylo v podstatě nejdůležitějším výsledkem Seipelovy cesty, a proto mluvil Seipel o příznivém dojmu z Itálie.²⁰⁵

Dne 17. dubna 1923 byla v Ženevě schválena pro Rakousko další půjčka ve výši 130 miliónů zlatých korun, přičemž ve skupině pomáhajících

²⁰² Tamtéž

²⁰³ AMZV, PZ Řím 1923, č.dok. 25, Kybal z Říma, 29.3.1923

²⁰⁴ Tato propaganda bývala založená na tom, že společenství Rakouska a Itálie by mařilo slovanské plány ve střední a jihovýchodní Evropě. AMZV, PZ Řím 1923, č.dok. 39, IV. řádná politická zpráva

²⁰⁵ DDI, s. VII, vol. I, n. 681, Il ministro a Vienna, Orsini Baroni, a Mussolini, 5.4.1923

opět nechyběla Itálie ani Československo.²⁰⁶ Sanace se z počátku jevila jako úspěšná a nebyl žádný důvod pochybovat o jejím zdaru. Zpráva Společnosti národů rekapitulující její výsledky za jeden rok nešetřila optimismem.²⁰⁷ Následující rok ale všechny přesvědčil o opaku. O tom ale později. V roce 1923 uzavřelo Rakousko kromě Itálie obchodní smlouvy ještě s Maďarskem, Jugoslávií a Francií. Navíc mu prospělo i sjednání československo-francouzské obchodní smlouvy v září 1923, neboť takto dosáhlo automaticky všech výhod, jež tu ČSR získala od Francie.²⁰⁸

Italská účast v sanaci neměla takový dopad, jaký si Mussolini představoval. Vztahy Itálie a Rakouska šly oproti plánu Mussoliniho jinou cestou. Itálii se nepodařilo udělat z Rakouska svého vazala a ovládnout hospodářsky Podunají. Toho by mohl Mussolini docílit jen v případě, kdy by ostatním evropským státům byl osud Rakouska lhostejný a kdyby se nerozjel rozsáhlý mezinárodní program na jeho záchranu pod patronací Společnosti národů. Rakousko však poutalo velkou pozornost právě pro nebezpečnou variantu připojení k Německu, a proto nemohl Mussoliniho plán vyjít. Navíc proti Itálii stál poměrně silný sok - Československo - zosobněný houževnatým Edvardem Benešem, jemuž kryla záda Francie. Díky důležitému přispění Beneše se rakouská sanace dostala na pořad jednání Společnosti národů, a byly tím vyloučeny jednostranné italské kombinace. Československo se díky účasti na sanaci s Rakouskem sblížilo a dalo mu najevo, že mu osud jeho hospodářství není lhostejný.

První fáze bojů o Rakousko mezi Československem a Itálií tedy spočívala v tom, kdo se bude ve větší míře podílet na hospodářském vzestupu Rakouska. Itálie považovala Rakousko za sféru svého vlivu, a proto se snažila co nejvíce jej k sobě přimknout a vyloučit z působení na něj ostatní státy, potažmo Společnost národů. Oproti tomu Československo si bylo vědomo, že jeho vlastní hospodářská situace by mu nedovolila zachránit rakouskou ekonomiku bilaterálními smlouvami, a proto podporovalo řešení rakouské otázky na neutrální půdě, tedy v Ženevě. Mussolini vida, že neuspěl ani

²⁰⁶ Podrobněji viz AMZV, PZ Vídeň 1923, č.dok. 36, IV. řádná politická zpráva

²⁰⁷ AMZV, PZ Vídeň 1923, č.dok. 78, X. řádná politická zpráva

²⁰⁸ AMZV, PZ Vídeň 1923, č.dok. 68, IX. řádná politická zpráva

rakousko-italský plán na vytvoření zvýhodněného celního prostoru mezi nástupnickými státy, alespoň podporoval mezinárodní sanaci, ačkoli mu bylo proti myslí rokovat o zemi, na níž si činil nárok, také s jinými státy. Nechtěl si ale předem zavřít vrátka do této pro Itálii potenciálně výhodné oblasti.

Itálii se tedy Rakousko v počátcích Mussoliniho vlády k sobě připoutat nezdařilo. Ba dokonce vzájemné poměry se značně zhoršily. Vztahy těchto dvou zemí byly negativně poznamenávány italskou národnostní politikou v Alto Adige, bývalých rakouských Jižních Tyrolech, tedy v oblasti nově přiřčené k Itálii. Fašistická vláda potlačovala po jazykové a kulturní stránce německy mluvící menšinu, podporovala imigraci z jiných oblastí Itálie do této provincie, kladla překážky německým školám či náboženskému životu.

Mussoliniho zájem o Rakousko však prvním neúspěchem nevychladl a později na příkladu Rakouska ukázal světu, že se svých plánů lehce nevzdává.

3. Německé reparace a obsazení Porúří v politice Československa a Itálie

Otázka německých reparací znamenala pro Mussoliniho jednu z prvních příležitostí, kdy mohl Itálii prezentovat jako evropskou velmoc a vyzdvihnout ji z dlouhotrvající poválečné letargie. Reparační otázka ovládla mezinárodní politiku závěrem roku 1922 a stala se nejdůležitějším evropským problémem i v následujícím roce. Německo povinované vysokými reparacemi a neschopné je splácet požádalo o jejich odklad, což vyvolalo střet Francie a Británie. Británie byla nakloněná opětovnému hospodářskému začlenění Německa a její plán na řešení krize spočíval ve snížení reparačních pohledávek a poskytnutí čtyřletého moratoria. Problém měl být vyřešen v rámci celkové otázky mezispojeneckých dluhů. Francie, která nutně potřebovala peníze, však byla v danou chvíli odhodlána vymáhat své finanční nároky i přes eventuelní kolaps německého hospodářství a otázku mezispojeneckých dluhů přehlížela.²⁰⁹

²⁰⁹ Olivová, V.: Československá diplomacie v době rúrské krize roku 1923, in: Československý časopis historický, č.1 (1958), s. 60

Mussolini se domníval, že by mohl hrát úlohu prostředníka mezi těmito státy. Na londýnské reparační konferenci v prosinci 1922 vystoupil s představou vzájemné závislosti dluhů mezi spojenci a německými reparacemi. Anglie by se vzdala svých pohledávek vůči Francii, Itálii a Belgii a obdobná suma by se prominula Německu. Vyrovnání zbývajících německých plateb, redukovaných nyní na 50 miliard zlatých marek, by se zajistilo pomocí odkladů, zvýhodněných půjček, a především dodávek v naturáliích.²¹⁰ Dohody mezi anglickým a francouzským postojem ale dosaženo nebylo ani na následující konferenci v Paříži počátkem ledna 1923 a Mussolini si uvědomil, že sladit postoj Velké Británie a Francie je nad jeho síly. Francie zvolila krajní řešení, kdy její a belgické vojsko obsadilo průmyslové Porúří a převzalo kontrolu nad využitím jeho zdrojů.

Itálie vojensky neparticipovala. Dávala přednost hospodářsko-technické kontrole a do Porúří poslala pouze inženýry, kteří měli dohlížet na rozdělování reparačních dodávek uhlí a aplikaci programů stanovených reparační komisí. K úspěšnosti vojenské akce zastával Mussolini skeptické stanovisko a předvídal, že okupace spíše reparační problém vyostří než vyřeší.²¹¹

Mussolini v souvislosti s okupací Porúří představil svůj zvláštní plán, který rozhodně stojí za zmínku. Gaetano Salvemini píše o Mussoliniho snaze stát se novým Napoleonem Evropy a vytvořit protianglický blok tvořený Itálií, Francií a Německem, s čímž Mussolini slavnostně vystoupil 11. ledna 1923: „*Duch Napoleona - oživován školními učebnicemi - majestátně sestoupil na zem.*“²¹² Neméně poetický byl i R. Moscati: „*Mussoliniho protianglický plamen, neustále skrytý v jeho mysli, nově a jedinečně vzplanul.*“²¹³ Podrobněji se dozvídáme o tomto hospodářském kontinentálním bloku z telegramu Mussoliniho pařížskému vyslanci Avezzanovi z 10. ledna.²¹⁴ Zmínku o tomto

²¹⁰ DDI, s. VII, vol. I, n. 217, Memorandum di Mussolini sulle riparazioni e sui debiti interalleati, 9.12.1922

²¹¹ DDI, s. VII, vol. I, n. 338, Mussolini agli ambasciatori a Berlino, De Bosdari, a Washington, Caetani, a Bruxelles, Ruspoli, e all'incaricato d'affari a Londra, Preziosi, 12.1.1922

²¹² Salvemini, G.: Mussolini..., s. 56

²¹³ Moscati, R.: La politica estera del fascismo. L'esordio del primo ministro Mussolini, in: Studi politici 1953, s. 424

²¹⁴ DDI, s. VII, vol. I, n. 324, Mussolini all'ambasciatore a Parigi, Romano Avezzana, 10.1.1923

bloku přináší i *Zahraniční politika* s odvoláním na zprávy anglického tisku.²¹⁵ K jeho uskutečnění by však byla potřeba francouzsko-německá dohoda, což za stávající situace bylo krajně nepravděpodobné. To si Mussolini brzy uvědomil a myšlenku zavrhl. Najednou ji sám zesměšnil a již 15. února popřel, že by italská vláda někdy na takový návrh pomýšlela.²¹⁶

Jinak postup Itálie v dané chvíli vycházel z realistického smýšlení jejího vůdce. Itálie byla po válce „ošizena“ o kolonie, suroviny a dominanci ve Středozezemním moři. Pokud chtěl Mussolini rychle dobýt pro Itálii ztracenou mezinárodní prestiž a odpovídající hospodářské a finanční zdroje, nesměl vyčkávat a setrvávat v neutralitě a musel podpořit jednu nebo druhou stranu. Ačkoli v předchozím období vystupovala Itálie po boku Anglie, nyní si zvolila tábor francouzský. I teď se Mussolini snažil uplatnit svoji politiku „*do ut des*“ a ostražitě sledoval, aby Itálie ze svého zakročení ve prospěch Francie také něco vytěžila. Za její podporou Francie stál kalkul, že svých reparačních nároků, kterých se nehodlala vzdát, může Itálie dosáhnout jen s pomocí neoblomné Francie, která byla tehdy nejsilnějším státem na kontinentu. Anglická neutralita by mu totiž moc neprospěla. Proto Itálie stála spíše na francouzské straně a ačkoli vojenskou okupaci jako krajní prostředek nepovažovala za nezbytně nutnou, francouzský postup tiše schvalovala.

Itálie měla na německých reparacích několikerý zájem. Předně byla věřitelem Německa a svých finančních pohledávek vůči němu se nemínila zřít. Dále italské hospodářství, zejména ocelářský průmysl, byl ve velké míře odkázán na německé dodávky uhlí. Proto si Itálie nemohla přát německý hospodářský kolaps. Kromě toho účast při řešení krize takové velikosti jí přinášela diplomatickou prestiž. Konečně musela svým vměšováním udržovat politickou rovnováhu v Evropě. Stát tedy za Francií jednoznačně a podporovat její destruktivní německou politiku by francouzskou hegemonii v poválečné Evropě ještě posílilo.

Italská podpora Francie proto netrvala příliš dlouho. V následujících měsících se stále zřetelněji rýsovalo odpojování od Francie a opětovné sbližování s Anglií, které se vedle rúrské otázky projevilo i na lausannské

²¹⁵ *Zahraniční politika* 1923, s. 168

²¹⁶ Salvemini, G.: *Mussolini...*, s. 56

konferenci projednávající nové podmínky míru s Tureckem. Dne 20. února 1923 Mussolini, který se stále více distancoval od francouzsko-belgické vojenské akce, před poslaneckou sněmovnou prohlásil: „*Stejně bychom Francii nemohli v pochodu do Porúří zabránit.*“²¹⁷ Krátce nato pak řekl, že „*italská účast v Porúří není aktem solidarity s Francií a Belgií, ale jen obranou italských zájmů, aby se zabezpečily jednak dodávky uhlí, jednak celkové zájmy Itálie v případě francouzsko-německé dohody.*“²¹⁸ Italsko-anglické usmíření pak bylo oficiálně posvěceno návštěvou anglického královského páru v Římě v květnu 1923.

Československa se německé reparace týkaly nepřímo také, ačkoli jeho reparační nároky byly prakticky odmítnuty. Rozhodnutím reparační komise byl totiž za vstup Československa do války stanoven až 28. říjen.²¹⁹ Československo bylo tedy jen dlužníkem spojenců. Kromě toho se jej německá otázka týkala jakožto souseda a hospodářského konkurenta. Nicméně Československo si nepřálo, aby se Německo hospodářsky položilo. Zároveň však bylo Československo tlačeno Francií, aby podporovalo její postup v Porúří; především nesmělo dodávat Německu zvýšené dodávky uhlí, které by mírnily dopad francouzské okupace.²²⁰

Beneš se přikláněl ke stanovisku Francie, Belgie a Itálie v tom, že Německo bylo schopné platit, avšak nechtělo tak činit. Dne 30. ledna 1923 v poslanecké sněmovně prohlásil: „*Netřeba diskutovat o tom, zdali Německo mělo či nemělo dobrou vůli platit. Německo od počátku vždycky zdůrazňovalo, že bude platit to, co stačí, to, co bude platit moci. Jak je známo, člověk velmi často může udělat něco do té míry, do jaké to udělat chce.*“²²¹

Francouzsko-italský blok ale dostával Československo do obtížné pozice. Jakožto malodohodový spojenec musela Československá republika zachovávat věrnost Francii a postupovat v souladu s její německou politikou. Itálie však v reparační komisi vystupovala dost agresivně, naléhala na co

²¹⁷ Cit. dle Salvemini, G.: Mussolini..., s. 55

²¹⁸ Mussolini, B.: Scritti e discorsi, sv. 3, s. 63, cit. dle Tkadlečková, H.: Zahraničná politika..., s. 109

²¹⁹ Gajanová, A.: ČSR..., s. 88

²²⁰ Olivová, V.: Československá diplomacie..., s. 61

²²¹ Beneš, E.: Problémy..., s. 220

nejrychlejší stanovení všech položek a jejich maximální výši, což bylo pro Československo poměrně nepříjemné, neboť - jak už jsem zmiňovala - jako nástupnický stát bylo reparacemi povinováno také. Proto Československo vedlo tajná jednání s malodohodovými státy a Polskem proti Itálii.²²² Kromě toho mělo Československo jako člen Malé dohody vůči Itálii i další výhrady. Stále nebyl vyřešen italsko-jugoslávský poměr v otázce Rijeky, navíc v září 1923 zde proběhl vojenský převrat a Itálie do čela správy dosadila generála. Vedle toho měla Malá dohoda obavy z italských plánů ve střední Evropě. Nebyl to zdaleka jen problém rakouský. S nejistotou bylo sledováno i italsko-maďarské sblížování.

Československo tedy ve sporu o německé reparace stálo na straně Francie, zároveň si však nechávalo prostor pro manévrování. V tom smyslu také Československo odmítlo uzavřít s Francií vojenskou konvenci, která by je až příliš pevně svazovala uvnitř francouzského bloku a izolovala by je od Anglie.

Československá cesta se brzy ukázala být správná. K rozřešení reparační krize došlo koncem roku 1923. Ačkoli Německo se svým pasivním odporem ustalo, Francie vítězství neslavila. V celkovém měřítku byla tím poraženým právě ona. V říjnu Poincaré souhlasil se ustavením mezinárodního komitétu expertů, kde měly hlavní slovo Spojené státy. Výsledkem jeho práce byl takzvaný Dawesův plán, který snižoval výši německých reparací a prodlužoval dobu jejich splatnosti. Francouzská dominance na kontinentě se postupně rozplývala.

Na počátku léta 1923 během cesty Beneše do Londýna, Paříže a Bruselu se objevovaly zvěsti o jeho možném zprostředkování v reparační krizi. „*O naléhavosti francouzsko-britské ententy nemůže býti sporu. Roztržka měla by pro budoucnost míru co nejnepříznivější účinky,*“ prohlásil Beneš 18. července v Paříži.²²³ Mussolini na možnost Benešovy intervence reagoval značně podrážděně a instruoval vyslance ve zmiňovaných městech, aby proti tomu zakročili. Slovy Mussoliniho - „*není zájmem Itálie zvyšovat prestiž šéfa Malé dohody a člověka, který je od zárodku nepřátelský vůči novému řádu*

²²² Olivová, V.: Československá diplomacie..., s. 62

²²³ České slovo, 19.7.1923, s. 2

v Itálii, mimo to je to nedůstojné pro všechny velké Spojence“.²²⁴ Ze zprostředkování se ale nakonec vyvinulo spíše úsilí o sblížení a rozptýlení vzájemné anglo-francouzské nedůvěry. Nelibost Itálie ohledně eventuality Benešova zprostředkování však prosákla i do českých novin.²²⁵

30. října Beneš v expozé před poslaneckou sněmovnou k československému postoji k německému problému prohlásil: „*My v této situaci zůstáváme neutrální, plníce k Německu své závazky mírové. Do eventuelních dalších událostí německých nebudeme se vměšovati.*“²²⁶ Řešení celé reparační krize pak Beneš pojímal v rámci primární dohody Anglie a Francie v otázce mezispojeneckých dluhů vůči Americe. „*Nutno najít formuli anglo-francouzskou o mezispojeneckých dlužích, jako podkladu každého dalšího plánu reparačního.*“²²⁷

O dva týdny později, 16. listopadu, svůj postoj k německým reparacím založený na bázi prosincového londýnského memoranda zopakoval před parlamentem, respektive jeho horní komorou, i Mussolini. „*Direktivy italské vlády jsou: snížení německého dluhu na rozumné číslo a poměrné snížení dluhů mezispojeneckých; dopřáti Německu dostatečné moratorium; záruky (které Německo chce dáti); po vzetí záruk vyklizení Porúří; neinterventovat ve vnitřních věcech německých, ale podporovat morálně a politicky tu vládu, která by v Německu obnovila pořádek a uvedla je na cestu hospodářské rekonstrukce; žádná změna území.*“²²⁸ Mussolini znovu zdůraznil, že technická účast Itálie byla motivována ohledem na soudržnost Velké dohody. Navíc bylo nebezpečí, že pokud by Itálie neparticipovala, mohlo by dojít k dohodě ve dvou mezi Francií a Německem.²²⁹

Závěrem se dá konstatovat, že německá reparační krize příliš československo-italské vztahy nepoznamenala. Nebyl to problém, který by se

²²⁴ DDI, s.VII, vol. II, n. 119, Mussolini agli ambasciatori a Parigi, a Londra e a Bruxelles, 8.7.1923

²²⁵ Bordonaro cituje Prager Tageblatt, který uveřejňuje pod hlavičkou „*Žárlost Itálie*“ telegram zasláný z Paříže, který praví: „*ve zdejších kompetentních kruzích panuje dojem, že Itálie by neviděla ráda zprostředkování Malé dohody mezi Francií a Anglií.*“ (DDI, s.VII, vol. II, n. 127, Il ministro a Praga, Chiaramonte Bordonaro, a Mussolini, 12.7.1923)

²²⁶ Beneš, E.: Problémy..., s. 271

²²⁷ Tamtéž, s. 272

²²⁸ Zahraniční politika 1923, s. 1524, srov. AMZV, PZ Řím 1923, č.dok. 117, XI. řádná politická zpráva

²²⁹ AMZV, PZ Řím 1923, č.dok. 117, XI. řádná politická zpráva

týkal bezprostředně těchto dvou zemí. Na krizi se sice podílely, avšak úloha Československa v ní byla marginální. Při vypuknutí rúrské krize stály obě země na stejném břehu. Italské spojení s Francií však nebylo Československu příliš po vůli. Vedle jugoslávského a maďarského problému určitě svoji roli sehrál i vztah Československa k nové fašistické vládě. Ani poměr Itálie k Československu nebyl nijak příznivý. Mussolinimu neunikl Benešův nepřátelský postoj k novému italskému režimu a ani to, že československý ministr zahraničí sice cestuje křížem krážem po západní Evropě, ale Itálii se vyhýbá. Československá diplomacie proto přijala s úlevou, že italská podpora Francie netrvala dlouho a že nemusí již dále hrát dvojí hru.

4. Návštěva Beneše v Římě v srpnu 1923

Edvard Beneš s návštěvou fašistické Itálie dlouho otálel. Ze svého ideového přesvědčení byl demokrat a nový diktátorský režim v Itálii mu byl přirozeně proti mysli. Navíc věřil předpovědím svých informátorů z italské liberální opozice, kteří očekávali pád nové vlády do podzimu 1923.²³⁰ Proto nevítal ani návštěvu svého rumunského protějšku Ducy v Římě v lednu 1923, která ostatně nepřinesla žádný výsledek.²³¹ Z Kybalových vzpomínek je patrné, jak mu ministr zahraničí svým ignorováním Itálie a nového předsedy vlády jeho vyslaneckou misi stěžoval. Vyslanec s trpkostí připomíná nejrůznější své snahy docílit sblížení dvou zemí, pro něž Beneš neměl pochopení.²³²

Beneš takto vyčkával až do léta 1923. V červenci se konečně rozhodl k návštěvě nového italského vůdce. Pravděpodobně měl obavy, aby to snad nevypadalo, že se Římu vyhýbá záměrně. K předběžnému sjednání schůzky došlo už během ministrovy červencové cesty do Londýna a Paříže. Beneš navštívil italské vyslance, hovořil s nimi o svém nejhlubším zájmu

²³⁰ Kybal, V.: *Czechoslovakia ...*, s. 358

²³¹ Tamtéž, s. 356

²³² V květnu 1923 například adresoval Kybal Benešovi nótu, v níž doporučoval, aby byla s Itálií zahájena jednání o aktuálních otázkách týkající se vzájemných vztahů zemí a současně navrhol, aby byl Mussolini dekorován Československým válečným křížem a medailí. Apel zůstal bez odezvy.

spolupracovat s Itálií v otázkách střední Evropy, souběžnosti zájmů Itálie a Československa a projevil přání navštívit Mussoliniho a prodiskutovat s ním některé otázky.²³³ Ve stejném duchu se neslo i Benešovo setkání s italským vyslancem v Praze Antoniem Chiaramontem Bordonarem, které proběhlo 24. července.²³⁴

Benešova cesta do Říma se uskutečnila koncem srpna a byla první oficiální návštěvou československého státníka od změny režimu v Itálii. Záměrem ministra bylo projednat široký okruh otázek týkajících se jednak československo-italského vztahu a jednak aktuálních otázek evropské politiky.²³⁵ V politické rovině měl být klíčovým tématem rozhovorů Beneše a Mussoliniho problém hospodářské rekonstrukce Maďarska, aplikace mírových smluv a rozdělení vlivu ve střední Evropě. Československo-italská jednání se ale měla především týkat hospodářských a finančních vztahů mezi dvěma zeměmi: tarifních smluv, obchodní smlouvy Francie a Československa uzavřené v srpnu 1923, právně-finančních smluv, dvojího zdanění, válečných dluhů, poměru k pojišťovacími společnostmi druhého státu či tarifů pro dopravu přes terstský přístav. Celkově tedy měly převažovat jednoznačně diskuse hospodářského rázu nad těmi politickými. Ani noviny nepřikládaly Benešově cestě hlubší politický smysl. „*Shrňeme-li tedy vše, proč dr. Beneš do Itálie odjíždí, ukáže se, že by bylo zbytečno očekávat od této cesty jakýkoliv výsledek značnějšího politického významu.*“²³⁶

Italové si od jednání slibovali také spíše hospodářské výsledky. Jejich zájmem bylo především povzbudit pomocí Československa mezinárodní obchod přes terstský přístav, který od konce války značně skomíral a jehož chod byl nebezpečně ohrožován konkurencí v podobě severoněmeckého Hamburku.

²³³ Telegramy zaslány italskými vyslanci z Londýna a Paříže, DDI, s. VII, vol. II, n. 131 a 136

²³⁴ Bordonaro zpravil Mussoliniho o audienci u Beneše telegramem z 24. července (DDI, s. VII, vol. II, n. 144). Na ten však Mussolini neodpověděl. Poté, co se Beneš vrátil ze sinajské konference Malé dohody počátkem srpna, a svoje přání navštívit Mussoliniho Bordonarovi opakoval, zaslal vyslanec Mussolinimu telegram druhý. Na ten již Mussolini odpověděl a vyjádřil v něm s Benešovou návštěvou souhlas. (DDI, s. VII, vol. II, n. 174)

²³⁵ Benešovy vlastnoruční poznámky, které si učinil před setkáním s Mussolinim, jsou dochovány v Archivu ÚTGM, Edvard Beneš I., karton 160, inv.č. 789

²³⁶ Národní listy, 26.8.1923, s. 1

Československo-italský poměr nebyl před zahájením jednání bez problémů. Na obou stranách trvala vzájemná nedůvěra pramenící z naprosté odlišnosti poměrů ve dvou státech. Ještě v polovině srpna, tedy dva týdny před Benešovým odjezdem, mohl v Českém slovu na titulní straně vyjít článek o sobecké italské zahraniční politice „*sacro egoismo*“, od které se náš národ nemá co učit, a o Italech jako o národu „*čirých materialistů*“.²³⁷ Autor dále Italům vyčítal absenci smyslu pro politickou demokracii a politiku vůbec: „*Všecky volby do parlamentu, co kdy v Itálii se konaly, skončily vítězstvím vlády, jež je vypsala.*“²³⁸

Antipatie vůči novému italskému řádu nepanovaly jen ve veřejném mínění, ale i ve vyšších kruzích, což dosvědčuje epizoda s válečnou medailí. U příležitosti Benešovy návštěvy Říma československý ministr národní obrany František Udržal udělil Mussolinimu Československý válečný kříž. To však učinil proti vůli ministra zahraničí, přičemž Beneš odmítl Mussoliniho dekorovat. Zdůvodňoval to tím, že jej přijel navštívit jako předsedu vlády, nikoli jako fašistu. Nicméně Kybalovi svolil, že on jej může dekorovat následně.²³⁹ Vyslanec svého zmocnění využil o dva měsíce později u příležitosti výročí rakousko-uherské vojenské kapitulace z 4. listopadu 1918.

Dopoledne 28. srpna byl Beneš přijat Mussolinim v Palazzo Chigi a za zavřenými dveřmi spolu ministři jednali o politických a hospodářských záležitostech, o poměru ČSR a Malé dohody k Itálii či společných zájmech Itálie a Československa ve střední Evropě. Ve všech diskutovaných otázkách došlo mezi nimi podle Benešovy zprávy pro ČTK k úplné shodě.²⁴⁰

Nejdůležitějším politickým tématem rozhovorů byla hospodářská rekonstrukce Maďarska. Maďarsko stejně jako Rakousko trpělo v té době hospodářskými a finančními problémy, které měla také zahojit mezinárodní sanace. Beneš se u Mussoliniho chtěl informovat o italském stanovisku k otázce maďarské půjčky a záruk, jež měly být hlavním tématem diskusí na následném zářijovém zasedání SN v Ženevě. Ministři se shodli na tom, že jak

²³⁷ České slovo, 15.8.1923, s. 1

²³⁸ Tamtéž

²³⁹ Kybal, V.: Czechoslovakia..., s. 363

²⁴⁰ AMZV, Kabinet ministra, karton 56, Benešova zpráva pro ČTK z 28.8.1923

Itálie, tak Československo si přejí hospodářskou obnovu tohoto podunajského státu, nebudou bránit jeho sanaci a v tomto směru budou i nadále společně pokračovat.²⁴¹

Pokud bychom se ale chtěli dozvědět o vzájemném dorozumění týkajícím se maďarské otázky více, narazíme na problém, že italské ani československé zprávy nejsou v popisování výsledků rozhovorů příliš určité. Podle zpráv italského tisku Beneš ustoupil Mussolinimu, přijal stanovisko anglo-italské a zřekl se svých opozičních požadavků, tedy aby část maďarské půjčky sloužila k zaplacení reparací.²⁴² Oproti tomu Kybal vzpomíná, jak ho Beneš informoval o tom, že italská vláda schválila společný postoj Malé dohody k maďarské rekonstrukci, takzvaná sinajská usnesení.²⁴³ Pravdu však mohou mít oba zdroje, ovšem jen částečnou. Druhý bod sinajských usnesení stanovil, že Malá dohoda souhlasí s tím, že první maďarská půjčka bude sloužit plně k hospodářské a finanční obnově Maďarska s tou podmínkou, že část půjčky druhé bude využita k placení reparačních dluhů.²⁴⁴ Italský tisk, který nejspíše nebyl detailně obeznámen s kompromisním usnesením Malé dohody ze Sinaje, si vykládal Benešovo stanovisko jako ústupek Mussolinimu. V otázce využití první maďarské půjčky čistě na účely hospodářské pomoci Maďarsku tedy státníci mohli dospět k dohodě. Toto byl ale nejspíše jediný bod maďarské otázky, na kterém se ministři shodli. Ohledně ostatních bodů sinajských usnesení, obzvláště malodohodových požadavků na zvláštní vojenské záruky, se československo-italské dorozumění nejeví příliš pravděpodobné. Podpora maďarské sanace pramenila u obou států z naprosto odlišných zájmů (detailněji k této otázce viz kapitola 6). Itálie a Československo svoji politiku ve vztahu k maďarské sanaci nesjednotily a z jednoho pozdějšího telegramu zasláného italskou ambasádou v Praze vysvítá, že se v této otázce považovaly stále za politické konkurenty.²⁴⁵

²⁴¹ Kybal, V.: *La Cecoslovachia...*, s. 133

²⁴² *Zahraniční politika 1923*, s. 1118

²⁴³ Kybal, V.: *Czechoslovakia...*, s. 363

²⁴⁴ *Archiv ÚTGM, Edvard Beneš I., karton 137, inv.č. 609*

²⁴⁵ *DDI, s. VII, vol. II, n. 425, Il ministro a Praga, Chiaramonte Bordonaro, a Mussolini, 9.10.1923*

Odpoledne 28. srpna se Beneš sešel ještě s ministrem národního hospodářství Corbinem a pak s ministrem financí De Stefanim, s nimiž jednal detailněji o hospodářských vztazích obou zemí. Den zakončila slavnostní večeře pořádaná Mussolinim na počest Benešovy návštěvy, jíž se účastnili italští ministři Corbino a De Stefani, generální sekretář Contarini, vyslanci Kybal a Bordonaro a řada dalších osobností.²⁴⁶

Druhý den se pak konala schůze československé delegace s Italy zaměřená na ekonomicko-právní otázky, o jejímž průběhu a závěrech podává zprávu dochovaný zápis.²⁴⁷ Na pořadu jednání byly nejprve válečné dluhy Československa vůči Itálii. Jejich výše nebyla dosud vyměřena, nicméně na schůzi bylo dojednáno, že Itálie jakožto věřitel bude při projednávání československých dluhů přihlížet k otázce dluhů mezispojeneckých, jejichž část tvoří i dluhy československé. To znamená, že v případě odkladu jejich splácení či eventuálního snížení jejich výše bude Itálie přistupovat k Československu stejně jako k Itálii přistupuje Anglie, její věřitel. K detailnímu projednání válečných dluhů, přesnému stanovení jejich výše, bylo dojednáno svolání konference do Říma na podzim 1924.

Dalším bodem jednání byly ratifikace již uzavřených konvencí a smlouvy z 23. března 1921 a konvencí z 6. dubna 1922. Šlo o obchodní a navigační smlouvu, finančně-právní konvenci, konvenci pro usnadnění československého obchodu přes terstský přístav a další úmluvy hospodářského a finančního charakteru.²⁴⁸ Ve většině případů ratifikace již proběhly a nic nebránilo jejich výměně. Ohledně zbývajících konvencí, uzavřených v dubnu 1922, se delegace dohodly na jejich brzké ratifikaci. Zbytek hospodářských otázek, jako dvojí zdanění, poplatky za převzaté státní statky bývalého Rakouska-Uherska, zvýšení tarifů za dopravu zboží přes Terst či působení italských pojišťoven na československém území, se měl dořešit na říjnové konferenci, jejímž hlavním tématem měly být obchodní tarify mezi zeměmi.

²⁴⁶ Seznam hostů viz. NA, Kybalova pozůstalost, karton 28, sign. 79

²⁴⁷ AMZV, PZ Řím 1923, č.dok. 59, XII. mimořádná zpráva politická, Jednání min. Dr. Beneše v Římě

²⁴⁸ Seznam konvencí, které byly předmětem diskuzí, tamtéž.

O výsledcích římských jednání se Beneš vyjadřoval uspokojivě a optimisticky a nezdráhal se tvrdit, že italské veřejné mínění si zcela získal, že fašisté i opozice jsou nakloněni přátelskému poměru k Československu.²⁴⁹ Skutečně, italské noviny příznivě komentovaly nejen výsledky jednání, nýbrž i samotný fakt návštěvy. Podle Beneše totiž všechny nevyřízené otázky byly vyřešeny, a tudíž „není ani nemůže býti rozporů mezi Itálií a Československem, které naopak mají mnoho důvodů k tomu, aby postupovaly v plném souladu“.²⁵⁰ Vztah k Itálii má navíc i tradici, která odpovídá „přátelství založenému na společenství zájmů v poslední válce a na citech vděčnosti za pomoc ve válce nám poskytnutou“.²⁵¹ Při odjezdu z Itálie Beneš jedné italské tiskové agentuře sdělil, že vůči Itálii míní sledovat politiku loajálního a pevného přátelství.²⁵²

Také z Kybalovy vyslanecké zprávy vyplývá vesměs pozitivní dojem, který Benešova návštěva učinila jak v italských vládních kruzích, tak i na veřejnosti. „Žádná návštěva cizího politika netěšila se ve fašistické Itálii tak široké a v podstatě i srdečné pozornosti, jako návštěva čsl. ministra zahraničních věcí.“²⁵³ To, že vyslancova slova v oficiální zprávě byla upřímná, dokládá i stejný tón dopisu, který Kybal adresoval své manželce Anitě: „...tout est passé très bien et tout le monde a été très content...“²⁵⁴ Telegramy, které si oba ministři zahraničí bezprostředně po Benešově odjezdu z Říma vyměnili, nešetřily výrazy jako „srdečná a přátelská politika, společné zájmy a ideály“ a dalšími projevy přízně.²⁵⁵

V Římě také Mussolini potvrdil italskou podporu kandidatury Beneše při volbě do Rady SN, jež měla proběhnout na zářijovém zasedání Společnosti národů v Ženevě. Italský vůdce ale hrál v podstatě dvojí hru. V telegramu zasláném italskému delegátu u Společnosti národů Salandrovi se svěřil, že to

²⁴⁹ Benešův telegram z Ženevy z 31.8.1923, cit. dle Čechura, J.-Čechurová, J. (editoři): Edvard Beneš (diplomat na cestách): depeše z padesáti zahraničních cest ministra Beneše 1919-1928, Praha: Karolinum 2000, s. 64-65

²⁵⁰ Venkov, 31.8.1923, s. 2

²⁵¹ Beneš, E.: Problémy..., s. 264

²⁵² České slovo, 31.8.1923, s. 1

²⁵³ AMZV, PZ Řím 1923, č.dok. 61, VII. řádná politická zpráva

²⁵⁴ NA, Kybalova pozůstalost, karton 51, sign. 304/31, Dopis V. Kybala manželce z 30. srpna 1923

²⁵⁵ AMZV, Kabinet ministra, karton 56, Opis Benešova telegramu Mussolinimu a Mussoliniho odpověď na něj

učinil jen proto, že se domníval, že Benešovo zvolení je jistá věc. „*Nemáme zvláštní zájem podporovat jednoho nebo druhého kandidáta, ale je lépe zachovat se takovým způsobem, abychom nebyli proti kandidatuře, která bude mít větší podporu.*“²⁵⁶

Po hospodářské stránce mělo československo-italské jednání bezesporu úspěch. Přímou byla vyřešena otázka válečných dluhů, ratifikace již uzavřených obchodních konvencí z března 1921 a z dubna 1922 a právně-finanční smlouvy, zbytek hospodářských záležitostí měla vyřešit následná konference v Terstu, jejíž svolání si strany domluvily na říjen.

Politické sblížení Československa a Itálie však toto setkání neodstartovalo, ačkoli vzájemná přátelská gesta a prohlášení ministrů mohla vyvolat dojem opačný. Šlo přirozeně o diplomatickou mluvu a zprávy pro veřejnost, které ani nemohly znít v jiném duchu.²⁵⁷ Itálie a Československo měly ve skutečnosti malý důvod mluvit o srdečné spolupráci a společných zájmech, jejich vztah mohl maximálně dosáhnout vzájemného respektu.

V tom, že se Beneš rozhodl prolomit svůj odpor k novému režimu a vůdci a přijel na přátelskou návštěvu, vidím hlavní politický smysl cesty. Konverzace se sice nesla v přátelském duchu, Beneš a Mussolini se shodli v přístupu k maďarské sanaci, byli zajedno i v otázce aplikace mírových smluv a jiných věcech, ale epizoda s Československým válečným křížem či důvod Mussoliniho podpory Benešovy kandidatury odkrývá jasně pozadí celé Benešovy návštěvy. Již při následném setkání obou státníků v Ženevě se ukázaly rozdíly, která tyto dva politiky i státy odlišovaly. Mussolini sáhl k agresivnímu činu, kterým demonstroval, že nerespektuje principy míru a demokracie, které se poválečnému světu snažila vštípit Společnost národů, tolik zastávaná Benešem.

²⁵⁶ DDI, s.VII, vol. II, n. 408, Mussolini al delegato alla Sociata delle Nazioni, Salandra, 29.9.1923

²⁵⁷ Italský vyslanec ve Vídni Orsini Baroni naopak psal o nízkém uspokojení Beneše z návštěvy Říma, s čímž se mu svěřil československý vyslanec. Viz DDI, s. VII, vol. II, n. 298, Il ministro a Vienna, Orsini Baroni, a Mussolini, 6.9.1923

5. Korfský incident a jeho odezvy v ČSR

Centrem pozornosti nového italského vůdce bylo vedle Jugoslávie a střední Evropy také Středomoří. To všem ukázal během takzvaného korfského incidentu.

Na řecko-albánských hranicích pracovala mezinárodní komise, která měla s definitivní platností vymežit hranice mezi těmito dvěma státy. Dne 27. srpna 1923 ale byli komisaři přepadení skupinou útočníků patrně makedonského původu. Byl při tom zavražděn italský generál Tellini a jeho společníci. Ačkoli viníci nebyli nikdy vypátráni, Mussolini obvinil z odpovědnosti za tuto vraždu řeckou vládu. Neuplynul ani jeden den od příchodu zprávy, když Mussolini zaslal do Řecka ostré ultimátum. Itálie požadovala okamžité vyšetření celého incidentu, trest smrti pro všechny pachatele a zaplacení odškodného ve výši 50 miliónů lir, konání smuteční mše za oběti, oficiální omluvu řecké vlády...²⁵⁸ Současně mělo Řecko postoupit ponižující proceduru, kdy jeho válečné loďstvo mělo se spuštěnými vlajkami vypálit salvy na počest Itálie. Řecká vláda nebyla ochotná přijmout ponižující části ultimáta, a tak italská flotila ostřelovala Korfu a v zářetí ostrov obsadila. Mussolini se nechal slyšet, že ostrov nevyklidí, dokud Řecko nepřistoupí na všechny podmínky. Řecko si přálo vyřešit celý spor diplomatickou cestou, a tak se jeho ministr zahraničí Politis obrátil se stížností na italský postup ke Společnosti národů. Jejím pravomocem se ale Mussolini odmítl podrobit, otevřeně vyhrožoval vystoupením Itálie ze SN, prohlásil-li Rada svou kompetentnost. Záležitost byla proto postoupena konferenci velvyslanců. Podle její závěrečné zprávy Řecko neneslo odpovědnost za vraždu generála a jeho společníků. Itálie musela vyklidit Korfu, Řecko jí však muselo zaplatit požadovanou sumu 50 miliónů lir. To však byl jediný bod ultimáta, který Řecko splnilo.

Žádný historik studující zahraniční politiku fašistické Itálie nemůže opomenout toto Mussoliniho dobrodružství, kterým na sebe a na Itálii přivolal

²⁵⁸ Znění italského ultimáta viz DDI, s.VII, vol. II, n. 195, Mussolini al ministro ad Atene, Montagna, 29.8.1923, 1 hod

pozornost světové veřejnosti. Korfský incident bývá doprovázen nejrůznějšími přívlastky. Pro Rumiho to byl „*projev/ Mussoliniho prudkosti, který si nicméně získal nikoliv bezvýznamnou podporu veřejného mínění*“.²⁵⁹ Pro Collottiho „*první špatný krok, který Mussolini udělal na mezinárodní scéně*“.²⁶⁰ Ennio di Nolfo spatřoval ve vraždě generála jen záminku, díky níž mohl Mussolini vtrhnout na scénu, a v okupaci Korfu „*ohromující demonstraci toho, jak je nebezpečné rozhořčit Itálii*“.²⁶¹

Z Mussoliniho současníků se o korfské epizodě vyslovil Guariglia jako o „*první vzpouře proti vlivu Contariniho*“,²⁶² pro Salvatorelliho to byla „*epizoda fašistické dobrodružné politiky*“.²⁶³ Gaetano Salvemini psal o korfském incidentu jako o „*jednom z největších mezinárodních triumfů Mussoliniho*“.²⁶⁴ Sforza si zas pohrával s myšlenkou, že to byla „*větší Rijeka, velkolepá trofej, kterou měl /Duce/ uzemnit pomlouvačného D'Annunzia a melancholické opoziční demokraty*“.²⁶⁵

Historikové se v hodnocení korfského incidentu dělí na ty, jež se domnívají, že Mussolini chtěl Korfu trvale obsadit a použít jej jako námořní základnu pro ovládnutí Rhodu a Dodekanéských ostrovů (například Moscati²⁶⁶), a na ty, jež v něm vidí spíše gesto, které mělo nahnat strach Řecku a také Jugoslávii (například Carocci²⁶⁷). Mým cílem však není hodnotit tuto událost, která byla již přede mnou zevrubně zkoumána jinými,²⁶⁸ pro mne je relevantní reakce, kterou incident vyvolal v ČSR, a jak ovlivnil tento Mussoliniho čin její poměr k Itálii.

²⁵⁹ Rumi, G.: *Alle origini...*, s.233

²⁶⁰ Collotti, E.: *Fascismo...*, s.26

²⁶¹ Di Nolfo, E.: *Mussolini...*, s.79nn.

²⁶² Guariglia, R.: *Ricordi...*, s.14

²⁶³ Salvatorelli, L.: *Il fascismo nella politica internazionale*, Guanda, Modena e Roma 1946, s. 72

²⁶⁴ Salvemini, G.: *Mussolini...*, s. 67

²⁶⁵ Sforza, C.: *L'Italia...*, s. 176

²⁶⁶ Moscati, R.: *Gli esordi...*, s. 84-89

²⁶⁷ Carocci, G.: *La politica estera...*, s. 21

²⁶⁸ Kromě zmiňovaných historiků se věnoval Mussolinimu korfskému dobrodružství v samostatné monografii James Barros (*The Corfu incident of 1923*, Princeton (N.Y.): Princeton University Press 1965) či v článkách Ettore Ancheri (*L'affare di Corfu alla luce dei documenti diplomatici italiani*, in: *Il Politico*, XX (1965), č.3, s. 313-320 a A.Foschini (*A trent'anni dall'occupazione di Corfu*, in: *Nuova Antologia*, dicembre 1953, s. 404

Italsko-řecký spor vypukl pro Československo v nepříhodnou dobu. K zavraždění italské mise došlo 27. srpna. Den na to do Říma přijel na oficiální návštěvu ministr Beneš. Dne 29. srpna zaslala italská vláda řecké vládě ostré ultimátum, 30. srpna Itálie obsadila Korfu. Celá návštěva Beneše se tedy nesla ve stínu nejnovějších událostí na východě.²⁶⁹ Došlo k dějům, z nichž se mohla vyvinout válka. Proto přirozeně plnou pozornost vyžadoval italsko-řecký spor a u nacionalismem rozvášněné italské veřejnosti ustupovalo Mussoliniho setkání s Benešem do pozadí.

Československo stejně tak jako většina ostatních států agresí podniknutou vůči Korfu odsoudilo s odvoláním na Pakt Společnosti národů, podle kterého byl Mussoliniho čin porušením mezinárodního práva, tedy porušením státní svrchovanosti a otevřeným aktem války. Jedinou velmocí, která se zdráhala jednoznačně italskou agresí odsoudit, byla Francie. Činila tak pravděpodobně jen proto, že chtěla na oplátku italskou podporu v její nekompromisní politice vůči Německu.

Beneš však radil počínat si ve striktním odsuzování Itálie opatrně s ohledem na fakt, že se jedná o velmi citlivou otázku, která může vnést do diskuse samotný smysl existence SN.²⁷⁰ „*Jest známo naše stanovisko ve sporu italsko-řeckém. Nebyli jsme pro Itálii nebo pro Řecko, byli jsme pro Společnost národů. Od počátku naše delegace zdůrazňovala, že je lhostejno, kdo vyřeší problém, zda Společnost či konference velvyslanců. Nám šlo o to, aby politické principy, uložené v podepsaném Statutu Společnosti, nebyly porušeny, a aby malé národy neztratily důvěru v instituci, která je pro ně přece jen zárukou míru, klidu a jisté mezinárodní spravedlnosti.*“²⁷¹ V tom smyslu také orientoval československý tisk, který měl psát „*důstojně, klidně, ale rozhodně*“.²⁷²

O Benešovi je dobře známé, jakým byl horlivým zastáncem Společnosti národů, na jejímž zářijovém zasedání byl dokonce zvolen do její Rady. Oproti

²⁶⁹ 29. srpna zašel Beneš za Mussolinim, aby mu osobně vyjádřil politování československé vlády nad zavražděním italské vojenské mise na řecko-albánské hranici.

²⁷⁰ Benešův telegram z Ženevy z 5.9.1923, cit. dle Čechura, J.-Čechurová, J. (editoři): Edvard Beneš..., s. 66

²⁷¹ Beneš, E.: Problémy..., s. 265

²⁷² Telegram Beneše z Ženevy z 5.9.1923, cit. dle Čechura, J.-Čechurová, J. (editoři): Edvard Beneš..., s. 67

tomu Mussolini se se svojí averzí k této mezinárodní organizaci netajil už v letech, kdy byl „jen“ vůdcem fašistické strany. Vyvstává otázka, co asi Benešovi vadilo více: zda to, že jeho „pozitivní“ dojem z Itálie byl přehlušen Mussoliniho agresivitou a že nyní se potýkal s dilematem nezmenšit okamžitě výsledky římského jednání, nebo to, že budoucnost a význam SN se zdály být od základů ohroženy? Přikláním se spíše k druhé variantě. Současně si ale Beneš přál, aby Itálii bylo umožněno z případu pokud možno politicky vyjít a nabádal proto ke značné opatrnosti.²⁷³ To Mussolinimu v podstatě prospělo. Jeho diplomatickému vítězství nad Společností národů přispěla tehdy právě její neschopnost rozhodně a rychle jednat a její nejednotnost.

Korfský incident se stal předmětem debaty v plénu poslanecké sněmovny jako reakce na Benešovo expozi o zahraniční politice z 30. října 1923. Německý nacionalistický poslanec Lodgman vyčítal Benešovi nedostatek odvahy při řešení řečené krize když místo toho, aby se ministr postavil po bok napadeného národa, tak raději „*nastrčil Svaz národů, o němž docela dobře ví, že nerozhoduje podle spravedlnosti a demokracie, nýbrž podle daných poměrů vojenských*“.²⁷⁴ Prohra Společnosti národů se jevila naprosto evidentní i poslanci Německé demokratické strany svobodomyšlné Kafkovi: „...*Svaz národů jest slabou institucí, která není s to, aby představovala mezinárodní autoritu, (...) tomuto Svazu národů byla právě v tomto roce vystoupením Mussoliniho a vítězstvím, kterého dobyl, zasazena taková rána, že se z ní sotva v dohledné době vzpamatuje.*“²⁷⁵ Hlavnímu politickému oponentovi E. Beneše, dr. Kramářovi zase nejvíce vadilo to, že Společnost národů není svazek rovnocenných států, ale že se zde rozlišuje na velmoci a státy malé. „...*obsazení Korfu bylo prostým vzetím si zástav, protože se jedná o Řecko, o slabý, malý stát. Ale jen si račte (...) představit, že by se jednalo o francouzský, anglický nebo konečně italský ostrov a někdo si přišel vzít zástavu. Tak je prostě válka. To jsou nemožné věci, tak se nemůže distinguovati*

²⁷³ Tamtéž

²⁷⁴ www.psp.cz, stenoprotokoly z 222. schůze Poslanecké sněmovny NS RČS 1920-1925, 5.11.1923

²⁷⁵ www.psp.cz, stenoprotokoly z 222. schůze Poslanecké sněmovny NS RČS 1920-1925, 5.11.1923

a takto dělali mezinárodní právníci.²⁷⁶ Na závěr zasedání lidovec Roudnický nabádal k tomu, aby se Československo více na Svaz nespoléhalo a hledalo si mocného spojence, majíce na mysli Francii. „... již první případ, který měla Společnost národů řešiti, ukázal, na jak vratkých základech celá Společnost národů stojí, a že je nutno hledati jiné cesty (...) A to je zde opravdu mementem malých států, aby nespoléhalo na své mocné příznivce a spojence.“²⁷⁷ Na půdě parlamentu se tedy především vynášel do popředí smysl existence Společnosti národů. Otázka, zda Mussolini zaútočil po právu či neprávem, zde takovou roli nehrála. Českoslovenští poslanci si však dobře všimli, že SN selhala, a ztráceli v tuto instituci důvěru. Na druhou stranu jim ale bylo zřejmé, že zde mnoho jiných alternativ pro zajištění bezpečnosti státu neexistuje.

Československý tisk se povětšinou opravdu vyhýbal přímým konfrontacím s italským postupem a otiskoval z valné části jen agenturní zprávy a články převzaté ze zahraničních novin. Benešovo přání si k srdci nevzal snad jen tisk levicový. Právo lidu ani radikálnější Rudé právo se ve svých projevech příliš nemírnily a bez skrupulí nazývaly věci pravými jmény. Ve vojenském zásahu viděli socialisté „zahájení války bez předchozího vypovězení nepřátelství“,²⁷⁸ Mussoliniho akci považovali za „rekovný čin, kterým by své skomírající popularitě dodal silnou injekci“, což bývá typické pro diktátorské režimy.²⁷⁹ Komunisté zas Mussolinimu vyčítali, že mu nejde o potrestání vrahů, ale o „uplatnění dalekosáhlých plánů fašistického italského imperialismu“.²⁸⁰ Navíc to byla odplata za neobjasněnou vraždu, jejíž pachatelé nebyli dosud zjištěni.²⁸¹

Tyto ataky neunikly italské ambasádě v Praze, jejíž chargé d'affaires Barbaro si stěžoval v Černínském paláci.²⁸² Protestoval proti tónu československých novin, požadoval oficiální odsudek československé vlády

²⁷⁶ www.psp.cz, stenoprotokoly z 222. schůze Poslanecké sněmovny NS RČS 1920-1925, 5.11.1923

²⁷⁷ www.psp.cz, stenoprotokoly z 222. schůze Poslanecké sněmovny NS RČS 1920-1925, 5.11.1923

²⁷⁸ Večerník Práva lidu, 1.9.1923, s. 1

²⁷⁹ Právo lidu, 2.9.1923, s. 2

²⁸⁰ Rudé právo, 2.9.1923, s. 2

²⁸¹ Tamtéž, 1.9.1923, s. 1

²⁸² Vyslanec Bordonaro nebyl tenkrát v Praze přítomen.

ostrých kritik Mussoliniho.²⁸³ Takové prohlášení ale československá vláda odmítla vydat.

Celkově se dá říci, že korfský incident vztahům Československa a Itálie uškodil. Mussoliniho prudká akce, ať už byla motivována cílem Korfu trvale obsadit, nebo jen nahnat strach Řecku a Jugoslávii a potažmo celé Evropě, nenašla v Československu žádaný ohlas. Reakce se vesměs shodovaly v negativním posuzování Itálie, přičemž některé kruhy je projevovaly navenek otevřeně, jiní se o nich zdráhaly nahlas hovořit. Bylo to zkrátka gesto síly hodící se spíše do dobrodružné literatury než do reality dvacátých let 20. století. Fašismus odhodil svou masku a zahájil agresivní zahraniční politiku. Evropa si poprvé mohla uvědomit nebezpečí vycházející z aspirací fašistického vůdce.

6. Maďarský revisionismus a sanace Maďarska z hlediska československo-italských vztahů

Maďarsko bylo vedle Rakouska další zemí, která jitřila československo-italské vztahy. Československo spolu s dalšími sousedy Maďarska - Jugoslávií a Rumunskem - dalo vzniknout Malé dohodě, která, jak známo, měla hlavní účel posílit členské státy pro případ, kdyby se Maďarsko chtělo vzepřít mírovým podmínkám. Maďarsko bylo známé svojí nespokojeností s novými poválečnými hranicemi, které vnímalo jako ponížení, a otevřeně se hlásilo k touze mírové hranice z Trianonu revidovat. Právě nespokojenost s poválečným mírovým uspořádáním byla činitelem, který Itálii a Maďarsko spojoval. Nepodstatné přitom bylo, že Maďarsko bylo považováno za stát poražený, zatímco Itálie za vítěze války. Obě země toužily revidovat mírové smlouvy.

Dalším neméně podstatným elementem byla příbuznost obou režimů. V Itálii i Maďarsku se chopili moci pravicoví diktátoři, kteří byli známí svým

²⁸³ AMZV, Telegramy odeslané (dále jen TO) 1923, 1200/23, Girsu do Ženevy, 14.9.1923

nesmiřitelným postojem vůči bolševismu, jenž se nebezpečně šířil z Ruska a získával pozice ve všech evropských státech.

Vítězství fašismu v Itálii tak bylo v Maďarsku obecně přijímáno s velkým uspokojením jak proto, že Mussolini byl znám svým odporem k versailleské mírové úpravě, tak pro antibolševické cítění nového předsedy vlády. Fašistický režim v Maďarsku vzbudil velké revizionistické naděje. Objevila se příležitost, která se již nemusela opakovat. Kromě toho koncem roku 1922 přistoupil další faktor, který maďarské naděje povážlivě zvyšoval. Objevil se totiž mezinárodní problém, který narušil jednotu dvou nejsilnějších evropských mírotvorců, Anglie a Francie, a to reparační krize. Maďarům tak svítala naděje na zlepšení mezinárodního postavení nejen v souvislosti s novým italským fašistickým režimem, ale i proto, že se zde skýtala možnost využít britsko-francouzské roztržky v reparační otázce k získání určitých výhod.

Maďarský revisionismus, stále snící o Velkých Uhrách ve své původní velikosti, by byl v první řadě zaměřen proti Jugoslávii, Československu a Rumunsku, jež původní uherské území necitlivě okleštily a na jejichž území žily silné maďarské menšiny. To si přirozeně tyto malodohodové státy uvědomovaly. Maďarské ohlasy na italský fašistický převrat proto samozřejmě Malou dohodu vyděsily. Vztahy těchto států a Maďarska v té době byly napjaté. Na maďarských hranicích s malodohodovými státy se množily násilné incidenty.

Maďaři, kteří v novém italském režimu spatřovali svoji naději, se snažili získat Mussoliniho pro svou protislovanskou politiku a do Říma proudily jejich delegace. Itálie, vědoma si své vlastní politické slabosti, však nehodlala prozatím na mírovém řádu nic měnit. Její neklidná vnitřní situace se musela nejprve ustálit a teprve pak mohl posílený stát začít se zahraniční politikou podle vlastního programu.

Maďarské námluvy v Itálii ostražitě sledovalo Československo. Při prvním setkání vyslance Kybala s Mussolinim jej však nový předseda vlády uklidnil, že nevíta probouzející se maďarský iredentismus, že nehodlá přijmout žádnou jejich delegaci, a že je navíc proti jakémukoli pokusu napodobovat

italský fašismus v Maďarsku.²⁸⁴ Kromě toho ve svém prvním parlamentní expoze se Mussolini vyslovil pro respektování mírových smluv.

I přes tato Mussoliniho ujištění, o jejichž upřímnosti by se mohly vést diskuse, však Maďarsko zůstávalo faktorem, jenž od sebe ČSR a Itálii vzdaloval. Některé italské noviny²⁸⁵ šířily maďarskou propagandu namířenou proti Malé dohodě a snažily se své čtenáře přesvědčit, že Itálie a Maďarsko mají společný zájem na zastavení vzestupu Slovanů v adriatické oblasti a na obnovení mocenské rovnováhy ve východní Evropě a na Balkáně.²⁸⁶ Podle jedněch zpráv prý Malá dohoda měla v plánu zmocnit se maďarských uhelných dolů, podle jiných zase Československo mobilizovalo a připravovalo se k invazi do Maďarska.²⁸⁷ Paralela s francouzským postupem v Německu zde byla až příliš nápadná.

Pozornosti Československa neuniklo ani tajné vojenské organizování Maďarů, vojenské odvody, hromadění válečného materiálu a potravinových zásob.²⁸⁸ Šířily se znepokojivé zprávy, že se maďarská vláda připravuje na usilovné zbrojení a ozbrojené akce.²⁸⁹ Při schůzce maďarského předsedy vlády Štěpána Bethlena s italským vyslancem v Budapešti Caracciolem byla diskutována témata finanční pomoci Maďarsku a jeho vojenské obnovy, což by podle Bethlena mohlo být prospěšné i pro Itálii.²⁹⁰ Navíc prosakovaly zvěsti o napojení maďarských vojenských kruhů na Italy, o pašování zbraní z Itálie do Maďarska, o čemž Prahu zpravoval Kybal.²⁹¹

Maďarská vojenská horečka tak měla jednoznačně dopad na politiku Malé dohody vůči Budapešti. Malá dohoda jasně formulovala své stanovisko ohledně nutnosti setrvání mezispojenecké odzbrojovací komise v Budapešti,

²⁸⁴ Kybal, V.: *Czechoslovakia...*, s. 355

²⁸⁵ např. *Epoca*, *Il Piccolo*, *Giornale di Roma*

²⁸⁶ Kybal, V.: *Czechoslovakia...*, s. 360

²⁸⁷ *Tamtéž*, s. 357

²⁸⁸ AMZV, TO 1923, č. 168/23, Beneš do Bělehradu, 28.1.1923

²⁸⁹ Sládek, Z.: *Malá dohoda 1919-1938*, Praha: Karolinum 2000, s. 29

²⁹⁰ DDI, s. VII. vol.I, n. 115, *Il ministro a Budapest*, Caracciolo, a Mussolini, 14.11.1923

²⁹¹ Kybal, V.: *Czechoslovakia...*, s. 356. Pravdivost těchto domněnek dokládá Giorgio Rumi s odkazem na archivní materiál italského ministerstva zahraničí. Podle něj italsko-maďarská jednání o dodávkách zbraní výměnou za maďarskou mouku počaly už v době, kdy ještě ani neuplynul rok od Mussoliniho nástupu. Na světlo toto ozbrojování Maďarů vyplulo při aférách v prosinci 1925 a r.1928, kdy na rakousko-německé a na rakousko-maďarské hranici byly zadrženy italské dodávky zbraní směřující do Horthyova Maďarska. (Rumi, G.: *Alle origini...*, s. 240)

stejně tak byl ovlivněn její postoj vůči hospodářským a finančním požadavkům Maďarska.

Maďarsko totiž stejně jako Rakousko trpělo v té době hospodářskými a finančními problémy. To se odrazilo v tom, že nechtělo platit uložené reparace. Argumentovalo tím, že by je zahubily, navíc současný stát podle Bethlena není zodpovědný za veškeré válečné škody, za které má platit. Po boku Maďarů totiž bojovaly ve válce také jiné národy: Slováci, Chorvati, Rumuni, Rusíni a Němci. Uherské území bylo okrájeno, a Maďarsko tudíž nese odpovědnost jen za škody způsobené jeho obyvatelstvem.²⁹²

Maďaři hledali oporu v reparační otázce v Itálii. Mussolini, který nehodlal italské nároky snížit, však reagoval: „*Jsem si vědom finančních potíží Maďarska a jsem ochoten podpořit jeho hospodářskou rekonstrukci, v souladu však s italskými zájmy, které vyžadují, aby naše práva na maďarské reparace byla projednávána v obecném rámci, jimiž jsou povinovány bývalé nepřátelské státy, a prominutí našich dluhů vůči spojeneckým státům.*“²⁹³

Kromě reparačních úlev doufali Maďaři i v poskytnutí mezinárodní půjčky, která s reparačními dluhy úzce souvisela. Maďarsko k tomu žádalo zrušení zástavy nad maďarským národním majetkem. Obzvláště Británie, ale i Francie měly na schválení finanční pomoci Maďarsku zájem, jelikož byl v Uhrách přítomen jejich nemalý kapitál. Malá dohoda by však v reparační komisi musela souhlasit se zrušením zástavního práva, avšak to by mohlo ohrozit její nároky na maďarské reparace.

Bethlen, jenž spatřoval v domluvě s Malou dohodou krajní řešení, se raději vydal na cestu na Západ, kde hodlal prosazovat maďarské požadavky sám. Na přelomu dubna a května 1923 podnikl cestu do Paříže, Londýna a Říma. Jeho záměrem bylo získat velmoci pro maďarskou půjčku a žádat o zrušení mezinárodních zástav nad Maďarskem. V Anglii, kde existovala silná promaďarsky orientovaná politická síla, slavil úspěch. Francie se ale jednoznačně nevylovila s ohledem na své malodohodové partnery. Ti raději

²⁹² AMZV, TO 1922, č.1558-1570/22, Cirkulární telegram Hájka, 24.11.1922

²⁹³ DDI, s. VII, vol. I, n. 240, Mussolini al ministro a Budapest, Caracciolo, 17.12.1922

na francouzském ministerstvu zahraničí preventivně zakročili a společně zažádali o maďarské záruky a kontrolu.²⁹⁴

Do Říma dorazil Bethlen 10. května. Podle ředitele politické sekce Palazzo Chigi Biancheriho nepřinesla Bethlenova návštěva žádný výsledek.²⁹⁵ Contarini ujistil jugoslávského vyslance, že Itálie nepřijala vůči Maďarsku žádné politické závazky.²⁹⁶ Kybalovi dokonce generální sekretář sdělil, že „*by raději viděli, aby Bethlen nepřijel*“.²⁹⁷ Mussolini se ve svém úředním výkladu o italské zahraniční politice v senátu 8. července 1923 nezmínil ani slovem o Bethlenově návštěvě a vztah k Maďarsku omezil na italský poměr k jeho reparacím, který spočíval v ochotě maďarské požadavky podpořit.²⁹⁸

Negativní posuzování Bethlenovy cesty vysokými pracovníky Palazzo Chigi a její opomenutí v senátním projevu tamějším šéfem však podle mého názoru neznamená, že by se italská politika vůči Maďarsku jakkoli změnila. Ministerstvo zahraničí se rozhodlo chovat takticky a nedávat Malé dohodě důvody ke znepokojení. Maďarsko stále zůstávalo pro Itálii nejbližším partnerem ze států bývalé habsburské monarchie, pomocí něhož mohla vyvažovat dominanci Malé dohody ve středoevropském prostoru. „*Itálie stavi se za ochránkyň svrchovanosti a celistvosti maďarské proti domnělým choutkám a blokádam Malé dohody,*“ napsal ve své pravidelné vyslanecké zprávě počátkem června Vlastimil Kybal.²⁹⁹

V souvislosti s cestou Bethlena do Říma se zaktivizovala opět maďarská propaganda v italském tisku. *Popolo d'Italia*, jehož redakci převzal po Mussolinim jeho bratr Arnaldo, obviňoval Malou dohodu z toho, že pracuje na zničení Maďarska a že mu svou politikou znemožňuje hospodářskou obnovu a stabilizaci.³⁰⁰ Germanofilská *Epoca* zas osočovala malodohodové státy, že nedodržují mírová ustanovení o ochraně menšin vůči Maďarům na svém území a že odpírají Maďarsku suroviny. To vše údajně proto, že

²⁹⁴ Gajanová, A.: ČSR..., 129

²⁹⁵ Kybal, V.: Czechoslovakia..., s. 361

²⁹⁶ Tamtéž, s. 360

²⁹⁷ AMZV, PZ Řím 1923, č.dok. 41, Kybal z Říma, 24.5.1923

²⁹⁸ AMZV, PZ Řím 1923, č.dok. 44, V. řádná politická zpráva

²⁹⁹ AMZV, PZ Řím 1923, č.dok. 44, V. řádná politická zpráva

³⁰⁰ Detailní zprávu o tiskové kampani podává vyslanec Kybal v VII. mimořádné politické zprávě. AMZV, PZ Řím 1923, č.dok. 42, Italský tisk o návštěvě Bethlenově

Maďarsko a Rakousko tvoří klín mezi Československem a Jugoslávií, a tím znemožňují vytvoření velké slovanské konfederace. Proto je Maďarsko a Rakousko ochráncem mocenské rovnováhy na Balkáně a východní Evropě. Tisk tedy z Bethlenovy návštěvy učinil otázku především politickou, nikoli hospodářskou, která stála v pozadí cesty maďarského politika.

Malá dohoda nebyla a priori proti jistým úlevám Maďarsku. Za zmírnění maďarských reparačních povinností ale žádala záruky dodržování trianonské smlouvy, urovnání vztahů k sousedům, zejména zajištění klidu na hranicích.³⁰¹ Část půjčky měla jít na reparace.³⁰² Československo-maďarský poměr byl vzhledem k hraničním incidentům tak napjatý, že Itálie v souvislosti s tím uvažovala i o možném zásahu ke zklidnění situace.³⁰³

V reparační komisi byli nakloněni maďarské půjčce hlavně Britové, na jejichž stranu se přidala nakonec i Itálie. Anglický návrh byl postaven na poskytnutí půjčky v případě, že se Maďaři podrobí finanční kontrole komitétu Společnosti národů. Francie a Malá dohoda by oproti tomu souhlasily jen s takovou půjčkou, která umožní splácení reparací, a to pod kontrolou reparační komise.³⁰⁴ Koncem května reparační komise schválila společný návrh Francie a Malé dohody.

Rozhořčená Anglie, jejíž obchodním společnostem unikaly vleklým sporem o sanaci zisky, pohrozila Československu, že mu neposkytne finanční půjčku, o které státy mezi sebou jednaly. Tím chtěla donutit Malou dohodu k souhlasu s jejím návrhem.³⁰⁵ Proto Beneš hledal kompromis a snažil zapůsobit i na Rumunsko a Jugoslávii, aby ze svých požadavků slevily. To se mu částečně podařilo na konferenci v rumunské Sinaji koncem července. Malá dohoda vypracovala společný návrh týkající se hospodářské obnovy Maďarska a připravila znění politického protokolu, který měl být podepsán Maďarskem

³⁰¹ AMZV, TO 1923, č.607-615/23, Cirkulární telegram Beneše, 5.5.1923

³⁰² AMZV, TO 1923, č.634/23, Beneš do Paříže, 13.5.1923

³⁰³ DDI, s. VII, vol.I, n. 737, L'incaricato d'affari a Budapest, Vinci Gigliucci, a Mussolini, 24.4.1923

³⁰⁴ Gajanová, A.: ČSR..., s. 132

³⁰⁵ Tamtéž, s. 134-136

na jedné straně a Malou dohodou, Británií, Francií a Itálií na straně druhé.³⁰⁶ Prvním bodem návrhu Malé dohody bylo dočasné zrušení přednostního práva, pokud jde čistě o příjmy Maďarska, jež by bylo nutno případně dát jako záruku povolených půjček. Dalším důležitým bodem bylo svolení s tím, že první půjčka Maďarsku může být zcela využita k hospodářské a finanční obnově Maďarska, avšak s tou podmínkou, že případná druhá půjčka bude užitá k placení reparačních dluhů. Nicméně tyto ústupky Malá dohoda podmiňovala odkladem vlastních finančních závazků vyplývajících z trianonské smlouvy, vytvořením zvláštního finančního kontrolního výboru reparační komise, úplným splněním vojenských klauzulí trianonské smlouvy a jmenováním zvláštní vojenské komise.³⁰⁷

Se závěry sinajské konference byly velmoci seznámeny začátkem srpna. Proti usnesením Malé dohody měly ale četné výhrady, týkající se požadavku na odzbrojení Maďarska, kontroly prováděné reparační komisí či odložení finančních závazků malodohodových států, které byly obsaženy v trianonské smlouvě.³⁰⁸ Ani sinajská konference tedy otázku maďarské obnovy nevyřešila.

Mezinárodní půjčka Maďarsku byla i nejdůležitějším politickým tématem rozhovorů Beneše a Mussoliniho v Římě koncem srpna 1923. Podle italského tisku se Beneš měl vzdát svého opozičního stanoviska, aby část maďarské půjčky sloužila k zaplacení reparací.³⁰⁹ Kybal oproti tomu hovoří o ústupcích na straně Mussoliniho. Mussolini prý schválil sinajská usnesení.³¹⁰ „Že by min. Beneš v maďarské otázce byl ustoupil Mussolinimu a přijal stanovisko anglo-italské, jest (...) prostoduchá domýšlivost maďarského tisku, jež nemůže snést, že by sinajská usnesení byla tak dobrá, že byla přijata i vládou Mussoliniovou.“³¹¹ Žádný záznam se o jejich jednání nečinil, setkání proběhlo 28. srpna za zavřenými dveřmi. Ve 4. kapitole jsem ale již zmiňovala, že československo-italské dorozumění se týkalo pravděpodobně jen

³⁰⁶ Archiv ÚTGM, Edvard Beneš I., karton 137, inv.č. 609, Prohlášení Anglie, Francie, Itálie, Rumunska, SHS a ČSR při příležitosti přístupu k pomocné akci ve prospěch Maďarska z konference v Sinaji 1923 (28.-30.VII.1923). Viz Příloha 4.

³⁰⁷ Archiv ÚTGM, Edvard Beneš I., karton 137, inv.č. 609 srov. pouze francouzské znění v AMZV, PZ Řím 1923, č.dok. 51, Aide-memoire

³⁰⁸ Gajanová, A.: ČSR..., s. 139-140

³⁰⁹ Zahraniční politika 1923, s. 1118

³¹⁰ Kybal, V.: Czechoslovakia..., s. 365

³¹¹ AMZV, PZ Řím 1923, č.dok. 61, VIII. řádná politická zpráva

vzájemného odhodlání podpořit hospodářskou rekonstrukci, postupovat zde ve vzájemné shodě a dále požadavku, aby první část maďarské půjčky bude vyňata ze závazku reparačních platů. Itálie a Československo svoji politiku v maďarské otázce nesladily. Z jednoho pozdějšího telegramu zasláného italským vyslanectvím z Prahy vyplývá, že postoj Československa a Itálie k maďarské sanaci byl dost rozdílný, a státy se v této otázce vnímaly jako političtí konkurenti.³¹²

Mezi evropskými státy muselo dojít k dohodě, kdo bude vykonávat kontrolu nad Maďarskem, zda to bude reparační komise, nebo Společnost národů. Beneš zaujímal kompromisní stanovisko, že kontrolu by měla zajišťovat reparační komise ve spolupráci se Společností.³¹³ Itálie, která ve Společnost národů přílišnou důvěru neměla, se zdráhala jí kontrolu přenechat. Vyslanec v Praze Bordonaro ale Mussoliniho nabádal, aby se přiklonil ke stanovisku Československa. „*Pokud bychom trvali na neústupném opozičním stanovisku proti kontrole Společnosti národů, nevyhnuli bychom se půjčce, jak je naplánovaná a potvrdili bychom dojem v Budapešti již existující, že je naším vyšším zájmem rozptýlit obavy, že Itálie byla jedinou velmocí, která bránila sanačnímu dílu, jež má pro Maďarsko životní důležitost.*“³¹⁴ Na Mussoliniho naléhal také tím, že není italským zájmem, aby si Malá dohoda přisvojovala jako jediná zásluhy na sanaci, k čemuž už inklinuje.³¹⁵ Sporný bod kontroly byl vyřešen kompromisně.

Cesta k mezinárodní půjčce byla Maďarsku uvolněna rozhodnutím reparační komise ze 17. října 1923, jímž byla první sanační půjčka vyňata ze závazků reparačních platů. Prvotní odpor malodohodových států byl tudíž definitivně překlenut. Současně se reparační komise rozhodla v sanační akci jednat za spolupráce Společnosti národů. Její rozhodnutí odpovídalo i vůli Itálie.

Postoj Československa k pomoci Maďarsku vyjádřil Beneš 30. října před poslaneckou sněmovnou takto: „*Jsmo pro hospodářskou spolupráci*

³¹² DDI, s. VII, vol. II, n. 425, Il ministro a Praga, Chiaramonte Bordonaro, a Mussolini, 9.10.1923

³¹³ Tamtéž

³¹⁴ Tamtéž

³¹⁵ Tamtéž

*s Maďarskem a pro slušný politický stav k němu. (...) Předpokládá to, aby Maďarsko definitivně opustilo princip i metody své dosavadní politiky a zaujalo k svým sousedům stanovisko loyálního plnění mírových smluv a všech ostatních svých závazků. (...) Ve věci rekonstrukce Maďarska jsme se rozhodli z důvodů principiálních pomoci Maďarsku za podmínek dříve již uvedených. Nechceme žádné jeho ponižování, chceme slušné a loyální vyrovnání s minulostí a záruky o slušném a oboustranném postupu do budoucnosti.*³¹⁶

Také Itálie byla odhodlána podpořit maďarskou sanaci už proto, že bez finanční pomoci Maďarsku by se mohla rozloučit s požadavky na splácení maďarských reparací. Itálie byla ostatně největším věřitelem Maďarska. Mussoliniho plán spočíval v tom „nepřipustit konečné a úplné vzdání se reparací a najít přitom formuli, která by maximálně skloubila právo na reparace s nutnou flexibilitou pro ozdravení Maďarska. (...) Případné italské oběti pak prakticky zhodnotit vůči Maďarsku.“³¹⁷

Československo si bylo vědomo, že u příležitosti poskytnutí půjčky existovala i reálná šance na změnu politických poměrů v Maďarsku, posun k demokracii, což by s sebou přineslo i zlepšení vzájemných styků s maďarskými sousedy. Demokratičtější režim by však musel být dosazen zvenčí, za pomoci maďarské politické emigrace, která se soustředila hlavně v sousední Jugoslávii. Ve své řeči před parlamentem 30. října 1923 Beneš pravil: „Dobrý poměr k sousedům bude zajištěn také tím, dají-li doma možnost uplatnit se též opozici demokratické a zejména i emigraci.“³¹⁸

Žádný zásah zvenčí na podporu maďarských vnitrostátních změn se ale nekonal. To se u československé veřejnosti projevilo zklamáním. „Společnost národů, která převzala morální patronaci nad půjčkou Maďarsku, dostává se do nebezpečí, že svým rytířským gestem razí cestu teroru a reakci. Jediným zabezpečením před zneužitím půjčených částek byl by demokratický přesun v Maďarsku. Společnost národů však opomenula dosud klásti tento požadavek.

³¹⁶ Beneš, E.: Problémy..., s. 267

³¹⁷ DDI, s. VII, vol. II, n. 495, Mussolini al delegato alla Commissione delle riparazioni a Parigi, Salvago-Raggi, 3.12.1923

³¹⁸ Tamtéž

Následky ukážou, jaká osudná chyba se stala tímto opomenutím,“ psalo České slovo 26. ledna 1924.³¹⁹

Maďarsko mohlo být spokojeno. Získalo úvěr ve výši 250 miliónů zlatých korun. Žádná vojenská kontrola půjčky nepodmiňovala, Bethlen však musel v Londýně během projednávání sanačního plánu Společností národů prohlásit, že Maďarsko výslovně uznává finanční a vojenská ustanovení mírové smlouvy. Na otázku, zda souhlasí s podmínkami finančního plánu, Bethlen odpověděl: *„Pochopitelně byli jsme nuceni, abychom se vzdali řady námitek proti plánu, takže plán neztělesňuje vše, co si Maďarsko přálo, ale obsahuje vše, co Maďarsko vzhledem k všeobecným a speciálním poměrům mohlo dosáhnouti.*“³²⁰

Sanační plán ještě musela schválit reparační komise. Beneš vnímal prozatímní výsledek maďarské sanace rozpačitě, nikoli však pro neuskutečněný demokratický přesun, ale pro výsledek pro Malou dohodu. V rozhovoru s italským vyslancem ve Francii se svěřil, že se cítí trapně, neboť seznámil veřejnost s ústupky učiněné Maďarsku, aniž by představil nějakou z toho plynoucí výhodu.³²¹

Beneš se ale nehodlal tak lehce vzdát. Čekal, jak dopadne jeho žádost o prominutí povinností plynoucích z trianonské smlouvy pro Malou dohodu na stejnou dobu, jako byly dány reparační úlevy Maďarům. Ústupky se měly týkat válečných dluhů, osvobozovací taxy a státních statků.³²² Svůj podpis na sanačních protokolech podmiňoval právě souhlasem velmocí s těmito požadavky. Anglie a Francie vyslovily svůj souhlas, avšak Itálie, která byla svou agresivitou v reparační komisi už dobře známa, se snažila z úlev pro Malou dohodu vyloučit. Československý podpis maďarských protokolů tak byl vážně ohrožen kvůli italskému zarputilému stanovisku. Řím neuznával souvislost mezi maďarskou půjčkou a reparačními povinnostmi bývalých

³¹⁹ České slovo, 26.1.1924, s. 1

³²⁰ Venkov, 24.1.1924, s. 1

³²¹ DDI, s. VII, vol. II, n. 595, L'ambasciatore a Parigi, Romano Avezzana, a Mussolini, 26.1.1923

³²² Poplatek za osvobození byl stanoven pro Československo na 750 miliónů zlatých franků, tj. asi 5 miliard československých korun. Pod pojem státních statků byl zahrnován majetek, který Československo převzalo po zaniklém Rakousko-Uhersku. Patřily sem doly, železnice, budovy atd.

uherských států. Italské ministerstvo financí o malodohodových požadavcích tvrdilo, že „nemáme práva na maďarské reparační, a že nám nelze odpustit reparační kvótu za přenesené státní statky“.³²³

Spor provázela dlouhá jednání. Beneš si koncem ledna 1924 stěžoval v Paříži italskému vyslanci Avezzanovi, že v Československu je italský postup vnímán dost nelibě, a to proto, že se Itálie chová vůči Malé dohodě nespravedlivě po všech těch výhodách, které přiznala Rakousku a Maďarsku.³²⁴ V tisku se v únoru rozjela ostrá kampaň proti mírovým platbám uloženým Československu. Tisk hořekoval nad jejich neúnosnou výší, která by československé hospodářství položila. Napadal „zvrácenou“ politiku Velké Dohody, která odpouští platby poraženým a vymáhá je na „hospodářsky těžce dýchajících“ vítězích.³²⁵ Tato kampaň napadala i Italy, což nemohlo italskému vyslanectví v Praze uniknout. Národní listy, aniž by Itálii jmenovaly, ji osočily výrokem: „Československo se nenechá vykrvácet, aby poskytlo náhradu státu, který po válce dosáhl nejvíce teritoriálních zisků, které nezaštiťovalo ani právo národů na sebeurčení, a jehož režim se impozantně přibližuje režimu imperialistickému, proti němuž byla vedena válka.“³²⁶ Beneš nato dotčené Itálii poslal smířlivý vzkaz, že všechny komentáře, které se v tisku v souvislosti s reparační otázkou objevily, byly proti jeho vůli a že již učinil opatření k jejich zastavení.³²⁷

Dne 14. února 1924 byl dokončen protokol o finanční sanaci Maďarska. Dne 20. února bylo zrušeno zástavní právo trianonského míru na dvacet let, aby si Maďarsko mohlo zajistit mezinárodní úvěr. Dvaadvacátého února Maďarsko podepsalo podmínky pro jeho poskytnutí. Jisté napětí mezi Československem a Itálií však v této problematice stále trvalo a Italové se nechtěli vzdát svých reparačních výhod.

Itálie však nakonec ve sporu ustoupila a přijala formuli, podle níž se zavázala s československými platy nakládat tak, jako s mezispojeneckými

³²³ AMZV, TO 1924, č. 22/24, Hájek do Bernu, 8.1.1924

³²⁴ DDI, s. VII, vol. II, n. 595, L'ambasciatore a Parigi, Romano Avezzana, a Mussolini, 26.1.1924

³²⁵ Venkov, 10.2.1924, s. 1

³²⁶ DDI, s. VII, vol. II, n. 644, Il ministro a Praga, Chiaramonte Bordonaro, a Mussolini, 12.2.1924

³²⁷ AMZV, TO 1924, č. 218/24, Girsu do Říma, 19.2.1924

dluhy a reparacemi Rakouska a Maďarska.³²⁸ Detailně měla být otázka dořešena při Benešově květnové návštěvě Říma. Malodohodové státy podepsaly maďarský protokol 14. března 1924.

Maďarská sanační akce byla dalším důkazem rozdílnosti zájmů Československa a Itálie. Obě země sice ozdravení maďarské ekonomiky podporovaly, avšak jejich důvody se lišily. Československo si představovalo, že za svoji podporu dostane od Maďarska vojenské záruky. Jeho zájmem bylo posílit svoji bezpečnost, respektive jistotu i dalších malodohodových států, že se Maďarsko nebude pokoušet o revizi trianonské smlouvy a obnoví klid a pořádek na hranicích. Vedle toho se snažilo, aby mu z jeho podpisu plynuly i hospodářské výhody ve formě odkladu povinností z trianonské smlouvy. Itálie, která se necítila být Maďarskem ohrožena a žádné vojenské záruky jí na srdci neležely, pomýšlela jen na to, jaké řešení by jí zajistilo vysoké reparační dávky, a zároveň aby nevyvolala v Budapešti dojem, že stojí proti maďarským úlevám. Maďarsko totiž představovalo eventuálního spojence pro italské mocenské plány, jehož potenciálu by Itálie mohla v budoucnu využít. Současně se Itálie nechala strhnout svojí mocenskou politikou vůči Malé dohodě, respektive Československu, jemuž po dlouhou dobu nehodlala ustoupit v jeho nárocích, které by odpovídaly rovnému a spravedlivému přístupu Itálie vůči povinnostem nástupnických států Rakouska-Uherska.

7. Reakce Itálie na Masarykovu cestu na Západ a československo-francouzskou smlouvu

Masarykova cesta na Západ, kterou uskutečnil v říjnu 1923, byla první oficiální cestou prezidenta, kterou podnikl od návštěvy Itálie bezprostředně po skončení války. Doprovázen ministrem Benešem navštívil postupně Paříž, Brusel a Londýn. Do Říma nepřijel.

³²⁸ AMZV, TO 1924, č. 264/24, Beneš vybraným československým ambasádám v Evropě, 5.3.1924, srov. Archiv ÚTGM, fond Edvard Beneš I., karta 132, inv.č. 594, fasc. 652/31, Dopis italského vyslance Bordonara min. Benešovi z 5. března 1924

V italském tisku se zvedla kampaň proti této cestě. Prezident údajně úmyslně vynechal ze svého plánu cesty Řím pod francouzským vlivem.³²⁹ Jeho záměrem prý bylo získat ve Francii peníze na ozbrojení Malé dohody.³³⁰ Masarykovo vynechání Říma pak prý bylo důkazem toho, že „*nynější Evropa vítězů a pánů stále více izoluje Itálii a snaží se obejít bez ní*“.³³¹ Prezident byl osočován z nevděku za italskou pomoc během války; velké rozhořčení pak v Itálii způsobil prezidentův neobratný výrok učiněný na francouzské radnici, totiž že Paříž je pokračovatelkou Říma.³³²

Československá ambasáda v Římě se takovýmto výrokům, které napadaly prezidenta a které zároveň škodily obrázku Italů v Československu, musela bránit až u generálního sekretáře Contariniho. Kybal hovořil o kultu prezidenta Osoboditele i o tom, že národ by snesl útoky na ministra zahraničí, nikoli však na hlavu státu, jež je pro Čechy „*persona sacra*“.³³³ Contarini zjednal nápravu a zařídil, aby se noviny zklidnily. Zároveň se vyjádřil v tom smyslu, že by bylo záhodno, aby Masaryk také zavítal do Říma. To ostatně odpovídalo také vůli Kybala, jenž Beneše v tom smyslu informoval. Beneš však, stále doufaje v brzký pád fašismu, odvětil, že nedá souhlas s prezidentovou návštěvou, která je vynucována vládním či novinářským tlakem.³³⁴ Prezident Masaryk už do Itálie na oficiální návštěvu nepřijel, ačkoli se s ní v polovině následujícího roku počítalo. O tom však později. Každopádně Kybal nesl těžce, že Itálie je československými politiky tolik opomíjena. Podle něj byla „*politika vyhýbání se Římu jednoduše ze strachu, že by prezident Masaryk mohl svým setkáním s Mussolinim vyvolat dojem, že režim schvaluje a tím jej posílit, krajně nezdvorná*“.³³⁵

Tisková kampaň u příležitosti Masarykovy cesty mluvila o tom, jak se v Itálii pohlíželo na Československo. Neuplynuly ani dva měsíce od Benešových jednání s Mussolinim, které byly, patrně pod tlakem vlády, tiskem

³²⁹ AMZV, PZ Řím 1923, č.dok. 77 z 25.října 1923

³³⁰ AMZV, PZ Řím 1923, č.dok. 81, IV. mimořádná politická zpráva, Ohlas cesty presidenta Masaryka do Paříže, Bruselu a Londýna v italském tisku II.

³³¹ AMZV, PZ Řím 1923, č.dok. 77 z 25.října 1923

³³² AMZV, PZ Řím 1923, č.dok. 81, IV. mimořádná politická zpráva, Ohlas cesty presidenta Masaryka do Paříže, Bruselu a Londýna v italském tisku II.

³³³ Kybal, V.: *Czechoslovakia...*, s. 365

³³⁴ Tamtéž, s. 366

³³⁵ Tamtéž, s. 367

neobyčejně příznivě komentovány. Tisk se poté chopil první příležitosti rozvíjet své teorie o nebezpečném spojení Československa a Francie a nezdráhal se do nich zapříst i T. G. Masaryka.

V Paříži se ale během Masarykovy návštěvy vskutku jednalo o utužení spojeneckého svazku mezi Francií a Československem, nikoli však o půjčce na zbrojení. Zájmem obou států bylo uzavřít smlouvu, která by vytvářela pojistky proti nebezpečí Německa, zároveň Francie na svou stranu potřebovala získat jasné spojence, kteří by podpořili její postup v Porúří a posílily její slábnoucí mezinárodní postavení. Francie již roku 1919 uzavřela se Spojenými státy a Velkou Británií garanční úmluvy zacílené proti případnému německému útoku, smlouvy však nebyly ratifikovány. Proto hledala Francie spojence na východě. Roku 1921 uzavřela spojeneckou smlouvu vojenského charakteru s Polskem. Chtěla tedy obdobnou úmluvu sjednat i s Československem, neboť by se tak podstatně přispělo k obklíčení Německa.

Vojenskou konvenci se Československu snažila Francie neúspěšně vnutit už při květnové návštěvě generála Foché v ČSR. V červenci 1923, při Benešově návštěvě v Paříži, předložil francouzský premiér Poincaré návrh smlouvy, v němž se oba státy měly zavázat ke vzájemné pomoci v případě nevyprovokovaného útoku ze strany Německa. Československé diplomacii se ale taková náplň smlouvy zdála příliš svazující a argumentovala tím, že doba není ještě zralá pro takový závazek. V té době již kvůli sporům s Anglií síla Francie v Evropě ochabovala a Československo si bylo vědomo, že v četných evropských státech by na takový smluvní závazek hleděli nepřátelsky až nenávisťně. Francouzské naléhání se však opakovalo i za návštěvy Masaryka a Beneše v Paříži. Složitá vyjednávání vyústila koncem prosince ke smluvení textu a 25. ledna 1924 v podepsání smlouvy o spojenectví a přátelství.³³⁶ Neobsahovala sice žádné vojenské závazky, ale ostatní státy o tom

³³⁶ Beneš smlouvě přisuzoval následující význam: měla udržovat politiku míru, zachování mírových smluv a statu quo v Evropě, byla zaměřena proti hohenzollerské restauraci, Habsburkům a Maďarsku. Zaváděla mezi státy povinnou arbitráž bez omezení, neobsahovala žádné vojenské závazky a zachovávala plnou volnost ČSR. Tudíž se na politice ČSR nic nemělo změnit. Postavení Malé dohody se však uzavřením smlouvy neobyčejně posílilo, Francie přebrala všechny její závazky ve střední Evropě. Francii chtěl smlouvou Beneš dotlačit k politice „*umírněnosti, rozvahy, Svazu národů a vyrovnání s Německem.*“ (AMZV, TO 1923, č.1707/23, Beneš do Londýna, Říma a Washingtonu, 29.12.1923 a č.1713/23, Beneš do Bělehradu a Bukurešti, 30.12.1923)

pochybovaly. Její existence tedy jen potvrzovala už trvajícím začlenění Československa do francouzského spojeneckého systému. Jak se předpokládalo, u jiných velmocí to ale Československu neprospělo.

Beneš naznačoval svůj úmysl posvětit československo-francouzské spojení smlouvou 30. října 1923 před poslaneckou sněmovnou. Právil: „*V duchu spolupráce dvou demokracií, francouzské a československé, chceme se spojit politicky. (...) Při poslední naší cestě ve Francii diskutováno bylo o formě této naší politické spolupráce s Francií, intimnější a systematictější než dosud. (...) Byly o tom vyměněny názory a v diskusi té se pokračuje. V nejbližší době bude snad možno dáti tomu pevnější formy.*“³³⁷

Italská vláda československo-francouzská vyjednávání ostražitě sledovala a prostřednictvím vyslance v Paříži Avezzany byla zpravena o záměrech smlouvy ještě před jejím uzavřením.³³⁸ Italská veřejnost se tiskem o smlouvě dozvěděla 28. prosince 1923.

Italské vnímání této aliance odpovídalo tendencím zahraniční politiky na konci roku 1923. Československo-francouzská smlouva přišla pro Itálii v tu nejnevhodnější dobu. Frankofobie na Apeninském poloostrově právě kulminovala. Bylo to dáno jednak vyloučením Itálie z konference o Tangeru, která měla za cíl upravit mezinárodní režim v této africké bráně do Středozemního moře (viněna z toho byla právě Francie), jednak italskou nenávistí vůči Francouzům posílila údajná francouzská odnárodňovací politika vůči Italům v Tunisu.³³⁹ Jako třetí akt protiitalské politiky Francie označila Itálie návrat do Řecka profrancouzsky orientovaného politika Venizela, z čehož ihned vyvozovala uzavření vojenského spojení Řecka a Francie a jeho vstup do Malé dohody.³⁴⁰ Protifrancouzský postoj Itálie pravděpodobně přitvrdilo i přijetí Etiopie do Společnosti národů. Záměrem Itálie bylo podřídit

³³⁷ Beneš, E.: Problémy..., s. 275-276

³³⁸ DDI, s. VII, vol. II, n. 522, L'ambasciatore a Parigi, Romano Avezzana, a Mussolini, 26.12.1923

³³⁹ Podle nového francouzského zákona mohli všichni Tunisané, kteří sloužili Francii, zažádat o francouzské občanství, tím pádem i Italové, kteří doposud podle smlouvy z roku 1896 si mohli uchovat občanství italské. (AMZV, PZ Řím 1923, č.dok. 120, XII. řádná politická zpráva)

³⁴⁰ Tamtéž

si Etiopii a spojit tak italské kolonie v západní Africe, italské Somálsko a Eritreu.

Vedle těchto bezprostředních příčin italského chladného vztahu k Francii existovaly důvody dlouhodobějšího rázu. Francie se po pochodu na Řím stala centrem italských politických emigrantů, kteří odmítali žít v Mussoliniho fašistickém režimu. Antifašistické kampaně se účastnila také celá řada francouzských politiků. Francie byla očima Italů vinna i za neuspokojivé mírové podmínky pro Itálii, se kterými se italský národ velmi těžko vyrovnával. Proto za pomoci Španělska, s nímž se koncem roku 1923 Itálie sblížila, osnovala vlastní plány ve Středomoří, které by se křížily se zájmy francouzskými. Španělsko, jemuž vládl fašismu nakloněný Primo de Rivera, se mělo stát novým italským partnerem; Itálie s ním uzavřela obchodní smlouvu, a španělský královský pár poctil svou návštěvou Itálii. Paralelně s tím dokonce Mussolini hledal oporu u dalšího souseda Francie - Německa. Viděl stupňující se německý nacionalismus, a proto prostřednictvím italského vyslance v Berlíně sondoval ochotu německé vlády spolupracovat s Itálií proti Francii.³⁴¹

Vyjmenovala jsem tady spoustu faktorů, které vypovídaly o protifrancouzské tendenci italské zahraniční politiky na sklonku roku 1923. A právě tehdy přišla zpráva o československo-francouzské smlouvě. Itálie, stejně jako další země, příliš nevěřila tvrzení, že aliance není vojenského charakteru. Její diplomaté se domnívali, že obsahuje nějaké skryté vojenské klauzule, které mají být před veřejností uchovány v tajnosti.

Italský tisk přisuzoval uzavření smlouvy následující záměry. Především se Francie chtěla nějak pojistit před postupující mezinárodní izolací a pomocí systému dohod obklíčit Německo. Ve smlouvě viděl tisk dále rozšíření francouzské hegemonie na Malou dohodu prostřednictvím ČSR a snahu o vytvoření „slovanského Rakouska“ pomocí Československa a Jugoslávie, které by mělo protiitalskou funkci.³⁴² Itálie tak měla ztratit důležité pozice ve střední Evropě, na níž si činila nárok. Dalším politickým důsledkem aliance mělo například být možné začlenění Řecka do Malé dohody a založení

³⁴¹ Moscati, R.: Gli esordi..., s. 88

³⁴² AMZV, PZ Řím 1923, č.dok. 120, XII. řádná politická zpráva

francouzského „protektorátu“ v Jaderském a Středozevním moři.³⁴³ Hospodářsky zaměřené *Messagero* vidělo v alianci další krok průmyslové a finanční expanze Francie do střední Evropy.³⁴⁴ Celkově se tedy Itálie obávala, že Francie se pozvedne a stane se opět vůdčí evropskou silou. Měla rozšířit svůj vliv v ČSR, na Balkán a do Řecka, a tím pádem ohrožit italské plány ve střední Evropě, na Jadranu a ve Středozevním.

Z francouzsko-československého spojení se vyvozoval i další možný důsledek ve formě uzavření francouzsko-jugoslávské smlouvy, kterou by Francie obklíčení Itálie dovršila. Mnohé jugoslávské noviny totiž v tom smyslu tlačily na bělehradskou vládu a určité bělehradské kruhy se domnívaly, že Beneš bude naléhat na Francii k uzavření obdobného spojení s Jugoslávií.³⁴⁵ Vzhledem k nastávající cestě Beneše do Bělehradu na konferenci Malé dohody Mussolini italskou ambasádu v hlavní městě Jugoslávie v tom smyslu pověřil, aby „učinila vše, o čem se domnívá, že je užitečné pro paralyzování Beneše“.³⁴⁶

Útoky ale nesměřovaly přirozeně jen proti Francii, ale též proti Československu. „Československo stalo se vazalem Francie a ministr Dr. Beneš agentem francouzského impéria v Evropě na zřejmou újmu vítězné velmoci italské,“ shrnoval československý vyslanec v Římě tón italského tisku.³⁴⁷ *Corriere Italiano* psalo o neklidné ctižádosti Beneše, který se snaží v Podunají obnovit bývalou habsburskou říši.³⁴⁸

Fantazie italských novinářů byla - stejně jako v případě minulé kampaně proti Československu v souvislosti s cestou Masaryka - až bezbřehá.

Dopady kampaně se snažil zmírnit Kybal při audienci u Mussoliniho 2. ledna 1924. Záznam o průběhu návštěvy je uchován na obou stranách, jednak v Kybalových vzpomínkách, jednak v Mussoliniho telegramu zaslaném

³⁴³ Tamtéž

³⁴⁴ AMZV, PZ Řím 1924, č.dok. 5, I. mimořádná politická zpráva, Italský tisk o spojenecké smlouvě francouzsko-československé

³⁴⁵ DDI, s. VII, vol. II, n. 546, L'incaricato d'affari a Belgrado, Summonte, a Mussolini, 9.1.1924

³⁴⁶ DDI, s. VII, vol. II, n. 548, Mussolini all'incaricato d'affari a Belgrado, Summonte, 10.1.1924

³⁴⁷ AMZV, PZ Řím 1923, č.dok. 120, XII. řádná politická zpráva

³⁴⁸ AMZV, PZ Řím 1924, č.dok. 5, I. mimořádná politická zpráva, Italský tisk o spojenecké smlouvě francouzsko-československé

pražskému charge d'affaires Barbarovi. Náplní se celkově shodují, přičemž ten Kybalův je nesporně obsáhlejší.³⁴⁹ Kybal kategoricky odmítl, že by smlouva obsahovala tajné dodatky či vojenské závazky, jak se zde předpokládalo, a prohlašoval, že není ani v nejmenším zaměřená proti Itálii. Mussolini vyjádřil názor, že Francie pracuje postupně na obklíčení Itálie a uvedl nové příklady jejího nepřátelského postupu. Posledním státem, který prý Itálie považovala na nenapojený na Francii, bylo Československo, což se nyní změnilo. Kybal argumentoval, že text smlouvy vychází z principů nót vyměněných mezi Benešem a bývalým italským ministrem zahraničí Sforzou v únoru 1921 a že československá politika vůči Itálii se od té doby nezměnila. Jeho konciliantní tón byl podtrhnut nabídkou užších obchodních styků, založení italské obchodní komory v Praze, účastí Itálie na pražském veletrhu a vyslání generála Grazianiho, který se těší u legionářů nesmírné popularity.

Kybalova slova nemohla jen tak snadno zmírnit nevraživost, kterou v tu chvíli Itálie pocítovala vůči všem spojencům Francie. Názor o politickém nebezpečí z Francie a jejího spojení s Malou dohodu byl ve zpracovávané italské veřejnosti hluboce zakořeněn. Itálie se najednou cítila obklíčena, izolována a do jisté míry i politicky ohrožena. Kampaň proti Československu v italském tisku tedy souvisela s protifrancouzským zaměřením zahraniční politiky Itálie na přelomu let 1923 - 1924. Poměr Itálie vůči Československu uzavřením smlouvy s Francií ještě ochladl. Byl nejvyšší čas na jeho úpravu. Zanedlouho přeci jen načas došlo k jeho zlepšení.

³⁴⁹ Kybal, V.: *Czechoslovakia...*, s. 66-68 srov. DDI, s. VII, vol. II, n. 525, Mussolini all'incaricato d'affari a Praga, Barbaro, 2.1.1924

V. Léta 1924 - 1925

1. Malá dohoda v Mussoliniho zahraniční politice a italsko-jugoslávská smlouva přátelství a srdečné spolupráci

Malá dohoda byla politickým útvarem primárně zaměřeným proti Maďarsku. Vzhledem ke členství Jugoslávie, která tímto značně posílila svoji pozici, a s níž Itálie měla některé sporné otázky, ji však Italové považovali za potenciálně nepřátelský blok států. Kromě toho, že Malá dohoda měla silné pozice na Jadranu, byla Mussolinimu trnem v oku také pro svůj dominantní vliv i ve střední Evropě, kterou Itálie toužila ovládnout sama. Konečně orientace Malé dohody na Francii, konkurenta Itálie, posilovala postavení tohoto poválečného hegemona v Evropě, což země rozprostírající se na Apeninském poloostrově rovněž vnímala s nevraživostí.

Vztah Itálie a Malé dohody lapidárně vystihl v září 1923 vyslanec Kybal: „*Poměr Itálie k Malé dohodě náleží k nejchoulostivějším otázkám zahraniční politiky italské, neboť se tu splétá krajní nedůvěra s nenasytnou expansivností a náročností, jakož i s politikou dvojího želízka v podunajských zemích.*“³⁵⁰

Ve studovaném období však ještě Mussolini, pravděpodobně mírněn Contarinim, nijak otevřeně negativně vůči Malé dohodě nevystupoval. První zkouška Mussoliniho záměrů vůči Malé dohodě měla přijít záhy po jeho nástupu k moci. Jugoslávie, ale i další státy Malé dohody, s napětím sledovaly, jak se Mussolini zachová vůči smlouvám sjednaným předchozím šéfem diplomacie Schanzerem v říjnu 1922 v Santa Margheritě. Tyto smlouvy, které prováděly rapallskou smlouvu mezi Itálií a Jugoslávií, byly totiž příznivci fašismu a nacionalismu nadmíru kritizovány.³⁵¹ V listopadu 1922, krátce poté,

³⁵⁰ AMZV, PZ Řím 1923, č.dok. 61, VIII. řádná politická zpráva

³⁵¹ Dohody se týkaly vyklizení třetího pásma zadarského, vyklizení Sušaku, správy Rijeky a dalších klíčových otázek vztahu Itálie a Jugoslávie. Otevřely cestu k hospodářské smlouvě mezi Itálií a Jugoslávií. Detailněji viz AMZV, PZ Řím 1923, č.dok. 21, VI. mimořádná zpráva politická. Kybalova zpráva současně otištěna v *Zahraníční politice* 1923, s. 407-409

co se Mussolini stal předsedou vlády, slíbil, že tyto dohody nechá předložit ke schválení parlamentu, ačkoli jej mohl jednoduše nechat uvést v platnost cestou královského dekretu. Svého slibu také dostal, počátkem února 1923 se tyto smlouvy dostaly na pořad parlamentního jednání. Smlouvy byly téměř jednomyslně schváleny a ratifikovány. To bylo z Malé dohody interpretováno velmi pozitivně, neboť Mussolini ukázal, že nemá v úmyslu vybočovat ze smířlivé linie vůči Jugoslávii, jež byla započata jeho předchůdci Sforzou a Schanzerem.

Na druhou stranu však návštěva rumunského ministra zahraničí Ducy v Římě v lednu 1923 nepřinesla pro Malou dohodu žádný pozitivní výsledek. Rumunský ministr sem jel s cílem vyjasnit vztahy mezi Itálií a Malou dohodou, tedy „*stěžovat si na italskou politiku ve střední Evropě a na Balkáně*“.³⁵² Beneš jeho návštěvu považoval za špatně načasovanou kvůli tomu, že stále věřil v Mussoliniho pád. Veřejně Duca v Římě svého hostitele uklidňoval, že „*Malá dohoda jest spolek čistě obranný, uzavřený na ochranu mírových smluv a mající cíle zcela jasné a odvozené, hlavně proti pokusům o revanchi ze strany poražených nepřátel. Itálie (...) nemusí se Malé dohody obávat, a jest vyloučeno, že by Malá dohoda měla k ní stanovisko jiné než přátelské. Kdyby tomu tak bylo, Rumunsko by nebylo v Malé dohodě*“.³⁵³ Především si ale Duca přijel do Říma stěžovat na Maďary, kteří stupňovali napětí na rumunských hranicích, a hledat u Mussoliniho proti nim zastání. V tom mu Mussolini vyhověl a zakročil u budapešťské vlády. Nic víc. Žádný skutečný výsledek, v podstatě ani žádný konkrétní cíl Ducova návštěva neměla. V rámci své utilitaristické politiky se Mussolini vyslovil pro sblížení s Malou dohodou pouze za podmínky hospodářských ústupků pro Itálii.³⁵⁴ I tak si ale Duca odnesl pozitivní dojem, že Mussolini si skutečně přeje navázat na Sforzovu politiku a chce kladně upravit svůj vztah k Malé dohodě.³⁵⁵

³⁵² Archiv ÚTGM, fond Edvard Beneš I., Rumunsko, karton 219, inv. č. 957, II. řádná politická zpráva z 15.2.1923

³⁵³ AMZV, PZ Řím 1923, č.dok. 3, I. mimořádná politická zpráva, Cesta rumunského ministra zahranič. věcí Ducy do Říma

³⁵⁴ Kybal, V.: Czechoslovakia..., s. 356, srov. DDI, s. VII, vol. I, n. 419, II ministro a Bucarest, Martin Franklin, a Mussolini, 27.1.1923

³⁵⁵ Archiv ÚTGM, fond Edvard Beneš I., Rumunsko, karton 219, inv. č. 957, II.řádná politická zpráva z 15.2.1923

I přes ratifikaci st.-margheritských smluv zůstávala problémem Rijeka. Postavení tohoto bohatého a strategicky důležitého obchodního přístavu v Jaderském moři na úpatí Istriie nebyl stále vyřešen. Připomenu, že Rijeka byla národnostně nejednotná. V samotném městě žili povětšinou Italové, zatímco okolí bylo obýváno převážně Slovany. Statut svobodného města, který Rijece zajišťovala rapallská smlouva, byl pro politické a hospodářské důvody neudržitelný. Italové a Jugoslávci zde však nemohli dosáhnout dorozumění, které by vycházelo vstříc oběma stranám. Bylo potřeba vyřešit otázku správy Rijeky, jejího celního režimu, územní organizace... Krize vyvrcholila v září 1923 převratem, kdy do čela rijecké správy Itálie dosadila vojenského guvernéra. Byl to v podstatě nátlak na Jugoslávii, aby ji donutila k jednání.

Krok vpřed k uvolnění vzájemného napětí byl učiněn na bělehradské konferenci Malé dohody, která se konala 10. -12. ledna 1924. Italská a jugoslávská delegace zasedly ke společnému stolu a rozhodly přistoupit ke vzájemnému usmíření. Tito dva zapřísáhlí političtí rivalové zde narýsovali koncept politické dohody, která se zdála být přelomem v dosavadním vzájemném vztahu. V to alespoň Jugoslávie doufala.

Dokument nesl dlouhý název Pakt o přátelství a srdečné spolupráci mezi Královstvím Italským a Královstvím Srbů, Chorvatů a Slovinců a byl podepsán v Římě 27. ledna 1924 jugoslávským ministrem zahraničí Momčilo Ninčičem a za italskou stranu Mussolinim. V prvním článku se strany zavázaly k respektu mírových smluv z Trianonu, St. Germain a Neuilly a srdečné spolupráci při jejich provádění. Druhý článek zavazoval smluvního partnera k neutralitě v případě nevyprovokovaného útoku. Třetí článek počítal s dohodou o opatřeních na ochranu společných zájmů.³⁵⁶ Smlouva byla uzavřena na 5 let.

Vzít na sebe závazek sladit společný postup v mezinárodní politice bylo skutečně odvážné už pro naprosto odlišné zájmy obou států, navíc vzhledem k členství Jugoslávie v Malé dohodě, podle níž měla Jugoslávie řídit svojí

³⁵⁶ Výslovně stanovil: V případě mezinárodních zápletek a jestliže obě vysoké smluvní strany budou shodny v tom, že jejich společné zájmy jsou nebo mohou býti ohroženy, zavazují se, že se dohodnou na opatřeních, jež společně předsevzou, aby tyto zájmy ochránily. (Používám znění uveřejněné v Zahraniční politice 1924, s. 433-440)

politiku především. Třetí článek tak nebezpečně zaváněl vměšováním se Itálie do záležitostí Malé dohody. Italsko-jugoslávská smlouva tak měla být základem pro italskou politiku ve střední Evropě a Balkánu, kde měla prozatím hlavní slovo velmoc Francie za pomoci Malé dohody .

Současně státníci načrtli i dohodu o Rijece, která měla připadnout definitivně Itálii. Stejně tak tato dohoda byla podepsána za Pašičova a Ninčičova pobytu v Římě. Rijeka se stala součástí Itálie, zatímco Jihoslovanům připadlo její okolí s malým přístavem Barošem. Byly tak od sebe odděleny dvě oblasti, které na sobě byly tradičně závislé. Slované byli zvyklí využívat rijecký přístav a Italové ve městě byli odkázáni na zásobování z přilehlých vesnic. Navíc Itálie poskytla jugoslávské straně pronájem prostorů v rijeckém Porto Grande na 50 let za symbolickou částku 1 liry ročně.

Římské smlouvy se mohou interpretovat několikerým způsobem. Předně jako dílo odborníků v Palazzo Chigi směřující k vyřešení letitého problému italsko-jugoslávských vztahů, který spočíval ve statutu Rijeky. Tato smířlivá linie vůči Jugoslávii zde měla velkého propagátora v osobě Contariniho, který byl do úřadu generálního sekretáře jmenován Sforzou, a jenž se s tímto tehdejší ministrem zahraničí podílel na vypracování rapallské smlouvy. Mussolini tak veden mezinárodním tlakem a pocitem izolovanosti - zdálo se - dal spíše prostor zkušenějším diplomatům na italském ministerstvu. Tuto tezi by potvrdil i fakt, že po odchodu Salvatore Contariniho roku 1926 do ústraní se razantně změnila Duceho politika vůči Balkánu a středoevropskému prostoru - nabrala agresivnější podoby. Je tedy otázkou, jaký měl ve skutečnosti Mussolini na sblížení s Jugoslávií podíl. Podle výše zmíněného výkladu se spíše jednalo o dílo diplomacie v Palazzo Chigi. Zajímavé ale je, že většina Italů rijecké řešení přisuzovala právě moudrosti a rozvážnosti Mussoliniho. Paradoxní tedy bylo, že byl nyní Mussolini veleben za politiku, která odpovídala linii Sforzově, a proti níž dříve fašisté a nacionalisté tolik brojili.

Další způsob interpretace spočívá v tom, že přátelská smlouva s Jugoslávií byla pro Mussoliniho jen nutné zlo, které musel podstoupit, aby

získal Rijeku a aby si otevřel bránu k expanzi na východ.³⁵⁷ Itálie se měla zabydlet především v Albánii, a pokračovat dále do Černé Hory, Řecka, Bulharska a dále. Slovy Mussoliniho: „*Itálie nemůže jít než na východ; na západě jsou státní formace národnostně definované (...) Linie mírové expanze Itálie proto směřuje vůči východu, ale pro ni je nezbytné začít vytvářet srdečné a upřímné vztahy dobrého sousedství s první zemí, na kterou narazíme při překročení našich hranic.*“³⁵⁸

Konečně třetí interpretace, kterou šířila především nacionalistická propaganda, jež za vším viděla Mussoliniho génia politiky, byla založena na tvrzení, že smlouvou s Jugoslávií vzal Duce Benešovi a Francii vítr z plachet a překazil dalekosáhlé intriky francouzské diplomacie. Ty měly spočívat v pevnějším přimknutí Jugoslávie do francouzské sféry. Tisk psal o brilantním Mussoliniho tahu, kterým znemožnil Benešův plán na přistoupení Jugoslávie k československo-francouzské smlouvě.³⁵⁹ Také rakouský kancléř Seipel gratuloval Mussolinimu k akci, která „*pocuchala Benešovy plány přimknout k sobě více malodohodové státy a svázat je s Francií*“.³⁶⁰

Beneš však takové smyšlenky razantně odmítal. V telegramu sděloval: „*Smlouva SHS s Itálií byla dělána za naší spoluúčasti, a je pro nás výhodna, ulehčuje nám situaci.*“³⁶¹ Před poslaneckou sněmovnou 6. února pak pravil: „*Už v Ženevě v září 1923 při zasedání Společnosti Národů byl jsem informován podrobně o všech přípravách a intencích jihoslovenské vlády ve věcech smlouvy s Itálií (...) S radostí /smlouvu/ vítáme jako další krok ke konsolidaci Střední Evropy.*“³⁶² Také československý tisk přijímal italskou-jugoslávské usmíření s nadšením.

Podle mého názoru jsou logické všechny 3 interpretace, které jsem tady uvedla. Možná ani sám Mussolini si v danou chvíli neuvědomoval hlavní účel, které by měly tyto smlouvy splňovat. Pro Mussoliniho politiku obecně bylo

³⁵⁷ K problematice italsko-jugoslávského poměru podrobněji viz Di Nolfo, E.: *Mussolini...*, s. 164nn.

³⁵⁸ Mussolini, B.: *Opera Omnia*, vol. XX, s. 181, Relace ministerské radě z 21.2.1924, cit. dle Di Nolfo, E.: *Mussolini...*, s. 171

³⁵⁹ AMZV, PZ Řím 1924, č.dok. 82, II. řádná politická zpráva

³⁶⁰ DDI, s. VII, vol. II, n. 569, Il ministro a Vienna, Orsini Baroni, a Mussolini, 16.1.1924

³⁶¹ AMZV, TO 1924. č. 127/24, Beneš evropským i mimoevropským ambasádám, 1.2.1924

³⁶² Beneš, E.: *Problémy...*, s. 303

příznačné lavírování a nestálost, přecházení z jednoho tábora do druhého, o čemž svědčí např. jeho politika během rúrské krize. Proto pravdě mohou odpovídat všechna tvrzení. Vzhledem k mezinárodním okolnostem Mussolini mohl zabít dvě mouchy jednou ranou. Jednak zasadit ránu do týla Francii, která se nebezpečně rozhlížela na Balkáně, a zároveň urovnat letitý spor o Rijeku, a tím dát najevo svoji dobrou vůli k usmíření s Jihoslovaný. S expanzí na východ mohl počítat jako s vedlejším produktem této politiky.

Italsko-jugoslávské dohody měly každopádně podle mého názoru výrazně pozitivní vliv na vztah Československa k Itálii. Ačkoli italský tisk spekuloval s nejrůznějšími protislovanskými a mocenskými kombinacemi Mussoliniho kroků, Československo zůstalo přesvědčené, že těmito dohodami zmizel jeden z hlavních důvodů negativního poměru Malé dohody k Itálii. Italsko-jugoslávské dorozumění mohlo také vyvolat v Československu dojem, že Mussolini opouští svoji dosavadní linii přátelství s Maďarskem a přesouvá se ve vzájemných třenicích na stranu Malé dohody. V Maďarsku totiž smlouvu považovali za italskou zradu. Oproti tomu českoslovenští představitelé zde spatřovali přátelské gesto Itálie vůči celé Malé dohodě, které nakročilo cestu i ke československo-italskému sblížení. Ještě v lednu 1924 dal nadšený Beneš Itálii najevo touhu Československa přistoupit k italsko-jugoslávské smlouvě o přátelství a formálně tak potvrdit novou srdečnější etapu ve vztazích ČSR a Itálie.

Beneš ale netušil, jak málo pro Duceho tento dokument znamená. Vztahy s Jugoslávií se uzavřením smlouvy nijak zvlášť nezlepšily. Naděje Jihoslovanů na přátelštější vztahy s Itálií se rozplývaly. Itálie si dost agresivně vynucovala nejrůznější úlevy pro své občany v Dalmácii, zatímco národnostně utiskovala slovanskou menšinu žijící u na Istrii a v Julské Krajině. Přátelská smlouva měla zkrátka jen přechodný význam, zapadala do mezinárodního rozpoložení roku 1924. Jakmile se ale dvacátá léta přehoupla do své druhé poloviny, Mussolini odstartoval zcela jinou balkánskou politiku, začal se sblížovat s Maďarskem, Bulharskem a Albánií, tedy státy, kterých se Jugoslávie obávala nejvíce.

2. Československo-italská smlouva o srdečné spolupráci

Myšlenka formálního vyjasnění vzájemného poměru mezi Československem a fašistickou Itálií zrála v Benešově hlavě dlouho. Vynořila se v souvislosti s maďarskou sanací, kdy tisk na obou stranách otiskoval nejrůznější spekulace o poměru Itálie k Malé dohodě a naopak. Svěřil se s tím v květnu 1923 vyslanci Bordonarovi, zároveň ale dodal, že jeho idea není ještě zralá.³⁶³

Tato idea nedospěla ani při Benešově srpnové návštěvě italské metropole, ačkoli ministr nešetřil chválou nad výsledky jednání a slovy o dosaženém porozumění v důležitých evropských otázkách. To byl pouze první kontakt s novou fašistickou Itálií potřebný pro vzájemné „ořukání“ a překonání nedůvěry. Uzavřít politickou smlouvu o přátelství by konec konců za tehdejší situace nemělo ani smysl. Vzhledem k mnoha sporným bodům, které bránily přátelskému poměru obou zemí, by to byl zbytečný a bezobsažný dokument, jemuž by ani nikdo žádnou důležitost nepřikládal.

Zcela jiná mezinárodní situace ovšem nastala s uzavřením italsko-jugoslávské smlouvy o přátelství v lednu 1924. Motivы, které italského vůdce vedly k souhlasu s takovým krokem, jsem se zabývala v předchozí kapitole. Šéf československé diplomacie si byl vědom toho, že je zájmem i Československa mít s fašistickou Itálií dobré vztahy. Proto okamžitě vyslal signál na Quirinal, kde měla sídlo československá ambasáda, a pověřil Vlastimila Kybala sondováním ohledně italské ochoty rozšířit smlouvu o přátelství s Jugoslávií také na Československo. Již 30. ledna zaslal Kybal uspokojivou zprávu, totiž že Itálie proti přistoupení k italsko-jugoslávské smlouvě v zásadě není.³⁶⁴

Na připojení ale Beneš nijak nespíchal, čekal na vhodnou příležitost.³⁶⁵ Mezi Itálií a Československem totiž právě panovalo napětí pramenící z italského negativního stanoviska vůči československým

³⁶³ DDI, s. VII, vol. II, n. 46, Il ministro a Praga, Chiamante Bordonaro, a Mussolini, 18.5.1923

³⁶⁴ AMZV, PZ Řím 1924, č.dok. 25, Kybal do Prahy, 30.1.1924

³⁶⁵ AMZV, TO 1924, č.180/24, Beneš do Bělehradu, 10.2.1924

reparačním úlevám, o čemž jsem se již zmiňovala výše. Posléze se navíc italský tisk opět blýskl, když uvěřil „zaručeným informacím“ *Berliner Tagblattu* o existenci tajné vojenské úmluvy, jež je součástí československo-francouzské smlouvy z ledna toho roku. Ačkoli byly dokumenty, na nichž bylo tvrzení založeno, brzy označeny za falzifikáty a Beneš z Prahy zprávu okamžitě dementoval, nacionalistická propaganda již tradičně přišla se zajímavými spekulacemi o společných československých a francouzských plánech a představila ČSR jako rušitele evropského míru.³⁶⁶ Dne 16. března 1924, na zpáteční cestě ze ženevského zasedání SN, se Beneš zastavil v Římě, aby předjednal rámec československo-italské smlouvy a především projednal i další otázky hospodářského a finančního rázu, které zůstávaly dosud nevyřešeny.³⁶⁷ Ke konečnému dojednání textu smlouvy pak došlo až o dva měsíce později, v polovině května.

Terén pro květnová jednání de facto připravil Contarini. Mussolini se předběžnými přípravami nezabýval, byl naplno zaměstnán vnitropolitickou situací. Na 6. dubna byly totiž vyhlášeny volby do Poslanecké sněmovny. Připomenu, že Contarini byl odpůrcem Mussoliniho chladné politiky vůči Malé dohodě, a zastáncem bližších styků především s Československem, jehož ministra zahraničí si velmi cenil jak profesně, tak jako přítele. Praha si nemohla přát lepšího partnera k vyjednávání. Generální sekretář byl v čilém kontaktu s Benešem prostřednictvím československé legace v Římě. Contarini se 25. února 1924 Kybalovi důvěrně svěřil, že československo-italská smlouva je dávným záměrem jeho politiky vůči Československu ve smyslu přátelství, které ho poutá k Benešovi, a že přistoupení Československa by se vztahovalo přirozeně na celý obsah italsko-jugoslávské smlouvy o přátelství.³⁶⁸ Navrhl zároveň jako formu připojení smlouvu.

Oproti tomu existoval v italské diplomacii skeptický proud, který se vyjednávání naopak snažil brzdit. Měl svého příznivce i na italské ambasádě v Praze. Koncem března vystřídal vyslance Bordonara, který byl přeřazen do

³⁶⁶ Detailní zprávu o tiskové kampani podává Kybal v II. mimořádné politické zprávě, Ohlas falzifikátů *Berliner Tagblattu* v italském tisku (AMZV, PZ Řím 1924, č.dok. 83)

³⁶⁷ Např. válečné dluhy za výzbroje legií, převzetí státních statků, obchodní doprava přes Terst atd.

³⁶⁸ AMZV, PZ Řím 1924, č.dok. 65, Kybalův telegram do Prahy, 25.1.1924

prestižnější Vídně, hrabě Bonifacio Pignatti-Morano di Custozza. Nový vyslanec po schůzce s Benešem 10. května telegrafoval své dojmy z rozmluvy do Říma. Vyjádřil se v tom smyslu, že zdárný výsledek římského jednání je otázkou osobní Benešovy prestiže a „*kdyby se vrátil s prázdnou, jeho pozice by se zde zhoršila*“.³⁶⁹ Současně Pignatti připojil i svoje kritické poznámky vůči Benešovým návrhům, které by se měly brát s rezervou. Dokonce vyjádřil své pochyby ohledně smyslu československo-italské smlouvy vzhledem k Benešově a Masarykově profrancouzské orientaci.³⁷⁰ Zasílání takových signálů do Říma však bylo stran vyslance zcela nepřípustné a Contarini Pignattiho zahrnul vlnou kritiky.³⁷¹

Mezitím si obě strany sdělovaly svá stanoviska, neboť přáním Beneše bylo smluvit principy veškerého jednání ještě před jeho příjezdem, aby byl výsledek korunován úspěchem. Beneš nespěchal, termín jednání měl být stanoven až s ohledem na postup těchto příprav.³⁷² Beneš chtěl s Itálií dosáhnout dohody, která by vážala země ke společnému postupu nejen vůči Rakousku a Maďarsku, ale i vůči celé střední Evropě, a jeho přáním bylo vytvořit dokument hlubšího politického významu.³⁷³ Předně chtěl do smlouvy zahrnout i italskou podporu v případě německého problému. První článek italsko-jugoslávské smlouvy, který se týkal mírových smluv s Maďarskem, Rakouskem a Bulharskem, chtěl rozšířit navíc o smlouvu versailleskou. S tímto závazkem však odmítala dát souhlas Itálie. „*ČSR má pro svou zeměpisnou polohu a pro své Němce jiné postavení než místně vzdálená Itálie. Proto na příklad v případě francouzsko-německé války není Itálie vázána paktem s SHS... Měla-li by se československo-italská smlouva vztahovat i na smlouvu Versailleskou, bylo by nutno studovat otázku vzhledem na Francii*“ ,

³⁶⁹ DDI, s. VII, vol. III, n. 178, Il ministro a Praga, Pignatti, a Mussolini, 10.5.1924

³⁷⁰ Tamtéž. Výslovně Pignatti napsal: „*Nevěřím, že by bylo možné, dokud vládne Beneš a Masaryk, očekávat zásadní změnu zahraniční politiky této země v náš prospěch. Beneš je důvěrníkem Francie ve střední Evropě. Podle mého názoru jeho akce nemůže být námi nahlížena s důvěrou.*“

³⁷¹ „*Tento telegram potvrzuje, že Pignatti se dosud neujal svého úřadu a neuvědomuje si své postavení.*“ (DDI, s. VII, vol. III, n. 182, Contarini al Capo Gabinetto del Ministero degli esteri, Paulucci de Calboli, Barone, a Caltagirone, 11.5.1924)

³⁷² AMZV, PZ Řím 1924, č.dok. 86, Beneš do Říma, 29.3.1924

³⁷³ Tento dojem si po rozmluvě s Benešem odnesl i Pignatti. (DDI, s. VII, vol. III, n. 178, Il ministro a Praga, Pignatti, a Mussolini, 10.5.1924)

interpretoval Contariniovo negativní stanovisko v telegramu Kybal.³⁷⁴ Další problematický bod přišel s Benešovým návrhem přičknout smlouvě i protihabsburský tón stejně jako tomu bylo v případě smlouvy s Francií. To by znamenalo de facto jen obnovení již stávajícího závazku z diplomatických nót, které si mezi sebou vyměnili Beneš se Sforzou v únoru 1921. I toto Contarini zamítnul.³⁷⁵

Poté, co se strany smluvily na principech jednání, zbývalo doladit obsah setkání ministrů zahraničí. Dne 28. dubna zaslal Beneš Contarinimu dlouhý přátelský dopis nešetřící projevy osobní přízně vůči adresátovi.³⁷⁶ Dopis začínal slovy „*Mon cher ami*“ a vyjmenovával body, které měly být předmětem římských rozhovorů. Měla to být otázka související s reparačními platy, tj. osvobozovací taxa, válečné dluhy a společný postup v rámci problému mezispojeneckých dluhů. Dále měla být vyjednána forma československé adheze. Mělo být voleno mezi variantou výměny nót a zvláštní smlouvou. Z obchodních otázek se měla probírat například otázka železničních tarifů. Nakonec měla být jako důsledek vzájemného sblížení dojednána oficiální návštěva prezidenta Masaryka v Římě, jejíž termín byl navrhován na podzim 1924. Contarini vyjádřil souhlas se všemi body, přičemž formu adheze odmítal rozhodnout sám a ponechal rozhodnutí na osobní domluvě mezi Mussolinim a Benešem v květnu.³⁷⁷

Příprava československého ministra zahraničí šla dokonce tak daleko, že čtyři dny před svým příjezdem Beneš Contarinimu vzkázal, že by bylo záhodno, aby si každá strana připravila vlastní text dohody, a na místě se jen diskutovaly věci „*přesně a konkrétně*“.³⁷⁸ Z toho je jasně vidět, jak Benešovi

³⁷⁴ AMZV, PZ Řím 1924, č.dok. 87, Kybal do Prahy, 1.4.1924

³⁷⁵ Kybal, V.: *Czechoslovakia...*, s. 75

³⁷⁶ Koncept tohoto dopisu je uložen v Archivu ÚTGM, Edvard Beneš I., karton č. 160, inv.č. 790. Dopis, který cituji, nenese žádné datum, ale vzhledem k téměř naprosté totožnosti s dopisem označeným datem 22.4.1924 a k časovému souvislostem (tento dopis je evidentně pozdější s odkazem již na uskutečněný odjezd prezidenta Masaryka na Sicílii, zatímco dopis z 22.4. s tím počítá jako s událostí budoucí - prezident odjel 22. dubna) se domnívám, že jde o znění, které bylo zasláno do Říma. Datum 23. dubna dovozují z Benešova telegramu Kybalovi téhož dne, ve kterém mu sděluje, že právě odeslal Contarinimu nový dopis, a žádá ho o zadržení toho původního s datem 22.4. (AMZV, PZ Řím 1924, č.dok. 100, Beneš do Říma, 23.4.1924). Dopis je v příloze 5.

³⁷⁷ AMZV, PZ Řím 1924, č.dok. 105, Kybal do Prahy, 30.4.1924

³⁷⁸ AMZV, PZ Řím 1924, č.dok. 114, Beneš do Říma, 11.5.1924

na římských jednáních velmi záleželo, a že doufal, že to tak cítí i Italové. Zkušený diplomat Contarini, který se s takovou žádostí nejspíše ještě nesetkal, nevěděl, co odpovědět, a radil se i s Kybalem. Nakonec prohlásil, že „*znění adheze může být načrtnuto během pěti minut, avšak ostatní otázky si vyžadují předběžná jednání*“.³⁷⁹

Pokud se zamyslím nad smyslem, který měla přisoudit zamýšlené československé adhezi k italsko-jugoslávské smlouvě italská veřejnost, nezbyvá mi než říci, že Italové ji pravděpodobně přílišný význam nepřikládali. Československo bylo pevně připoutáno k Francii a nejevilo se příliš pravděpodobné, že by budoucnost na tomto svazku něco měla měnit. Československo-italské spojenectví by pro Italy mělo význam pouze v případě, kdyby se Československo své frankofilské orientace zřeklo, a rozhodlo se přestoupit privilegované místo svého nejbližšího spojence Itálii. S takovou variantou se ale nepočítalo.

Ani vztahy před jednáním nebyly příliš dobré. Rozhodně se nedá říci, že zde panovaly jakési oboustranné sympatie. V Itálii doznívala aféra s falešnými dokumenty *Berliner Tagblattu*, která Československo, ačkoli byla pravost dokumentů brzy vyvrácena, v italských očích zařadila do škatulky tajných evropských spiklenců. Kromě toho při dubnovém konání milánského veletrhu italský král Viktor Emanuel úmyslně vynechal ze své obhlídky československý pavilon.³⁸⁰

Návštěva Beneše a jednání byly konec konců také dlouho odkládány. Mussolini si vzhledem ke svému pracovnímu vytížení při přípravě parlamentních voleb přál, aby Beneš dorazil až po jejich konání 6. dubna, tedy mezi 10. a 20. dubnem.³⁸¹ Navíc volby měly fašistické straně přinést díky novému volebnímu řádu většinu křesel v parlamentu a tím upevnit Duceho pozici ve státě.

³⁷⁹ Kybal, V.: *Czechoslovakia...*, s. 73

³⁸⁰ Československý pavilon byl původně zahrnut do královny obhlídky, na poslední chvíli byl však vyřazen. Mohlo to být buď kvůli tomu, že Československo zastupoval jen milánský konzul, ačkoli ostatní důležité národy sem vyslaly ministry obchodu, nebo to podle mého názoru mohlo být způsobeno i tím, že italský král byl předchozího roku poměrně podrážděn, když T.G.Masaryk vynechal při své cestě na Západ Řím. (AMZV, PZ Řím 1924, č.dok. 93a, Mimořádná politická zpráva milánského konzulátu č.8/24, Zahájení milánského veletrhu)

³⁸¹ DDI, s. VII, vol. III, n. 31, Mussolini al ministro di Praga, Chiamamonte Bordonaro, 6.3.1924

Se schůzkou nicméně nespěchal ani Beneš, který stále zdůrazňoval zájem shodnout se v zásadách jednání ještě před samotným setkáním. Ve druhé polovině dubna, jak mu Italové nabízeli, nemohl přijet z důvodů vnitropolitických.³⁸² Vedle toho tlačila na odklad uzavření smlouvy i francouzská vláda, která Benešovu akci sledovala s nedůvěrou a žádala si vysvětlení těchto námluv jak po Benešovi, tak po Kybalovi, za nímž vysílala sondovat své diplomaty.³⁸³ Francie se totiž značně obávala proniknutí Itálie do Malé dohody, její následné ovládnutí, a tím pádem i vytlačení svého vlivu. To by jí přirozeně snížilo mezinárodní prestiž, ztratila by oporu své mocenské politiky. Beneš se proto francouzskou vládu snažil uklidnit tím, že smlouva je v zájmu Československa, a její význam spočívá v „zabránění Itálii dělat nám potíže ve střední Evropě“.³⁸⁴ V tu dobu zároveň Francie sjednávala smlouvu s Jugoslávií, a jejím zájmem bylo, aby Benešův podpis na smlouvě s Itálií nepřišel před sjednáním smlouvy francouzské. Beneš slíbil udělat vše, „aby se to odložilo“.³⁸⁵ Smlouva měla být podepsána až u příležitosti Masarykovy návštěvy, která byla plánovaná na říjen.³⁸⁶

Beneš přijel do Říma 15. května večer. Druhého dne se setkal s italským předsedou vlády, s nímž diskutoval o všeobecných otázkách. Vlastní text adheze měl být dojednán tolíko Contarinim, ke kterému měl Mussolini plnou důvěru.³⁸⁷ Předseda vlády měl jen schválit finální znění textu.

Výsledkem jednání byla smlouva o srdečné spolupráci, někdy také nazývána paktem o srdečné součinnosti.³⁸⁸ V preambuli podobně jako u československo-francouzské smlouvy z ledna 1924 bylo zdůrazněno, že

³⁸² AMZV, TO 1924, č. 371/24, Beneš do Říma, 2.4.1924

³⁸³ 4. dubna navštívil Kybala francouzský vyslanec Barrère (AMZV, PZ Řím 1924, č.dok. 88, Kybal do Prahy, 4.4.1924) O měsíc později zas sondoval u Kybala legační rada Roux z francouzské ambasády. (AMZV, PZ Řím 1924, č.dok. 108, Kybal do Prahy, 6.5.1924)

³⁸⁴ AMZV, TO 1924, č. 387/24, Beneš do Paříže, 19.4.1924

³⁸⁵ Tamtéž

³⁸⁶ Výslovně Beneš vzkázal do Paříže: „Plán můj jest tento: 15. května pojedu do Říma, věc prodiskutujeme, připravíme, nic nepodepíšeme, smluvíme návštěvu p. prezidenta v Římě na říjen a pak teprve by se to dodělalo definitivně.“ (AMZV, TO 1924, č. 387/24, Beneš do Paříže, 19.4.1924) Skutečnost se ale odvíjela odlišně od Benešových plánů.

³⁸⁷ O debatách nad finálním textem viz Kybal, V.: *Czechoslovakia...*, s. 75

³⁸⁸ Ve francouzském originále: *Pacte de collaboration cordiale entre le Royaume d'Italie et la Republique Tchecoslovaque*. Příslušná částka italské *Gazzetta ufficiale*, ve které byla smlouva cestou královského dekretu uveřejněna in: AMZV, IV. sekce, karton 228. České znění je dostupné z denního tisku ze dne 9. července 1924.

úkolem smlouvy je udržení právního pořádku založeného mírovými smlouvami.³⁸⁹ Zbytek dokumentu de facto kopíroval znění smlouvy italsko-jugoslávské s tou podstatnou výjimkou, že byl vynechán článek 2, jenž obsahoval závazek stran setrvat v neutralitě v případě nevyprovokovaného napadení kontrahenta.³⁹⁰ „Tyto klauzule jsem nechtěl proto, že jednak neutralita neodpovídá přesně paktu o Společnosti národů a že to pro nás nemá vůbec významu,“ zpravoval Beneš z Říma.³⁹¹ Pode paktu SN byly totiž jeho signatáři povinni případně zakročit na základě rozhodnutí pléna proti agresorovi. Největší význam měla smlouva v tom, že zavazovala státy provozovat ve střední Evropě politiku vzájemné shody a podporovat status quo vyplývající z mírových smluv ze St. Germain, Trianonu a Neuilly.³⁹² Její důležitost ale nelze srovnávat se smlouvou italsko-jugoslávskou.

Smlouva se týkala tedy jen vztahů mezi Itálií a Československem. Neměla žádný dopad na úpravu italského poměru k Malé dohodě či Francii, což si původně Beneš představoval, nezavazovala ke společné nezávislé politice ve střední Evropě a vůči Německu. Její výsledek byl v tomto směru Benešovou prohrou. Smlouva de facto strany nepovinovala ničím, politika vzájemné shody či respekt mírových smluv byly již otřepané fráze. O smyslu smlouvy se Beneš vyslovil v diplomatických kruzích následovně: „Pro nás to má jen ten (...) význam, že předně zdůrazňujeme naši plnou solidaritu s SHS, za druhé ztěžujeme Maďarům a Rakušanům flirtování s Itálií a za třetí určujeme přesně náš poměr k Itálii (...)“³⁹³

Beneš ale opět, jak již bylo jeho zvykem, na veřejnosti výsledky jednání nadsazoval. Pojímal smlouvu jako pokračování dřívějších jednání s bývalým ministrem zahraničí Carlem Sforzou, za jehož působení v čele italského resortu

³⁸⁹ Znění československo-italské smlouvy o srdečné spolupráci viz. Příloha 6.

³⁹⁰ Časopis Zahraniční politika v rozboru předmětné smlouvy v tomto bodu mylně uvádí, že československo-italský pakt o přátelství klauzuli o neutralitě obsahuje. Navíc se redaktor zmýlil i v dataci smlouvy, která nebyla Benešem a Mussolinim parafována 16. března, ale až 16. května 1924. Srov. s. 683-685, roč. 1924.

³⁹¹ AMZV, PZ Řím 1924, č.dok. 120, Beneš do Prahy, 17.5.1924

³⁹² NA, Předsednictvo ministerské rady (dále jen PMR), karton 4059, Protokol ze 103. schůze ministerské rady dne 5.6.1924, Referát ministra věcí zahraničních o zahraniční situaci

³⁹³ AMZV, PZ Řím 1924, č.dok. 120, Beneš do Prahy, 17.5.1924

zahraničních věcí spojovaly obě země přátelské vztahy.³⁹⁴ To lze z Benešovy strany také chápat jako snahu o vnitřní vyrovnání s faktem, že paktování s nedemokratickým fašismem se mu ze zásady přičilo, avšak za tehdejší mezinárodní situace se to zdálo být rozumným krokem. Po uzavření československo-italské smlouvy prezentoval smlouvu jako důležitý krok k zajištění míru a předpovídal, že rok 1924 bude „*rokem konsolidace střední Evropy*“.³⁹⁵ O tomto roce se to pak i říci dalo.

Československý i italský tisk přirozeně Benešovo jednání v Římě vítaly. V Itálii se opět vzpomínalo na společný boj Čechoslováků na italské frontě a Beneš byl nazýván „*duševním otcem československé samostatnosti*“.³⁹⁶ Návštěva Beneše byla považována za projev přátelství a zdůvodňována tím, že československý ministr si chce po uzavření smlouvy s Francií Itálii usmířit. Především nacionalistický tisk pak přisuzoval návštěvě Benešově zajímavý smysl. Pojímal ji jako jakousi „*cestu do Canossy*“ a za uznání italské převahy v Podunají.³⁹⁷ Rovněž se psalo o Římu jako o bodu, u něhož se scházejí linie z Bělehradu a Prahy. „*Všecky cesty vedou do Říma,*“ s radostí hlásalo *Popolo d'Italia*.³⁹⁸

Ani český tisk nezůstával s pozitivním hodnocením Benešovy cesty pozadu, naopak výsledek jednoznačně považoval za Benešův úspěch a suverénně psal o „*největší srdečnosti*“ rozhovorů československého ministra s italským vůdcem či o „*příbuznosti politických názorů obou zemí*“.³⁹⁹ Psalo se o společných zájmech, vztazích vyplněných vzájemnými sympatiemi a respektem a neopomněla se opět zdůraznit ani válečná spolupráce. Beneš si však ve skutečnosti byl vědom, že za zvláštní úspěch smlouva být označována nemůže.

³⁹⁴ NA, PMR, karton 4059, Protokol ze 103. schůze ministerské rady dne 5.6.1924, Referát ministra věcí zahraničních o zahraniční situaci

³⁹⁵ Lidové listy, 18.5.1924, s. 1

³⁹⁶ Ohlasy italského tisku na Benešovu cestu do Říma a československo-italskou smlouvu o přátelství jsou obsaženy v IX. mimořádné politické zprávě římské ambasády a Mimořádné zprávě politické milánského konzulátu 9/24, AMZV, PZ Řím 1924, č.dok. 136 a 126a

³⁹⁷ AMZV, PZ Řím 1924, č.dok. 142, V. řádná politická zpráva

³⁹⁸ AMZV, PZ Řím 1924, č.dok. 126a, Mimořádná zpráva politická milánského konzulátu 9/24

³⁹⁹ České slovo, 17.5.1924, s. 7

A jak hleděl na československo-italskou smlouvu Mussolini? Není třeba si dělat iluze o tom, že by pro Mussoliniho tento pakt něco zvláštního znamenal, že by mu přikládal vyšší politický význam. Jeho výrok z 21. května 1924, totiž, že „*srdečná úmluva o spolupráci italsko-československé jest podstatnou složkou míru ve střední Evropě*“, byla jen obecná teze.⁴⁰⁰ Vždyť smlouva byla ještě méně obsažná než pakt s Jugoslávií, který, jak se ukázalo, k přátelské politice Itálie vůči této zemi rozhodně nevedl. Pro Kybala byla tato smlouva „*pouhým přívěskem k italsko-jugoslávské smlouvě*“.⁴⁰¹ Historik Salvatorelli o ní proto, že zůstala nepoužívaná a téměř neznámá, psal jako o „*mrtvé literě*“ (lettera morta).⁴⁰² O Mussoliniho přístupu k přátelským vztahům k Československu svědčí i to, že po pěti letech, kdy měla platnost smlouvy vypršet, neprojevil nejmenší zájem o její prolongaci a československou nabídku stran toho odmítnul.⁴⁰³

Mussoliniho poměr k smlouvám obecně trefně vystihl jeho tehdejší podřízený Raffaele Guariglia: „*...Mussolini nepřikládal mezinárodním smlouvám žádný význam. Však žádná země nikdy nepodepsala tolik paktů a smluv jako Mussoliniho Itálie; on nikdy neodmítl svůj podpis na jakékoliv úmluvě, která mu byla navržena, ani na takové, která by byla v největším protikladu s jeho idejemi a záměry.*“⁴⁰⁴ Mussolini se totiž obával mezinárodní izolace a pod tímto zorným úhlem smlouvy posuzoval. I smlouva s Československem měla pro něj tento smysl.

Každopádně i přes všechny okolnosti, které jasně mluvily ve prospěch toho, že smlouva o přátelství a srdečné spolupráci je v podstatě formální, květnovou návštěvu Beneše a uzavření paktu je nutno považovat za jakýsi vrchol přátelství mezi Československem a fašistickou Itálií. V meziválečné době už státy k sobě blížeji neměly. Smlouva, která byla v květnu pouze parafována, měla být Benešem v Římě slavnostně podepsána na přelomu

⁴⁰⁰ Venkov, 22.5.1924, s. 7

⁴⁰¹ Kybal, V.: *Czechoslovakia...*, s. 69

⁴⁰² Salvatorelli, L.: *Il fascismo...*, s. 74

⁴⁰³ Srov. Mussoliniho výroky, které cituje F.Caccamo in: *Československo...*, s. 87: např. „*Smlouva z července 1924 zapadala (...) do politické situace, která měla svůj raison d'être ve spolupráci italsko-jugoslávské a italsko-československé smlouvy, která se změnila v důsledku vypršení smlouvy italsko-jugoslávské.*“

⁴⁰⁴ Guariglia, R.: *Ricordi...*, s. 40

června a července po skončení zasedání Rady Společnosti národů.⁴⁰⁵ V polovině června však vyvolala bouři po celé Evropě aféra se zavražděním italského socialisty Matteottiho. Českoslovenští vládní představitelé odmítli vzdát svůj hold fašistickému režimu. Beneš už do Říma nejel a pak ani Masaryk. Místo očekávaného podpisu československého ministra zahraničí se tak vedle Mussoliniho signatury na smlouvě objevil pouze podpis vyslance Kybala.

Stejně tak jako po Benešově první návštěvě v Římě, kdy Mussolini projevil svoji agresivitu v zahraničních vztazích, tak i po jeho druhém setkání s italským předsedou vlády byla Evropa opět otřesena. Druhý korfský incident se sice nekonal, zato však pozornost připoutal vnitrostátní skandál, který odhalil, že Mussoliniho vláda se postupně přetváří v teror fašistické strany.

3. Ohlas vraždy Giacoma Matteottiho v Československu

Mussolini byl jmenován předsedou vlády v říjnu 1922. Fašistická strana však tehdy měla v parlamentu velmi nízké zastoupení, většinu křesel zabírali socialisté, liberálové a nacionalistický blok. Nový předseda mohl vládnout díky plné moci, kterou parlament této vládě odhlasoval. Pozice vlády ale z počátku nebyla silná, a proto stále častěji se Mussolini nechával slyšet, že je nutné vypsát nové parlamentní volby. Již v dubnu 1923 předložil fašistický poslanec Giacomo Acerbo dolní komoře návrh nového volebního řádu. Strana, která by získala ve volbách alespoň jednu čtvrtinu všech hlasů, měla nárok na dvě třetiny křesel v poslanecké sněmovně. Návrh prošel, poslanecká sněmovna si sama podepsala svůj ortel.

Koncem ledna 1924 byl královským dekretem rozpuštěn parlament. Do voleb zbývaly více jak dva měsíce. Toto období bylo chudé na události zahraniční politiky, předseda vlády byl naplno zaměstnán přípravou voleb, které měly odstartovat novou etapu fašistické diktatury. Aby si Mussolini

⁴⁰⁵ Od původních plánů, kdy by smlouvu měl podepsat Masaryk v říjnu, se upustilo už v květnu.

zabezpečil vítězství, sestavil volební kandidátku fašistické strany nejen z fašistů, ale i z význačných osobností náležejících do jiných stran. Tak například se na kandidátní listině objevili i liberálové Vittorio Emanuele Orlando či Antonio Salandra, Mussoliniho předchůdci na předsednickém křesle vlády. Volební kampaň opět doprovázelo fašistické řádění, výhrůžky, násilí, strana zase dokázala, že je odhodlána se domoci svého i za pomoci síly.

Volby připadly na 6. duben 1924. Jak se dalo předpokládat, fašistická strana se stala jejich vítězem. Překvapení ale přineslo velké procento hlasů odevzdaných fašistické kandidátce. Tato listina získala 65% hlasů a tomu odpovídající počet poslaneckých křesel.⁴⁰⁶ Opozice byla v jasné menšině.

Dne 24. května se poprvé sešla poslanecká sněmovna v novém složení. Mussolini se domníval, že mu už jeho vítězství nemůže nikdo vzít. Byl ale velmi překvapen, když 30. května za řečnický pult předstoupil socialista Giacomo Matteotti. Tento statečný muž obvinil fašisty ze zločinů, napadl výsledky voleb, jejich nedemokratický průběh, a žádal jejich anulování. Ten den večer, poté, co přednesl v poslanecké sněmovně svůj odvážný projev, svým přátelům s úsměvem sdělil: „*Nyní si můžete připravit moji pohřební řeč (...)*“.⁴⁰⁷ Jeho sarkastická předpověď se vyplnila. Deset dní poté, 10. června byl unesen pěti fašisty a brutálně zavražděn.

Matteottiho mrtvola byla nalezena až o dva měsíce později. Skandál vypukl ale záhy po jeho zmizení, protože bylo jasné, že za tím má prsty fašistická strana, která se chtěla zbavit nepohodlného politika. Vyšlo najevo, že Matteotti vlastnil určité kompromitující dokumenty, které by rozvířily prach na nejvyšších místech. Pozice Mussoliniho se otřásala, předpokládal se jeho brzký pád. Mussolini byl donucen odevzdat ministerstvo vnitra nacionalistovi Federzonimu, a dokonce se objevovalo volání po Mussoliniho odchodu i z křesla předsedy vlády, jež mělo být obsazeno buď výše jmenovaným Federzonim, Salandrou či Orlandem.⁴⁰⁸

Mussolini se po tomto vnitřním skandálu značně obával, jakou odezvu vyvolala událost v zahraničí. Všem ambasádám a legacím v Evropě a z části i

⁴⁰⁶ Zahraniční politika 1924, s. 398

⁴⁰⁷ cit. dle Sforza, C.: L'Italia... s. 149

⁴⁰⁸ AMZV, PZ Řím 1924, č.dok. 140, Kybal do Prahy, 18.6.1924

v Americe adresoval telegram s absolutní předností ve kterém žádal, aby jej diplomaté informovali o reakcích veřejného mínění na zmíněnou událost.⁴⁰⁹

Všeobecně tento zločin vyvolal v zahraničí neobyčejné rozhořčení. „*Itálie se oddělila následkem zavraždění posl. Matteottiho od velkých i malých demokracií evropských a upadla nejen v izolaci, nýbrž i v klatbu, jaké není paměti,*“ psal ve své pravidelné vyslanecké zprávě Kybal.⁴¹⁰ Některé země se zdráhaly přímo Mussoliniho ze zločinu obvinít a věřily v jeho nevinu, jako např. Španělsko, naprostá většina států však vinu za tuto politickou vraždu přičítala fašistickému diktátorovi. Nejostřejší byla sousední Francie, kde se konaly četné protifašistické demonstrace a kde byl zločin spáchaný na Matteottim odsouzen i parlamentem.

Z Prahy zpravoval Pignatti 19. června: „*Pokud se vyloučí komunistické noviny a sociálně demokratické noviny Právo lidu, jejichž styl je nesmlouvavý, tón zdejšího tisku se neodlišuje příliš od tónu po všeobecných volbách, tj. kritického vůči volebnímu úspěchu fašistů - Z.Č./, který chtěl zastiřit jejich velkolepý výsledek proto, aby si mohl vylévat zlost vůči fašismu. Postoj tisku ale nemá žádnou odezvu ve veřejném mínění, které se neukazuje jako nadmíru pohnuté. Jedinou dosavadní manifestací bylo zaslání soustrastného telegramu (...) parlamentní skupinou sociálních demokratů sjednoceným socialistům v Římě. /Partito socialista unitario byla strana, jejíž byl Matteotti předsedou - Z.Č./ Domnívám se, že pokud se neobjeví nová podstatná fakta, (...) jazyk tisku se brzy vrátí do normálu.*“⁴¹¹

Pignatti měl vskutku pravdu co se týče postoje tisku a vyplnila se i jeho předpověď ohledně krátkodobého trvání politických ataků vůči italskému režimu. Vraždu Matteottiho využili k protifašistické propagandě pouze komunisté a socialisté. Pro ně byl Matteotti symbolem, „*mučedníkem pravdy i vykupitelem svého lidu*“.⁴¹² Mussoliniho vina byla jasná. Zatímco pro socialisty

⁴⁰⁹ DDI, s. VII, vol. III, n. 270, Mussolini a tutte le ambasciate e legazioni in Europa, agli ambasciatori a Washington, Caetani, a Rio de Janeiro, Badoglio, e a Buenos Ayres, Aldrovandi, 18.6.1924

⁴¹⁰ AMZV, PZ Řím 1924, č.dok. 148, VI. řádná politická zpráva

⁴¹¹ DDI, s. VII, vol. III, n. 282, Il ministro a Praga, Pignatti, a Mussolini, 19.6.1924

⁴¹² Právo lidu, 20.6.1924, s. 1

byl italský vůdce pouze „intelektuálním původcem zločinu“,⁴¹³ komunisté jej bez okolků nazývaly „tisíceronásobným vrahem“ či „krvavým lotrem“.⁴¹⁴ Ostatní noviny psaly o Matteottiho vraždě především po jeho zmizení, pár dní poté jejich zájem ochladl. Noviny stáhly zločin z titulní strany, opustily svůj expresivní slovník a uveřejňovaly hlavně přejaté zprávy.

Veřejnost možná brzy zapomněla, vysocí politici činitelé si ale tento odstrašující případ fašistického teroru jen tak z paměti nevy mazali. Prezident Masaryk odložil pro svůj zdravotní stav svoji plánovanou cestu do Říma na neurčito. Italové ale těmto výmluvám neuvěřili. Brali sice ohled na prezidentovo stáří a zdravotní stav, avšak ten se podle nich od okamžiku, kdy byla cesta naplánována, nijak nezhoršil. „(...) prezident, který skvěle vydržel posledně náročnou cestu na Moravu, jezdí denně na koni a vede aktivní život (...) Aniž bych to mohl ještě formálně potvrdit, myslím si, že s odvoláním jeho návštěvy Říma má něco společného Kybal, který je zde asi měsíc, (...) a který mu temně popsal situaci v Itálii. Nedá se proto vyloučit, že předseda vlády, který zajisté s fašismem nesympatizuje, a je přísně vázán stranickými pouty na Kybala, se nechal ovlivnit jeho vyprávěním, a agitoval u prezidenta republiky a u Beneše, aby je přiměl k odvolání /prezidentovy/ návštěvy Říma.“⁴¹⁵

Ani Beneš neodjel do Říma podepsat smlouvu o přátelství. Zdůvodňoval to vnitropolitickou krizí a problémy v koalici, které mu nedovolily, aby zemi opustil.⁴¹⁶ K podpisu byl zplnomocněn Vlastimil Kybal, který tak 5. července završil několikaměsíční úsilí o sblížení, kterého však dosaženo nebylo.

Matteottiho vražda potvrdila, že přátelskému poměru Československa a Itálie nestojí v cestě jen rozdílné zahraniční zájmy, ale i naprosto odlišný charakter státních režimů. Bylo stále více zřejmé, že i přes veškerou snahu je téměř nemožné dosáhnout trvalejšího sblížení obou zemí a mluvit o jejich srdečných vztazích.

⁴¹³ Právo lidu, 17.6.1924, s. 7

⁴¹⁴ Rudé právo, 17.6.1924, s. 2

⁴¹⁵ DDI, s. VII, vol. III, n. 464, Il ministro a Praga, Pignatti, a Mussolini, 27.8.1924

⁴¹⁶ AMZV, PZ Řím 1924, č.dok. 143, Beneš do Říma, 27.6.1924

4. Snahy o mírové záruky pro Evropu a rozdílný postoj Československa a Itálie k ženevskému protokolu

Nejzávažnějším poválečným evropským problémem byly po dlouhou dobu reparace a hospodářská obnova válkou poražených zemí. Tyto státy žádaly o úlevy z povinností, které jim ukládaly mírové smlouvy, a které jim bránily v hospodářském rozvoji. Pomoci, ať už ve formě reparačních úlev či mezinárodní půjčky, se dostalo Německu, Rakousku i Maďarsku.

S odstupem času ale ztrácela hospodářská pomoc poraženým pozici hlavního tématu diskusí Společnosti národů či jiných mezistátních konferencí. Na jeho místo nastoupila otázka bezpečnosti a mírových záruk. Pováleční vítězové toužili vytvořit garance proti tomu, aby se svět opět neocitl ve válce. Chtěli docílit toho, aby mírové uspořádání bylo trvale respektováno i zeměmi, které se na jeho tvorbě nepodílely, a aby se státy naučily řešit případné spory diplomatickou cestou. Jako další záruka míru pak mělo sloužit omezování zbrojení. Společnost národů vytvářela pouze půdu pro zmiňovanou mírovou politiku, články jejího Statutu byly v tomto směru nedostatečné.⁴¹⁷

Již v roce 1923 vzešel z pera Brita Lorda Roberta Cecila návrh smlouvy o vzájemné pomoci, který byl předložen Shromáždění Společnosti národů v září toho roku. Pokud by se signatářský stát podřídil odzbrojovacímu plánu vypracovanému Radou SN, byla by mu poskytnuta okamžitá pomoc ostatními signatáři. Takové široké závazky ale neodpovídaly zájmům Velké Británie či Itálie, vedle toho smlouva opomíjela důležitost mírových opatření jako smířčí řízení či arbitráž, a tak návrh neprošel.

Příznivější situace pro bezpečnostní iniciativy nastala v létě 1924. Ve Francii vystřídal Poincarého na premiérském křesle levicový Edouard Herriot. Došlo ke sblížení Francie s Británií, kde vládli labouristi, a byl schválen Dawesův plán. Na jubilejním 5. zasedání Společnosti národů v září 1924 se stala bezpečnost hlavním tématem diskusí. Společnost hledala náhradu za návrh smlouvy o vzájemné pomoci, proti níž byly četné výhrady.

⁴¹⁷ Statut Společnosti národů například nestanovil pro signatáře obligatorní mírové řešení sporů.

Za této situace vystoupil do popředí Edvard Beneš, když aktivně začal podporovat původně francouzský podnět k uzavření Protokolu o mírovém řešení mezinárodních sporů, označovaný jako ženevský protokol.⁴¹⁸ Ten byl postaven na třech pilířích: vytvoření všeobecných bezpečnostních záruk pro členské státy Společnosti národů, povinnost řešit mezistátní spory arbitráží a uvolnění cesty k odzbrojení. Protokol se snažil vyloučit válku jako prostředek k řešení mezinárodních sporů, stanovil ale jisté výjimky, kdy byla válka legální, například při sebeobraně napadeného státu. Pokud by státy nevyřešily spor mezi sebou, měly povinnost postoupit spor Stálému dvoru mezinárodní spravedlnosti v Haagu nebo Radě SN, v případě že by se Rada jednoznačně nevylovila, tak zvláštní nezávislé arbitrážní komisi. Protokol definoval i subjekt agresora. Byl jím ten, kdo by se nepodrobil tomuto smírčímu či arbitrážnímu postupu, porušil předběžné opatření učiněné v době konfliktu Radou SN anebo porušil demilitarizované pásmo. Proti takovému státu by mohly být použity kolektivní vojenské sankce.⁴¹⁹ Současně zavazoval státy k účasti na pravidelných konferencích o odzbrojení. Významný rozdíl oproti smlouvě vzájemné pomoci také spočíval v tom, že protokol měl doplnit mezery ve Statutu SN, po jeho přijetí by tak byl závazným pro všechny členy Společnosti.

S protokolem muselo nejprve vyjádřit souhlas plénum SN, poté jej musela většina členských států ratifikovat. Z vítězných velmocí byla samozřejmě nejvíce na uchování mírového uspořádání zainteresována Francie, která versailleským mírem vracela Německu pokoření z prusko-francouzské války. Situace v Anglii a Itálii byla složitější. Mussolini rozhodně nebyl přívržencem Společnosti národů a byla mu proti mysli i idea dosažení trvalého míru. Ohledně dosažení odzbrojení byl také velmi skeptický. S ozbrojenou silou stále počítal jako s klíčovým faktorem v mezinárodních vztazích. Jeho výprava na Korfu toho byla důkazem. Nedovedl si představit, že státy by se dobrovolně zřekly své armády, zbraní a námořnictva, a tím odevzdaly jeden

⁴¹⁸ K jeho vzniku a osudu podrobněji viz Břach, R.: Ženevský protokol o pokojném vyřizování mezinárodních sporů z roku 1924, in: Historie a vojenství, Roč. 41, č. 6 (1992), s. 30-47

⁴¹⁹ Obligatorní vojenské zakročení tak bylo v mezinárodním právu novinkou. Pakt SN povinnost vojenských sankcí proti agresorovi neukládal, umožňoval toliko hospodářskou a finanční blokádu. Vojenské zakročení mohlo být dle Paktu státům pouze doporučeno.

z nejdůležitějších nástrojů mezinárodní politiky. Ozbrojená síla byla pro Mussoliniho jednoznačně jedním z prostředků, pomocí něhož měl v plánu dobýt pro Itálii ztracenou prestiž a zařadit ji zpět mezi „velké mocnosti“.

Činnost italské delegace na podzimním zasedání SN v Ženevě proto byla vedena tímto duchem. Nicméně vystupovat otevřeně proti vlně pacifismu, která zaplavila v té době Evropu, by bylo pro Itálii politicky neúnosné. Stala by se terčem útoků pro všechny velké i malé státy, mohla by být označována za jedinou zemi, která maří snahy o udržení trvalého míru v Evropě. Proto se její delegace chovala opotunně a čekala, jak se k projektu postaví ostatní státy. Vidouce, že projekt neztroskotá, italští delegáti na poslední chvíli začali protokol nadšeně podporovat a velebit jej pro jeho vliv na zabezpečení budoucího míru. Vittorio Scialoja, hlava italské delegace, prohlásil, že „*protokol je mezníkem v cestě vedoucí k vyšší mezinárodní spravedlnosti při organizování míru*“.⁴²⁰ Konečně při hlasování jej Italové podpořili. K schválení ženevského protokolu došlo 2. října 1924.

Italský delegát v Ženevě Salandra též nabádal Mussoliniho, aby si udělal čas a alespoň na jeden až dva dny do švýcarského sídla SN také přicestoval.⁴²¹ Představil by se zde jako pacifista, a navíc by ukázal, že v Evropě panující přesvědčení o tom, že Mussolini nemůže pro vnitropolitickou krizi opustit ani nakrátko Itálii, je mylné.⁴²² Mussolini však odmítl vzdát Společnosti národů svůj hold a navíc se v Ženevě představit jako osoba, která jen následuje hlavní aktéry pacifistického procesu, Herriota a MacDonalda.⁴²³

S Itálií se tedy nedalo do budoucna počítat. I Beneš si z jednání italské delegace odnesl dojem, že se nechová upřímně.⁴²⁴ Mussolini se 15. listopadu 1924 v poslanecké sněmovně nechal slyšet, že Itálie si ještě bude muset

⁴²⁰ Cituje Salvemini, G.: Mussolini..., s. 89

⁴²¹ DDI, s. VII, vol. III, n. 472, Il delegato alla Societa delle Nazioni, Salandra, a Mussolini, 29.8.1924

⁴²² Po celou druhou polovinu roku 1924 byla Mussoliniho pozice velmi nejistá vzhledem k Matteottiovi vraždě a odhalení, že za zločin byl odpovědný i Mussolini. Dva týdny před zahájením zasedání SN bylo Matteottiovo tělo nalezeno, což opět přivodilo veřejné bouře proti fašistickému režimu. Zahraniční politika téměř naplno ustoupila vnitropolitickým problémům.

⁴²³ DDI, s. VII, vol. III, n. 475, Mussolini al delegato alla Societa delle Nazioni, Salandra, 30.8.1924

⁴²⁴ AMZV, Telegramy došlé (dále jen TD) 1924, č.972/1924, Beneš z Ženevy, 19.9.1924

rozmyslet, zdali protokol ratifikuje. Zdůvodňoval to s ohledem na Anglii, která se ještě nevyslovila, a dokonce sem zapletl i otázku nového amerického imigračního zákona, který zpřísňoval kvóty pro příliv přistěhovalců z Itálie.⁴²⁵ Měl snad Mussolini již v tomto okamžiku v plánu řešit italský populační problém se zbraní v ruce a hledat novou půdu a surovinové zdroje pro italské osadníky?

Mussoliniho váhání mohutně povzbuzovala i tisková propaganda, která italskou veřejnost přesvědčovala o nesmyslnosti ženevských mírových a odzbrojovacích principů.⁴²⁶ V souladu s realistickým paradigmatem mezinárodních vztahů hlásala, že přirozeností každého státu je rozmnožovat své území a vytvářet impérium, přičemž nevyhnutelným důsledkem srážky s druhým státem je válka. Aby více ospravedlnila takové potencionální akce Itálie, tisková propaganda označovala vlast za zemi chudou, která nemá dostatek půdy, surovin a volnosti. To, čemu se Společnost národů chtěla vyvarovat, tedy válce, tisk označoval za historický zákon, ideovou bázi ženevského protokolu pak za soustavu lží.

Osud protokolu byl nejistý. Aby protokol nabyl účinnosti, musely být odevzdány ratifikační listiny od většiny stálých členů Rady SN a nejméně deseti dalších členů Společnosti.⁴²⁷ Kladný postoj Francie byl předem dobře znám. Stanovisko Anglie bylo v tomto okamžiku rozhodující. Během schválení protokolu v Ženevě byla u moci labouristická vláda v čele s Ramsay MacDonalodem, která však byla v říjnových volbách poražena konzervativci. Nový premiér Stanley Baldwin se necítil být vázán pacifistickou politikou vlády předchozí a zahraniční politiku tohoto kabinetu chtěl opět přesměrovat mimo Evropu - ke koloniím. Nový ministr zahraničí Austen Chamberlain si vyžádal čas na rozmyšlenou.⁴²⁸ Anglie hledala spojence, kterému byla

⁴²⁵ Mussoliniho tyto kvóty rozhořčily s ohledem na množství surovin, které je údajně nedostatečné na to, aby uživilo veškeré obyvatelstvo Itálie. „*Nasyčené /Spojené/ státy /americké/ mohou hlásati mír, ale pokud Itálie neví, kde najít surovin, a kam poslat nadbytek svého obyvatelstva, je to mír galejních žalářníků, a nikoli mír svobodných lidí.*“ (AMZV, PZ Řím 1924, č.dok. 176, XI. řádná politická zpráva

⁴²⁶ Zpráva o této kampani je součástí XII. řádné politické zprávy (AMZV, PZ Řím 1924, č.dok. 196)

⁴²⁷ Břach, R.: Ženevský..., s. 45

⁴²⁸ Tamtéž

pacifistická politika a ochrana slabších států také proti mysli. Tím byl jednoznačně Mussolini.

V prosinci 1924 přijel Chamberlain do Říma na přátelskou návštěvu. Tato návštěva měla pro Mussoliniho cenu zlata. Od Matteottiho vraždy byl v politické izolaci a Chamberlainova přítomnost mu prospěla nejen na poli mezinárodním, ale i uvnitř státu. Jedním z plodů této návštěvy bylo i Mussoliniho definitivní ne podpisu ženevského protokolu. Učinil to právě v okamžiku, kdy byl Řím hostitelem schůze Rady SN, čímž ušetřil této mezinárodní organizaci rány dvě. „*Zralý italský lid,*“ pravil Mussolini 11. prosince 1924 před senátem, „*zbavil se již dřívějšího donkichotství, ve kterém se bil za cizí zájmy, a národní důstojnost i zkušenost naučily jej nyní větší opatrnosti a odvážnosti. Protokol ženevský jest sice ušlechtilý pokus zabránit válkám, avšak věc je choulostivá, ježto v Ženevě chtějí vytvořit nadstát mající svůj nejvyšší štáb a svého vrchního velitele*“.⁴²⁹ Zamítavý postoj Itálie k protokolu ještě Mussolini zdůraznil italským vyslancům na konci března 1925, v okamžiku, kdy byl osud dokumentu již zpečetěn: „*Italská vláda, která nepodepsala ženevský protokol, nelituje jeho předčasného konce. Naopak vláda doufá, že se již nebude o protokolu, zbytečné kopii klauzulí Statutu, mluvit. Vláda by se tudíž postavila proti opětovnému předložení ženevského protokolu, i kdyby byl zamaskován v jiné podobě*“.⁴³⁰

Anglii se vstřícný postoj k Mussolinimu vyplatil. Nestala se první, ani jedinou velmocí, která svůj podpis na protokolu odmítla. Chamberlain definitivně zavrhl ženevský protokol 12. března 1925 na zasedání Rady SN, když dal přednost německému návrhu rýnského bezpečnostního paktu. Ten pro Anglii přinášel mnohem méně závazků, a měl proto větší naději na úspěch. Tím byl ženevský protokol pohřben. Anglie se nechtěla podříditi povinné arbitráži a připustiti ostatní státy k vlastním sporům. Stejně tak odmítala se účastnit sporů, které se jí přímo netýkaly, a být garantem evropského míru v oblastech, které byly mimo její zájmovou sféru. Také Itálii se začala více zamlouvat varianta, s kterou předstoupilo počátkem roku 1925 Německo, kdy

⁴²⁹ AMZV, PZ Řím 1924, č.dok. 196, XII. řádná politická zpráva

⁴³⁰ DDI, s. VII, vol. III, n. 781, Mussolini all'ambasciatore a Londra, Della Torretta, e all'incaricato d'affari a Parigi, Summonte, 29.3.1925

by se ručiteli míru v Evropě staly čtyři západní velmoci.⁴³¹ Tak byla nakročena cesta k paktu, který spatřil světlo světa na podzim 1925 v Locarnu.

Neúspěch ženevského protokolu byl pro Beneše obrovským zklamáním. Československý ministr zahraničí vložil do ženevského protokolu veškerou svoji energii. Byl hlavním iniciátorem všech prací, vypracovával různé návrhy, v Ženevě byl středem pozornosti. Pozvedl tím prestiž nejen svou, ale i celého Československa. Na osudu protokolu mu nesmírně záleželo. „*Shromáždění Společnosti roku 1924 podniklo dílo světového politického významu, které, zdaří-li se, může hluboce změnit podmínky mezinárodního politického života,*“ pravil Beneš 30. října 1924 v poslanecké sněmovně.⁴³²

V Československu byla práce ministra Beneše oceňována a jeho snahy nacházely širokou podporu. Dne 28. října prezident ratifikoval protokol svým podpisem u příležitosti výročí československé samostatnosti, vláda jej schválila o den dříve.⁴³³ Tento postup byl poměrně neobvyklý, v ostatních demokratických zemích předkládaly vlády protokol ke schválení parlamentům. Z hlediska platné československé ústavy se však v případě ženevského protokolu nejednalo o mezinárodní smlouvu, a tudíž postačilo k jeho schválení usnesení vlády. Vynechání parlamentu v případě takto důležitého dokumentu však bylo trnem v oku mnoha poslanců, kteří si na tuto skutečnost v plénu upozorňovali.⁴³⁴

Poslanci reagovali na Benešův projev, respektive na ženevské dílo, které stálo za ním, vesměs pozitivně, na závěr zasedání bylo Benešovo expoé většinou schváleno. Agrárník Hnídek vzpomínal na mírové snahy krále Jiřího z Poděbrad a naznačil paralelu mezi ním a Edvardem Benešem. „*Je zvláštní shodou okolností, že jako tehdy byl to Čech, který první naznačil lidstvu cestu, jakou má jíti při vyřizování svých sporů mezinárodních, je to nyní zase Čech, náš ministr zahraničí dr. Beneš, který v Ženevě právě v této otázce měl nejen iniciativu, nýbrž i hlavní spolupracovníctví na díle, o kterém právě nám zde*

⁴³¹ Tamtéž

⁴³² Beneš, E.: Boj o mír a bezpečnost státu. Československá zahraniční politika v projevech ministra dra. Ed. Beneše 1924-1933, Praha: Orbis 1934, s. 289-290

⁴³³ NA, PMR, karta 4380, Protokol ze 114. schůze ministerské rady dne 27.10.1924

⁴³⁴ www.psp.cz, stenoprotokoly z 295. a 296. schůze Poslanecké sněmovny NS RČS 1920-1925, 30.10.1924

podával zprávu.“⁴³⁵ Ludwig Czech z německé sociální demokracie pro změnu přivítal, že Svaz národů, dříve jen „*nástroj vítězných mocností*“ získává nyní práci nový širší rozměr.⁴³⁶

Proti protokolu vystoupili němečtí a maďarští nacionalisté a přirozeně také komunisté. Bruno Kafka z německé národní strany svobodomyšlné ze zásady odmítal protokol vzhledem k tomu, že je postaven na nespravedlivých základech daných mírovými smlouvami, které nedostatečně vyřešily menšinové otázky. Využil této příležitosti, aby zaútočil proti národnostní politice československé vlády. „*Pan dr. Beneš chce v Ženevě odstraniti politiku násilí, politiku imperialismu z mezinárodního života, a v Praze sedí klidně dále v kabinetu koalice, jejíž jedinou zásadou vládní není než násilí a zase násilí.*“⁴³⁷ Obdobného duchu byly i projevy maďarských nacionalistů. Komunista Edmund Burian vida nemožnost nastolení světového míru jinak než cestou vítězství sociální revoluce reagoval v zahraničním výboru poslanecké sněmovny po pádu ženevského protokolu následovně: „*Jsem přesvědčen, kdyby byl uskutečněn ženevský protokol pana min/istra/ zahraničních věcí, že mohl míti některé krásné věty sice, ale pro politiku státu a vlády, pro světový mír byly by to jenom ubohé dřevěné berličky a naprosto nic jiného. Ve skutečnosti, když jednou by byly dozrály mezinárodní konflikty, které zde jsou, tak v té chvíli, v tom okamžiku kapitalistické státy, vlády kapitalistických imperialistických států byly by s ženevským protokolem jednaly zrovna tak jako /německý císař/ Vilém s neutralitou Belgie.*“⁴³⁸

Celkově se dá říci, že ačkoli poslanci vesměs ženevský protokol vítali, k jeho realizaci byli poměrně skeptičtí. Také Beneš ačkoli pevně věřil v úspěch svého díla, byl si vědom toho, že ještě nezvítězil a že osud jeho díla je nejistý. Ministr zahraničí byl ale duší optimistou, takto pozitivní náboj měly i jeho

⁴³⁵ www.psp.cz, stenoprotokoly z 295. schůze Poslanecké sněmovny NS RČS 1920-1925, 30.10.1924

⁴³⁶ Tamtéž

⁴³⁷ www.psp.cz, stenoprotokoly z 296. schůze Poslanecké sněmovny NS RČS 1920-1925, 31.10.1924

⁴³⁸ APČR, ZV PS 1922-1925, 63. schůze, 2.4.1925

dopisy manželce Haně z Ženevy, když ji zpravoval o pokračujících pracích na protokolu.⁴³⁹

Svému dílu Beneš věřil především z počátku, když se mu podařilo získat pro pacifistickou myšlenku i Angličany. Pád labouristické vlády v říjnu 1924 však vyvolal u Beneše oprávněné starosti o jeho osud. „(...) *Protokol musí ještě projít celou křížovou cestou parlamentních bojů, nežli bude uveden v platnost. Je také možno, že na první ráz nepronikne a že boj o jeho ratifikaci přenese se znovu do Ženevy a teprve pak stane se skutečně podkladem pro nový mezinárodní řád.*“⁴⁴⁰ Jeho obavy se vyplnily. Se svojí prohrou se ale navenek smířil s tím, že „*je přirozené, že takový obrat v dosavadních principech mezinárodního práva nemůže prorazit na první ráz a bez obtíží*“.⁴⁴¹ S nadějí začal hledět na plánovaný bezpečnostní pakt, který vzešel z iniciativy Německa, a který, jak doufal, bude vycházet z ducha ženevského protokolu.

Ženevský protokol byl zavřzen. Ačkoli vznikl v ovzduší usmířování a pacifismu, na tak široké závazky Evropa nebyla ještě připravená. Na tento protokol si svět vzpomněl až o 20 let později, když jeho zásady vtělil do základního dokumentu nástupkyně Společnosti národů, Organizace Spojených národů. To už ale měl svět za sebou další, ještě otřesnější zkušenost ze světové války, a na kontě desítky miliónů mrtvých.

Příklad ženevského protokolu opět dokládá, že směrnice zahraniční politiky obou sledovaných států - Itálie a Československa - byly naprosto odlišné. Československý ministr zahraničí byl hlavním strůjcem ženevského protokolu a velkým zastáncem ideových hodnot, na nichž byl dokument založen. Oproti tomu Mussolinimu byly ideje míru a života beze zbraní a válek naprosto cizí. Takové pacifistické závazky by mu bránily v uskutečnění hlavního cíle jeho zahraniční politiky, zbavení Itálie nálepky druhořadé mocnosti a její přetvoření ve velmoc, která se bude těšit širokému respektu celého světa.

⁴³⁹ Srov. Čechura, J.-Šetřilová, J. (editoři): *Listy důvěrné. Vzájemná korespondence Hany a Edvarda Benešových*, Praha: Česká expedice: Riopress 1996, zejména s. 96-99

⁴⁴⁰ Beneš, E.: *Boj o mír...*, s. 290

⁴⁴¹ Tamtéž, s. 319

5. Druhá fáze boje o Rakousko

Hospodářské nesnáze, které ve velké míře trápily poválečné Rakousko, na krátký čas zahojila sanace Společnosti národů založená na ženevských protokolech z října 1922. Na podzim 1923 uplynul jeden rok od schválení sanačního programu, což dalo vhodnou příležitost k rekapitulaci jeho dosavadních výsledků. Bylo konstatováno, že se snížil státní deficit, stabilizovala se rakouská měna, podařilo se zastavit růst nezaměstnanosti. Společnost národů byla oslavována za úspěšné sanační dílo, jehož výsledky byly větší, než se všeobecně očekávalo.⁴⁴² Na jejím zasedání v září 1923 bylo obsáhle referováno o pracích, které byly ve prospěch sanace vykonány. Československý vyslanec ve Vídni Kamil Krofta v listopadu 1923 referoval: „*Celkově je možno konstatovati, že první rok sanace způsobil velmi podstatné ustálení poměrů peněžních i cenových i uklidnění obyvatelstva.*“⁴⁴³

V celkovém měřítku se ale situace rakouského hospodářství výrazně nezlepšila. Již v první polovině roku 1924 se ozývaly skeptické hlasy ohledně zdárného dokončení sanace. Během roku 1924 opět vzrostla nezaměstnanost, poklesl kurs rakouské koruny, stouply ceny a množily se stávkové akce. Na podzim roku 1924, dva roky od schválení ženevských protokolů, vyslanec Krofta opět bilancoval výsledky sanace: „*Tato přehledka není letos bohužel tak uspokojivá jako před rokem (...) Ve druhém roce obraz sanačních výsledků podstatně se změnil. Nastala burzovní a hospodářská krize, přemrštěný optimism loňska přeměnil se v pessimism, (...) a ozvaly se pochybnosti o úspěšném skončení sanační akce.*“⁴⁴⁴ Začal převládat názor, že ženevské protokoly zlepšení hospodářské situace nepřinesly.

Stejně jako v roce 1923, i nyní Itálie pocítila příležitost posílit své postavení v této středoevropské zemi. Italské pokusy v roce 1923 učinit z Rakouska podřízenou zemi neuspěly. Naopak, vzájemný poměr Rakouska a Itálie se značně zhoršil vzhledem k italské národnostní politice v Alto Adige, kde žilo velké procento obyvatel německé národnosti. Počátkem roku 1925 se

⁴⁴² Srov. AMZV, PZ Vídeň 1923, č.dok. 78, X. řádná politická zpráva

⁴⁴³ Tamtéž

⁴⁴⁴ AMZV, PZ Vídeň 1924, č.dok. 39, X. řádná politická zpráva

Itálie začala opět více zajímat o svého hospodářsky slabého severního souseda a sondovala, jak by mohla svůj vliv v Rakousku upevnit.

Na pozadí italských snah stály navíc obavy z anšlusu. Neúspěšnost sanace ještě povzbudila velkoněmecké hnutí, které vycházelo z předpokladu, že okrájené Rakousko není schopné samostatné existence a dříve nebo později musí dojít k jeho sloučení s německým sousedem. Tato idea se těšila poměrně velké podpoře u rakouské veřejnosti a našla svého oficiálního propagátora ve všenněmecké straně. *„Připojení k Německu (...) odpovídá přirozenému nacionálnímu citění velké části rakouského obyvatelstva a množí se tedy stále spontánní demonstrace a projevy pro jeho uskutečnění,“* popisoval stav rakouského veřejného mínění vyslanec Krofta.⁴⁴⁵ Rakouská vláda sice v oficiálních prohlášeních myšlenku připojení k Německu odmítala s odvoláním na mírové smlouvy a ženevské protokoly, italský vyslanec ve Vídni Bordonaro však upřímnost takových prohlášení bral s rezervou. *„Nesmíme zapomenout obratný tah Seipela v létě 1922, který vyústil v ženevské protokoly. Seipel se odebral tehdy také do Berlína a vyvolal tím nedůvěru, která dala vzniknout mezinárodní garantované půjčce.“*⁴⁴⁶ Z úsilí Itálie Rakousko ovládnout se vyvinul strach, aby tato země nebyla pohlcena svým německým sousedem, jak hospodářsky, tak politicky. Německo postupně přestávalo být pasivním hráčem evropské politiky a jeho postavení na mezinárodní scéně sílilo.

Unie Rakouska a Německa by podle Mussoliniho *„představovala zcela jistě zahájení války nebo (...) první krok k takovému zahájení“*.⁴⁴⁷ Porušila by se evropská rovnováha, Německo by se stalo nejsilnějším státem v Evropě. Posílil by se německý iredentismus v Alto Adige, bývalých rakouských Jižních Tyrolech. Posílené Německo by pak spíše než slabé Rakousko mohlo vznést požadavky na tato území nově přiřčená k Itálii. *„Ostatně teritoriální a demografický nárůst Německa by nedal vzniknout nebezpečí pouze na Brenneru, ale i na Rýně a na Visle,“* vysvětloval Mussolini své stanovisko

⁴⁴⁵ AMZV, PZ Vídeň 1925, č.dok. 10, II. řádná politická zpráva

⁴⁴⁶ DDI, s. VII, vol. IV, n. 799, Il ministro a Vienna, Chiaramonte Bordonaro, a Mussolini, 13.4.1925

⁴⁴⁷ DDI, s. VII, vol. IV, n. 21, Vittorio Scialoja, delegato alla Societa delle Nazioni, a Mussolini, 8.6.1925

italským diplomatům.⁴⁴⁸ Ochrana proti anšlusu a zajištění neporušitelnosti hranic na Brenneru byly Mussoliniho metou a staly se stálou veličinou jeho politiky vůči Rakousku a Německu ve sledovaném roce 1925.

Strach ze začlenění Rakouska do německého vlivu konec konců pociťovalo i Československo. Beneš byl odpůrcem revisionismu a poukazoval na nezbytnost zachování statu quo vytvořeného mírovými smlouvami. Také on by anšlus považoval za porušení evropské rovnováhy a důvod k válce.⁴⁴⁹ Československá hranice s Německem by se významně prodloužila a zesílilo by odstředivé hnutí českých Němců. Vedle toho zde působily i důvody hospodářské, jejichž význam by se neměl podceňovat. Německo a Rakousko byly největšími obchodními partnery Československa. Jejich spojení by s sebou přineslo podstatnou závislost československého obchodu na jediném státu.⁴⁵⁰ Kromě toho by Československo ztratilo důležité odbytiště svých výrobků, neboť Rakousko by upřednostňovalo clem nezatížené tuzemské výrobky z Německa.

Itálie a Československo měly tedy společný zájem - nedopustit připojení Rakouska k Německu. Oba státy přišly s vlastními návrhy, jak svízelnou situaci vyřešit.

Nabízelo se několik variant. Určité řešení představovala revize sanačního plánu vypracovaného Společností národů. V květnu 1924 na zpáteční cestě z Itálie se Beneš zastavil ve Vídni a vyslechl rakouský návrh, který s takovou změnou počítal. Rada SN, která zasedala v červnu 1924 v Ženevě, ale takovému plánu nevyšla vstříc. Závěrečná zpráva finančního výboru nepřipouštěla jiné využití půjčky než ke krytí rozpočtu.⁴⁵¹

Další alternativu představovala podunajská federace, tedy vytvoření vyšší politické jednotky z nástupnických států bývalé monarchie. Toto řešení podporovala Francie, která v tomto bloku viděla nejúčinnější obranu proti velkoněmeckým snahám. Projekt by však odmítli nejen Italové, ale i Rakousko

⁴⁴⁸ DDI, s. VII, vol. III, n. 781, Mussolini all'ambasciatore a Londra, Della Torretta, e all'incaricato d'affari a Parigi, Summonte, 29.3.1925

⁴⁴⁹ DDI, s. VII, vol. III, n. 767, L'ambasciatore a Parigi, Romano Avezzana, a Mussolini, 18.3.1925

⁴⁵⁰ Břach, R.: Československo a Evropa v polovině dvacátých let, Praha a Litomyšl: Paseka 1996, s. 182

⁴⁵¹ Dejmek, J.: Politické..., s. 149

a Československo. Beneš se proti podunajské federaci, která by až příliš připomínala staré časy, postavil odmítavě ve svém parlamentním projevu 1. dubna 1925.⁴⁵² Řím by realizaci zmiňovaného záměru připustil jen v okamžiku, kdyby byla součástí federace i Itálie a zároveň Itálie byla státem, který by s takovou iniciativou předstoupil.⁴⁵³

Jiné řešení představovalo rakouské spolenectví s Maďarskem, které s nadšením podporovali tamější monarchisté. Pokus excísaře Karla o restauraci a společná reakce nástupnických států, stejně tak odpor velmocí Anglie a Francie, však nedávaly naději na jeho uskutečnění.

Další možnost spočívala v čisté hospodářské spolupráci nástupnických států. Tyto země po dlouhá léta vytvářely společný hospodářský prostor a rozdělení Rakouska-Uherska tyto vazby přerhal. Tak vznikl projekt konference nástupnických států, které by se účastnily i velmoci. Itálie by byla plnoprávným účastníkem, Anglie a Francie jen pasivními pozorovateli.⁴⁵⁴ Takové řešení ale Beneš zamítnul, neboť Itálie by na takové konferenci zajisté chtěla hrát hlavní úlohu. „*Varuji před příliš překotným rozhodováním o nějaké konferenci o centrálně evropských věcech, zejména kdyby se měla Itálii dávat plná spoluúčasť, zatímco Francie a Anglie by byly mimo,*“ telegrafoval počátkem března Beneš do Paříže.⁴⁵⁵

Československý šéf diplomacie Beneš byl nakloněn řešení rakouské krize pomocí hospodářského sblížení Rakouska a Československa. V jeho plánech bylo Československo tím státem, který měl mít na ozdravení rakouské ekonomiky největší podíl a dopomoci k zajištění její soběstačnosti. V prosinci 1924 byla uzavřena nová obchodní smlouva mezi Československou republikou a Rakouskem, která usnadňovala přístup rakouských výrobků na československý trh, snižovala celní tarify a zmírňovala kvóty na dovoz a vývoz. V tomto duchu si Beneš představoval řešení rakouských hospodářských nesnází: „*Jediné správné řešení hospodářských těžkostí a problémů nových středoevropských států je jejich úzké hospodářské sblížení v duchu poslední*

⁴⁵² Beneš, E.: Boj..., s. 321

⁴⁵³ AMZV, PZ Vídeň 1925, č.dok. 4, I. řádná politická zpráva

⁴⁵⁴ AMZV, TD 1925, č. 197/25, Krno z Paříže, 27.2.1925

⁴⁵⁵ AMZV, TO 1925, č. 240/25, Beneš do Paříže, 3.3.1925

obchodní smlouvy československo-rakouské, jejíž principy dají se dále rozvinouti, při zachování plné hospodářské a politické suverenity příslušných států,“ prohlásil Beneš v parlamentu 1. dubna 1925.⁴⁵⁶

Československo-rakouská hospodářská spolupráce měla být dále rozvinuta na základě zvýhodněného celního prostoru utvořeného na základě článku 222 saint-germainské smlouvy. Tento článek umožňoval Československu, Maďarsku a Rakousku mezi sebou vytvořit zvláštní zvýhodněný celní režim ve prospěch určitých přírodních produktů nebo výrobků pocházejících z těchto zemí nebo do nich dovážených.⁴⁵⁷ Platnost článku měla vypršet v červenci 1925. Beneš si ale uvědomoval, že Itálie, na níž se tato možnost nevztahuje, by takový postup neuvítala. V polovině prosince 1924 informoval Paříž: „RČS by velice ráda viděla prodloužení článku 222 přes to, že se ho dosud neužilo. Vzhledem k Itálii nepokládáme však za taktické, abychom to my žádali. Hledal by se v tom náš manévr. Bude-li to žádat Rakousko nebo někdo jiný, dáme souhlas a doporučíme přijetí v zájmu rekonstrukce Rakouska.“⁴⁵⁸ Iniciativa k řešení rakouské otázky na bázi preferenčního režimu podle článku 222 vzešla z Francie.⁴⁵⁹ Zvýhodněný celní režim by v Benešových plánech zahrnoval v první fázi pouze Československo a Rakousko, později by se připojila i Jugoslávie.⁴⁶⁰ Takové spojení by mělo čistě hospodářský charakter, Beneš odmítal omezení státní suverenity ve prospěch vyšší politické jednotky.

Ze svého plánu vylučoval Itálii, neboť tu nepojímal jako nástupnický stát. Itálie by jistě chtěla v seskupení hrát dominantní roli, kterou si Beneš rezervoval pro sebe. Aby však tento plán nevyzněl jako československo-francouzský manévr, jak vytlačit ostatní státy z rozhodování o osudu Rakouska, byla oficiálně požádána Společnost národů, aby přezkoumala rakouskou hospodářskou situaci a doporučila případně řešení podle článku 222.

⁴⁵⁶ Beneš, E.: *Boj...*, s. 321

⁴⁵⁷ Maďarsko v Benešových plánech nefigurovalo. Zdejší vnitrostátní poměry nedávaly velkou šanci na vzájemné dorozumění.

⁴⁵⁸ AMZV, TO 1924, č. 1114/24, Beneš do Paříže, 16.12.1924

⁴⁵⁹ Houska, O.: *Edvard Beneš a plán zavedení preferenčních cel mezi Československem a Rakouskem v roce 1925*, in: *Moderní dějiny. Sborník k dějinám 19. a 20. století*, 2004, s. 128

⁴⁶⁰ *Tamtéž*, s. 128nn.

Vedle toho by preferenční režim Rakouska s Itálií mohl značně poškodit československý průmysl. Vyslanec Bordonaro získal dojem, že Beneš chce Itálii vytlačit z preferenčního režimu za ústupky jiné povahy a v jeho záměrech mu má dopomoci Francie.⁴⁶¹ Takové ústupky měly spočívat v tarifních výhodách pro přístav Terst, který po válce ztratil na svém významu, a na jehož osudu Mussolinimu záleželo.

V květnu 1925 se Beneš v Ženevě setkal s Bernardem Attolicem, náměstkem generálního tajemníka Společnosti národů. Beneš svému italskému partnerovi zdůrazňoval, že „*rakouský problém je hlavně problémem italsko-československým*“ a trval na nutnosti československo-italské dohody.⁴⁶² Zdráhal se však jasně a konkrétně vyslovit o svých plánech, pouze se zmiňoval o ekonomických dohodách výhodných pro Terst. Vysoký úředník SN B. Stoppani, který s Benešem hovořil o pár dní dříve, stejně tak generální tajemník SN Drummond, však Attolicovi potvrdili, že Benešův projekt spočívá v československo-rakouské celní unii, tedy bez účasti Itálie. „*Kdyby Itálie žádala o vstup do této kombinace, Československo by se rozhodně stáhlo,*“ nastínil Mussolinimu pozadí Benešových plánů Attolico.⁴⁶³

Rakouské veřejné mínění všechny zmiňované kombinace odsouvalo do pozadí s tím, že jediné možné řešení je připojení k Německu.⁴⁶⁴ Velkoněmecká varianta byla ale nemyslitelná pro odpor velmocí v čele s Francií a Itálií, stejně tak pro malodohodové státy.⁴⁶⁵ Rakouská vláda hledala nějakou politicky korektní alternativu. S obavami vzhlížela na kroky ministra Beneše, který měl v plánu ozdravení rakouského hospodářství učinit závislým na Československu. Rakouské vládě, která se takto těsně vázat na Československo nechtěla a přála si vytvořit výhodné obchodní podmínky s co největším počtem států, se proto obrátila na Itálii.

⁴⁶¹ DDI, s. VII, vol. III, n. 850, Il ministro a Vienna, Chiaramonte Bordonaro, a Mussolini, 11.5.1925

⁴⁶² DDI, s. VII, vol. IV, n. 6, Il vice segretario generale della Societa delle Nazioni, Attolico, a Mussolini, 23.5.1925

⁴⁶³ Tamtéž

⁴⁶⁴ AMZV, PZ Vídeň 1925, č.dok. 28, V. řádná politická zpráva

⁴⁶⁵ Na negativním postoji vůči anšlusu se členské státy sjednotily na květnové schůzce Malé dohody v Bukurešti.

Rakouský ministr zahraničí Heinrich Mataja navštívil na přelomu března a dubna 1925 Itálii, aby se informoval o italském stanovisku k různým projektům na záchranu Rakouska. Měl to být zároveň vstřícný krok, kterým měl získat italský příslib na podporu v rakouské otázce. Mussolinimu rakouský ministr sdělil, že vídeňská vláda chce řešit problém rakouského hospodářství jen v dohodě s Itálií.⁴⁶⁶ Ministři zahraničí spolu diskutovali projekt celní unie nástupnických států. Vídeň si byla vědoma, že hospodářskému rozvoji Rakouska brání ve velké míře vysoká cla, která jsou na jeho výrobky uvalena v okolních státech. Odbouráním překážek volného obchodu by se učinil velký krok vpřed. Mataja se nestavěl proti celní unii, neboť jeho země potřebovala odbytiště pro své výrobky, zejména dříví, papír či auta.⁴⁶⁷ Matajovi by toto řešení vyhovovalo, neboť jeho cílem bylo odstranit bariéry volného obchodu s co nejvíce státy. Mussolini se však proti ideji celní unie rozhodně postavil. Uvědomoval si, že by zde mělo výsadní roli Československo, které bylo ze všech nástupnických států hospodářsky nejvyspělejší. „*Celní unii by se dospělo k porušení ducha mírových smluv, nynější uspořádání střední Evropy by bylo rozvráceno hospodářskou jednotou, v jejímž čele by se automaticky ocitl ten stát, jenž je hospodářsky nejsilnější a nejvíce upevněný, tj. Československo,*“ interpretoval postoj italské vlády charge d'affaires Papírník.⁴⁶⁸ Mussolini zároveň vyloučil možnost další italské půjčky Rakousku.

Po návratu Mataji do Vídně předstoupil sekční šéf rakouského ministerstva zahraničí Richard Schüller se zcela novým plánem záchrany Rakouska.⁴⁶⁹ Schüller už v dřívější době ukázal, že úzká rakousko-italská hospodářská spolupráce mu není proti mysli.⁴⁷⁰ Prostřednictvím italského vyslance ve Vídni Bordonara seznámil se svým plánem Řím: poté, co by rakouská vláda konstatovala nedostatečnost či bezúčelnost jakékoli další pomoci Rakousku, by Vídeň nabídla jednomu nebo více nástupnickým státům

⁴⁶⁶ AMZV, PZ Vídeň 1925, č.dok. 29, Zpráva vojenského attaché ČSR pluk. Vladimíra Chalupy

⁴⁶⁷ AMZV, PZ Řím 1925, č.dok. 47, VII. mimořádná politická zpráva

⁴⁶⁸ Tamtéž

⁴⁶⁹ DDI, s. VII, vol. III, n. 801, Il ministro a Vienna, Chiaramonte Bordonaro, a Mussolini, 16.4.1925

⁴⁷⁰ V roce 1922 vypracoval Schüller plán rakousko-italské celní unie, který však tehdy zapadl.

celní unii. Rozdíl oproti předchozímu plánu celní unie by spočíval v tom, že celně zvýhodněný prostor by nebyl automaticky vytvořen mezi všemi nástupnickými státy, ale pouze mezi Rakouskem a těmi zeměmi, které by o unii s ním projevíly zájem. Itálie se měla připravit na přijetí rakouské nabídky.

Schüller předpokládal, že proti tomuto plánu se postaví Praha i Paříž. „Československo by bylo odzbrojeno tím, že nabídka nebyla učiněna pouze Itálii, ale všem nástupnickým státům (...),“ interpretoval Schüllerův plán Mussolinimu Bordonaro.⁴⁷¹ V rozhovorech s generálním sekretářem Contarinim vypracoval Schüller plán, kdy Itálie a Rakousko, stejně tak jako Rakousko a Československo, měly vytvořit celní prostor, kde by byly celní tarify sníženy na 50%.

Na červnové schůzce Rady SN byla zahájena třístranná rakousko-italsko-československá jednání a byl smluven společný postup při řešení rakouské otázky.⁴⁷² Nejprve spolu jednali Beneš, italský delegát u SN Vittorio Scialoja a rakouský ministr zahraničí Mataja.⁴⁷³ Beneš se při těchto rozhovorech nezmínil ani slovem o svých návrzích, které přednesl minulý měsíc italským zástupcům ve Společnosti, tedy československo-rakouské celní unii bez účasti Itálie, která by byla odškodněna zvláštními právy pro Terst.⁴⁷⁴ Rakousko totiž s participací Itálie na projektu celní unie počítalo. Po rozhovorech politiků měl být dán prostor hospodářským odborníkům: Janu Dvořáčkovi, předsedovi národohospodářské sekce československého ministerstva zahraničí, řediteli na italském ministerstvu národního hospodářství Angelu Di Nolovi, a Richardu Schüllerovi. Ti měli přezkoumat technickou proveditelnost preferenčního režimu.

Jednání těchto tří národohospodářských odborníků nedospěla k pozitivnímu řešení. Československo navrhlo vytvoření celně zvýhodněného prostoru mezi třemi státy současně. Odklonilo se tedy od dosavadního plánu rakousko-československé a rakousko-italské celní unie. Tímto požadavkem

⁴⁷¹ Tamtéž

⁴⁷² AMZV, TD 1925, č.572/25, Beneš z Ženevy, 10.6.1925

⁴⁷³ DDI, s. VII, vol. IV, n. 25, Il delegato alla Societa delle Nazioni, Scialoja, a Mussolini, 9.6.1925

⁴⁷⁴ Houska, O.: Československo, Itálie a projekty k upevnění nezávislosti Rakouska v roce 1925, ČČH, č. 2 (2006), s. 314

nechtělo dopustit, aby československé výrobky byly na zahraničních trzích celně diferencovány; v rámci své obchodní politiky Československo usilovalo o to, aby měly jeho výrobky stejné konkurenční podmínky založené na klauzuli nejvyšších výhod ve všech odbytích. V Itálii by se však nejvyšších výhod muselo vzdát a jeho výrobky by musely částečně ustoupit produktům rakouským, které by byly preferenčním režimem zvýhodněny.⁴⁷⁵ To byl nečekaný obrat v československém stanovisku, který byl pro Italy neakceptovatelný.⁴⁷⁶ I pro rakouskou delegaci značil tento požadavek překážku dohody.⁴⁷⁷ Československo tak bylo tím státem, který projekt preferenčních cel odepsal.

Argument poškození československého zahraničního obchodu, s kterým Dvořáček předstoupil počátkem září v Ženevě, však mohl Beneš představit již v červnu. Po konstatování nemožnosti společného československo-italsko-rakouského postupu by ani nemusely být zahájeny porady hospodářských odborníků. Kdyby však takto československý ministr zahraničí učinil, nejspíše by se nevyhnul separátní italsko-rakouské dohodě, čemuž chtěl za každou cenu zabránit.

Účast Itálie v rakouském řešení neodpovídala záměrům pražské vlády. Schüllerův projekt by hospodářský vliv v Rakousku dělil mezi dva politické rivaly, Itálii a ČSR. Itálie podle mírových smluv neměla právo vytvořit preferenční režim s Rakouskem. Beneš proto vnímal tento plán jako pokus Itálie vměšovat se do středoevropských záležitostí, o nichž měla očima Beneše rozhodovat především Praha. Pražská vláda proto chtěla projekt zmařit.

Projektu by konec konců nepřály ani další okolnosti. Anglie byla důležitým obchodním partnerem Rakouska. Při uskutečnění preferenčního režimu by se však také ostrovní království muselo vzdát práva na nejvyšší výhody v obchodních stycích. To se ale jevilo nepravděpodobné. Závěrečná zpráva expertů SN, která měla doporučit příklon k preferenčnímu režimu, v tomto směru také nepomohla.⁴⁷⁸

⁴⁷⁵ Zahraniční politika 1925, s. 1231

⁴⁷⁶ AMZV, TD 1925, č. 878/25, Veverka z Bernu, 2.9.1925

⁴⁷⁷ Tamtéž

⁴⁷⁸ Zahraniční politika 1925, s. 1220-1233

Rakouská delegace se vracela do Vídně evidentně zklamaná. Rakouské veřejné mínění osočovalo Československo z nedodržení slibu.⁴⁷⁹ Československá změna stanoviska se stala předmětem kritiky a o Benešovi se psalo, že se snaží křížit akci rakouské obnovy.⁴⁸⁰ Jednání o preferenčních clech bylo odsunuto na pozdější dobu. Československo bylo ale odhodláno italsko-rakouský preferenční režim nepodpořit. Obdobného názoru byla i Anglie a Francie. „I když bude snad ještě tato otázka odkázána komisím k dalšímu studiu, možno ji pokládati pro dnešní dobu za prakticky odbytou, poněvadž každé rozšíření tohoto /preferenčního/ režimu bylo by příliš komplikované a zvětšilo by příliš počet států, jejichž životní zájmy by tím byly citelně dotčeny,“ zpravoval Hájek z Ženevy.⁴⁸¹

Italsko-rakouské rozladění z pádu projektu se Beneš snažil kompenzovat návrhem politické dohody na obranu společných zájmů a na udržení statu quo v Rakousku.⁴⁸² Stranami smlouvy by se stalo Československo, Itálie, Jugoslávie a popř. i Rakousko. Taková dunajská smlouva měla být předmětem jednání na nadcházející konferenci o bezpečnosti. Podsekretář italského ministerstva zahraničí Grandi nabyl dojmu, že Beneš chce takovou smlouvou kompenzovat fakt, že Francie jej vyloučila z bezpečnostního paktu. V té době již kulminovaly přípravy na konferenci o bezpečnosti v Locarnu a Beneš se chtěl pojistit, že Československo vyjde z konference s nějakým pozitivním výsledkem. Mussolini však dal neurčitou odpověď obávaje se, že za projektem stojí Francie.⁴⁸³

Společná československo-italská jednání o zavedení preferenčního režimu s Rakouskem patří k vrcholům spolupráce Československa a Itálie ve sledovaném období. Státy zde hledaly společný projekt, který by zachránil rakouské hospodářství. Záměrem obou zemí ale bylo posilnit své hospodářské pozice v této středoevropské republice, a proto na sebe pohlížely jako na konkurenty. Československo navrhovalo projekt, který by z něj učinil dominantní sílu ve střední Evropě. To však narazilo na odpor rakouské vlády,

⁴⁷⁹ AMZV, TD 1925, č. 953/25, Beneš z Ženevy, 18.9.1925

⁴⁸⁰ AMZV, PZ Vídeň 1925, č.dok. 47, 8.mimořádná zpráva, SN a rakouská sanace

⁴⁸¹ AMZV, TD 1925, č. 922/25, Hájek z Ženevy, 12.9.1925

⁴⁸² DDI, s. VII, vol. IV, n. 124, Il sottosegretario agli esteri, Grandi, a Mussolini, 17.9.1925

⁴⁸³ Carocci, G.: La politica estera..., s. 50

kteřá tak hledala pomoc u Itálie. Účast Československa byla po italsko-rakouském dorozumění nejspíše vynucena strachem, aby nebylo z konečného řešení projektu preferenčních cel vyloučeno. S takovým přístupem byl ale projekt odsouzen k zániku. Opět zde vyšlo najevo, že koordinace československo-italského postupu ve středoevropské politice i přes smluvní zakotvení srdečné spolupráce je velmi těžko dosažitelná.

6. Idea Locarna v československé a italské zahraniční politice

Pád ženevského protokolu zchladil optimistické nálady evropských pacifistů v čele s Francií a Československem. Anglie ani Itálie se nechtěly stát ručiteli evropského míru, přistoupit k povinné arbitráži při řešení sporů, stejně tak jako omezit svůj zbrojní potenciál. Proto byla hledána náhrada za odmítnutý protokol. Jeho alternativu představoval anglický návrh francouzsko-anglické garanční smlouvy, která měla protiněmecké zaměření. Větší podporu ale nakonec získalo memorandum německého ministra zahraničí Gustava Stresemanna, které bylo prezentováno nejprve Anglii v lednu a poté Francii v únoru 1925. Obsahovalo návrh bezpečnostního paktu, který by garantoval německé západní hranice. Německo, Francie a Belgie se měly zavázat, že silou nebudou měnit své hranice a že uznají status quo versailleské smlouvy na západě Německa. Jako garanti měly přistoupit Velká Británie a Itálie. Pro případ sporů nabídlo Německo Francii a dalším státům řešení pomocí arbitráže.⁴⁸⁴

Německá nabídka způsobila v Evropě rozruch. Německo dobrovolně uznávalo versailleské hranice, demilitarizační ustanovení mírové smlouvy a zříkalo se nároků na Alsasko-Lotrinsko. Německý návrh se zdál přijatelný i pro Anglii, byl méně zavazující než ženevský protokol.⁴⁸⁵ Anglie vítala to, že

⁴⁸⁴ Zahraniční politika 1925, s. 819

⁴⁸⁵ Anglie byla ve skutečnosti spoluautorem návrhu. Na jeho vypracování se rozhodující mírou podílel anglický vyslanec v Berlíně Lord d'Abernon. Srov. Břach, R.: Locarno a čs. diplomacie, in: ČČH 1960, č.5, s. 673

Německo zde rozlišovalo své západní a východní hranice. Východu Německa se bezpečnostní pakt týkat neměl. Revize zdejších hranic měla být znemožněna toliko arbitrážními smlouvami se státy, které by o ně projevíly zájem. Proto by Anglie ani nemusela vyjít na pomoc Polsku, na jehož koridor a Horní Slezsko se německý revisionismus orientoval v první řadě. To Anglii vyhovovalo. Pro ochranu polských hranic nemínila riskovat životy svých vojáků.

Stanovisko Anglie tedy bylo příznivé. To bylo důležité, ale pro přijetí takového paktu byly nutné souhlasné postoje i dalších velmocí. Itálie byla německou nabídkou překvapena a její postoj k memorandu se vyvíjel. Mussolini v první řadě očekával, že bezpečnostní pakt se přihlásí k neměnnosti hranic narýsovaných po první světové válce.⁴⁸⁶ Za těchto okolností by německý návrh pravděpodobně podpořil. Při výkladu o zahraniční politice v senátu 20. května 1925 Mussolini sdělil požadavky italské vlády. Garance měly být vztaženy i na rakousko-italskou hranici na Brenneru.⁴⁸⁷

Statut německých západních hranic se totiž italských zájmů bezprostředně netýkal. Mussolini chtěl v rámci své politiky „*do ut des*“ získat za italskou garanci hranice na Rýnu odpovídající výhody. Německé nebezpečí by mohl pocítit v Alto Adige. Zdejší iredentismus, ačkoli byl velice aktivní a rozvíjel mohutně svoji propagandu, nevyvolával prozatím v Římě velké obavy.⁴⁸⁸ Nebezpečí odtržení Alto Adige se nejevilo aktuální, dokud slabé Rakousko existovalo samo o sobě. Obavy však vzbuzovalo velkoněmecké hnutí. Hnutí tyrolských Němců na severu Itálie by se spojením Rakouska s Německem výrazně posílilo a mohlo by vést i ke ztrátě této nově přičleněné oblasti. Záruku brennerské hranice proto Mussolini pojímal v rámci nebezpečí anšlusu a jeho zákaz chtěl výslovně pojmut do bezpečnostního paktu. 20. května před senátem pravil: *„Itálie by nikdy nemohla připustit takové zjevné porušení /mírových/ smluv, které by spočívalo v připojení Rakouska k Německu. Takové připojení (...) by zmařilo italské vítězství (...) a znamenalo by paradox: totiž, že jediný národ, který zvětšil svá území, (...) svoji populaci,*

⁴⁸⁶ např. DDI, s. VII, vol. III, n. 780, Mussolini all'ambasciatore a Berlino, De Bosdari, 29.3.1925

⁴⁸⁷ Salvemini, G.: Mussolini..., s. 95

⁴⁸⁸ Di Nolfo, E.: Mussolini..., s. 128

*učinivše ze sebe nejmocnější blok střední Evropy, byl by právě národ německý.*⁴⁸⁹

Velká Británie odmítla přistoupit na italské požadavky a začlenit do paktu jiné garance než týkající se západní německé hranice. Pro ní byla rýnská hranice maximem, jež byla ochotna garantovat. Rýnský pakt se jí zamlouval proto, že vylučoval ze záruk problematickou východní německou hranici s Polskem i jižní hranici s Rakouskem. Co se týče Rakouska, Anglie neměla přílišnou důvěru v jeho životaschopnost v hranicích, které byly vytvořeny mírovými smlouvami. Proto ve vztahu k italským požadavkům v rakouské otázce, byla ochotna přistoupit toliko na ujištění o přísném zachování mírových smluv.⁴⁹⁰ To bylo pro Mussoliniho nedostatečné. V telegramu zasláném 9. června 1925 italskému delegátu u SN Scialojovi vyhrožoval: „*Vzkažte Chamberlainovi a Briandovi, že bych se snadno nerozhodl přistoupit k bezpečnostnímu paktu, pokud by měl osahovat přesně takové články, jaké se nyní rýsují, tedy výslovné a téměř absolutní vyloučení jakékoli zvláštní záruky proti spojení Rakouska s Německem a dokonce naprosté potlačení slova Itálie.*“⁴⁹¹ Ke změně stanoviska Anglie však nepomohly výhrůžky ani apely na nutnost rakouské nezávislosti pro budoucí evropský mír.⁴⁹² Zájmy Anglie zkrátka končily na Rýně.

Francie byla vůči italským požadavkům vstřícnější. V pojetí francouzské vlády též nepředstavovalo německé memorandum ideální řešení bezpečnostní otázky. Francouzskou odpověď koncipoval nový ministr zahraničí Aristide Briand a 12. května ji předal Chamberlainovi.⁴⁹³ Paříži se nelíbilo předně německé diferencování mírových smluv na dobrovolně přijaté a vnucené.⁴⁹⁴ Proto požadovala bezpodmínečně vstup Německa do Společnosti národů, kterým by Německo stvrdilo souhlas s právním stavem vytvořeným

⁴⁸⁹ Cituje Di Nolfo, E.: Mussolini..., s. 134

⁴⁹⁰ DDI, s. VII, vol. III, n. 783, L'ambasciatore a Londra, Della Torretta, a Mussolini, 31.3.1925. Článek 80 versailleské smlouvy zakazoval připojení Rakouska k Německu.

⁴⁹¹ DDI, s. VII, vol. IV, n. 24, Mussolini a delegato alla Soceta delle Nazioni, Scialoja, 9.6.1925

⁴⁹² DDI, s. VII, vol. IV, n. 29, Il delegato alla Societa delle Nazioni, Scialoja, a Mussolini, 10.6.1925

⁴⁹³ Ve Francii v dubnu padla Herriotova levicová vláda a do křesla ministra zahraničí se vrátil Briand. K zásadní změně francouzské politiky však nedošlo, pouze se zpozdila odpověď francouzské vlády na německé memorandum. Viz Břach, R.: Československo..., s. 211

⁴⁹⁴ Srov. Břach, R.: Československo..., s. 212nn.

mírovými smlouvami. Dále Francie navrhovala britské záruky za východní arbitrážní smlouvy, nikoli tedy za samotné východní hranice. Arbitrážní smlouvy měly být přičleněny k bezpečnostnímu paktu a garantovány jako rýnská hranice.⁴⁹⁵ Jaký dopad by ve skutečnosti takové ustanovení mělo, není jasné. Každopádně tento bod Chamberlain nepřijal, za oblast za Rýnem odmítal převzít jakoukoli odpovědnost. Jinak výrazně proti francouzské odpovědi neprotestoval, státníci měli před sebou ještě dlouhou cestu, než mohlo dojít k formulaci finálního znění rýnské smlouvy.

Počátkem června nabídla Francie Itálii francouzsko-italskou dohodu, která by doplnila rýnský pakt a která byla nesena společným zájmem zabránit připojení Rakouska k Německu.⁴⁹⁶ O možnosti takové dohody jednala francouzská vláda i s Benešem.⁴⁹⁷ Koncem srpna ministr Briand nabídku garance Brenneru a rakouských hranic Římu zopakoval.⁴⁹⁸ Mussolini však o takovou separátní dohodu zájem neměl. Francouzskou nabídku by pravděpodobně akceptoval, kdyby tato smlouva byla napojena na bezpečnostní pakt a měla stejné ručitele, nebo alespoň se k ní připojilo Německo. Nicméně po Stresemannově odmítnutí bylo patrné, že by se jednalo pouze o separátní italsko-francouzskou dohodu.⁴⁹⁹ Riziko, které by v případě anšlusu nesla Francie, bylo podle Mussoliniho nesrovnatelně větší než eventuální nebezpečí plynoucí pro Itálii. *„Ačkoli je zde patrný náš obrovský a přímý zájem, otázka /anšlusu/ má pro bezpečnost Francie esenciální význam kvůli vzrůstu vnitřní síly Říše, jež by anexe způsobila, a kvůli převaze, která by byla /Říši/ zajištěna v historickém soupeření s Francií (...) Nelze tudíž hovořit o nabídce garancie Francie Itálii, (...) neboť v tomto případě by to byla Itálie, která by dala proporčně mnohem více, než by dostala.“*⁵⁰⁰

⁴⁹⁵ Tamtéž, s. 217

⁴⁹⁶ DDI, s. VII, vol. IV, n. 17, L'ambasciatore a Parigi, Romano Avezana, a Mussolini, 3.6.1925, srov. zprávu italského delegáta u SN Scialoji z června 1925. (DDI, s. VII, vol. IV, n. 32)

⁴⁹⁷ AMZV, TD 1925, č.572/25, Beneš z Ženevy, 10.6.1925

⁴⁹⁸ DDI, s. VII, vol. IV, n. 111, L'incaricato d'affari a Parigi, Summonte, a Mussolini, 27.8.1925

⁴⁹⁹ Carocci, G.: La politica estera..., s. 43

⁵⁰⁰ DDI, s. VII, vol. IV, n. 120, Mussolini all'ambasciatore a Parigi, Romano Avezana, 14.9.1925

Itálie vědoma si skutečnosti, že na její požadavky ohledně záruky brennerských hranic a anšlusu není brán zřetel, zvolila vyčkávací taktiku. Mussolini zachovával odstup a doufal, že jednání o bezpečnostním paktu padnou.

Postoj Československa k německé nabídce nebyl z počátku také nijak příznivý. Pokud vezmeme v úvahu náplň ženevského protokolu, který byl z velké části dílem Beneše, a obsah navrhovaného rýnského paktu, jeví se zcela zřejmé, že německý projekt bezpečnostního paktu byl pro Beneše neuspokojivý. Československé stanovisko k německé nabídce Beneš sdělil v memorandu zaslaném francouzské vládě počátkem března.⁵⁰¹ Svoji odpověď zaslal v okamžiku, kdy stále doufal v úspěšné přijetí ženevského protokolu a otázce rýnské hranice se zde vyhnul. Bezpečnostní otázce chtěl dát protiněmecký ráz, pokud by ženevský protokol padl, jeho náhrada měla být hledána ve formě anglo-francouzské garanční smlouvy. Beneš ale tehdy netušil, že neuspěje ani anglo-francouzský pakt. Československý šéf diplomacie chtěl do německého návrhu včlenit principy svého ženevského protokolu, především všeobecný ráz garancí. Nelíbilo se mu rozdělování německých hranic na západní a východní. U francouzské vlády se setkal s pochopením. „*Ministerský předseda Herriot souhlasil plně se stanoviskem naším i rezervami, k návrhům těm učiněným (...)*“, shrnul Beneš 1. dubna v parlamentu postoj francouzské vlády na československou odpověď.⁵⁰²

Po odmítnutí ženevského protokolu anglickou vládou hovořil Beneš s Chamberlainem. V rozhovoru nadnesl opět otázku ženevského protokolu, který považoval za nejlepší řešení bezpečnostní otázky. Jak ale mohl československý ministr předvídat, Chamberlain se k tomuto projektu již nehodlal vracet. „*Z rozmluvy s Chamberlainem (...) vyplývá, že (...) Anglie nepřijme protokolu a v blízké budoucnosti nic protokolu podobného*“, telegrafoval Beneš výsledek jednání s anglickým ministrem 15. března.⁵⁰³ Stejně jako Francie vznesl Beneš požadavek na vstup Německa do Společnosti

⁵⁰¹ Břach, R.: Locarno..., s. 672 nn.

⁵⁰² Beneš, E.: Boj o mír..., s. 317

⁵⁰³ AMZV, TD 1925, č. 256/25, Beneš z Ženevy, 15.3.1925

národů, a tím jeho převzetí práv a povinností plynoucích z Paktu SN.⁵⁰⁴ V žádném případě nemínil připustit, aby práva československého státu plynoucí z mírových smluv byla jakkoli dotčena nebo oslabena.

Italskou vládu zpravil o svém postoji k německému návrhu československý ministr prostřednictvím italského vyslance v Paříži, Romana Avezzany. Beneš se v rozhovoru s italským vyslancem nechal slyšet, že garanční pakt s Německem týkající se jeho západních hranic považuje za dostačující v případě, že by Německo okamžitě vstoupilo do Společnosti národů.⁵⁰⁵ Východní ani jižní německou hranici už by tak nebylo nutné zvláštním způsobem garantovat. Jak je zřejmé, Beneš postupoval nanejvýš opatrně. Poté, co mu Chamberlain sebral i poslední zbytky naděje na znovuoživení ideje ženevského protokolu v řešení bezpečnostní otázky, rozhodl se svoje skutečné představy příliš neprezentovat. Nemohl předvídat, jak se mezi sebou domluví velmoci, a tak si před italským vyslancem počínal skromně.

Také Itálie setrvala v ústraní. Po zjištění, že Anglie ani Francie nemínily zapojit záruku jižních německých hranic do rámce garanční smlouvy, doufala, že projekt padne. Anglie a Francie sladily své stanovisko pro odpověď německé vládě až v červnu. Francie se smířila s tím, že Anglie nepřistoupí na jiné záruky než za rýnskou hranici, vyhradila si však pro sebe právo garantovat východní arbitrážní smlouvy.⁵⁰⁶ Tato garance měla být vstřícným gestem vůči východním spojencům Francie - Československu a Polsku, s nimiž měla uzavřené spojenecké smlouvy.

Nová odpověď francouzské vlády, vypracovaná s ohledem na anglické nekompromisní představy, nemohla v Benešovi vzbudit přílišný optimismus. Garance se měly týkat jen Rýna, východní hranice sem zahrnuty nebyly. Alespoň Francie žádala bezpodmínečný vstup Německa do Společnosti národů. Nicméně v telegramu určeném Masarykovi a předsedovi vlády Švehlovi neúspěch československých požadavků nepřiznal: „*V zásadě je v jednání vzat*

⁵⁰⁴ Beneš, E.: *Boj o mír...*, s. 316

⁵⁰⁵ DDI, s. VII, vol. III, n. 767, L'ambasciatore a Parigi, Romano Avezzana, a Mussolini, 18.3.1925

⁵⁰⁶ Břach, R.: *Locarno...*, s. 676

zřetel na naše potřeby a zájmy ve smyslu memoranda, které jsem předložil Chamberlainovi, Briandovi a Herriotovi v březnu.“⁵⁰⁷ I tón československého tisku ve vztahu k psaní o bezpečnostním paktu Beneš orientoval pozitivně. Tisk měl například vyzdvihnout fakt, že smlouva má být vzájemná, tudíž garantující státy by musely zasáhnout i v případě napadení Německa Francií.⁵⁰⁸ Také v parlamentu si Beneš počínal, jako by jednání pokračovala v duchu, jakým si představoval. „(...) jednání posledního roku o garantování míru v Evropě došla tu k závěrům pozitivním a velikým a (...) to vše znamená bezesporný pokrok. Provádějí se zde principy Ženevského protokolu v míře sice omezenější a v jiné formě, ale základ je v podstatě týž,“ shrnoval dosavadní výsledky jednání před poslaneckou sněmovnou 23. června 1925.⁵⁰⁹

Beneš však musel ze svých původních požadavků hodně slevit, aby mohl s čistým svědomím hlásat to, že vyjednávání o bezpečnostním paktu pokračuje v souladu s jeho představami. Výrok: „*Šlo nám (...) o to, aby z našich garancí a smluv nebylo nám nic vzato (...)*“ vyjadřuje spíše smíření s tím, že Československo bezpečnostním paktem garanci svých hranic s Německem nezíská, a tak se alespoň stvrdí současný stav.⁵¹⁰ Nicméně přihlášení se ke stávajícím hranicím by bylo pro Československo chabým výsledkem. Beneš k tomu přidal i závazek arbitrážního řešení v případě československo-německých sporů.

Vyjednávání o bezpečnostním paktu probíhala i během léta 1925. I přes ústupky Paříže se Stresemannovi nezamlouvala francouzská odpověď na německé memorandum. Pozice německého ministra zahraničí byla navíc ztížena tím, že odpověď na francouzskou nótu projednávala vláda. Nacionalisté Stresemanna kritizovali za to, že jednání o bezpečnostním problému zahájil bez vědomí vlády.⁵¹¹ Zoufalý Stresemann nabídl svoji demisi, kancléř Luther ji však nepřijal. Luther nacionalisty přiměl ke kompromisu a německá odpověď byla 20. července odevzdána v Paříži Briandovi.

⁵⁰⁷ AMZV, TD 1925, č. 572/25, Beneš z Ženevy, 10.6.1925

⁵⁰⁸ AMZV, TD 1925, č. 583/25, Beneš z Paříže, 13.6.1925

⁵⁰⁹ Beneš, E.: *Boj o mír...*, s. 328

⁵¹⁰ Tamtéž, s. 329

⁵¹¹ Břach, R.: *Československo...*, s. 231

Německá nota byla ale pro Francii neuspokojivá. V odpovědi se Německo opět přihlásilo k revizi mírových smluv. Vycházelo z článku 19 Paktu SN, který pravil, že Shromáždění může čas od času vyzvat členy Společnosti, aby znovu přezkoumali smlouvy, které se staly nepoužitelnými, a mezinárodní poměry, jejichž další trvání by mohlo ohrozit světový mír. Další výhrady se týkaly systému garancí a podmínce vstupu Německa do SN.⁵¹²

Francie německé výhrady nepřijala, nicméně byl učiněn další krok vpřed. Německo bylo pozvané počátkem září do Londýna na porady právních znalců, kteří měli připravit předběžné právní formulace paktu. Jednání se účastnili delegáti Anglie, Francie, Belgie, Německa i Itálie. Itálie se k účasti na poradách rozhodla na poslední chvíli. Nebyla sice ještě rozhodnutá, zda svůj podpis na garanční pakt připojí, každopádně chtěla být informována o posledním vývoji bezpečnostní otázky. Nabídka italské účasti zatím Mussolinimu jako příliš lákavá nepřipadala. Mocnosti odmítly zapojit do paktu brennerskou hranici a samostatnou francouzsko-italskou smlouvu proti anšlusu Mussolini zavrhl.

Mussolini proto stále doufal, že k domluvě mezi mocnostmi nedojde. Takto čekal až do konce srpna 1925, kdy se schylovalo k londýnské schůzce právníků. Na tuto konferenci vyslal historika a právníka Massima Pilottiho. Pilottiho přítomnost však Itálii k ničemu nezavazovala. V té době se ještě Mussolini nevyslovil, jestli bude Itálie na bezpečnostní konferenci participovat, a proto byla Pilottiho účast pojmána jen jako „pozorovatelská“.⁵¹³ Italská vláda zdůvodňovala přítomnost svého delegáta v Londýně změnou situace, která původně ukládala zastávat rezervované stanovisko.⁵¹⁴ Jeví se ale více pravděpodobné, že Mussolini začal více naslouchat diplomatům, kteří jej o nutnosti italské účasti přesvědčovali.⁵¹⁵

⁵¹² Tamtéž

⁵¹³ AMZV, PZ Řím 1925, č.dok. 116, IX. řádná politická zpráva

⁵¹⁴ AMZV, TD 1925, č.883/25, Osuský z Paříže, 3.9.1925

⁵¹⁵ Italský charge d'affaires v Paříži Summonte telegrafoval Mussolinimu: „*Postoj Itálie /k bezpečnostnímu paktu/ by mohl vykrystalizovat právě účastí na nadcházejících poradách /právníků/ (...) Právníci budou mít přesný úkol přetvořit projekt v pakt (...) Pro každý případ oznamuji, že náš právník u reparační komise (...) Piloti se nachází na dovolené v Itálii. Momentálně je v Římě (...) nebo v Castelazzo.*“ (DDI, s. VII., vol. IV, n. 112, L'incaricato d'affari a Parigi, Summonte, a Mussolini, 28.8.1925)

Na schůzce právníků došlo k dalšímu sblížení stanovisek mocností, a tak mohlo být svolání mezinárodní konference domluveno na počátek října. Konference byla zahájena 5. října ve švýcarském městečku Locarnu za účasti delegátů z Anglie, Francie, Německa, Belgie a Itálie. Mussolini se s konečnou platností rozhodl pro italskou účast na konferenci o bezpečnosti až počátkem října.⁵¹⁶ Není jasné, zda na změně jeho stanoviska měl větší podíl generální sekretář Contarini či jiní diplomaté, kteří jej k účasti na rýnském paktu nabádali.⁵¹⁷ Z Paříže se ozýval v tomto duchu vyslanec Romano Avezzana: „Mezitím, co by naše země /podpisem paktu/ zaujala v evropském fóru pozici zvláštní důležitosti, vykonala by dílo odpovídající politice dorozumění s Anglií a v žádném případě nepřátelské vůči Německu, které opakovaně žádalo o naše připojení.“⁵¹⁸ Z Ženevy pro změnu na Mussoliniho útočil Scialoja: „Vzhledem k (...) okolnostem se domnívám, že pokud nechceme zahájit politiku rozjímání a izolace, je pro nás výhodnější přistoupit k paktu, než zůstat mimo něj.“⁵¹⁹ Každopádně na Mussoliniho naléhala i Francie, Anglie a Německo.

Italskou delegaci tvořili: senátor a delegát Itálie u Společnosti národů Scialoja, podsekretář ministerstva zahraničí Grandi, vyslanec ve Vídni Bordonaro, právník Pilotti a další.⁵²⁰ Mussolini do Locarna odjel až 14. října. Italská delegace zde ale příliš dobrý dojem nevyvolala. „Převládá názor, že Itálie si úspěchu konference nepřejí a že ji bude v celku sabotovat,“ sděloval dojmy z Locarna Beneš.⁵²¹

⁵¹⁶ AMZV, PZ Řím 1925, č.dok. 128, X. řádná politická zpráva

⁵¹⁷ Ennio di Nolfo a Giampiero Carocci přisuzují rozhodující vliv na Mussoliniho obrat Contarinimu. Di Nolfo se tak domnívá s ohledem na vzpomínky Raffaele Guariglii, který zde praví: „Dopravit Mussoliniho do Locarna bylo ve skutečnosti triumfem prozíravé a rozumné politické akce Contariniho.“ (Guariglia, R.: Ricordi..., s. 38) Carocci vysvětluje Contariniho tah tím, že generální sekretář si byl vědom postoji německé vlády k otázce anšlusu a jižní německé hranice. Kdyby Mussolini trval neústupně na svých původních propozicích zapojit do vyjednávání také garanci Brenneru a anšlus, mohl by tím ohrozit celé vyjednávání o rýnském paktu. Stresemannovi ani dalším členům vlády totiž nebyly myšlenky na anšlus cizí. Trvání na garanci rakouských hranic by navíc mělo další negativní dopad. Do podunajské oblasti by tak zatáhl i Francii. V Mussoliniho plánech však Francie měla být z rozhodování o Podunají vyloučena. Kdyby Mussolini přistoupil na francouzskou nabídku společné garance rakouských hranic, učinil by krok, který by byl v protikladu s jeho skutečnými záměry.

⁵¹⁸ DDI, s. VII, vol. IV, n. 129, L'ambasciatore a Parigi, Romano Avezzana, a Mussolini, 23.9.1923

⁵¹⁹ DDI, s. VII, vol. IV, n. 132, Il delegato alla Societa delle Nazioni, Scialoja, a Mussolini, 28.9.1925

⁵²⁰ Srov. AMZV, PZ Řím 1925, č.dok. 128, X. řádná politická zpráva

⁵²¹ AMZV, TD 1925, č. 1031/25, Cirkulární telegram Beneše z Locarna, 8.10.1925

Jednající se drželi podkladů vzniklých v Londýně na konferenci právníků. Sporný bod představovala francouzská garance východních arbitrážních smluv a vstup Německa do Společnosti národů. Druhá německá výhrada byla zdůvodňována článkem 16 Paktu SN. Podle jeho ustanovení byly členové Společnosti povinni uplatnit v případě útoku na jednoho člena kolektivně hospodářské a vojenské sankce vůči agresorovi. Stresemann zdůvodňoval nemožnost Německa převzít na sebe takový závazek vzhledem k tomu, že není ozbrojené, a svojí účastí na sankcích by se vystavovalo neúměrnému nebezpečí.⁵²² Nicméně Německo nakonec přece jen ustoupilo po ujištění, že tato pomoc není bezvýhradná, že vždy záleží na geografické a vojenské situaci každého člena. Současně strany dospěly i k řešení druhé sporné otázky, francouzských garancí východních arbitrážních smluv, kdy se Francie svých výjimečných práv z titulu ručitele východních arbitrážních smluv vzdala.⁵²³

Po úspěšném projednání těchto bodů přišly na řadu ostatní otázky, o nichž se již nepředpokládalo, že by mohly úspěšný závěr konference ohrozit. Byla vyjednána francouzsko-německá a belgicko-německá arbitrážní smlouva a konečně se dostalo i na východní sousedy Německa.

Polsko a Československo byly na konferenci přizváni až k jednání o otázkách, které se jich bezprostředně týkaly, tedy k východním arbitrážním smlouvám. Beneš ani polský ministr zahraničí Skrzyński však mezitím nezháleli a byli v čilém kontaktu se západními diplomaty. Beneš chtěl arbitrážní smlouvě s Československem dát podobu paktu o neútočení a zahrnout do ní formuli, že Německo nepřistoupí vůči ČSR k válce. To Německo rozhodně odmítlo. „*Němci/ se obávají, že by se tím arbitr/ážní/ smlouvy východní změnily okamžitě v garanční pakt východní,*“ informoval Prahu Beneš.⁵²⁴

Při polsko-německém vyjednávání se pro změnu objevil problém arbitráže ve vztahu k společným hranicím. Jak Polsko, tak Německo chtěly

⁵²² Břach, R.: Československo..., s. 297. Nicméně německý argument měl především co dočinění se spojenectvím se Sovětským svazem. Jednalo se o to, zda v případě polsko-sovětské války podpoří člena SN Polsko či Sovětský svaz.

⁵²³ Tamtéž, s. 298

⁵²⁴ AMZV, TD 1925, č. 1043/25, Cirkulární telegram Beneše z Locarna, 10.10.1925

spory o hranice z arbitráže vyjmout, každý však z jiného důvodu. Polsko proto, aby Německo nechtělo arbitráží dosáhnout posunu hranice, Německo z důvodu naprosto opačného. Nechtělo být vázáno použít arbitrážního řešení při sporech o polskou hranici, jejíž revizi nechtělo takto do budoucna vyloučit. Polsko tedy motivovala obava o svou západní hranici, Německo zas budoucí záměr provést její revizi. Nakonec ale i tento potenciální rozpor mezi arbitrážními smlouvami byl překlenut a jak smlouva s Československem, tak smlouva s Polskem, byly identické a nevylučovaly z arbitráže hraniční spory.⁵²⁵ Smlouvy vycházely ze západních arbitrážních smluv s Francií a Belgií, neodvolávaly se však na rýnský pakt.

V Locarnu bylo celkem parafováno 9 dokumentů, které měly být podepsány 1. prosince 1925 v Londýně. Předně to byl Závěrečný protokol, který tvořil pojítka mezi všemi podepsanými smlouvami. Rýnský pakt dával mezinárodní garanci pěti států na německé západní hranice. Jeho signatáři se zřekli války při řešení sporů a přihlásili k neměnnosti rýnské hranice. Dále Německo podepsalo arbitrážní smlouvy s Francií a Belgií, které byly napojeny na rýnský pakt. Arbitrážní smlouvy Německa s Polskem a Československem měly zcela odlišný význam. Byly samostatným aktem a postrádaly mezinárodní záruky. Nicméně všechny smlouvy zavazovaly signatáře řešit spory, právní i politické, mírovou cestou. Francie uzavřela se svými východními spojenci zvláštní garanční dohody, které vymezovaly vzájemné spojení s ohledem na nové smlouvy s Německem.⁵²⁶ Posledním dokumentem byla kolektivní nota zúčastněných států o článku 16 Paktu SN pro případ vstupu Německa do Společnosti národů.

Itálie i Československo stály v pozadí jednání o bezpečnostním paktu. Itálie chtěla do smlouvy začlenit garance i jižních německých hranic a nezávislosti Rakouska. Poté, co se jí to nepodařilo, byla pasivní a spoléhala na to, že se velmoci mezi sebou nedomluví a bezpečnostní pakt padne. K jednání se Itálie připojila až na poslední chvíli. Její rozhodnutí stvrdit svým podpisem

⁵²⁵ AMZV, TD 1925, č. 1074/25, Cirkulární telegram Beneše z Locarna, 16.10.1925

⁵²⁶ Podle R.Břacha smlouvy s Francií nepřinesly Československu ani Polsku posílení vzájemného spojení. „*Aliance/ byly ohraňčeny, zbaveny protiněmeckého ostří a včleněny do systému Společnosti národů.*“ viz Břach, R.: Československo..., s. 321

garanci západních německých hranic padlo až počátkem října, Mussolini podlehl nátlaků diplomatů, kteří jej k účasti nabádali.

Itálie na konferenci nehrála nijak důležitou roli. Osud paktu závisel především na domluvě Anglie, Francie a Německa. Italský zástupce nebyl ani při rozhodnutí klíčového sporu otázky vstupu Německa do SN. Otázka byla totiž vyřešena pouze v úzkém kruhu na lodi *Fleur d'Orange* za přítomnosti pouze Chamberlaina, Brianda, Luthera a Stresemanna. Mussolini však nakonec do Locarna zajel a pakt parafoval, ačkoli Itálie nezískala podpisem locarnských dohod pro sebe žádné zajištění. Italským novinářům přistoupení k paktu zdůvodňoval tím způsobem, že „*Itálie nemohla zůstat mimo diplomatický pakt určený k stabilizaci míru v tak kritické oblasti (...)*“, zahraničním novinářům pak tak, že adheze byla motivována jeho přáním nezůstat izolován od velkých evropských mocností.⁵²⁷ V senátě 29. května 1926 se k locarnským smlouvám opět vrátil: „*(...) nepodepsat locarnskou smlouvu by bylo obrovskou chybou. Zůstali bychom odcizeni důležité smlouvě, která zavazuje evropské mocnosti. Zadruhé by nás tato velká dohoda izolovala. Zatřetí bychom zmeškali příležitost při této památné události sladit svoji politiku s anglickou říší.*“⁵²⁸

Italský tisk nereagoval na locarnské dohody jednomyslně. Podle jedněch zpráv daly smlouvy na dlouhou dobu Evropě klid a mír, jiné noviny jim zas připisovaly význam podružný.⁵²⁹ Rozhodně zde nepanovalo jednoznačné přesvědčení, že díky locarnským smlouvám se Evropě vyhne válka.

Stejně jako italská účast, také Benešova úloha při vyjednávání podmínek garančního paktu nebyla nijak zásadní. Podoba smlouvy vyšla z jednání Anglie, Francie a Německa. Beneš se sice snažil bezpečnostnímu paktu vštípit podobu smlouvy obecnější povahy, s těmito požadavky však neuspěl u anglické vlády. Na jeho představy v zásadě nebyl brán zřetel. Československá delegace ani nemohla být přítomna u locarnských jednání o

⁵²⁷ Cituje Di Nolfo, E.: *Mussolini...*, s. 135

⁵²⁸ Cituje Salvemini, G.: *Mussolini...*, s. 97

⁵²⁹ AMZV, PZ Řím 1925, č.dok. 128, X. řádná politická zpráva

rýnském paktu. Do jednacího sálu byla vpuštěna až po smluvení jeho textu. Mohla se účastnit vyjednávání jen o východních arbitrážních smlouvách.

I přes to, že československé požadavky nebyly při sjednávání paktu zohledněny a výsledné dokumenty v sobě nesly jen velmi málo z ideje ženevského protokolu, československý ministr zahraničí prezentoval výsledky Locarna za úspěch pro Československo. V interview pro ČTK pravil, že „*Československá republika může být úplně spokojena s výsledkem (...) Byl i rozdíl mezi rýnským paktem a východními smlouvami, je přece jasné patrné z veškerého jednání, že všechny dokumenty jsou výrazem jednotnosti situace a celistvosti jednání, že vzájemné jejich plnění úzce souvisí, že západní pakt garantuje nepřímo i střední Evropu, že zachovává Československu integrálně všechny jeho původní garancie a dodává k nim řadu jiných, že nová naše arbitrážní smlouva s Německem (...) má morální záruku všech ostatních zúčastněných států (...)*“.⁵³⁰ Ve Stálém výboru prozatím rozpuštěného parlamentu přednesl 30. října 1925 dlouhou obhajobu locarnských ujednání.⁵³¹ Mluvil o „*značném zvýšení evropské bezpečnosti*“, o tom, že locarnská ujednání jsou „*plně prodchnuta*“ ženevským protokolem a jsou zároveň „*velikým krokem k němu*“. Podle Beneše znamenaly na dohlednou dobu zachování „*dosavadního statu quo v západní a střední Evropě*“.

Všechny strany vládní, ale i některé ze stran opozičních se vyslovily pro locarnská ujednání. Při debatách v zahraničních výborech poslanecké sněmovny a senátu, které předcházely schůzce státníků v Locarnu, si však Beneš jistě zažil horké chvíle. Rozdíl pro Československo mezi pohřbeným ženevským protokolem na jedné straně a německým návrhem garančního paktu na straně druhé byl totiž na první pohled patrný. Benešův politický oponent Karel Kramář vyjádřil ironický obdiv k Benešovu věčnému optimismu, respektive ke spokojenosti se vším, potažmo s obratem mezinárodní politiky v otázce bezpečnosti. Kramář takto pozitivně naladěný jednoznačně nebyl. Na jedné straně viděl v garančním paktu pokrok v otázce zabezpečení míru, jež spočíval v tom, že státy si zvolily skromnější závazky oproti ženevskému protokolu, zato však reálnější co se týče jejich dodržení. „*Základ ženevského*

⁵³⁰ Venkov, 18.10.1925, s. 3

⁵³¹ Beneš, E.: Boj o mír..., s. 340-361

protokolu bylo ručení všech za všechno, tedy příliš široký, nemožný. Základ dnešního garančního paktu, který v tomto smyslu je daleko přirozenější, a myslím, i lepší než ženevského protokolu a jediný možný, jest jen, že se garancie omezuje na to, co se chce garantovati, a ne že jest ke garancii někdo nucen.⁵³² Na druhé straně měl Kramář značné obavy z nedostatečnosti záruk na německých východních hranicích. Jeho stranický kolega z národní demokracie Antonín Hajn se pro změnu obával vstupu Německa do Svazu národů a jeho eventuálních požadavků na změny Paktu v ustanoveních o ochraně národnostních menšin.⁵³³ Národní socialista Hrušovský vítal, že garanční pakt čerpá zásady jako je bezpečnost a arbitráž z ženevského protokolu, nicméně upozorňoval na dělení na německé západní a východní hranice, které odsunulo do nedohledna otázku všeobecného odzbrojení. „Na západě je princip bezpečnosti přijat, kdežto na východě byly by zásady arbitráže, totiž arbitrážní smlouvy dvojstátové, to ovšem není bezpečnost. Z toho pak vyplývá, že právě není možno řešiti otázky odzbrojení, na kterém nám záleží. Problém odzbrojení se dá přivoditi jen tehdy, když bude možný současně ve všech státech.“⁵³⁴ Bruno Kafka, reprezentant německé svobodomyšlné strany, která ženevský protokol odmítala, viděl německý návrh v lepším světle a nesouhlasil s rezervovaným postojem svých kolegů vůči němu. „... německá nabídka je velkým činem ve službách evropského míru a jako taková musí být hodnocena...“⁵³⁵ Na německém návrhu oceňoval především to, že bezpečnostní otázka, která byla doposud řešena jako jednostranný problém, se nyní rozvinula v širší rovině. „Západ postupně uznal, že tato otázka nemůže nalézt uspokojivé řešení než pomocí záruk, které nejsou zárukami proti Německu, nýbrž zárukami s pomocí Německa.“ Také senátor Heller z německé sociální demokracie viděl německý návrh v dobrém světle, neboť to, že Německo se dobrovolně zříká Alsaska-Lotrinska představuje veliké koncese evropskému míru.⁵³⁶ Sociální demokrat Jan Koudelka vyzdvihl nezbytnost vstupu Německa do Společnosti národů jakožto předpokladu

⁵³² APČR, ZV PS 1920-1925, 64. schůze, 23.6.1925

⁵³³ Tamtéž

⁵³⁴ APČR, ZV PS 1920-1925, 63. schůze, 2.4.1925

⁵³⁵ Tamtéž

⁵³⁶ APČR, Zahraniční výbor senátu 1920-1925, Zápis ze schůze 1.4.1925

k pacifikaci Evropy. Zároveň si však uvědomoval, že toliko garanční pakt celé Evropě mír nezajistí. „... *mír na jihovýchodě Evropy je stejně podmínkou míru i na západě Evropy. Jen uvažme, že světová válka byla zahájena právě v tomto jihovýchodním koutě evropském. Jsou tu spleť zájmy různých států samozřejmě více než kde jinde a proto také je velká otázka, (...), v jakém stádiu co do míru octne se východní Evropa při eventuálním uskutečnění zárukového paktu, jak jej nabízí Německo.*“⁵³⁷ I přes řadu připomínek, které proti paktu vznášeli koaliční i opoziční poslanci, však ve výsledku většina politických stran ministra zahraničí podpořila a locarnská ujednání byla schválena.

Také československý tisk přijímal výsledky locarnské konference vesměs pozitivně. České slovo zdůrazňovalo, že od Locarna není v Evropě vítězů ani poražených, dále psalo o „*znemožnění francouzsko-německé války*“ či o „*vyloučení válečné akce subjektivně oprávněné proti nám*“.⁵³⁸ Právo lidu s potěšením reagovalo na „*konec evropského imperialismu*“ a to, „*že se Evropa postupně a jistě vyčišťuje od ohnisek válečných konfliktů a že spásu hledá - v míru*“.⁵³⁹ Také agráři doufali v dlouhotrvající mír: „*(...) až prvně zahlaholí mírový zvon locarnský, budou moci národy poslouchat jeho mohutný hlas s vděčností, neboť zvěstuje ne-li jistotu míru, tedy aspoň velkou naději lidstva, že bude zachován, že podařilo se jej nadlouho zabezpečit.*“⁵⁴⁰

Na závěr se dá říci, že locarnské úmluvy přímo československo-italské vztahy nijak neovlivnily. Československá a italská delegace se v Locarnu zabývaly zcela jinými záležitostmi. Nicméně existovaly faktory, které oba státy spojovaly. Itálie se ve vyjednávání garančních podmínek angažovala minimálně. Poté, co ztroskotaly její pokusy zahrnout do paktu Brenner a rakouskou nezávislost, ztratila o pakt naprosto zájem. S Československem Itálii spojovalo právě to, že zájmy ani jednoho státu nebraly mocnosti v potaz. Beneš si představoval, že velmoci vtělí do bezpečnostního paktu v maximální míře principy ženevského protokolu a bude garantována také východní

⁵³⁷ APČR, ZV PS 1920-1925, 63. schůze, 2.4.1925

⁵³⁸ České slovo, 23.10.1925, s.1

⁵³⁹ Právo lidu, 20.10.1925, s. 1

⁵⁴⁰ Venkov, 18.10.1925, s. 3

německá hranice. Anglie, Francie a Německo však svá jednání omezily jen na rýnskou hranici.

Co však Itálii a Československo oddělovalo, byl zcela jiný přístup k ideji, která konferenci provázela. Toto setkání státníků bylo neseno myšlenkou zřeknutí se války a zavedení obligatorního principu smírného řešení sporů mezi účastníky. Tyto zásady mezinárodní politiky zde mohutně podporoval Beneš. I když byly nakonec výsledky locarnské konference pro Československo mizivé, celé setkání bylo provázeno právě duchem usmiřování a pacifismu. Mussolini však příznivcem těchto zásad nebyl. Válka pro něj značila nástroj mezinárodní politiky, jehož se nehodlal vzdát. Přístup Mussoliniho k Locarnu trefně vystihl R. Guariglia ve svých pamětech: *„(...)»duch Locarna« nemohl proniknout do »ducha« Mussoliniho (...) a Mussolini podepsal dohodu jako kdyby se jednalo o jednu z těch četných smluv, které bez přestání podepisoval za účelem politické propagandy, aniž by jim přiznal jakoukoli důležitost a jsa přesvědčen, že je může popřít nebo porušit, kdykoli se mu zlíbí.“*⁵⁴¹

Itálii a Československo dále odlišovalo rozdílné postavení na locarnské konferenci. Itálie byla plnoprávným členem a její delegáti měli přístup na všechna zasedání. Československo mohlo být přítomno pouze diskusím o východních arbitrážních smlouvách. Itálie se zkrátka řadila mezi evropské poválečné velmoci a ostatní mocnosti měly na jejím podpisu na rýnském paktu velký zájem. Oproti tomu Československo bylo v porovnání s Itálií státem menšího evropského významu a osud německých východních hranic velmocím tolik na srdci neležel.

Vyvstává otázka, zda bylo Locarno úspěchem. Pozitivní bylo, že vítězné velmoci a poražené Německo zasedly poprvé od konce války k jednomu stolu a vedly společná jednání o evropském bezpečnostním problému. Konference symbolizovala politické zrovnoprávnění států, konec jejich dělení na vítěze a poražené. Bylo ukončeno období, kdy se na Německo pohlíželo jako na stát, který nemá právo rozhodovat o evropských

⁵⁴¹ Guariglia, R.: Ricordi..., s. 39

záležitostech a musí jen přijímat a plnit závazky, které mu velmoci uložily. V tomto smyslu byl učiněn veliký pokrok.

Locarno Evropě však mír Evropě nepřineslo. Už v polovině dvacátých let se ozývaly hlasy, že garance rýnských hranic Evropu před válkou nezachrání. V Evropě byly jiné oblasti, které byly mnohem více ohroženy než francouzské Alsasko-Lotrinsko, které bylo tehdy prioritou. Anglie a Německo však na víc odmítly přistoupit, a tak se konference rozešla s chabým výsledkem. Mnoho státníků si toho bylo vědomo, nicméně v následujícím desetiletí se ukázalo, že ani garance rýnské hranice nebyla dostatečná.

VI. Závěr

Na sklonku první světové války došlo k navázání přátelských vztahů mezi Čechy a Italy díky utvoření československých legií v Itálii. Tyto vojenské jednotky v nemalé míře přispěly k vítězstvím nad Rakousko-Uherskem v závěru války. Zkušenost ze společného boje se pozitivně odrazila ve vzájemných sympatiích, které k sobě oba národy pociťovaly i bezprostředně po skončení válečného konfliktu. Přátelské vztahy potvrdil příchod italské vojenské mise na Slovensko, kde musel být zajištěn pořádek a postupné předávání moci do rukou nového státu.

Válka oba národy spojila, mír je však nakonec rozdělil. Nový mírový řád Evropy užšímu československo-italskému spojení nepřál. Československo si za svého nejbližšího spojence zvolilo Francii, která se stala po válce nejsilnějším státem Evropy a v rozhodující míře se podílela na vytváření poválečného mírového uspořádání. Francie však představovala pro Itálii hlavního viníka za její neuspokojivé mírové podmínky. Další rána přišla v okamžiku, kdy českoslovenští představitelé vytlačili italskou vojenskou misi a nahradili ji v plném rozsahu misí francouzskou. Tyto události způsobily zásadní ochlazení československo-italského přátelství. V období, které předcházelo nástupu fašistů k moci, již nedošlo k výraznému a trvalejšímu zlepšení vztahů mezi těmito zeměmi.

Příchod Mussoliniho znamenal zhoršení v československo-italských vztazích. Duceho diktátorský režim byl proti mysli politiků, kteří stáli u moci v Československu. Československo bylo postaveno na demokratické státní ideji, oproti tomu v Itálii si razila cestu fašistická diktatura. V československých a v italských vládních kruzích proto díky těmto odlišnostem panovala vzájemná nedůvěra, která nezmizela v podstatě po celé meziválečné období.

Vnímáním italského fašistického režimu československou veřejností i vládními představiteli jsem se zabývala v souvislosti s nástupem Mussoliniho k moci, s korfským incidentem a s vraždou Giacoma Matteottiho. Ve všech případech tyto události vzbudily v Československu značnou pozornost.

V případě pochodu na Řím i okupace Korfu bylo negativní vnímání italského režimu podtrhnuto obavami o budoucí zahraniční politiku Itálie. Na podzim 1922 panovaly v Československu značné obavy především ve vztahu k budoucímu poměru Itálie vůči Jugoslávii, která byla československým spojencem, a proti níž se v největší míře obracel italský revisionismus. Incident na Korfu zase pro československou zahraniční politiku značil nebezpečí vzhledem k Mussoliniho odmítavému přístupu k principům míru a diplomatického řešení sporů. Na těchto zásadách byla postavena Společnost národů, jejíž byl Beneš velikým zastáncem, a která měla představovat pro nové státy jako bylo Československo určité záruky jejich existence.

Stejně tak jako nástup Mussoliniho k moci a korfský incident, měla i vražda Matteottiho negativní dopad na poměr Československa k Itálii. Jednalo se o vnitropolitický skandál, který italskou zahraniční politiku vůči Praze nijak neohrožoval, nicméně i tak zločin vyvolal v Československu patřičnou odezvu. K protifašistické propagandě ji sice použili pouze socialisté a komunisté, avšak Beneš neodjel podepsat do Říma československo-italskou smlouvu o srdečné spolupráci, a ani Masaryk se nevydal na plánovanou cestu do italské metropole.

Vedle rozdílů ve vnitropolitických režimech byly příčinou chladných vztahů zemí nejrůznější mezinárodně-politické souvislosti. Především se jednalo o vzájemný boj států o vliv ve střední Evropě. Malá dohoda ve spojení s Francií zde měla poměrně silnou pozici, což bylo Mussolinimu trnem v oku. I přes uzavření smluv o srdečné spolupráci s Jugoslávií a Československem byl italský poměr k Malé dohodě stále nepřátelský. Mussolini totiž mezinárodním smlouvám nepřikládal žádný význam a jejich ustanoveními se necítil být v nejmenším vázán. Byl ochoten uzavřít smlouvu, která byla v naprostém rozporu s jeho idejemi a záměry, jen proto, aby nezůstal v mezinárodní izolaci. V Mussoliniho telegramech italským ambasádám se často ozývaly instrukce, aby diplomaté zasáhli proti jakýmkoli pokusům zvýšit prestiž Malé dohody nebo jejího šéfa Beneše.

Nepřátelské vnímání spojenectví Československa s Francií italskou veřejností vyplulo na povrch v souvislosti s cestou prezidenta Masaryka na

Západ a s uzavřením československo-francouzské aliance. Italové vnímali tyto události obzvlášť nevraživě. Kampaň proti Československu v italském tisku však spíše souvisela s protifrancouzským zaměřením zahraniční politiky Itálie v dané době. Itálie se obávala, že aliance s Československem je dalším krokem Francie k ovládnutí střední Evropy a vytlačení Itálie s této oblasti, kterou sama toužila ovládnout.

Střední Evropa obecně byla velmi častým tématem rozhovorů jak na pražském ministerstvu zahraničí, tak v Palazzo Chigi. Československo i Itálie si přály v této oblasti posílit své pozice a vnímaly se navzájem jako konkurenti. Nejzřetelněji se to projevilo ve vztahu k Rakousku. Záchrana rakouského hospodářství byla důležitou otázkou československé a italské zahraniční politiky v letech 1922 - 1923 a opět v roce 1925. V obou případech se Československo a Itálie snažily nalézt řešení, které by bylo výhodné pro vlastní zájmy, a zároveň v Rakousku příliš neposílilo postavení druhé země. V prvním případě byla výsledkem společné politiky sanace na podkladě ženevských protokolů Společnosti národů. Ta se však neukázala jako úspěšná, a proto byl problém rakouského hospodářství opět vynesena na světlo. V roce 1925 již ale Československo a Itálie rakouskou politiku sjednotit nedokázaly. Mnohem silněji se zde projevil vlastní hospodářské zájmy, které získaly převahu nad dobrou vůlí Rakousku pomoci.

Odlišnosti československých a italských zájmů se projevily i v otázce válečných dluhů a reparací. Itálie byla dlužníkem Anglie a Ameriky i věřitelem jiných států, Československo bylo jen dlužníkem spojenců. Svízelná hospodářská a finanční situace přivedla Itálii k nekompromisní politice vůči státům, které jí měly platit. Nejprve se to projevilo ve vztahu k Německu, kdy Itálie dala souhlas s francouzskou okupací Porúří. I když svoji podporu francouzskému postupu záhy odvolala, v reparační komisi si počínala agresivně a žádala stanovení reparačních položek v maximální výši. S touto svojí reparační politikou pokračovala i vůči Maďarsku a Československu, což se na československo-italských vztazích promítlo dalším zhoršením.

Další neuzavřenou kapitolu války představoval vedle reparací revisionismus. Mussolini se ještě před příchodem k moci nepokrytě hlásil

k revizi mírových podmínek pro Itálii, které sebou přinesly jen „zmrzačené vítězství“. Oproti tomu zahraniční politika Československa se v prvním pětiletí po mírové konferenci orientovala především na hledání existenčních jistot a bezpečnostních záruk proti potenciálním revisionistům a agresorům. Itálie se sice v prvních letech od nástupu fašismu otevřeně k revizi mírových smluv nehlásila, neboť její vnitřní slabost by jí nedovolila vést takovou sebevědomou zahraniční politiku, nicméně ideje revisionismu se Itálie nevzdala. V rámci této politiky podporovala Maďarsko, jehož lid stále snil o Velkých Uhrách ve své původní velikosti. Mussolini si ve své promaďarské politice z počátku počínal opatrně. Otevřeně proklamovat přátelství italského a maďarského národa by mu mohlo v zahraničních vztazích uškodit. Avšak tajné dodávky zbraní do Maďarska, o nichž mělo povědomí i Československo, mluví za své. Tato Mussoliniho politika zákonitě vyvolávala v Praze obavy a ve svém důsledku přispívala k rezervovanému poměru Československa vůči fašistické Itálii.

Nakonec Československo a Itálii rozděloval odlišný vztah k míru a bezpečnosti v Evropě. Zřetelné to bylo jak během projednávání ženevského protokolu, tak při konferenci o bezpečnosti v Locarnu. Mussolini odmítal vzít za závazné principy mírového řešení sporů a nechtěl připustit zásah třetích států do vlastních zahraničních rozepří. Ozbrojená síla a válka byly nástroje zahraniční politiky, s kterými do budoucnosti počítal. Proto nevěřil ani v cíle, které s sebou přineslo Locarno - smírné řešení sporů a zřeknutí se války v mezinárodní politice. Československá zahraniční politika byla vystavěna na jiném základě. Mezinárodní politika na bázi ženevského protokolu pro Československo představovala záruku bezpečnosti a existenční jistoty. Avšak ženevský protokol padl a výsledky Locarna pro Československo byly mizivé.

Celkově se dá říci, že vztahy Československa a Itálie v letech 1922 - 1925 byly chladné. Nebyly zde žádné zájmy, které by oba národy poutaly jako za války. K nepřátelskému poměru přispíval jednak naprosto odlišný ráz vnitrostátních režimů a ideologie zahraničních politik obou zemí, především však vnímání druhé strany jako konkurenta v záležitostech středoevropské politiky.

VII. Prameny a literatura

1) archivní prameny

Archiv MZV: Politické zprávy Řím 1920-1925

Politické zprávy Vídeň 1923-1925

Telegramy došlé 1922-1925

Telegramy odeslané 1922-1925

Smlouvy

Kabinet ministra 1919-1939

Pozůstalost E. Beneše

VI. sekce (právní)

Archiv ÚTGM: Edvard Beneš (1918-1938), I.

Národní archiv: Kybalova pozůstalost

Předsednictvo ministerské rady

Archiv Parlamentu ČR: Spisy „E. Beneš“ 1920 - 1937

Zahraniční výbor Poslanecké sněmovny

Zahraniční výbor Senátu

2) publikované dokumenty a tištěné prameny

Čechura, J.-Čechurová, J. (editoři): Edvard Beneš (diplomat na cestách): depeše z padesáti zahraničních cest ministra Beneše 1919-1928, Praha: Karolinum 2000

Čechura, J.-Šetřilová, J. (editoři): Listy důvěrné. Vzájemná korespondence Hany a Edvarda Benešových, Praha: Česká expedice: Riopress 1996

Československá zahraniční politika a vznik Malé dohody 1920-1921. Sv.1, Praha: ÚMV, Karolinum a HÚ AV ČR 2004

I documenti diplomatici italiani. Quinta serie: 1914-1918, Vol. X-XI, Roma: Ist. Poligrafico E Z 1985-1986

I documenti diplomatici italiani. Sesta serie: 1918-1922, Vol. I-II, Roma: Ist. Poligrafico E Z 1956, 1980

I documenti diplomatici italiani. Settima serie: 1922-1935, Vol. I-IV, Roma : Ist. Poligrafico E Z 1953-1962

Salvemini, G.: Opere III. Dalla guerra mondiale alla dittatura (1916-1925), Milano: Feltrinelli 1964

3) paměti a dobové projevy

Beneš, E.: Boj o mír a bezpečnost státu. Československá zahraniční politika v projevech ministra dra. Ed. Beneše 1924-1933, Praha: Orbis 1934

Beneš, E.: Problémy nové Evropy a zahraniční politika Československa. Projevy a úvahy z let 1919-1924, Praha: Melantrich 1924

Guariglia, R.: Ricordi. 1922-1946, Napoli: Edizioni Scientifiche 1950

Kybal, V.: Czechoslovakia and Italy: My negotiations with Mussolini 1922-1924, in: Journal of Central European Affairs, 1953, č.4, s.352-368 a 1954, č.1, s. 65-76

Orlando, V.E.: Discorsi per la guerra e per la pace, Foligno: F. Campitelli 1923

Salandra, A.: L'intervento. 1915. Ricordi e pensieri, Milano: Mondadori 1930

Sforza, C.: L'Italia dal 1914 al 1944. Quale io la vidi, Milano: Mondadori 1946

4) dobová literatura

Donosti(Lucioli), M.: Mussolini e l'Europa. La politica estera fascista, Roma: Leonardo 1945

Enciclopedia italiana, Roma: Istituto di enciclopedia italiana Giovanni Treccani 1929-1937

Giovanelli, R.- Bongiorno Tasca, G.: Dov' e la patria mia? La causa cecoslovacca e L'Italia, Ravenna: Ravennate E Mutilaci 1928

Krofta, K.: E. Beneš a československá zahraniční politika 1924-1933. In: Beneš, E.: Boj o mír a bezpečnost státu, Praha: Orbis 1934, s. 1-230

Kybal, V.: Drobné spisy historické a politické, Praha: Prometheus 1930

Kybal, V.: La Cecoslovacchia e l'Italia, in: La Cecoslovacchia. Organizzazione politica, economica, culturale, Roma: Anonima Romana 1925, s.128-139

Nani, U.: Italia e Jugoslavia 1918-1928, Milano: Libreria d'Italia 1928

Salvatorelli, L.: Il fascismo nella politica internazionale, Guanda, Modena e Roma 1946

Salvemini, G.: Mussolini diplomatico, Roma: De Luigi 1945

Sforza, C.: Costruttori e distruttori, Roma: Donatello de Luigi 1945

5) odborná literatura

- Barteček, I. - Šlapal, M.: Mezi historií a diplomacií. Portrét Vlastimila Kybala, in: Dějiny a současnost, Roč. 17, č. 4 (1995), s. 21-25
- Barteček, I.: Vlastimil Kybal - od historických studií k dílu diplomatickému, in: Pocta Josefu Polišenskému: sborník prací moravských historiků k 80. narozeninám univerzitního profesora PhDr. Josefa Polišenského, DrSc., Ostrava: Repronis 1996
- Bradáč, Z.: Před pochodem na Řím. Evropský nacionalismus a vznik italského fašismu, Praha: Svoboda 1973
- Břach, R.: Československo a Evropa v polovině dvacátých let, Praha a Litomyšl: Paseka 1996
- Břach, R.: Locarno a čs. diplomacie, in: ČČH 1960, č.5, s.662-695
- Břach, R.: Ženevský protokol o pokojném vyřizování mezinárodních sporů z roku 1924, in: Historie a vojenství, Roč. 41, č. 6 (1992), s. 30-47
- Břachová, V.: Francouzská vojenská mise v Československu, in: Historie a vojenství, č.6 (1967), s.883-910
- Caccamo, F.: Československo v italské zahraniční politice dvacátých let, in: Střední Evropa 82-83 (1998), s.109-117 a 79-90
- Carocci, G.: La politica estera dell'Italia fascista (1925-1928), Bari: Laterza 1969
- Collotti, E.: Fascismo e politica di potenza: politica estera 1922-1939, Firenze: La Nuova Italia 2000
- Craig, A.G.-Gilbert, F.: The diplomats 1919-1939, Princeton, New Jersey, Princeton University Press 1953
- Dejmek, J.: Edvard Beneš. Politická biografie českého demokrata. Část první, Revolucionář a diplomat (1884-1935), Praha: Karolinum 2006
- Dejmek, J. - Kolář, F.: Počátky československé diplomacie, in: Titíž (editoři): Československo na pařížské mírové konferenci 1918-1920. Sv. 1. (listopad 1918-červen 1919), Praha: Ústav mezinárodních vztahů - Karolinum - Historický ústav Akademie věd ČR 2001, s.17-34
- Dejmek, J.: Politické vztahy mezi Československem a Rakouskem po smlouvě lánské (1922-1925), in: Moderní dějiny. Sborník k dějinám 19. a 20. století 1., 1993, s.121-165
- Di Nolfo, E.: Mussolini e la politica estera italiana (1919-1933), Padova: Cedam 1960
- Diviš, F.: Československo a Itálie v letech 1922 - 1929. Diplomová práce, Praha: FF UK, Ústav hospodářských a sociálních dějin 1997
- Gajan, K.: Polsko-ruská válka a vznik Malé dohody ve světle diplomatických dokumentů, in: České země a Československo v Evropě XIX. a XX. století:

sborník prací k 65. narozeninám prof. dr. Roberta Kvačka, Praha 1997, s.191-208

Gajanová, A.: ČSR a střeoevropská politika velmocí 1918-1938, Praha: Academia 1967

Galandauer, J.: O samostatný československý stát 1914-1918, Praha: SPN 1992

Gardina, A. – Sabbatucci, G. – Vidotto, V.: Manuale di storia 3. L'Età Contemporanea, Roma-Bari: Laterza & Figli 1991

Gonč, V. (ed.): Edvard Beneš a střeoevropská politika, Brno: Masarykova univerzita 1998

Houska, O.: Československo, Itálie a projekty k upevnění nezávislosti Rakouska v roce 1925, ČČH, č.2 (2006), s.304-331

Houska, O.: Edvard Beneš a plán zavedení preferenčních cel mezi Československem a Rakouskem v roce 1925, in: Moderní dějiny. Sborník k dějinám 19. a 20. století, 2004, s.125-152

Houska, O.: Pokusy o upevnění statu quo v Podunají a na Balkáně (1925 - březen 1926). Rigorózní práce, Praha: FF UK, Ústav světových dějin 2004

Hrdlička, J.: Vlastimil Kybal a Univerzita Karlova, Brno: 3K 1997

Hrdlička, J.: Vlastimil Kybal doma a v exilu, Peruc: Obecní úřad Peruc; Louny: Občanské sdružení Knihovna třetího tisíciletí: Městská knihovna v Lounech 2001

Jaroš, J.: Budovy zastupitelských úřadů ČSR v meziválečném období : strategie jejich výběru a získávání. Rigorózní práce, Praha: FF UK, Ústav českých dějin 2006

Klimek, A.: Beneš a Štefánik, in: Sborník k dějinám 19. a 20. století, 12, Praha: HÚ ČSAV 1991

Klimek, A.: Boj o Hrad /1./ Hrad a Pětka /1918-1926/, Praha: Panevropa 1996

Klimek, A. - Kubů, E.: Československá zahraniční politika 1918-1938. Kapitoly z dějiny mezinárodních vztahů, Praha: Institut pro střeoevropskou kulturu a politiku 1995

Klípa, B.: Italská vojenská mise v Československu, in: Historie a vojenství, č.3 (1995), s.26-78

Leoncini, F.: Italia e Ceco-Slovachia 1919-1939, in: Rivista di Studi Politici Internazionali 3/1978. s.357-372

Moscatti, R.: La politica estera del fascismo. L'esordio del primo ministero Mussolini, in: Studi politici 1953, s.400-426

Moscatti, R.: La politica estera fascista nel '24-'25, in: Rivista storica italiana 2/1959, s.313-320

Nájemník, T.: Edvard Beneš v roce 1924 : rok v životě československého politika. Rigorózní práce, Praha: FF UK, Ústav českých dějin 2005

Olivová, V.: Československá diplomacie v době rurské krize roku 1923, in: Československý časopis historický, č.1 (1958), s.59-70

Pastorelli, P.: Dalla prima alla seconda guerra mondiale. Momenti e problemi della politica estera italiana 1914-1943, Milano: LED 1997

Pastorelli, P.: La storiografia italiana del dopoguerra sulla politica estera fascista, in: Storia e politica 4/1971, s.575-614

Procacci, G.: Dějiny Itálie, Praha: Lidové noviny 1997

Rumi, G.: Alle origini della politica estera fascista (1918-1923), Bari: Laterza 1968

Sládek, Z.: Malá dohoda 1919-1938, Praha: Karolinum 2000

Sládek, Z.: Malá dohoda ve stínu Locarna (1925-1929), in: Slovanský přehled, roč.83, č.2 (1997), s.141-152

Tkadlečková, H.: Zahraniční politika a diplomacie fašistického Talianska počas rúskej krizi, ZbFFIKom Historica 24-25, 1973-74, s.99-136

Tomeš, J. a kol.: Český biografický slovník XX. století, Praha a Litomyšl: Ladislav Horáček - Paseka 1999

Torre, A. a kol.: La politica estera italiana dal 1914 al 1943, Torino: ERI 1963

Weissensteiner, F.: Sektionchef Dr.Richard Schüller und die Wirtschaftspolitik der Ersten Österreichischen Republik, in: Österreich in Geschichte und Literatur, Jg.24 (1980)

6) tisk

České slovo /1920,1923-1925/

Lidové listy /1924/

Lidové noviny /1922-1924/

Národní listy /1922-1923/

Národní politika /1922/

Právo lidu /1922-1925/

Rudé právo /1922-1924/

Venkov /1922-1925/

Zahraniční politika /1922-1925/

7) internetové zdroje

www.psp.cz (Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR)

www.mzv.cz (Ministerstvo zahraničních věcí ČR)

VIII. Abstract

This rigorous thesis deals with the issue of political and diplomatical relationship between Czechoslovakia and Italy during 3 years from the March on Rome in 1922, by which Mussolini's National Fascist Party came to power in Italy until the Locarno Conference in 1925. The aim is to analyse the factors influencing relations between these two countries in the respective period.

My work does not focus on bilateral associations solely, relations between the two countries are to be scrutinized within the frame of broader contingencies of the development in Europe in the twenties of the 20th century, primarily under the angle of the active politics of both countries Czechoslovakia and Italy in the Central-European space. I have been looking for common and contradictive phenomenons of both nations on the background of the European events of that time.

The first part represents the preamble to problems of Czechoslovak-Italian relationship in the said period. The First World War had been the factor that united both peoples. The Czechoslovaks and the Italians fought side by side against a common enemy, the Habsburgs. The post-war period, however, brought alongside a significant cooling in relations of both nations due to the fact that Czechoslovakia had chosen France as an ally whereas France was considered by Italy to be a political rival and a party responsible for unsatisfactory peace conditions.

The second part begins with the power formation of Fascism and ends by the conclusion of the Czechoslovak-French Allied Treaty. The turn in the Italian regime evoked anxiety primarily due to the politics of revisionism proclaimed by the Fascist which was threatening the integrity in particular of Yugoslavia, the ally to Czechoslovakia. Further abrasive surfaces between Czechoslovakia and Italy arose in connection with the Austrian sanitation. Czechoslovakia and Italy kept competing for economic standing in this weak country which was regarded as hardly viable after the decay of the Habsburg's monarchy. Then it was Hungary which turned into the enduring source of straint between Czechoslovakia and Italy. Delegations of nationalists would

come to visit Mussolini looking for his support for their revisionist policy. Although Mussolini refused to exert such an assistance, secret supplies of weapons to Hungary were selfexplaining.

The third part covers the period from the year 1924 until 1925. In the two years partial efforts for the improvement of mutual relations can be followed which had been triggered by an Italian-Yugoslavian understanding early in 1924. In May 1924 the Czechoslovak-Italian Treaty on Friendship was concluded. However, as it appeared by the preparation on Geneva Protocol or during the session of Locarn Conference, attitudes of countries to European contemporary problems were utterly diverse and it was almost impossible to harmonise to a greater extent their external policies and to find common society interests.

Global relations between Czechoslovakia and Italy in the years 1922 - 1925 can be qualified as cold. However, grounds for that had not been of only external policy kind. In Italy there Mussolini overgoverned in imperative style, whereas Czechoslovakia prided on beau-ideals of democracy. There was thus an unlimited room for the non-confidence, dominating and ever present in the whole interwar period.

Mapa Itálie na konci první světové války

L'Italia alla fine della Prima Guerra Mondiale

- Hranice území požadovaných Itálií na Rakousku výměnou za její neutralitu (8. dubna 1915)
- Hranice italské válečné fronty v den vojenské kapitulace Rakouska-Uherska (4. listopadu 1918)
- Hranice území slíbeného londýnskou smlouvou (26. dubna 1915)
- Hranice navržené americkým prezidentem Wilsonem (14. dubna 1919)
- /// Území přiznané saint-germainskou smlouvou (10. září 1919)
- || Území přiznané rapallskou smlouvou (12. listopadu 1920)

17

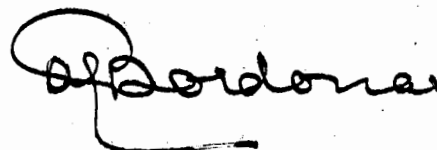
Prague, le 4 Novembre 1922

Monsieur le Ministre,

J'ai l'honneur d'informer Votre Excellence que je viens de recevoir de la part de M. Mussolini, Président du Conseil et Ministre des Affaires Etrangères ad interim du Royaume d'Italie, la communication suivante:

„ Je Vous prie de présenter au Ministre des Affaires Etrangères mes salutations sincères en Lui exprimant ma confiance et mon désir que les relations entre nos deux Pays deviennent toujours plus étroites et cordiales. ”

Veillez agréer, Monsieur le Ministre, l'assurance de ma plus haute considération

à l'Excellence M. le Dr
Edvard Beneš,
Ministre des Affaires Etrangères

P R A G U E

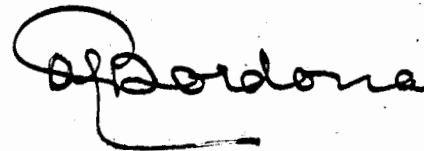
Prague, le 4 Novembre 1922

Monsieur le Ministre,

J'ai l'honneur d'informer Votre Excellence que je viens de recevoir de la part de M. Mussolini, Président du Conseil et Ministre des Affaires Etrangères ad interim du Royaume d'Italie, la communication suivante:

„ Je Vous prie de présenter au Ministre des Affaires Etrangères mes salutations sincères en Lui exprimant ma confiance et mon désir que les relations entre nos deux Pays deviennent toujours plus étroites et cordiales. ”

Veillez agréer, Monsieur le Ministre, l'assurance de ma plus haute considération

Mon Excellence M. le Dr
Eduard Beneš,
Ministre des Affaires Etrangères

P R A G U E

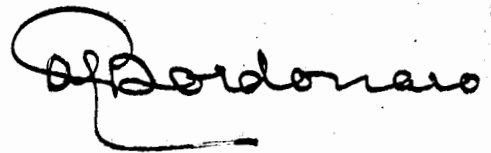
Prague, le 4 Novembre 1922

Monsieur le Ministre,

J'ai l'honneur d'informer Votre Excellence que je viens de recevoir de la part de M. Mussolini, Président du Conseil et Ministre des Affaires Etrangères ad interim du Royaume d'Italie, la communication suivante:

„ Je Vous prie de présenter au Ministre des Affaires Etrangères mes salutations sincères en Lui exprimant ma confiance et mon désir que les relations entre nos deux Pays devienment toujours plus étroites et cordiales.”

Veillez agréer, Monsieur le Ministre, l'assurance de ma plus haute considération

Excellence M. le Dr
ard Beneš,
stre des Affaires Etrangères

P R A G U E

A i d e - m é m o i r e

M. Mussolini, en regrettant que les circonstances n'aient pas permis à M. Dvořák de se rendre à Rome, admet que la seule solution possible, à l'heure qu'il est, est celle proposée par M. Beneš, de causer à Genève, avant et en dehors de la réunion de la Société des Nations, pour tâcher d'arriver à un accord et d'établir une ligne de conduite commune à suivre pour la solution du problème autrichien du point de vue économique.

M. Mussolini estime que la reconstruction économique de l'Autriche n'est pas possible sans une entente entre l'Autriche, l'Italie et la Tchécoslovaquie. M. Schüller s'en est rendu parfaitement compte, et c'est sur cette base que dans les dernières conversations de Rome on a avancé l'idée d'une réduction générale des tarifs de l'Autriche, de l'Italie, de la Tchécoslovaquie et de la Yougoslavie dans un pourcentage à établir, ayant égard aux limitations nécessaires pour sauvegarder l'économie de chacun des quatre Etats.

Le Gouvernement Italien avant toutefois de s'engager sur ce terrain attend de connaître l'opinion de M. Beneš.

Prague, le 22 Janvier 1923.

3

“ Je prends acte de la déclaration que M. Beneš
Vous a faite de partager entièrement mon point de vue
et de ne vouloir faire aucun pas dans les questions
concernant l'Autriche sans nous en avertir préalable-
ment et tâcher de se mettre d'accord avec nous. Je Vous
prie de vouloir exprimer à M. Beneš ma satisfaction pour
cette concordance d'idées et pour ses dispositions favo-
rables à notre égard.

signé: Mussolini “

P r o h l á š e n í .

Vláda Jeho Veličenstva Velké Británie ,vláda republiky francouzské, vláda Jeho Veličenstva krále italského, vláda Jeho Veličenstva krále rumunského, vláda Království Srbů, Chorvatů a Slovinců a vláda republiky československé

s jedné strany ,
v okamžiku, kdy přistupují k pomocné akci ve prospěch Maďarska ,v jeho díle hospodářské a finanční obnovy, jednajíce v zájmu Maďarska a všeobecného míru

prohlašují slavnostně :

že respektují politickou samostatnost, územní celistvost a svrchovanost Maďarska ;

že nebudou vyhledávati žádné zvláštní nebo výlučné výhody rázu politického, hospodářského nebo finančního, jež by mohla přímo nebo nepřímo porušiti tuto samostatnost ;

že se zdrží každé činnosti, jež by mohla odporovati duchu smluv, které budou společným souhlasem ujednány k účelu hospodářské a finanční obnovy Maďarska, nebo jež by mohla býti na újmu zárukám , které podepsané mocnosti ujednají za týchž podmínek na ochranu zájmů věřitelů; a že , k zabezpečení šetření těchto zásad obrátí se , bude-li třeba, v souhlase s pravidly Paktu o Svazu národů buď jednotlivě nebo společně na Radu Svazu, aby uvažovala o nutných opatřeních

a že se podrobí rozhodnutí řečené Rady .

V l á d a m a ě a r s k á ,

s druhé strany ,

se zavazuje, na základě přesných ustanovení smlouvy Trianonské, že loyálně splní závazky řečené smlouvy, zvláště klausele vojenské, jakož i ostatní závazky mezinárodní. Ustane ode vsí činnosti, jež by mohla porušovat zásady dobrého sousedství. Zdrží se veškerého vyjednávání a veškerých závazků hospodářských nebo finančních, jež by mohly přímo nebo nepřímo býti na újmu její neodvislosti .

Tento závazek není na překážku tomu, aby Maďarsko zachovalo, pokud nebudou dotčeny dispozice smlouvy Trianonské, svoji svobodu ve věci celních tarifů a obchodních nebo finančních smluv, a vůbec ve všem, co se vztahuje na jeho režim hospodářský a na jeho styky obchodní ; nicméně se rozumí, že nebude moci ohroziti svoji hospodářskou samostatnost tím, že by zavedlo pro kterýkoli stát režim zvláštní nebo že by mu poskytlo takových výlučných výhod, jež by ohrozily tuto neodvislost.

Tento protokol mohou podepsati všechny státy, jež se budou chtítí připojiti .

Na doklad toho podepsaní , k tomu účelu řádnou plnou mocí opatření , podepsali toto prohlášení.

fond: _____
signatura: _____

Món cher ami ,

Excusez moi tout d'abord que je vous envoie la lettre, annoncée depuis quelque temps, plus tard que je ne désirais. L'occupation quotidienne, le manque de tranquillité et du calme, où l'on pourrait réfléchir sans dérangement, et d'autres raisons encore en sont la cause. Les fêtes de Pâques m'ont donné un peu de loisir et je m'en sers pour vous écrire.

Tout d'abord, mes remerciements sincères pour vos interventions répétées pendant les négociations commerciales. Mr. Dvořák m'en a parlé à plusieurs reprises. Le traité de commerce est je crois un succès pour les deux pays; j'ai eu quelques difficultés ici au parlement, mais finalement les

Mon Excellence

Monsieur C o n t a r i n i ,

Ministère des Affaires Etrangères

R O M E .

raisons politiques que j'ai invoquées vis à vis de nos députés ont fait taire tout le monde. Le traité a été conclu grâce à vos interventions salutaires; je vous en remercie et félicite en même temps. Je l'avais pris comme un signe nouveau de votre amitié vis à vis de notre nation et vis à vis de moi personnellement.

J'ai voulu vous remercier pour une seconde chose: les négociations au sujet des bons de libération et pour les biens d'Etat. C'était pour nous une question, où opinion publique était agitée à cause des concessions aux Magyars. Je m'excuse d'avoir insisté tellement auprès de M. Bordonaro et aussi auprès de vous pour une formule plus concrète.

La troisième question dont j'ai voulu vous parler est le départ de M. Bordonaro. Nous le regrettons - c'est entendu - mais je me réjouissais à cette occasion d'une chose: de la spontanéité, avec laquelle tous les cercles de la société tchèque ont manifesté à cette occasion, leur amitié, leur dévouement et véritable amour et sympathie à l'Italie dans la personne de M. Bordonaro.

Et maintenant, je voudrais parler un peu aussi de l'avenir. M. le Président

Masaryk est parti le mardi 22 Avril pour l'Italie. Vous savez combien il aime le séjour sous le soleil italien et il veut en profiter cette année un peu plus et rester à peu près un mois chez vous, en Sicile. Moi même, je veux l'imiter - et c'est pour cela que je voulais ajourner mon voyage de quinze jours pour pouvoir d'abord causer avec M. Mussolini et avec vous à Rome, et puis partir pour Sicile, rejoindre le Président, de lui faire le rapport sur nos pourparlers et en y restant aussi quelque jours, de me reposer, moi aussi une dizaine de jours. C'est pour ces raisons là - pour que je puisse rester en Italie plus de trois jours, comme cela était toujours jusqu'à présent - que je vous ai prié de demander à M. Mussolini l'ajournement de notre conversation.

En ce qui concerne notre conversation elle-même, j'ai l'idée suivante - et je veux vous l'expliquer tout sincèrement pour que vous puissiez décider vous-même.

1./ Il s'agirait tout d'abord d'une part de compléter nos arrangements sur les bons de libération et pour les biens d'état, si vous le désirez, bien entendu .

On pourrait en effet se mettre d'ac-

cord sur la politique commune au sujet des dettes interalliées. Le Gouvernement tchécoslovaque voudrait - comme j'ai fait déjà comprendre à Bordonaro - se solidariser avec votre politique. Vu que nos intérêts dans la question des dettes interalliées ne sont pas grands, je voudrais ainsi contribuer dans la mesure de nos forces et de notre influence pour faire triompher vos vues à ce sujet.

3. / On discuterait la forme de notre adhésion à votre traité avec la Yougoslavie. Deux formes sont possibles: a/ la forme des notes échangées; b/ la forme d'un traité spécial.

Nous ne sommes pas encore décidés quelle forme faudrait-il choisir et je voudrais qu'on prenne la décision à la discussion avec M. Mussolini et avec vous. On va examiner toutes les raisons pour et contre et on va décider. (L'opinion publique chez nous et le parlement incline plutôt à la forme des notes. Mais dans tous les cas, je voudrais donner à ces pourparlers aussi la signification pour l'avenir: pour moi il s'agirait d'un arrangement qui fixerait notre politique commune pour un très long avenir et qui indiquerait les lignes politiques communes à

suivre dans l'Europe centrale.

La question jusqu'à quelle mesure on pourrait y englober aussi la question d'Allemagne est évidemment importante. Je ne veux juger non plus définitivement avant d'avoir causé avec vous; je crois qu'on pourra décider cela et de votre côté et du nôtre après une conversation approfondie entre nous tous. (La même chose pour la question de la Société des Nations. Je la réserve pour notre conversation.)

J'avais l'intention de préparer dans notre conversation toutes ces questions de telle façon pour que je puisse apporter à M. le Président en Sicile un rapport complet pour avoir son approbation à tout notre travail (et pour pouvoir présenter tout cela ensuite plus facilement au cabinet à mon retour à Prague sans difficultés.)

3./ Comme à mon dernier voyage, j'ai voulu discuter avec vous les lignes principales de notre futur traité des tarifs de chemins de fer, question très importante pour vous et pour nous. (J'apporterai avec moi tous les éléments nécessaires pour les négociations. Nous préparerions les bases et déciderions la date de la convocation des spécialistes comme cela a eu lieu pour le trai-

té de commerce. Ce serait de nouveau un pas en avant.

4./ La dernière question: nous nous mettrions d'accord sur la visite officielle du Président à Rome . Suivant le désir et l'état de santé du Président, elle pourrait être préparée pour l'automne prochain. Nous pourrions établir la date et les autres conditions en faisant comprendre à l'opinion publique de deux pays que la visite sera le couronnement des arrangements intervenus et de la politique de collaboration et d'amitié pour l'avenir.

Je vous explique toutes mes idées tout à fait ouvertement comme à l'ami, que j'aime et que j'estime, et avec lequel - j'en suis sûr - je me mettrai toujours d'accord. Examinez cela et écrivez moi ou faites moi dire qu'est ce que vous voudriez changer ou en quoi vous voudriez procéder autrement. Vous savez que vous pouvez compter sur moi comme je compte absolument sur vous. Et je suis sûr que nous ferons en commun quelque chose de bon pour nos deux patries.

Votre très amicalement dévoué

**Dohoda o srdečné spolupráci mezi republikou
československou a královstvím italským.**

Vláda Republiky československé a vláda Jeho Veličenstva krále italského,

majíce na zřeteli zabezpečení míru a přejíce si spolupracovati na ustálení poměrů v Evropě a na jejím hospodářském povznesení,

pevně rozhodnuty zajistiti úctu k mezinárodnímu politickému a právnímu řádu, založenému mírovými smlouvami,

shodly se sjednati tuto dohodu o srdečné spolupráci jakožto přirozený důsledek přátelství, které pojí obě smluvní strany i vzájemné úcty k jich právům.

K tomu cíli shodly se o těchto ustanoveních:

Článek 1.

Vysoké smluvní strany se dohodnou o opatřeních, vhodných k zabezpečení společných zájmů v případě, kdy shodně uznají, že jsou nebo že by mohly býti ohroženy.

Článek 2.

Obě vysoké smluvní strany se navzájem zavazují k vzájemné podpoře a spolupráci za tím účelem, aby byl zachován řád, založený mírovými smlouvami, sjednanými v Saint Germain-en-Laye, v Trianonu a Neuilly, jakož i aby zabezpečena byla úcta k závazkům, které jsou obsaženy ve jmenovaných smlouvách a jich provedení

Článek 3.

Doba trvání této dohody stanoví se na 5 let a dohoda bude moci býti vypovězena neb obnovena rok před tím, než vyprší.

Článek 4.

Tato dohoda bude podle článku 18 paktu oznámena Společnosti Národů.

Bude ratifikována a ratifikační listiny budou vyměněny v Římě.

Nabude působnosti okamžitě po výměně ratifikačních listin.

Tomu na svědomí zmocněnci ji podepsali ve dvou původních vyhotoveních a připojili k ní své pečeti.

Dáno v Římě dne 5. července 1924.

L.S. Vlastimil Kybal

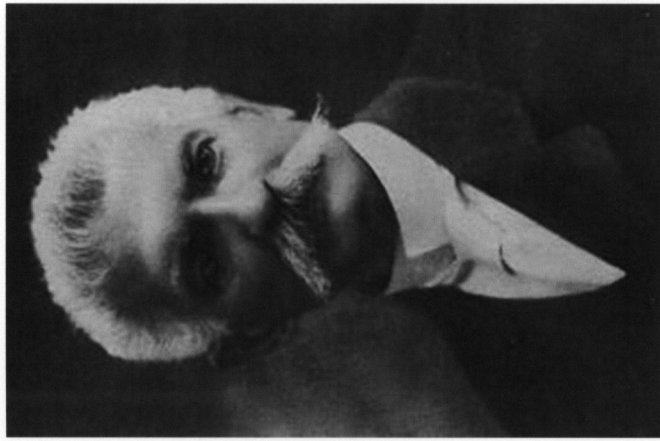
L.S. B. Mussolini

zdroj: Venkov, 9.7.1924, s.1

1) První světová válka

Benito Mussolini jako účastník demonstrace propagující intervenci, Milano 1915

Sidney Sonnino,
italský ministr zahraničí
1914-1919

Klíčové zasedání italské poslanecké sněmovny 20. května 1915.
Poslanci odhlasovali postoupení mimořádných pravomocí vládě
pro případ vstupu Itálie do války. Sálem zní výkřiky
Viva la guerra! Viva l'Italia!

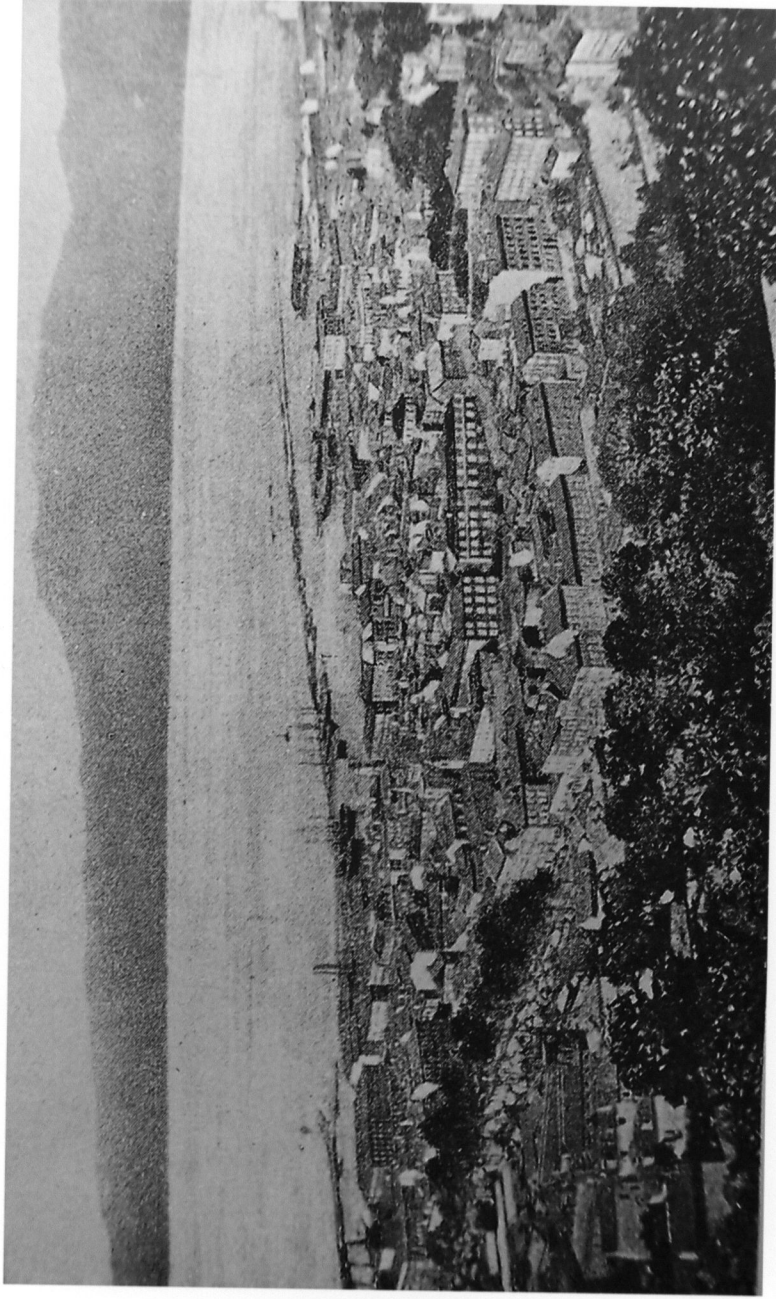

Antonio Salandra,
italský předseda vlády
1914-1916

2) Válečné dědictví

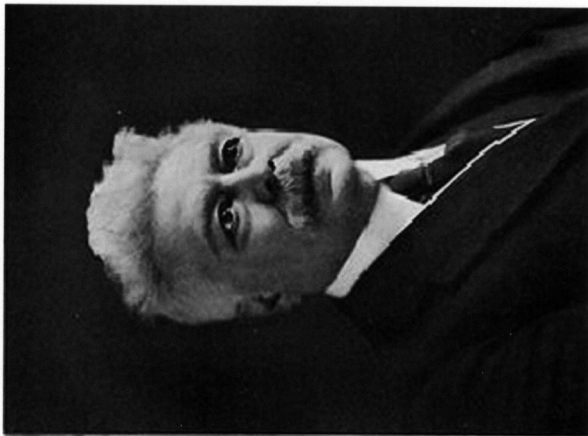
Carlo Schanzer,
italský ministr zahraničí
1922

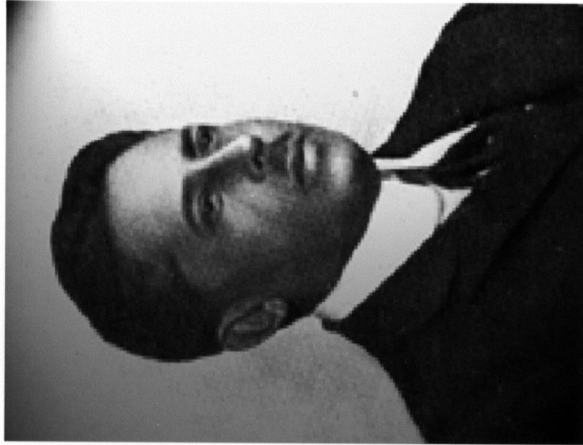
Rijeka, cíl D'Annunziova tažení v září 1919,
přední objekt fašistické propagandy,
jablko sváru mezi Itálií a Jugoslávií až do roku 1924

Gabriele D'Annunzio,
nacionalistický básník
a dobrodruh

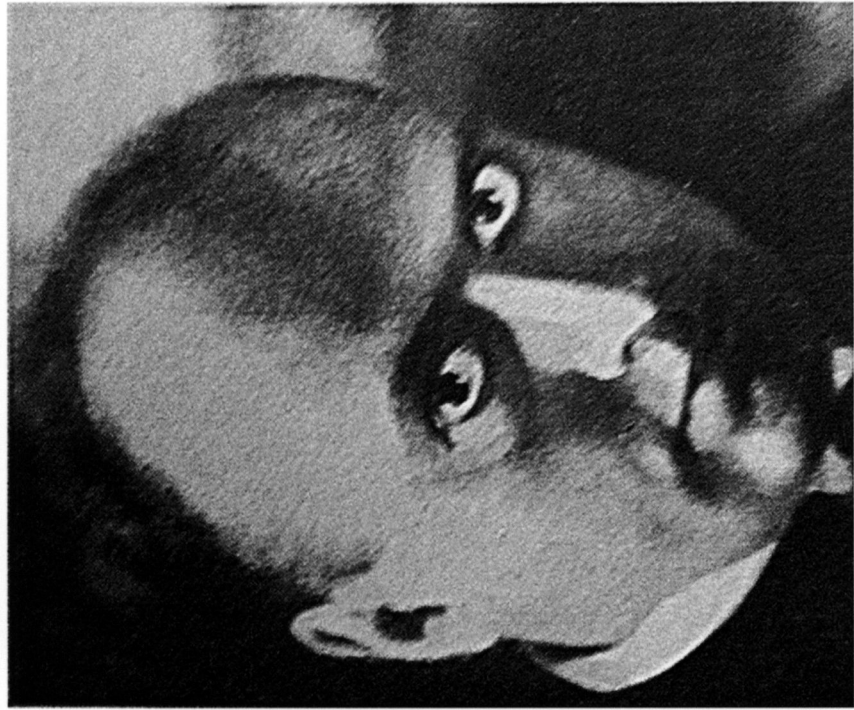
Vittorio Emanuele Orlando,
italský předseda vlády
1917-1919

Salvatore Contarini,
generální sekretář
na italském ministerstvu zahraničí
1920-1925

Generál Luigi Piccione
šéf italské vojenské mise v ČSR
1918-1919

Benito Mussolini v roce 1922

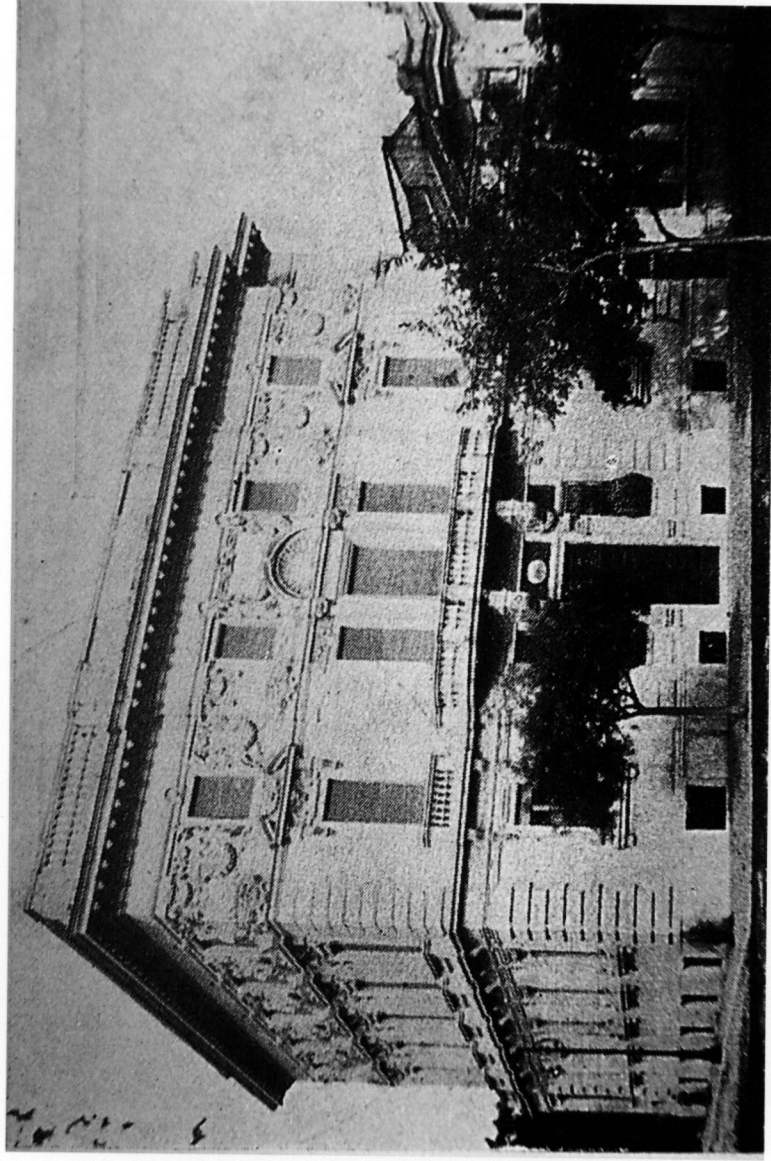

**Carlo Sforza,
italský ministr zahraničí
1920-1921**

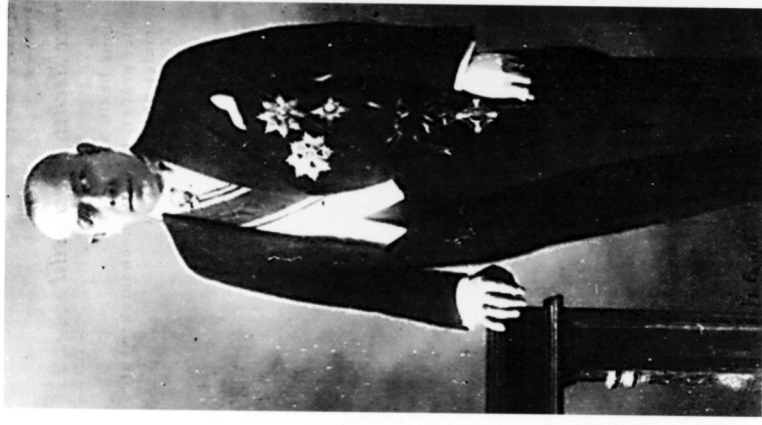
3) Československá a italská vyslanecká mise

Vlastimil Kybal
československý vyslanec v Itálii
1920-1925

Budova československého vyslanectví v Římě na Quirínalu

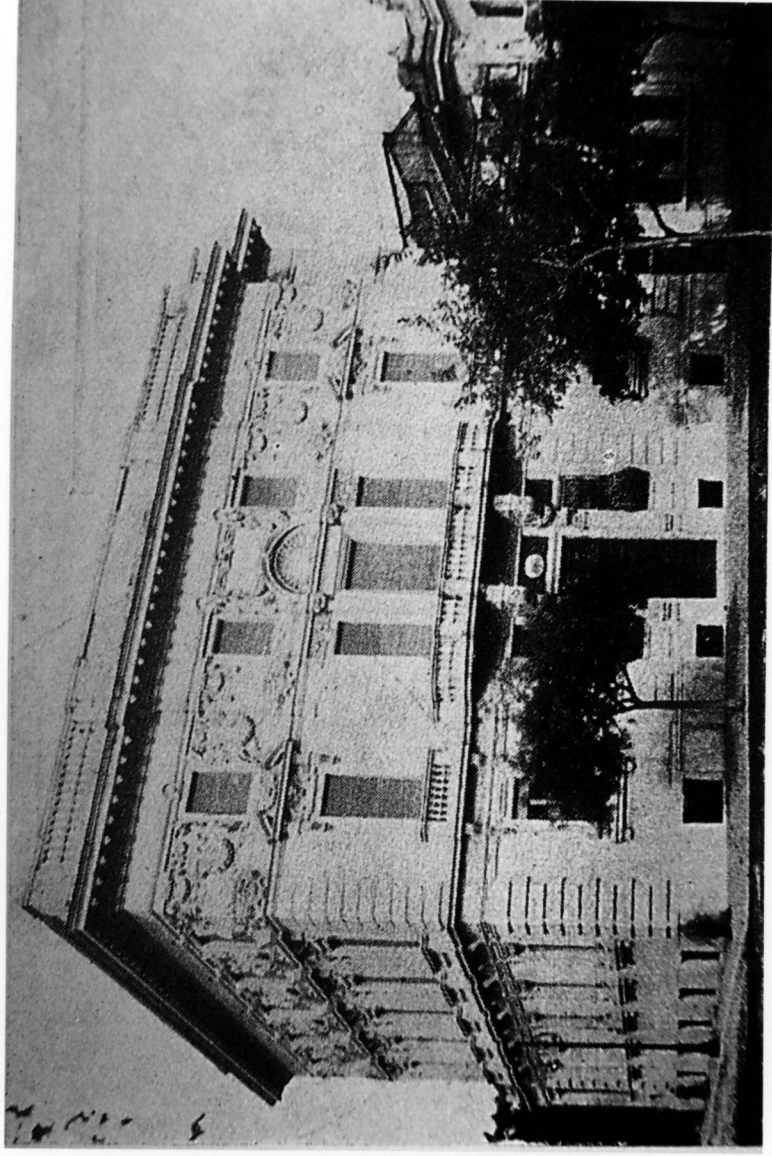

Vojtěch Mastrný
československý vyslanec v Itálii
1925-1932

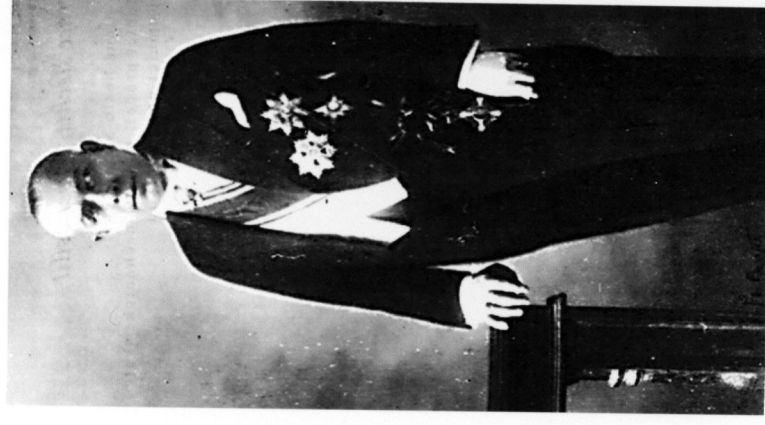
3) Československá a italská vyslanecká mise

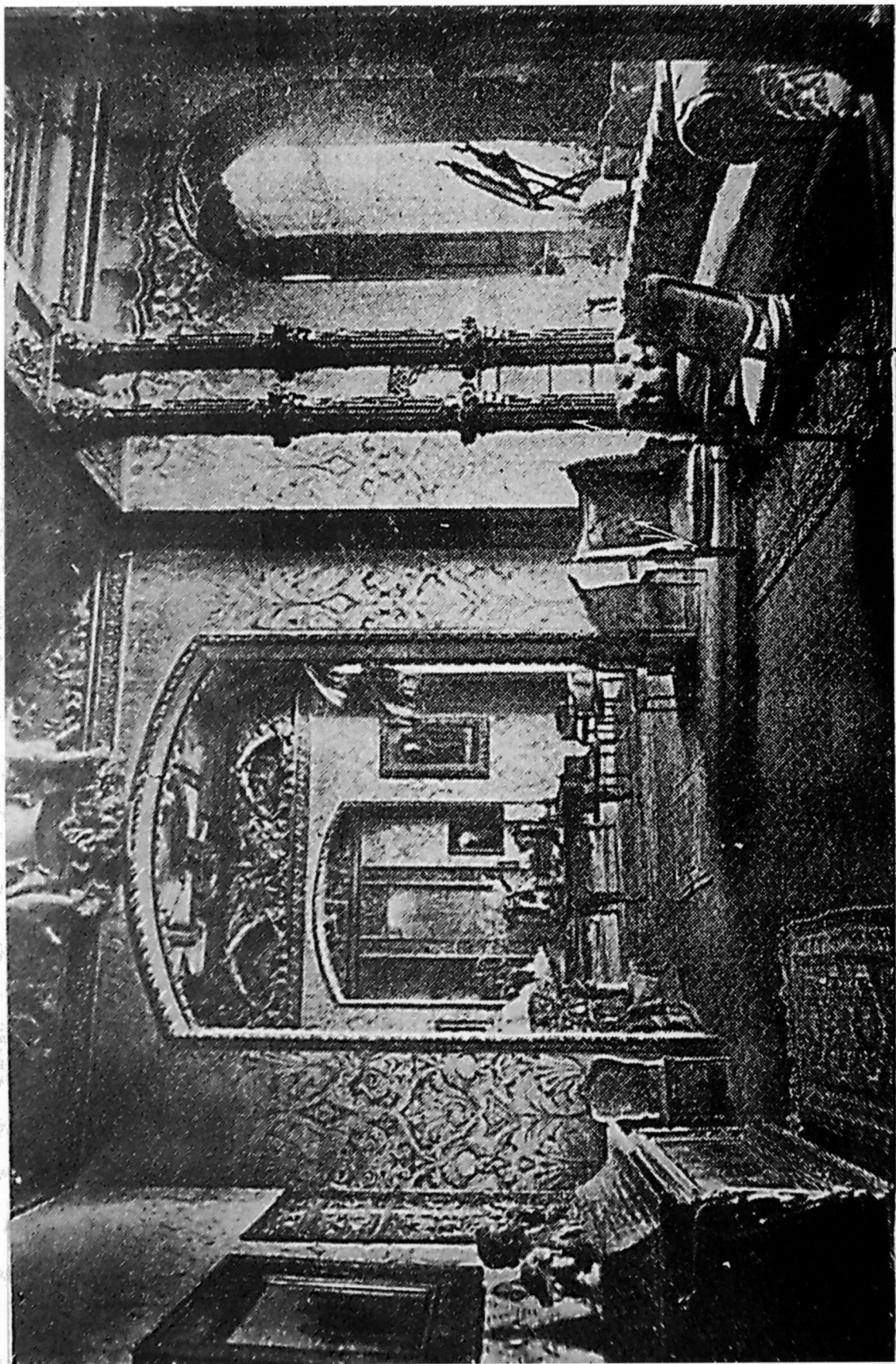
Vlastimil Kybal
československý vyslanec v Itálii
1920-1925

Budova československého vyslanectví v Římě na Quirinalu

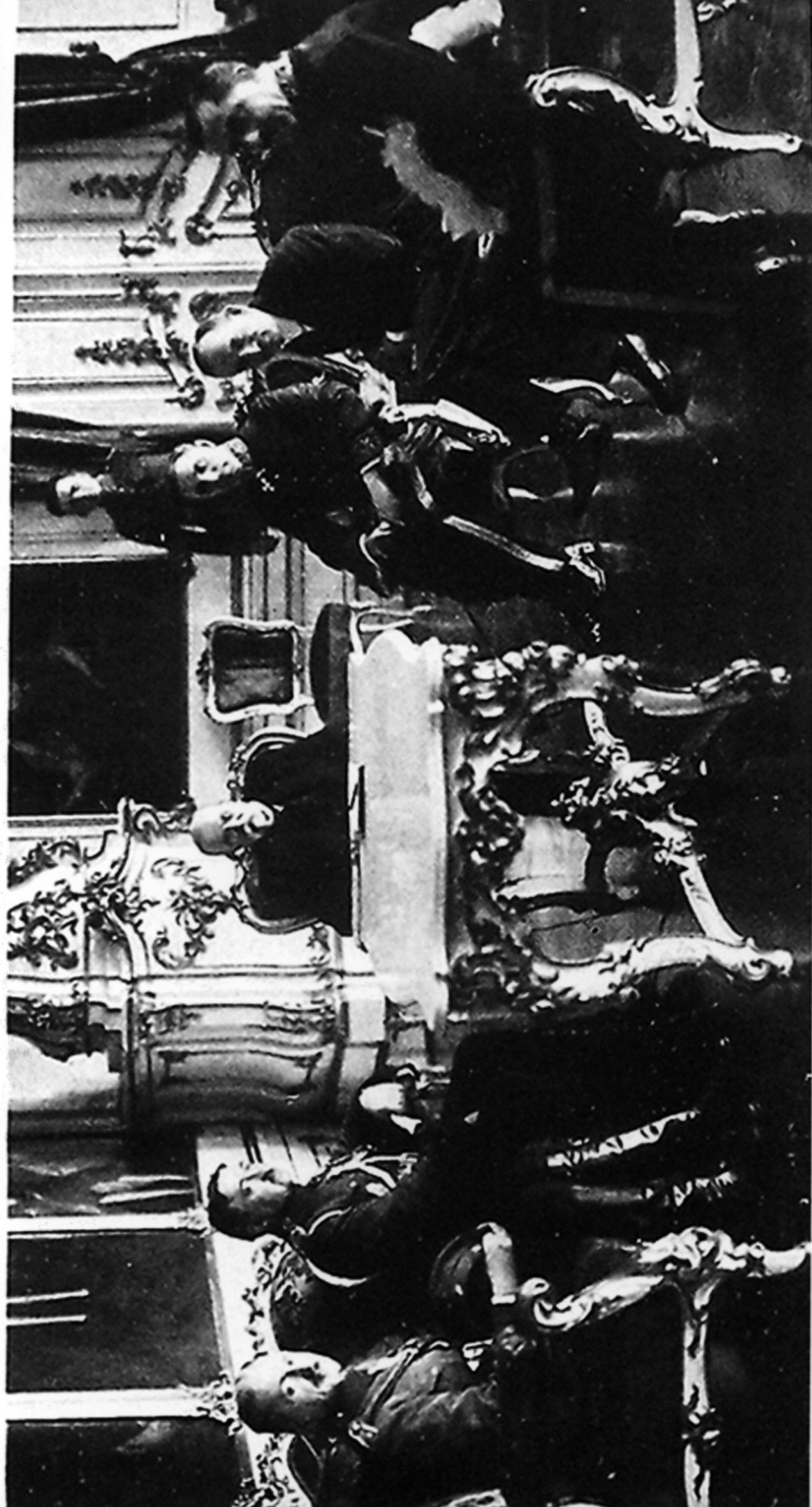
Vojtěch Mastný
československý vyslanec v Itálii
1925-1932

Přijímací salón čsl. vyslanectví v Římě

**Antonio Chiamonte Bordonaro,
italský vyslanec v Československu
1920-1925**

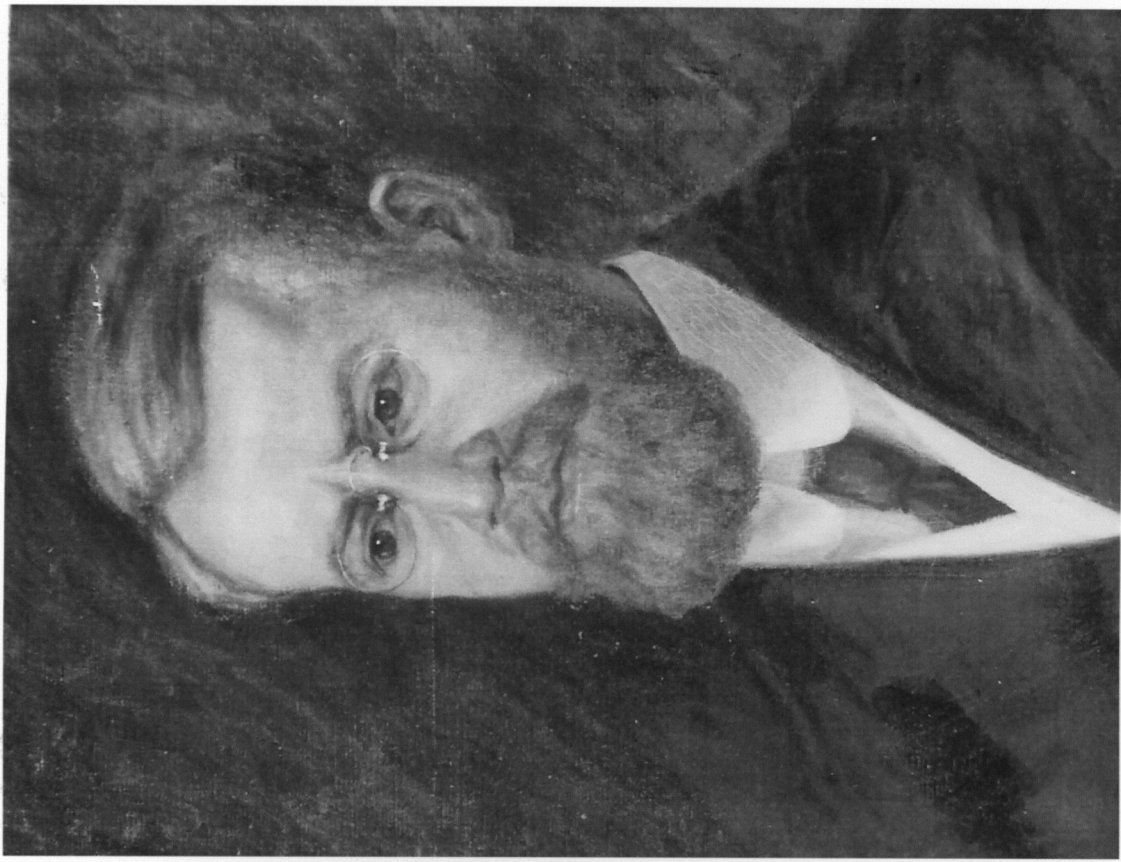
*Nástupní audience nového italského vyslance hraběte Pignatti-Morano di Custozza, 28. března 1924
zleva: generál obřadník V. Hoppe, generál Čeček, prezident Masaryk, italský vyslanec Pignatti, ministr Dr. E. Beneš*

Vlastimil Kybal s prezidentem T. G. Masarykem

Ana Saenz-Kybalová, manželka vyslanec

Portrét Vlastimila Kybala od Any Saenz-Kybalové

Rodina vyslance Kybala na pláži, Itálie /1920/

4) *Ve víru politiky*

*Mussoliniho setkání s italským králem Vittorioem Emanuele III.
po pochodu na Řím 30. října 1922*

*Mussolini na koni - oficiální fotografie předsedy vlády
únor 1923*

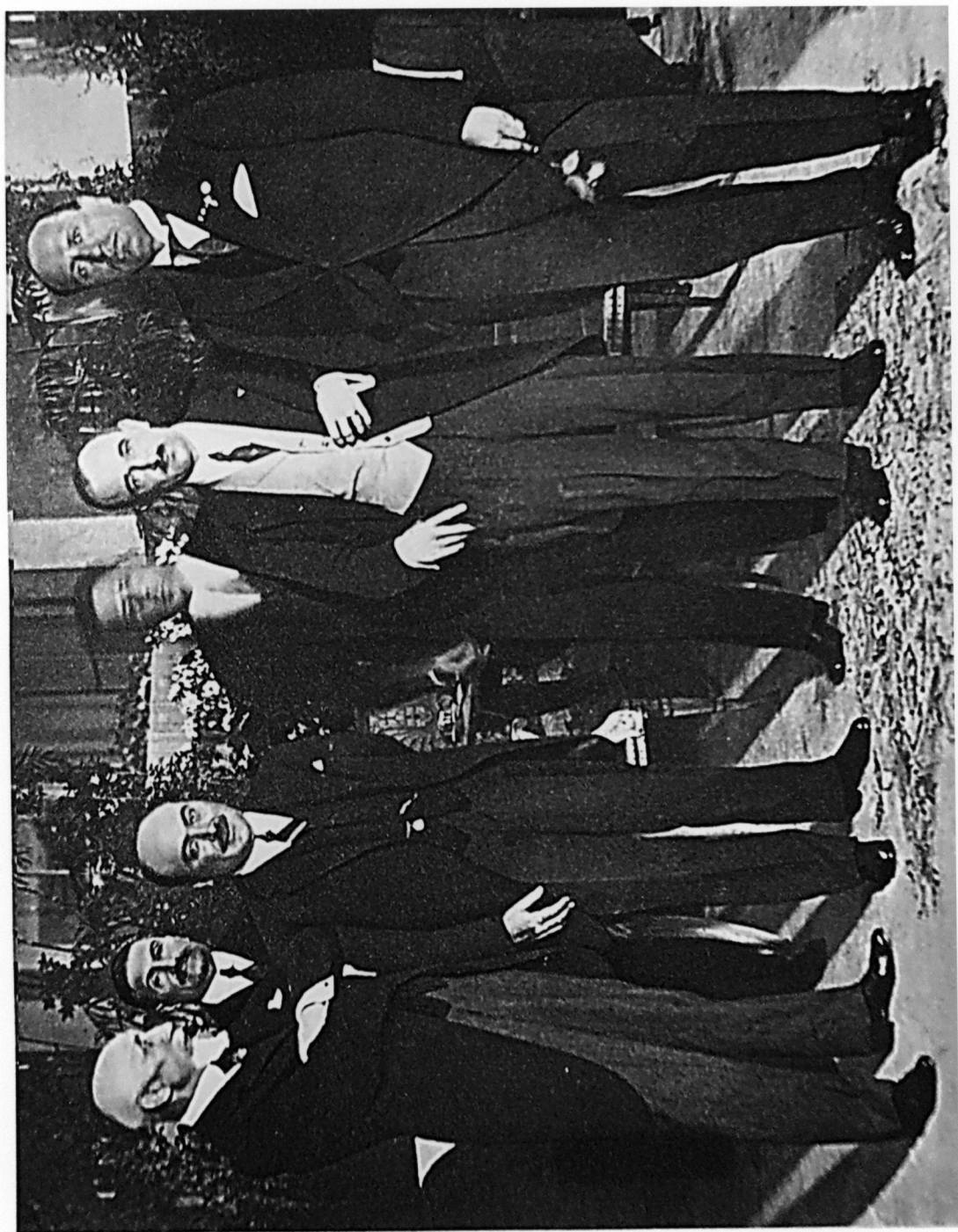
**Mussolini s anglickým králem
Jiřím V. v Římě
květen 1923**

**Ministři zahraničí Beneš, Duca a Ninčić
na konferenci Malé dohody v Praze,
červenec 1924**

Edvard Beneš v roce 1925

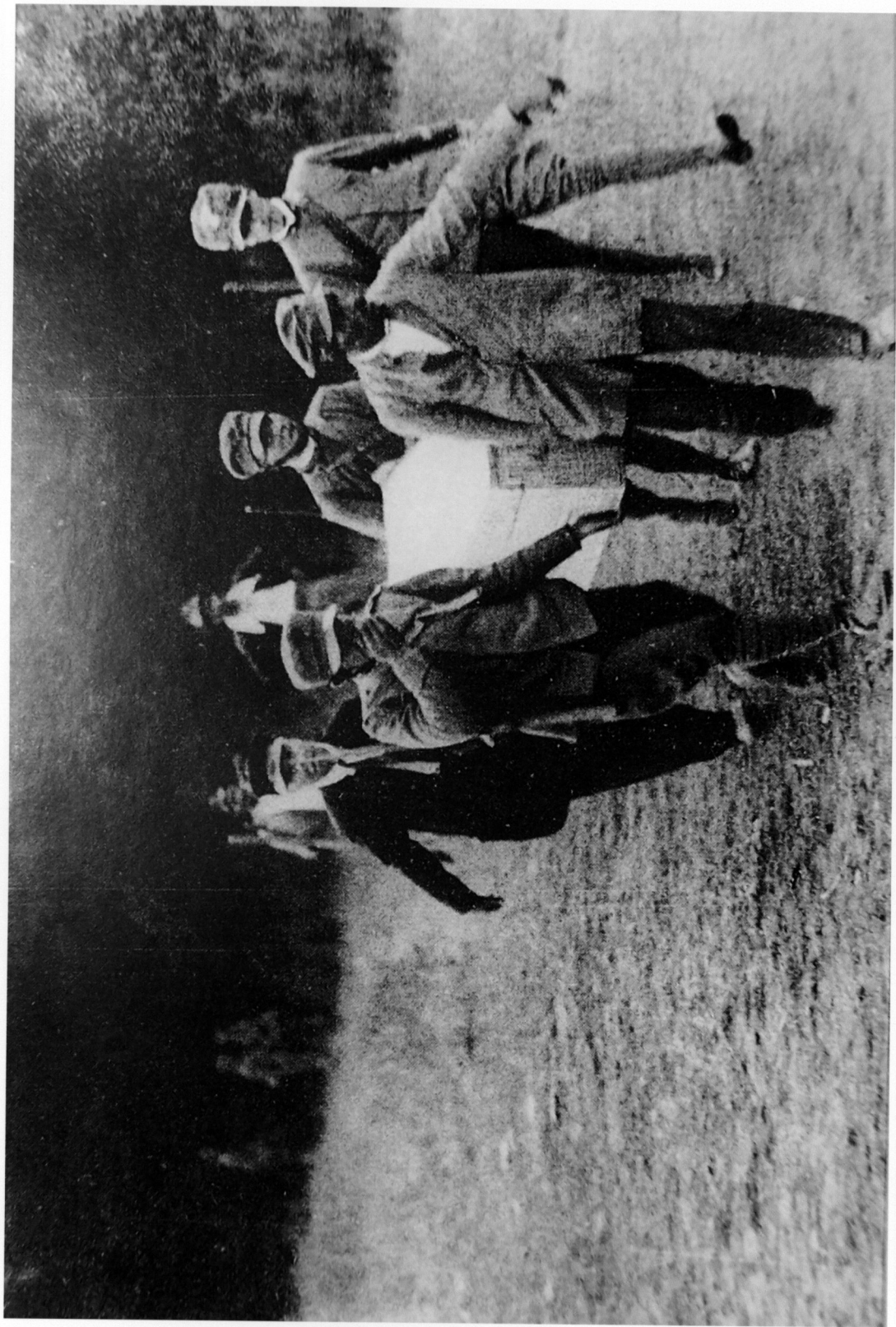
*První setkání Beneše s Mussolinim v Římě v srpnu 1923
zleva: it. min. nár. hospodářství Corbino, legační rada Papirník,
generální sekretář Contarini, ministr Beneš, it. předseda vlády Mussolini*

*Podpis italsko-jugoslávské smlouvy v Římě 27. ledna 1924
leva sedící: S. Contarini, jug. předseda vlády N. Pašić, B. Mussolini, jug. min. zahraničí M. Ninčić, jug. vyslanec v Římě Antonievi*

*Mussolini kráčí do volební místnosti
6. dubna 1924*

**Tělo Giacomo Matteottiho nalezeno
16. srpna 1924**

Závěrečné zasedání delegátů na konferenci v Locarnu r. 1925. Italská delegace v čele s Mussolinim sedí u rohu stolu v levé části fotografie, Beneš a další českoslovenští delegáti sedí diagonálně naproti nim.